

IRSAD

Uluslararası Din, Bilim ve Sanat Divanı

I. ULUSLARARASI SEMPOZYUM: “İNSANLIĞIN DEĞİŞİM SERÜVENİ VE DİN”

I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
“RELIGION AND VENTURE OF HUMANITY’S CHANGE”

25-26 Nisan 2025, Konya

ÖZET BİLDİRİ KİTABI ABSTRACT BOOK

Yayınevi: NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Publisher: NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY PRESS (NEU PRESS)

Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok No: 11 Meram / KONYA / TÜRKİYE

☎ +90 332 221 0 575 🌐 www.neupress.org 📧 info@neupress.org

Sertifika No / Certificate Number: 49846

ROR ID: https://ror.org/013s3zh21

Crassref Funder ID: 501100016981

Genel Yayın Yönetmeni / Executive Editor:

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Dr. Fatih KALECİ, fkaleci@neupress.org

Telif ve Lisanslama Müdürü / Rights and Permission Manager:

Muammer KÖROĞLU, mkoroglu@neupress.org

Yayın No. / Publication Number: 439

Kitap Adı / Book Title: I. IRSAD ULUSLARARASI SEMPOZYUM: "İNSANLIĞIN DEĞİŞİM SERÜVENİ VE DİN" ÖZET KİTABI

E-ISBN: 978-625-5777-30-0

Editör/Editor

Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ

Tasarım/Design

Enes Malik YALÇIN, enesyalcin@neupress.org

Redaksiyon/Redaction

Torun BAYRAMLAR, torun@neupress.org

Baskı Sorumluları / Printing Officers

Muhammed Sami TEKİN, muhammedsami@neupress.org

Nurullah DEMİR, nurullah@neupress.org

Baskı/Printing

Necmettin Erbakan University Press (NEU PRESS)

Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok No: 11 Meram / KONYA / TÜRKİYE

0332 221 0 575 - www.neupress.org

Sertifika No / Certificate No: 48888

Yayın Türü / Publication Type: Kitap-Akademik Yayınlar / Book-Academic Publications

Yayın Tarihi / Publication Date: Ağustos 2025/Agust 2025

Yayın Yeri / Place of Publication: Konya, Türkiye

Yayın Dili / Language: Türkçe/Turkish

Ebat / Dimensions: 21x29.7 cm

Baskı Sayısı / Edition: 1

Sayfa Sayısı / Page Count: XXIV + 249

Kategori/Category:

Anahtar Kelimeler: İnsan, Değişim, Din, Bilim, Sanat

Keywords: Humanity, Change, Religion, Science, Art

Lisans Türü | OA License: CC BY 4.0

Erişim | Access: neupress.org

Copyright 2025

**This book is published under CC BY license, which means that you can copy, redistribute, remix, transform, and build upon the content for any purpose, even commercially, as long as you give appropriate credit, provide link to the license, indicate if changes were made, and do not impose additional terms or conditions on others that prohibit them from exercising the rights granted by that license, including any effective technological measures.*

GENEL BİLGİ

İnsanlık tarihi, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte din hem etkileyen hem de etkilenen bir unsur olarak önemli rol oynar. İnsanlığın tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümden kültürel değişimine, bireysel, toplumsal değişimlerden bilimsel-teknolojik ilerlemelere kadar her alanda dinin izlerini görmek mümkündür. Bu doğrultuda tarih boyunca din, insanlığın düşünce yapılarını, dünya görüşlerini, ahlaki değerlerini, bireysel ve toplumsal yapılarını şekillendirirken, insanlık da meydana gelen değişimlerden etkilenip şekillenmiştir.

Din, tarih boyunca insanlıkla birlikte evrilmiş, düşünsel ve toplumsal dönüşümlerde önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde ve gelecekte, dinin bu etkileşimi nasıl sürdüreceği bilimsel, felsefi ve kültürel tartışmaların merkezinde yer almaya devam edecektir. Bu sempozyum antropolojiden felsefeye, hukuktan eğitime, bireysel gelişimden toplumsal dönüşüme, moderniteden küreselleşmeye, sanattan mimariye, bilimsel ve teknolojik gelişmelere kadar insanlıkla ilişkilendirilebilecek pek çok alan çerçevesinde dinin karşılıklı etkileşimini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi tarafından organize edilen IRSAD (International Religion, Science, Art Diwan) dizisinin bir parçası olarak gerçekleşen “İnsanlığın Değişim Serüveni ve Din” başlıklı uluslararası sempozyumda, insanlığın tarih boyunca geçirdiği değişim sürecinde dinin antropolojiden felsefeye, kişisel dönüşümden toplumsal değişime, medya ve dijital kültürden estetik algıya, bilim ve teknolojiden hukuk ve eğitim gibi farklı alanlara olan etkileri ve bu alanlardaki değişimlerin dine yansımaları, çok yönlü ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelenmiştir.

GENERAL INFORMATION

Throughout human history, a continuous process of change and transformation has been evident. Within this process, religion has played a significant role as both an influencing and a influenced factor. From humanity's historical evolution to its cultural transformations, from individual and social changes to scientific and technological advancements, the traces of religion can be observed in every domain. Accordingly, religion has shaped humanity's modes of thought, worldviews, moral values, and individual as well as social structures throughout history, while humanity itself has been shaped by the transformations it has undergone.

Religion has evolved alongside humanity, assuming a vital role in intellectual and social transformations. In the present and the future, the manner in which this interaction between religion and humanity continues will remain at the center of scientific, philosophical, and cultural discussions. This symposium aims to explore the reciprocal interaction of religion with various fields that can be related to humanity — from anthropology to philosophy, from law to education, from personal development to social transformation, from modernity to globalization, from art to architecture, and from scientific to technological progress.

Organized by Necmettin Erbakan University Faculty of Theology (Ahmet Keleşoğlu), the international symposium titled “RELIGION AND VENTURE OF HUMANITY'S CHANGE”, held as part of the **IRSAD (International Religion, Science, Art Diwan)** series, has examined—through a multifaceted and interdisciplinary perspective—the effects of religion on diverse domains such as anthropology, philosophy, personal and social transformation, media and digital culture, aesthetic perception, science and technology, law, and education, as well as the reflections of these transformations on religion itself.

BOARDS / KURULLAR

SEMPOZYUM ONUR KURULU | HONORARY BOARD

Prof. Dr. Cem ZORLU

(Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörü)

Doç. Dr. Aqil ŞİRİNOV

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü Rektörü)

Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ

(Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dekanı ve Konya İlahiyat Fakültesi Vakfı Başkanı)

Prof. Dr. Ali ÖGE

(Konya İl Müftüsü)

DÜZENLEME KURULU | ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar

(Başkan) (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Derviş Dereli

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. İrfan Erdoğan

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mubariz Jamalov

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Doç. Dr. Ali Dadan

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Necmeddin Güney

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Saygın
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Dr. Maşide Kamit
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdussamed Bayram
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Arş. Gör. Şeyma Çiçek
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

SEKRETERYA | SECRETARIAT

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Saygın
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Dr. Maşide Kamit
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Arş. Gör. Abdussamed Bayram
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Arş. Gör. Şeyma Çiçek
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

BİLİM KURULU | SCIENCE BOARD

Prof. Dr. Aigul Tursynbayeva
(L. N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Murat Yel
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Asım Yapıcı
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Bilal Kuşpınar

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Bilal Sarr

(Granada Üniversitesi)

Prof. Dr. Birol Mercan

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent Uçar

(Osnabrück Üniversitesi)

Prof. Dr. Egamberdiyeva Nodira Melibayevna

(Taşkent Aile ve Gender Araştırmalar Enstitüsü)

Prof. Dr. Hayri Erten

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Akgül

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Birekul

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mete Çamdereli

(İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhammed Tasa

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Arslan

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Yıldırım

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Numan Aruç

(Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi)

Prof. Dr. Omid Safi

(Duke Üniversitesi)

Prof. Dr. Sajjad Rizvi

(Exeter Üniversitesi)

Prof. Dr. Xajiyeva Maksuda Sultanovna

(Urgenç Devlet Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmad Niyazov

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Doç. Dr. Anar Gafaro

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Doç. Dr. Elnura Azizova

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Doç. Dr. Faruk Karaarslan

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim Nacak

(Selçuk Üniversitesi)

Doç. Dr. Metin Eken

(Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Mirniyaz Mursalov

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Dr. Öğr. Üyesi Ahab Bdaiwi

(Leiden Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Faig Ahmadzade

(Bakü İlahiyat Koleji, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Dr. Öğr. Üyesi Kovsar Taghiyev

(Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Dr. Abdullah Şahin

(Warwick Üniversitesi)

Dr. Hojiyev Rasulbek Boynazar

(Taşkent Aile ve Gender Araştırmalar Enstitüsü)

Dr. Kamilcan Rahimov

(Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi)

Dr. Shamim Miah

(Huddersfield Üniversitesi)

Elif Medeni

(Viyana Üniversitesi)

AÇILIŞ OTURUMU Nezahat Keleşoğlu Konferans Salonu 25 Nisan 2025 Cuma	
09.30 – 10.30	AÇILIŞ VE PROTOKOL KONUŞMALARI
10.30 – 11.00	ARA
11.00 – 12.00	AÇILIŞ KONFERANSI Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP: “İnsanlığın Değişim Serüveni ve Din”
12.30 – 14.00	ÖĞLE YEMEĞİ ARASI
25 Nisan 2025 Cuma Saat: 14.00 – 15.00	
MEVLANA SALONU	
Prof. Dr. Naim Şahin	Oturum Başkanı
Prof. Dr. Mehmet Kasım Özgen	Mitoloji, Din ve Felsefe Işığında: Değişim
Prof. Dr. Hülya Altunya	Değişen Dünya ve Din Bağlamında Klasik Mantığın İşlevi Problemi
Doç. Dr. Ferdi Selim	Çağdaş Pragmatizmde Birey, Toplum ve Dini Tecrübe
Doç. Dr. Fatih İpek	Paradoksları ve Kaosu Kucaklayabilmek: Gelecek, Din ve Eğitim

KONEVİ SALONU	
Prof. Dr. Hayri Erten	Oturum Başkanı
Prof. Dr. Mehmet Akgül	Sekülerleşmeyi Yeniden Düşünme
Arş. Gör. Betül Küçük	Kültür Emperyalizmine Karşı Bir Direnç Mekanizması: Fıtrat
Arş. Gör. Dr. Feyza Demir Çiçek	Dinlerin Birliği ve Çeşitliliği: Nicolaus Cusanus'ta Hoşgörü ve Evrensel Din Anlayışı
HACİVEYİŞZADE AMFİSİ	
Prof. Dr. Ahmet Türkan	Oturum Başkanı
Prof. Dr. Mustafa Arslan	Sürekli Yaşanan Tarih: Apokaliptik Milenyumcu Dini Hareketler ve Modern Zamanlarda Terörün Apokaliptik Döngüsü
Arş. Gör. Alırıza Farımaç	Siyasi Gelişmeler Işığında Tasavvuf Araştırmaları: Amerikan Akademisi Örneği
ARA	15.00 – 15.30

25 Nisan 2025 Cuma Saat: 15.30 – 16.30	
MEVLANA SALONU	
Doç. Dr. Saadet İder	Oturum Başkanı
Arş. Gör. Abdussamed Bayram	Dinin Geleceğinde Yapay Zeka: Riskler ve Fırsatlar
Doç. Dr. Sümeyra Bilecik Karacan	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Yapay Zeka Teknolojilerine Yönelik Hazırbulunuşluk Düzeyleri: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği
Dr. Ali Kemal Acar	Dijitalin Öne Çıkardığı Geleceğe Dair
Arş. Gör. Şeyma Çiçek – Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar	İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Perspektifinden Sosyal Medya Vaizliği
KONEVİ SALONU	
Prof. Dr. Mehmet Akgül	Oturum Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Harun Geçer	Ekofeminizm ve Dini Söylem: Modernizme Ekofeminist Bir Perspektiften Tepki Verme Sorunu
Arş. Gör. Dr. Ahmet Selim Demiryürek	Türk Toplumunda Küresel Spiritüel Pratiklerin Küyerelleşmesi
Arş. Gör. Nuri Çiçek	Franz Kafka'nın Dava'sında Varoluşsal Çaresizlik ve Din

HACİVEYİŞZADE AMFİSİ	
Prof. Dr. Ali Akpınar	Oturum Başkanı
Doç. Dr. Ayşe Betül Oruç	Dinî Ritüel ve Pratiklerin İnsan ve Toplum Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi - Kuran'daki İbadetler Özelinde-
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Saygın	Tefsir Geleneğinde Toplumsal Değişime Yaklaşımlar: Enfâl 8/53 ve Ra'd 13/11 Ayetlerinin Tarihsel Seyri
ARA	16.30 – 17.00
25 Nisan 2025 Cuma Saat: 17.00 – 18.00	
MEVLANA SALONU	
Prof. Dr. Ahmet Yaman	Oturum Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Ali Veysel Akcan	İnsanlığın Değişim Serüveninde İslam Hukukunun Cahiliye Uygulamalarına Getirdiği Düzenlemeler
Arş. Gör. Muhammed Fatih Ünlü	Muhammed Ebû Zehre'nin İslâm Ceza Hukukuna Dair Bazı Görüşlerinin Tarihi Süreçteki Değişim Tespiti
Arş. Gör. Ömer Faruk Demirci Doç. Dr. Mehmet Emin Günel	Ortodokside Heterodoksiye: İmamette Masumiyet Düşüncesinin Dönüşümü

KONEVİ SALONU	
Doç. Dr. Ayşe Betül Oruç	Oturum Başkanı
Arş. Gör. Furkan Yağcı Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Esat Bağcı	Arap Şiirinde Güzellik Tasviri: İslam Öncesi ve Sonrası Dönemin Karşılaştırmalı İncelemesi
Arş. Gör. Dr. Maşide Kamit	İslâm Siyasi Tarihinde Kadın Portresinin Değişimi: Melike Ervâ'nın Yarım Asrı Aşan İktidarı
Zeynep Karabacak	İkram Kültürünün Toplumsal İşlevleri ve Dönüşümü
HACİVEYİŞZADE AMFİSİ	
Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır	Oturum Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Ali Bayer Gülsüm Başak	Farklı Kuşaktaki Bireylerin Sosyal Medya Üzerindeki Dini İçeriklerle Etkileşimlerinin Dini Yaşamları Üzerindeki Etkisi
Mustafa Uslu	Denetimli Serbestlik Müdürlüklerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik ile MAREP'in Avantaj ve Dezavantajları (Konya Denetimli Serbestlik)
Arş. Gör. Mahmut Zahit Ergün	Sinemada Yahudi Kimliğinin Değişim ve Dönüşümü: Siyonist Sinemada "Yeni Yahudi" İmajı
AKŞAM YEMEĞİ	18.30

ONLİNE OTURUMLAR	
26 Nisan 2025 Cumartesi Saat: 09.00 – 10.00	
MEVLANA SALONU	
Doç. Dr. Ali Dadan	Oturum Başkanı
Doç. Dr. Asaf Ganbarov	Modern Kamusal Alanda Din: Post-Seküler Çözüm Üzerine Bir Değerlendirme
Doç. Dr. Hakan Hemşinli	Süreklilik ve Değişim Arasında Erol Güngör'ün Din Anlayışı
Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Açıkalın	Çatışma ve Uyum Bağlamında Kur'an'da Kuşaklar Arası Farklılaşma
Arş. Gör. Şifa Şahin- Prof. Dr. Ahmet Özalp	Din ve Sosyal Adaptasyon İlişkisi Üzerine: Hollanda'da Yaşayan Türkler Örneği
KONEVİ SALONU	
Doç. Dr. Ali Çoban	Oturum Başkanı
Doç. Dr. Zeynep Göker	Ergenlerin Dini Tutumlarının Yaşam Kaliteleri ve Psikososyal İyilik Halleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye'den Tanımlayıcı Nitelikte Kesitsel Bir Çalışma
Prof. Dr. Celaleddin Çelik Ümit Süleyman Turan	Kutsal Mekân Ziyaretlerinde Sergilenen Ritüel ve Pratiklerin Kişilerin Manevi İyi Oluşu Üzerindeki

	Psikososyal Etkileri: Seyyid Burhaneddin Türbesi Örneği
Dr. Öğr. Üyesi Abdulrahman Acer	Tasavvufun Manevi İyi Oluştaki Rolü: Modern Psikoloji İle Karşılaştırmalı Bir Analiz
Dr. Shamsiah Daud Prof. Dr. Mohd Yusri Yusuf	The Role of Religion in Shaping Muslim Personality As Qudwah Hasanah
HACİVEYİŞZADE AMFİSİ	
Prof. Dr. Murat AK	Oturum Başkanı
Prof. Dr. Kemaleddin Taş	Türk Toplumunda Sosyal Değişme ve Dinin Toplum Hayatındaki Fonksiyonları
Doç. Dr. Mesut Düzce	Popülist Otoriter Rejimlerde Dinî Araçsallaştırma: Tarihsel ve Güncel Yaklaşımlar
Dr. Öğr. Üyesi Alaeddin Tekin	Endonezya'da İslam ve Direniş: Kolonyal Politikaların Gölgesinde Dinin Rolü
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Şengil	Kıbrıs'ta Dinî Liderler Arası Görüşmeler: Barış ve Uzlaşma Arayışları
Hamza Çakır	Sekülerleşme ve Dini Canlanma Ekseninde Yeni Dini Hareketler: Üveys-Veysel Karane Zikri Grubu

EBU'L-VEFA AMFİSİ	
Prof. Dr. Muhammet Tasa	Oturum Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Kavsar Taghiyev	Bilimsel Gelişmelerin Kur'ân Yorumuna Etkisi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan İslam Sak	Peygamber Kıssaları Bağlamında İnsanlığın Değişim Serüveni
Arş. Gör. Sümeyra Nalbant	Yûsuf Suresi Bağlamında Şîî Tefsirin Değişimi: Rivayet Merkezli, Felsefî ve Psikososyal Yorum
Arş. Gör. Cevat Doğmaç	Kapsayıcı Klasik Dönemden İndirgemeci Modern Döneme “Kuran Yedi Harf Üzere İndirilmiştir” Hadisinin Anlaşılma Yönleri Üzerine Bir İnceleme
Mehmet Yalınkılıç	Kur'an Perspektifinden İnsanlık: Yaratılış, Sorumluluk ve Din
ARA	10.00 – 10.30

26 Nisan 2025 Cumartesi Saat: 10.30 – 11.30	
MEVLANA SALONU	
Doç. Dr. Ahmet Aras	Oturum Başkanı
Hale Uluant - Doç. Dr. Aslıhan Erkmek	Geç Osmanlı Dönemi'nden Kutsal Mekân Tasvirleri: TYEK SK Galata Mevlevihânesi 76 Numaralı Eser Üzerinden Bir İnceleme
Doç. Dr. Meral Çelik	Prehistorik Heykeltraşlıkta Kadının Kutsallığının Yansımaları
Dr. Zehra Öğüt	Yeni Dini Hareketler ve Yoga: Alternatif Maneviyatın Yükselişi
KONEVİ SALONU	
Doç. Dr. Ömer Faruk Erdem	Oturum Başkanı
Arş. Gör. Dr. Mevlüt Uğurlu	Dini Otoritenin Dijitalleşmesi: Geleneksel ve Yeni Dini Otoriteler Örneği
Doç. Dr. Ziyaeddin Kırboğa	Yeni Bir Toplumsal Sakinleştirme Yöntemi: Kıyamet Harcaması -Doom Spending-
Dr. Öğr. Üyesi Nesim Aslantatar	İbn Sina'dan Yapay Zekaya: Uçan Adam Üzerinden Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Yusuf Akbak	Gelenekten Geleceğe İrfânî Bilginin Aktarımında Romanın Rolü
HACİVEYİŞZADE AMFİSİ	
Prof. Dr. Hikmet Atik	Oturum Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi İrada Taghiyeva	Hayır Kuruluşlarının Rolü: XX. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'ın Millî Eğitim Yapısındaki Temel Unsurlar
Dr. Mehman İsmayılov	Gelenekten Metaverse'e İslam Mabedi ve Müslümanın Mabed Kültürü
Emin Orucov	Hacı Bektaş Veli Düşünce Sisteminde Eğitim ve Din
EBU'L-VEFA AMFİSİ	
Doç. Dr. Necmeddin Güney	Oturum Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Selma Çakmak	Makâsıd Değişen Dünyanın Sorunlarına Çözüm Üretmede Fıkıh Usûlünün İçinde Midir Dışında Mıdır?

Doç. Dr. İlyas Yıldırım	Şer'u Men Kablenâ ve İnsan: İlâhî Ahkâmın Değişimi Üzerinden Bir Okuma
Dr. Şule Soyal Şenol	Bilge Bir Kuldan Hıdırelleze: Mitolojinin Mevzu' Hadislere Yansıması
İklil Athroz Arfan - Muhammad Aga Yudha	Reassessing Slametan in Java: Unveiling an Independent Cultural Tapestry through the Lens of Bid'ah Analysis
ARA	11.30 – 12.00
KAPANIŞ OTURUMU Nezahat Keleşoğlu Konferans Salonu 26 Nisan 2025 Cumartesi	
12.00 – 13.00	Kapanış ve Değerlendirme

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİ	III
GENERAL INFORMATION	IV
BOARDS / KURULLAR.....	V
MİTOLOJİ, DİN VE FELSEFE IŞIĞINDA: DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM	1
DEĞİŞEN DÜNYA VE DİN BAĞLAMINDA KLASİK MANTIĞIN İŞLEVİ PROBLEMİ	5
ÇAĞDAŞ PRAGMATİZMDE BİREY, TOPLUM VE DİNİ TECRÜBE.....	11
PARADOKSLARI VE KAOSU KUCAKLAYABİLMEK: GELECEK, DİN VE EĞİTİM.....	15
SEKÜLERLEŞMEYİ YENİDEN DÜŞÜNME.....	19
KÜLTÜREL EMPERYALİZME KARŞI DİRENÇ MEKANİZMASI: FITRAT	23
DİNLERİN BİRLİĞİ VE ÇEŞİTLİLİĞİ: NICOLAUS CUSANUS'TA HOŞGÖRÜ VE EVRENSEL DİN ANLAYIŞI	26
SÜREKLİ YAŞANAN TARİH: APOKALİPTİK MİLENYUMCU DİNİ HAREKETLER VE MODERN ZAMANLARDA TERÖRÜN APOKALİPTİK DÖNGÜSÜ	30
SİYASİ GELİŞMELER IŞIĞINDA TASAVVUF ARAŞTIRMALARI: AMERİKAN AKADEMİSİ ÖRNEĞİ.....	35
DİNİN GELECEĞİNDE YAPAY ZEKÂ: RİSKLER VE FIRSATLAR.....	39
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK HAZIRBULUNUŞLUK DÜZEYLERİ: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ.....	44
DİJİTALİN ÖNE ÇIKARDIĞI GELECEĞE DAİR.....	48
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL MEDYA VAİZLİĞİ.....	52
EKOFEMİNİZM VE DİNİ SÖYLEM: MODERNİZME EKOFEMİNİST BİR PERSPEKTİFTEN TEPKİ VERME SORUNU.....	56
TÜRK TOPLUMUNDA KÜRESEL SPİRİTÜEL PRATİKLERİN KÜYERELLEŞMESİ	60
FRANZ KAFKA'NIN DAVA'SINDA VAROLUŞSAL ÇARESİZLİK VE DİN	64
DİNÎ RİTÜEL VE PRATİKLERİN İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ -KUR'AN'DAKİ İBADETLER ÖZELİNDE-.....	68

TEFSİR GELENEĞİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİME YAKLAŞIMLAR: ENFÂL 8/53 VE RA'D 13/11 AYETLERİNİN TARİHSEL SEYRİ.....	72
İNSANLIĞIN DEĞİŞİM SERÜVENİNDE İSLAM HUKUKUNUN CAHİLİYE UYGULAMALARINA GETİRDİĞİ DÜZENLEMELER.....	76
MUHAMMED EBÛ ZEHRE'NİN İSLÂM CEZA HUKUKUNDA RECM CEZASINA DAİR GÖRÜŞLERİNİN TARİHİ SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMİ.....	80
ORTODOKSİDEN HETERODOKSİYE: İMAMETTE MASUMİYET DÜŞÜNCESİNİN DÖNÜŞÜMÜ	84
ARAP ŞİİRİNDE GÜZELLİK TASVİRİ: İSLAM ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ.....	88
İSLÂM SİYASÎ TARİHİNDE KADIN PORTRESİNİN DEĞİŞİMİ: MELİKE ERVÂ'NIN YARIM ASRI AŞAN İKTİDARI.....	93
İKRAM KÜLTÜRÜNÜN TOPLUMSAL İŞLEVLERİ VE DÖNÜŞÜMÜ	97
FARKLI KUŞAKTAKİ BİREYLERİN SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEKİ DİNİ İÇERİKLERLE ETKİLEŞİMLERİNİN DİNİ YAŞAMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	101
DENETİMLİ SERBESTLİK MÜDÜRLÜKLERİNDEKİ MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İLE MAREP'İN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI (KONYA DENETİMLİ SERBESTLİK)	105
SİYONİST SİNEMADA “YENİ YAHUDİ” İMAJININ DÖNÜŞÜMÜ: SALLAH SHABATİ FİLMİ ÖRNEĞİ	110
MODERN KAMUSAL ALANDA DİN: POST-SEKÜLER ÇÖZÜM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	114
SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM ARASINDA EROL GÜNGÖR'ÜN DİN ANLAYIŞI	118
ÇATIŞMA VE UYUM BAĞLAMINDA KUR'AN'DA KUŞAKLAR ARASI FARKLILAŞMA	122
DİN VE SOSYAL ADAPTASYON İLİŞKİSİ ÜZERİNE: HOLLANDA'DA YAŞAYAN TÜRKLER ÖRNEĞİ.....	127
ERGENLERİN DİNİ TUTUMLARININ YAŞAM KALİTELERİ VE PSİKOSOSYAL İYİLİK HALLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE'DEN TANIMLAYICI NİTELİKTE KESİTSEL BİR ÇALIŞMA.....	131
KUTSAL MEKÂN ZİYARETLERİNDE SERGİLENEN RİTÜEL VE PRATİKLERİN KİŞİLERİN MANEVİ İYİ OLUŞU ÜZERİNDEKİ PSİKOSOSYAL ETKİLERİ: SEYYİD BURHANEDDİN TÜRBESİ ÖRNEĞİ	136
TASAVVUFUN MANEVİ İYİ OLUŞTAKİ ROLÜ: MODERN PSİKOLOJİ İLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ.....	141
DİNİ ÖĞRETİLERİN MÜSLÜMAN ŞAHSİYETİNİN KUDVE-I HASENE OLARAK ŞEKİLLENMESİNDEKİ ROLÜ.....	147

TÜRK TOPLUMUNDA SOSYAL DEĞİŞME VE DİNİN TOPLUM HAYATINDAKİ FONKSİYONLARI.....	150
POPÜLİST OTORİTER REJİMLERDE DİNİ ARAÇSALLAŞTIRMA: TARİHSEL VE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR.....	154
ENDONEZYA'DA İSLAM VE DİRENİŞ: KOLONYAL POLİTİKALARIN GÖLGESİNDE DİNİN ROLÜ	158
KIBRIS'TA DİNİ LİDERLER ARASI GÖRÜŞMELER: BARIŞ VE UZLAŞMA ARAYIŞLARI.....	162
SEKÜLERLEŞME VE DİNİ CANLANMA EKSENİNDE YENİ DİNİ HAREKETLER: ÜVEYS-VEYSEL KARANE ZİKRİ GRUBU	165
BİLİMSEL GELİŞMELERİN KUR'ÂN YORUMUNA ETKİSİ.....	169
PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA İNSANLIĞIN DEĞİŞİM SERÜVENİ	173
YÛSUF SÛRESİ BAĞLAMINDA Şİİ TEFSİRİN DEĞİŞİMİ: RİVAYET MERKEZLİ, FELSEFİ VE PSİKOSOSYAL YORUM.....	177
KAPSAYICI KLASİK DÖNEMDEN İNDİRGEMECİ MODERN DÖNEME "KURAN YEDİ HARF ÜZERE İNDİRİLMİŞTİR" HADİSİNİN ANLAŞILMA YÖNLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	181
KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN İNSANLIK: YARATILIŞ, SORUMLULUK VE DİN	186
GEÇ OSMANLI DÖNEMİ'NDEN KUTSAL MEKÂN TASVİRLERİ: TYEK SK GALATA MEVLEVİHÂNESİ 76 NUMARALI ESER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	191
PREHİSTORİK HEYKELTRAŞLIKTAKİ KADININ KUTSALLIĞININ YANSIMALARI	195
YENİ DİNİ HAREKETLER VE YOGA: ALTERNATİF MANEVİYATIN YÜKSELİŞİ.....	199
DİNİ OTORİTENİN DİJİTALLEŞMESİ: GELENEKSEL VE YENİ DİNİ OTORİTELER ÖRNEĞİ	204
YENİ BİR TOPLUMSAL SAKİNLEŞTİRME YÖNTEMİ: KIYAMET HARCAMASI -DOOM SPENDING-	208
İBN SİNA'DAN YAPAY ZEKAYA: UÇAN ADAM ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	212
GELENEKTEN GELECEĞE İRFÂNÎ BİLGİNİN AKTARIMINDA ROMANIN ROLÜ	216
HAYIR KURULUŞLARININ ROLÜ: XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA AZERBAJCAN'IN MİLLÎ EĞİTİM YAPISINDAKİ TEMEL UNSURLAR.....	220
GELENEKTEN METAVERSE'E İSLAM MABEDİ VE MÜSLÜMANIN MABED KÜLTÜRÜ	225

HACI BEKTAŞ VELİ DÜŐUNCE SİSTEMİNDE EĞİTİM VE DİN	230
MAKÂSİD DEĞİŞEN DÜNYANIN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÜRETMEDE FIKİH USÛLÜNÜN İÇİNDE MİDİR DIŞINDA MİDİR?	235
ŞER'U MEN KABLENÂ VE İNSAN: İLÂHÎ AHKÂMIN DEĞİŞİMİ ÜZERİNDEN BİR OKUMA.....	239
BİLGE BİR KULDAN HIDRELLEZE: MİTOLOJİNİN MEVZÛ HADİSLERE YANSIMASI.....	244
CAVA'DA SLAMETAŇ'I YENİDEN DEĞERLENDİRMEK: BİD'AH ANALİZİ MERCEĞİNDEN BAĞIMSIZ BİR KÛLTÛREL DOKUYU ORTAYA ÇIKARMAK.....	248

MITOLOJİ, DİN VE FELSEFE IŞIĞINDA: DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Prof. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

Erciyes Üniversitesi

mkozgen@erciyes.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3559-0333

ÖZET

Mitoloji, dini düşünce ve duyguları yansıtan hikâyelerdir. Bu hikâyelerde, dinin temelini oluşturan arketipler saklıdır. Bu arketipler, din, sanat, kültür, tarih, edebiyat ve felsefede her an karşımıza çıkabilen "ebedi döngü"ye bağlı arketiplerdir. Arkaik toplumda mit, gerçek, kutsal ve model oluşturan anlamlı bir masaldır. Masallar arkaik toplumlar için önemlidir çünkü bu masallar, herkesi bir arada tutan dini ve toplumsal değerleri içerir. Arkaiklere göre mitler, toplumda, ruhta ve kültürde ilke olarak yaşayan kutsal bir güçtür.

Din olmadan mit, mitler olmadan dini yaşam olmaz. Bu nedenle mitler, arkaikler için tanrılarla ve tanrılara ait işlerle ilgilidir. Tanrılara ait işlerin neler olduğunu öğrenmek ve o işleri ritüellerle yeniden yaşamak, dini bir hayat yaşamak anlamına gelir. Bundan dolayı mit, kutsal ve dini bir öyküyü bize anlatır. Başlangıç zamanında (mebde) neler olup bittiğini zihinlere hatırlatır. İyi bir dindar olmak ve doğru bir dini hayata sahip olmak için bu ritüeller gereklidir. Örgütlü bir toplumsal yapı ve dengeli bir iş hayatını var eden şey de bu dini hayattır. Din, dayanışma, merhamet ve ihtiyat gibi erdemleri müntesipleri için zorunlu kılar ki bu da ahlaki hayatın başlangıç adımını oluşturur. Nitekim Roma medeniyetinde dindar olmak, baş erdem olarak görülmüş, yani bu erdem olmazsa diğer erdemler erdem olarak kabul edilmemiştir; bu, pagan bir din anlayışının göstergesidir.

Arkaik insan bilinci ile modern insan bilinci birbirinden oldukça farklıdır. Modern insan bilincine göre zaman ileriye doğru akar; olaylar bir kez olur ve bir kez daha tekrar etmez. Bu düşünce, modern insanın değişim felsefesini etkiler. Modern insan, değişimi tek yönlü bir biçimde, sadece gelecek zamana odaklamaya ve ilerlemeci bir zaman anlayışıyla şimdiki andan ve geçmişten kopmaya mahkûm eder. Oysa arkaik toplumlarda döngüsel bir zaman anlayışı vardır. Bu nedenle onlara göre değişim iki yönlüdür: Birinci yönüyle başlangıçta (ab orijine, mebde) olup bitene geri dönerek değişimi, başkalaşımı gerçekleştirmek. Asıl amaç, şu anki Kendilik değil, başlangıçtaki, cennetteki, altın zamanlardaki en iyi Ruhsal Kendilik olmaktır. Bunun için de başlangıçtaki ilkelere geri dönmek ve zamanı oradan başlayarak yaşamak gerekir.

Başlangıca dönüş yöneliminin temelinde, başlangıcın kutsal olması ve bu kutsal anın yaşam boyu tekrar edilmesi gerektiği fikri yatmaktadır. Bu dini yaşam biçimi,

beraberinde kutsal değişimi getirir ve başlangıçtaki saf hali (fıtratı) bozulmaktan korur. Bu anlayışta değişim için kökene dönüş ve ruhsal arınma önemlidir. Bu türden bir değişimde, kökene, özde var olan asli ilkeyi bilmek ve bu ilkeye göre yaşamak; değişimin formlara ve özlere dayanarak yaşanması gerektiği önemlidir. Plotinus'un felsefesi bu ana fikri çok güzel yansıtmaktadır. Bu felsefeye göre bu türdeki bir değişim, Bir'e, forma (biçime) veya öze dönüş yapılarak gerçekleştirilen bir değişimdir.

İkinci yönüyle değişim ise kökene, ilkeye geri giderek elde edilen bilişsel ve duygusal tecrübeyi kullanarak; kökeni meydana getiren tanrısal gücü taklit etmek ve o gücü kendine aktarmaya çalışmaktır. Ancak bu çalışma sonucu güce dayalı bir değişim meydana gelebilir. Böylece kutsala dokunmuş bir kişi, hem kendinde ruhsal bir güç kazanmış hem de kişiliğinde kökten bir değişim veya başkalaşım gerçekleştirmiş olur. Kökene gitmiş olmak ve kökeni meydana getiren ruhsal güçle karşılaşmak ve vecdle onun gücünü taklit etmek, değişimin temel motivasyon kaynağıdır.

Kökenle ilgili mitsel düşüncenin temelinde, bir şey yaratıldıysa o şeyin bir kökeni olduğu ve bir şeyin kökeni varsa, o şeyin üstün bir ruhsal varlık tarafından yaratıldığı düşüncesi yatmaktadır. Bu üstün varlık, bir şeyi yaratırken kendi gizil gücünü o şeyi yaratma anında açığa çıkarmıştır. Bu düşünce, daha sonra mistisizm ve İslam tasavvuf anlayışında Allah'ın isimleri yoluyla (miftah-ül gayb) kendi gücünü tezahür ettirmesi ve bu isimlerin eşyada tecelli etmesi düşüncesini dile getirmenin bir başka şeklidir.

Kitabi dinlerdeki “Varlık nasıl var oldu?” sorusuna verilen cevapta “Tanrı ‘ol’ dedi ve varlık olmaktadır” ve “varlık, isimlerin bir tecellisinden ibarettir” fikri öne çıkmaktadır. Bundan çıkan sonuç, kelime ile varlık arasındaki ilişki üzerinde durmaktır. Zaten felsefenin daha sonra ilgilendiği temel konulardan biri de bu olmuştur. Köken bilgisi ve ilk zaman-ilk mekân anları kutsal anlar olduğuna göre—çünkü bunlar Tanrı'nın sözü ile olmaktadır—o halde o kutsal anlara başkalaşım-değişim için içsel bir yolculuk (hacc) yapmak gerekir. Ayrıca iyi bir dini hayat için o anlara gönülden bir görüşle tanıklık etmek ve o zaman ve mekândaki değişimi ruh gözüyle müşahade etmek gerekir. Bu nedenle kökeni bilmek, yetkinlik ve sonsuz güç kavramlarıyla; bu da değişim-başkalaşım ile ilgili kavramlarla bağlantılıdır.

Bu durumda, değişim kavramının tarihsel kökenine inip mit, sanat, edebiyat, din ve felsefe ışığında nasıl bir seyir izlediğini ortaya çıkarmak konumuzun temel amacıdır. Bu amaca erişmek için de çeşitli sorular ile konu açılacaktır. Örneğin, bu disiplinler açısından değişim nedir? Düşüncenin seyri açısından değişimin köken zaman (mebde) ve son zaman (me'ad) arasında nasıl bir gidiş-geliş vardır? Bu değişimleri tarih felsefesi açısından nasıl okuyabiliriz? Felsefi açıdan değişen nedir? Değişmeyen nedir? Zaman felsefesi açısından Tanrı-düşünce ve başkalaşım-değişim felsefesi nedir? Herakleitos ve Parmenides değişim tartışmasını neden başlattılar?

Yöntem olarak, mitolojilerdeki değişim-başkalaşım kavramı, mitoloji alanında ilk kez içsel veya manevi yolculuğu ön plana çıkaran Gılgamış Destanı ve Lucius Apuleius'un eseri “Başkalaşım/Altın Eşek” metinleri temel alınarak yorumsal analiz yapılacaktır. Ayrıca, felsefi anlamda değişim-başkalaşım kavramlarının sınırları, üst insan veya tasavvuf felsefesinde insan-ı kâmil, olgunlaşma ve gelişim; Aristoteles'in önerdiği hareket teorisi, ilahi gücü elde etmek sonucu ortaya çıkan mistik kahramanlar alt başlıkları halinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Din, Felsefe, Değişim, Başkalaşım.

TRANSFORMATION THROUGH THE LENS OF MYTHOLOGY, RELIGION AND PHILOSOPHY

ABSTRACT

Mythology comprises stories that reflect religious thoughts and feelings. These narratives conceal the archetypes forming the foundation of religion. These archetypes are tied to the “eternal cycle,” appearing in religion, art, culture, history, literature, and philosophy. In archaic societies, myth is meaningful tale that is real and sacred and serves as model. Myths hold significance for archaic people because they embody religious and social values that bind individuals together. To archaic societies, myths represent sacred force that actively lives within society, the psyche, and culture.

Without religion, there can be no myths; without myths, religious life cannot exist. Thus, myths concern gods and divine affairs for archaic peoples. Learning about these divine affairs and re-experiencing them through rituals constitutes religious life. Therefore, myths narrate sacred and religious stories, reminding us of what transpired in the primordial time (in principio). Performing these rituals is essential for being good believer and living proper religious life. This religious life underpins organized societal structures and economic activities, as religion mandates virtues such as solidarity, compassion, and prudence for its adherents, forming the first steps of moral life. Indeed, in Roman civilization, being religious was the primary virtue, without which other virtues could not be acknowledged in pagan belief systems.

The consciousness of archaic and modern humans differs significantly. Modern human consciousness views time as flowing linearly, where events occur once and do not recur. This perspective influences the contemporary philosophy of change, condemning modern individuals to focus on the future, severing ties with the present and the past through progressive understanding of time. In contrast, archaic societies embrace cyclical sense of time, where change occurs bidirectionally: returning to the beginning (ab origine, in principio) to realize transformation. The ultimate aim is not the current self but the best spiritual self from the Golden Age, Paradise, or primordial times. Achieving this requires returning to initial principles and living from that starting point.

The orientation toward returning to the beginning is rooted in the sacredness of the origin and the belief that this sacred moment must be perpetually revisited throughout life. This way of life brings about sacred transformation and prevents the corruption of the primordial pure state (Innate nature- fitrat). Thus, returning to the origin and spiritual purification are crucial for this understanding of change. This type of transformation emphasizes knowing the original principle inherent in essence and living in accordance with it. Plotinus’ philosophy beautifully captures this idea, proposing that such transformation involves returning to the One, the form, or the essence.

The second aspect of change involves using the cognitive and emotional experience gained by returning to the origin to imitate the divine power that created the origin and transfer that power to oneself. This endeavor results in power-based

transformation. Consequently, as one who has touched the sacred, the individual acquires spiritual strength and undergoes profound transformation or metamorphosis. The core motivation for change lies in encountering the spiritual power that created the origin, imitating it with rapture, and integrating its strength.

At the foundation of mythical thought about origins is the idea that if something is created, it has an origin, and if it has an origin, it was created by superior spiritual being. This superior being manifests its latent power during the act of creation. This notion later manifests in mysticism and Islamic Sufism as the idea that God reveals His power through His names (miftah-ul ghayb), which are reflected in things.

In scriptural religions, the answer to how existence came into being emphasizes “God said ‘Be,’ and it is” and the idea that “existence is merely manifestation of the names.” This leads to an exploration of the relationship between the word and existence. Indeed, this has become one of the fundamental questions of philosophy. Since knowledge of origins and the moments of first time and space are sacred—brought into being by the word of God—undertaking an inner journey (pilgrimage) to these sacred moments for transformation is essential. Moreover, bearing witness to these moments with heartfelt vision and observing the changes within them through spiritual insight is crucial for good religious life. Therefore, knowing the origin relates to the concept of perfection and infinite power, which are also linked to transformation and metamorphosis.

Thus, the primary aim of this study is to delve into the historical roots of the concept of change and examine its trajectory in the light of mythology, art, literature, religion, and philosophy. This will involve addressing various questions, such as: What is change from the perspectives of these disciplines? How does the journey of thought navigate between the primordial time (in principio) and the end time (in eschaton)? How can these changes be interpreted from the perspective of the philosophy of history? Philosophically, what changes? What remains unchanged? From the perspective of the philosophy of time, what is the relationship between God, thought, transformation, and change? Why did Heraclitus and Parmenides initiate the debate on change?

The methodology will involve interpretative analysis of texts where the concept of transformation or metamorphosis first foregrounds inner or spiritual journeys, such as the Epic of Gilgamesh and Lucius Apuleius’ “The Metamorphoses/Golden Ass.” Additionally, subtopics will define the philosophical boundaries of transformation and metamorphosis, including the concept of the “perfected human” in Sufi philosophy, maturation and development, Aristotle’s proposed theory of motion, and mystical heroes emerging through divine power.

Keywords: Mythology, Religion, Change, Gilgamesh.

DEĞİŞEN DÜNYA VE DİN BAĞLAMINDA KLASİK MANTIĞIN İŞLEVİ PROBLEMİ

Prof. Dr. Hülya ALTUNYA

Süleyman Demirel Üniversitesi

hulyaaltunya@sdu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2115-5207

ÖZET

İnsan ve insanla ilgili her türlü varolma durumu, zaman içerisinde gerçekleştiğinden değişim, gelişim, ilerleme, bozulma gibi varoluş hallerini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Açıkçası değişen insan varlığı yahut değişen dünya denildiğinde, zamansallıktan kaynaklı olması zorunlu bir durum ifade edilmektedir. Antikçağ'ın Heraklit'i bir nehre iki kez girilemeyeceği metaforik ifadesiyle, varoluşta *değişimin* değişmeyen zorunlu bir hal oluşunu ima etmektedir. Akmakta olan nehrin varlığı, bize, değişmeyen varlık olarak kendisini açmaktadır. Tıpkı bu, zamanın varlığında değişmeden söz edilemezken, zamansal varlıkların değişen olması gibidir. Benzer şekilde *değişen dünya* kavramını, akmakta olan nehir metaforuna benzetebiliriz. Nasıl ki nehir var olduğu sürece, akmaya devam ediyorsa, dünya da var olduğu sürece değişerek varlığını sürdürmektedir.

Burada ilk olarak *değişen dünya* kavramını anlayabilmek için diyalojik bir yöntemle başvurulacaktır. Çünkü insanın anlayan varlık olarak kendisini dünyanın dışına çıkartıp onu karşısına yerleştirerek *değişimi* analitik bir yaklaşımla açıklamaya çalışması, kavramın anlaşılmasında yeterli olamamaktadır. Heraklit'in akmakta olan nehir metaforunda olduğu gibi nehrin sularında yüzerek nehir tam anlamıyla ifade edilebiliyorsa, *değişen dünya* kavramı, *nesneleştirmeyle* değil değişen dünyanın içerisinde kalarak, değişen dünyayla anlayan varlığın diyalojisiyle anlatılabilir. Yani anlamak için varlığı durdurup sabitleyerek nesne haline getirmeye çalışmak, varlığın anlık fotoğrafını çekmek gibidir. Aynı şekilde *din* kavramını da nesneleştirerek anlamaya çalışmak benzer bir yol takip etmek anlamına gelmektedir. Oysa ki dünyanın ve dinin dışına çıkarak bu durumu analiz edebilmek pek mümkün gözükmemektedir.

Bu bildiride değişen dünya kavramı, *din* kavramıyla birlikte analitik olarak mantıksal tanımlamalar ve kanıtlamalarla ele alındığında ortaya çıkabilecek problemler araştırılacaktır. Bunun için genel olarak dinin, ilahi hakikatin açıklandığı kanun olarak sistemleştirilen inanç ve ibadet ilkelerinden oluşan yapı şeklindeki tanımı, *değişim* kavramı bağlamında anlaşılmasına çalışılacaktır. Burada ilahi bir davetin neticesi olarak kendisine teslim olunan dinsel sistemlerin, mensuplarından ilahi bir varlık tarafından vaz edilmiş ilkelerin kabul edilerek tatbik edilmesine dair beklentileri üzerinde

durulacaktır. Dinin ilahi/yüce varlığı ve niteliği, insan var olmaya devam ettiği sürece bu şekilde anlaşılmaya da devam edecektir.

Burada insan ve dünya zamansal varlık olarak -akmakta olan nehrin suları gibi- değişime uğrar. İnsan için hakikat iddiasında bulunan din ise başta hakikat algısını ve uyulması gereken ilkelerini *bozuluma/fesada* uğramadan korumayı hedefler. Dünya ve insanın oluş ve bozuluşa tabi olduğu süreçte, hakikat değişmeyeceğine göre din aynı kalmalıdır. Buna göre din kendi varlık değerini sürdürürebilmek için kendini değişimden korumaya ihtiyaç duyar gözükmektedir. Ne var ki zamansal varlık olarak insanın dini değişmelerden korumak için zamandışı haline getirmesi ne kadar mümkün olabilir? İlk insanın yaratılmasıyla birlikte dinin de var olduğu kabul edildiğinde dinden köken bakımından daha önce olan bir şey var olmadığı gibi dinden daha yüksek olan bir şey de var değildir.

Buna göre din açık seçik anlaşılabilir bir kavram mıdır yoksa anlaşılması için tanımlanması zorunlu olan bir kavram mıdır? sorusu yöneltilebilir. Acaba din kavramının anlamında *mutlaklık* zorunlulukla bulunur mu yoksa mutlaklık din kavramına mutlak olmayarak eklenen bir kavram mıdır? Bunun için *din* kavramsallaştırıldığında, bu kavram, acaba saf olarak bir göstergeye mi dönüşür yoksa bu göstergenin dışında değişmeyen bir hakikate mi sahiptir soruları sorulabilir. Eğer din kavramı sadece ilahilikle nitelenen her şeyi kapsamına alan bir göstergeye dönüşürse tanımlanamayan metafiziksel bir kavram haline gelir ki bu da; sabitlenemeyen bir gerçekliğe dönüşeceğinden değişimi kendiliğinden içinde taşıyacaktır. Eğer din kavramı, -insan kavramı gibi, cinsi ve faslı ifade edilebilen bir kavram olursa- bu defa dondurulup sabitlenecektir ki tanımı yapılabilir ancak kendiliğinden bu defa dondurulduğu yerden zayıflamaya, gerilemeye ve çöküşe geçecektir. Çünkü sınırlandırılıp dondurulan bir şeyin aynı kalması mümkün olmayacağından gerileyecektir.

İşte dinin bütün hakikat iddiasıyla birlikte varlığını sürdürürebilmek için yöntemsel olarak mantıksal kanıtlamalardan istifade etmeye başladığında yukarıdaki sorular ortaya çıkmaktadır. İki değerli klasik mantıkta kanıtlamalar, öncelikle kavramsallaştırmalar, tanımlamalar ve daha sonra ispatlamalarla sağlanır. Buna göre mantığın dilinde kavram, bir şeyin zihindeki tasarımı olarak tanımlanır. Din kavramı denildiğinde *nesneleştirilen din'e* ait sahip olunan tüm bilgileri içerecek şekilde bir kavramsallaştırmaya gidilir. Nesne'leştirilerek ifade edilen din kavramı, ilahi olanla ilişkili olan her şeyi kapsayan bir anlam yoğunluğuyla kullanıldığında ise mantıksal düşünme biçimiyle netleştirilerek aydınlatılması gereken bir kavram haline gelmektedir. Dilsel olarak *din* denildiğinde her ne kadar göstergesi açık bir sözcük kullanılmış olsa da bu kavramın içlemindeki yoğunluk gereği mantıksal akıl yürütmelerle sabit, değişmeyen, sınırları belirli anlamlar genel-geçer olacak şekilde tespit edilmeye çalışılır. Din kavramının içleminde yer alan dünyaya ve ahirete dair önermesel dille ifade edilen hükümler, dinin değişime karşı kendini korumaya aldığı zemindir. Bu mantıksal yaklaşımın neticesi olarak idealist bir tasarımla ifade edilen din kavramı, zamansallığa ve değişime kapalı hale gelebilir. Ayrıca bu dinî bilginin nesnel bilgi olma özelliğine sahip olduğu da öne sürülebilir. Ancak insanın ruhundan, aklından başka/ ayrı ezeli-ebedi bir hakikatin varlığına inanılarak bu hakikatin nesnel bilgisine sahip olunabileceği düşüncesi, nesne-özne ilişkisi açısından sorgulanmaya ihtiyaç duyar.

Bu noktada nesne-özne ilişkisini dikkate alarak mantığın, aynı kalması gerektiği düşünülen şeyler için kanıtlar üretmesi üzerinde durulabilir. Dinin hizmetindeki mantık, kendisiyle özdeş olan ilahi hakikatin varlığını ispatlar. Burada iki değerli mantığın burhani kabul edilen aksiyomlarının, ilahi olanın kanıtlanması için yeterli ölçüde güvenilir deliller olup olmadığı sorulabilir. Zira mantıksal düşünme biçimi, kendi varsayımlarıyla inşa ettiği dünya için yine kendi varsayımlarıyla inşa ettiği deliller silsilesinin doğruluğunun değişmeden devam edebileceğini nasıl ispatlayabileceği sorusu cevaplanmalıdır. Öte yandan tam bu dayanaktan hareketle iki değerli klasik mantık, din ilimlerinin alet ilmi olarak dinin, bilimsel, kültürel, geleneksel vb. her türlü yaşanacak olan değişime karşı kendini koruma amaçlı kullandığı yöntem olarak iş görmektedir. Açıkçası dinin hizmetindeki bu mantıksal düşünme yapısı, toplumsal hayatta yaşanan değişime karşı özellikle dilde ve düşüncede dine dair sahip olunan bilgilerin korunması vazifesini üstlenmiştir. Bu bildirinin temel problemlerinden birisi de; Aristoteles'ten bu yana dinlerin hizmetindeki iki değerli mantığın günümüz dünyasında, yaşanan her türlü *değişim* karşısında görevini yerine getirip getiremediği sorusudur.

Burada son olarak Müslümanların değişimi nasıl algıladıklarıyla ilgili sorular sorulacaktır. Müslümanların dini zorunluluk ve kesinlik ilkeleri bağlamında sadece bir pratik ritüeller silsilesi olarak algılamalarının ve değişime karşı mücadele etmeye çalışmalarının problematik yönleri ele alınacaktır. Diğer taraftan değişimi kabullenen müslümanlar için iki taraf arasında bir *aradalık* kavramı ortaya çıkabilir. Üçüncü şıkkın imkanı yani dinin pratikleri ile kavramsal tasarımı arasında kalmış *melez din anlayışı* veya *arada kalmışların yeri* denilebilir. Dine dair her türlü ritüelin, din adamlarının görsel ve canlı olarak toplumun karşısında tecrübe edilmeye başladığından beri dinin değer kaybına uğradığı açıktır. Sözgelimi din inanç vasıtasıyla insanı maddeselliği aşarak manevi bir yapı inşa etmeye çalışır. Her dönemde din adamının insanı davet ettiği kurtuluş, maddi olandan sakınmak üzerine kuruludur. Oysa ki modern dönemin Müslümanları din adına biriktirilen tüm maddesel gelirleri yine kendi mensupları adına korumak için birbirlerine zarar verebilmektedirler.

İşte burada dinin yaygın olarak tatbikatının getirdiği değer ile değişim değeri arasında karşıtlık ortaya çıkmaktadır. Eğer dinde doğal olarak değişim yaşanmazsa değişim değerini kaybedilir. Değişim değerini kaybedildiğinde ise dinin yaygın olarak kullanım değeri gerilemeye başlar. Bunun örneği Müslümanların gerek maddeye olan düşkünlüklerinde gerekse de güncel her meselede tutarsız yaklaşımlarında görmek mümkündür. Oysa ki insan değişen bir varlık olarak bilgi, kültür, sanat, düşünce bakımından nesilden nesile aynı kalamamaktadır. Bu durumun neticesi olarak dinin değerini devam ettirebilmesi değişim değerini sürdürebilmesiyle ilişkilidir. Sonuç olarak bu bildiride değişen dünya ve dine yaklaşımda tutarlı, sahici ve samimi bir yaklaşım geliştirebilmek için yöntemsel olarak klasik mantıksal düşünme biçiminin problemleri ve buna karşın ne tür bir mantıksal düşünme biçimi geliştirilerek nasıl işlevsel hale getirilmesi gerektiği araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değişim, Dünya, Din, Mantık.

THE PROBLEM OF THE FUNCTION OF CLASSICAL LOGIC IN THE CONTEXT OF A CHANGING WORLD AND RELIGION

ABSTRACT

Since human beings and all states of existence related to human beings are realized in time, they self-institution reveal states of existence such as change, development, progress and deterioration. Obviously, when we talk about changing human existence or changing world, we are referring to situation that is necessarily caused by temporality. Heraclitus of antiquity, with his metaphorical statement that one cannot enter river twice, implies that change in existence is an unchanging necessary state. The being of the flowing river reveals itself to us as unchanging being. This is just as temporal beings are changing, while there is no change in the existence of time. Similarly, we can liken the concept of changing world to the metaphor of flowing river. Just as the river continues to flow as long as it exists, the world continues to change as long as it exists.

First, dialogical method will be used to understand the concept of changing world. This is because man's attempt to explain change with an analytical approach by taking himself out of the world and placing himself in front of it as an understanding being is not enough to understand the concept.

As in Heraclitus' metaphor of the flowing river, if the river can be fully expressed by swimming in its waters, the concept of the changing world can be explained not by objectification, but by remaining in the changing world, by the dialogology of the being that understands the changing world. In other words, stopping and fixing the being in order to understand it and trying to turn it into an object is like taking snapshot of the being. In the same way, trying to understand the concept of religion by objectifying it means following similar path. However, it does not seem possible to analyze this situation by going outside the world and religion.

In this paper, the problems that may arise when the concept of changing world is analytically handled together with the concept of religion through logical definitions and proofs will be investigated. For this purpose, the definition of religion in general as structure consisting of principles of belief and worship systematized as the law in which divine truth is explained will be tried to be understood in the context of the concept of change. The focus here will be on the expectations of religious systems, which are submitted to as result of divine invitation, that their adherents accept and apply the principles laid down by divine being. The divine/sublime existence and nature of religion will continue to be understood in this way as long as human beings continue to exist.

Here, human being and the world undergo change as temporal beings - like the waters of flowing river. Religion, on the other hand, which claims to be the truth for human beings, aims to preserve the perception of truth and the principles that must be followed without being distorted or corrupted. As the world and human beings are subject to formation and decay, religion must remain the same since the truth cannot change. Accordingly, religion seems to need to protect itself from change in order to maintain its own value of existence.

However, as temporal being, how possible is it for human beings to make religion timeless in order to protect it from change? When it is accepted that religion came into existence with the creation of the first human being, there is nothing prior to religion in terms of origin, nor is there anything higher than religion.

Accordingly, one may ask whether religion is concept that can be understood clearly or whether it is concept that must be defined in order to be understood. Is absoluteness necessarily present in the meaning of the concept of religion or is absoluteness concept that is added to the concept of religion as non-absolute? Therefore, when religion is conceptualized, one can ask whether this concept turns into pure signifier or whether it has an unchanging truth outside this signifier. If the concept of religion turns into signifier that encompasses everything that is characterized only by divinity, it becomes an undefinable metaphysical concept, which will automatically carry change within itself as it will turn into reality that cannot be fixed. If the concept of religion, like the concept of human beings, becomes concept that can be expressed in terms of genera and facets, then it will be frozen and fixed, so that it can be defined, but it will spontaneously weaken, decline and collapse from where it was frozen. Because it is not possible for something that is limited and frozen to remain the same, it will regress.

The above questions arise when religion begins to make use of logical proofs methodologically in order to survive with all its truth claims. In two-valued classical logic, proofs are provided first by conceptualizations, definitions and then proofs. Accordingly, in the language of logic, concept is defined as the design of something in the mind. When the concept of religion is mentioned, conceptualization is made to include all the knowledge of the objectified religion.

Accordingly, in the language of logic, concept is defined as the design of something in the mind. When the concept of religion is mentioned, conceptualization is made in way to include all the knowledge of the objectified religion. When the concept of religion, which is expressed by objectifying it, is used with density of meaning that encompasses everything related to the divine, it becomes concept that needs to be clarified and illuminated through logical thinking. Although word with an open indicator is used when religion is used linguistically, due to the intensity in the context of this concept, fixed, unchanging, bounded meanings are tried to be determined in general-valid way through logical reasoning. The provisions expressed in propositional language about the world and the hereafter in the context of the concept of religion are the ground on which religion protects itself against change. As result of this logical approach, the concept of religion, which is expressed with an idealist design, may become closed to temporality and change. It can also be argued that this religious knowledge has the characteristic of being objective knowledge. However, the idea that one can have objective knowledge of this truth by believing in the existence of an eternal truth other/separate from the human soul and intellect needs to be questioned in terms of the object-subject relationship.

At this point, taking into account the object-subject relationship, we can focus on the fact that logic produces proofs for things that are thought to remain the same. Logic in the service of religion proves the existence of divine truth that is identical with itself. Here, one might ask whether the axioms of bivalent logic, which are con-

sidered demonstrative, are sufficiently reliable proofs for the proof of the divine. This is because the question must be answered as to how the logical way of thinking can prove that the series of proofs it constructs with its own assumptions for the world it constructs with its own assumptions can continue to be true without changing.

Finally, questions will be asked about how Muslims perceive change. The problematic aspects of Muslims' perception of religion as mere set of practical rituals in the context of the principles of obligation and certainty and their attempts to fight against change will be discussed. On the other hand, for those Muslims who accept change, the concept of in-betweenness may emerge. The possibility of the third option, that is, the hybrid understanding of religion between the practices of religion and its conceptual design, can be called the place of the in-betweeners. It is clear that religion has been devalued since all kinds of religious rituals began to be experienced visually and live by the clergy in front of the public. Religion, for example, tries to build spiritual structure by transcending human materiality through faith. In every period, the salvation that the cleric invites people to is based on avoiding the material. However, Muslims of the modern era can harm each other in order to protect all the material income accumulated in the name of religion on behalf of their own members.

This is where the contrast between the value of the widespread practice of religion and its exchange value arises. If religion does not change naturally, it loses its exchange value. When it loses its exchange value, the value of the widespread use of religion begins to decline. An example of this can be seen in Muslims' fondness for material things and their inconsistent approach to every current issue. However, as changing being, human beings cannot remain the same from generation to generation in terms of knowledge, culture, art and thought. As result of this situation, the continuation of the value of religion is related to its ability to maintain the value of change. As result, in this paper, in order to develop consistent, genuine and sincere approach to the changing world and religion, the problems of the classical logical thinking methodologically and what kind of logical thinking should be developed and how it should be functionalized will be investigated.

Keywords: Change, World, Religious, Logic.

ÇAĞDAŞ PRAGMATİZMDE BİREY, TOPLUM VE DİNİ TECRÜBE

Doç. Dr. Ferdi SELİM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

fselim@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2576-4499

ÖZET

Dini dogmalar, ananeler, ritüeller veya inanışlar insanlık tarihinde mutlak gerçeklikler veya hakikatler olarak görülmüşlerdir. İlgili dinin adı ve içeriği değişmekle birlikte dindarların tutumları sıklıkla böyledir. Bu nedenle dinlerin dogmaları ile diğer bilgi kaynakları arasındaki ilişkinin mahiyeti ve üstünlüğü her zaman çatışma konusu yapılmıştır. İnsanın kendisine ve eşyaya olan bakış açısı, varlık hiyerarşisindeki yeri, doğayla, kendisiyle ve öteki kimselerle ilişkisi, kendisine veya başkalarına olan güveni ya da kendi arzu, iştahları ve başkalarıyla mücadelesi gibi pek çoğu varoluşsal olan fiilleri ve bunlara dair tanımlamaları bu deneyimin standartlarını belirlemektedir. Bu nedenlerle örneğin Antik Yunan'da şehirlerin tanrıları olabildiği gibi insani özelliklere sahip genel kültürel bir dinsel deneyimi de vardır. Hatta bu çağda bazı soylu kimseler “Tanrı’lar da ancak bizim gibi olabilirlerdi” diyerek kendilerini ve durumlarını eşsiz bir biçimde tarif etmişlerdir. Bu kimseler için Hades’te Tanrı olmak buradaki durumlarından çok da iyi değildir. Bu dinsel tecrübe gündelik hayattan başlayarak sanat, bilim ve felsefeye kadar kişisel tecrübeyi ve akla olan güveni sağlamlaştırmaktadır. Ortaçağ düşüncesine bakıldığında ise imanın hakikatleri gündelik yaşayışı, kişinin kendine ve evrene dair algısını belirleyecek kadar otoriter hale gelmiştir. Bu güçlü etki öyle bir hal almıştır ki, rasyonel bir çabanın dinle buluşmadığında gereksiz veya en iyimser ifadeyle eksik bulunmasına neden olmuştur. Bu çağda filozof denilince hemen akla gelen Aristoteles gibi bir filozofu bile hedefe çıkarmak pahasına teologlar, “İsa’nın sağlam ve güvenilir gölgesinden uzaklaştıracaksa filozof olmayacağım” sloganı etrafında hiyerarşik şecerede rasyonelliğin simgesi olan felsefeyi yerinden etmek konusunda tereddüt etmemiştir. Akıl ve vahiy veya felsefe ve iman çatıştığında nihai karar aklın hata yapma riski dikkate alınarak imanın lehine sağlanmaktadır. Bu dönemin güçlü filozoflarından Thomas Aquinas bile imanın doğruları karşısında belirgin bir şüpheye sahip değildir. Doğal teoloji adıyla anılan ve aklın sınırları içerisinde dinin dogmalarının makulleştirilebileceği ve zihnin kılavuzluğunda soruşturulabilecek problemlerin dışında yalnızca vahyin çözümleyebileceği sorular için imanı öne çıkaran teolojik bir saha açılmıştır. Hatta bu dönemde çatışma yalnızca felsefe sahnesinde gözlemlenen entelektüel mücadelelerle sınırlı kalmamış din üzerinden fiziksel şiddete dönüşmüş ve uzun yıllar süren savaşlarda karşılık bulmuştur. İnsanlar temel fenomenlerinden biri olan inançlarının büyüleyici etkisi doğrultusunda hem bilim, felsefe ve sanatın serüvenini hem de dinin doğasını farklı bir çerçevede değerlendirmişlerdir. Hızla mo-

dern çağa gelindiğinde dinin ve sembolü olan kilisenin güçlü etkisini kırmak ve kendisi yerine düşünen ve karar veren kimseler karşısında direnişte motivasyon unsuru olan Kant'ın özlü ifadesi yine insanın kendisine güvenmesini işaret etmesi anlamında “aklını kullanma cesaretini göster” telkininde toplanmıştır. Tanrı'yı oynamak noktasında cüretkâr bir adım atan modern düşünce özellikle doğa alanından Tanrı'yı kovmak istemiştir. Ateistlerden oluşan bir toplumun ideal ve istenilir bir toplum olacağına dair yorumlara da bu çağda sıklıkla denk gelmektedir. Bu düşünürlere göre bilgi eksikliği olan dini konularda yargıyı askıya almak hem makul hem de etik bir eylemdir.

Dini tecrübenin istisnasız yaşamın her sahasında derin etkisine işaret eden düşünsel dünyadaki bu serüveni insanın inanma isteğinin büyük etkisine ve felsefi anlamda bilme ve inanma arasındaki gerilime vurgu yapmaktadır. Felsefi ekoller de bu serüven sırasında insanlık düşüncesinin berraklaşması ve onun felsefi sağaltımı noktasında küçümsenmeyecek katkı vermiştir. Uzmanlaşmanın arttığı, politik düzenin liberal demokrasilere bıraktığı ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı ideal dünya resminde özellikle dinin kamusal alandaki rolü daha fazla sorgulanmıştır. Bu anlamda dinin güçlü etkisini ve ardından bu etkinin sakıncalarını gerekçe göstererek dinlerin özel alanla sınırlandırılmasını iddia eden pragmatist geleneğin önerileri tartışılmalıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada sekülerleşmenin modern ve ahlaki bir tutum olduğunu iddia eden pragmatist ekolün son dönem etkili temsilcilerinden olan Richard Rorty'nin görüşleri gündeme getirilecektir. Arabulucu bir felsefe olan pragmatist düşüncenin bu kanaatini çağdaş dünyaya taşıyan Rorty, dini tercihi sıradan kişisel bir seçişe indirgemıştır. Ona göre komşunuzun bir veya birden fazla tanrıya inanması veya aksine hiçbir tanrıya inanmaması artık eskisi kadar önemli değildir. Radikal postmodern bir itirazla benliğin, dilin, kültürün ve dini söylemlerin felsefi kanıtlanabilirlik bakımından olumsuz olduğuna kanaat getiren Amerikalı filozof, düşünce serüvenini seyyar metaforların değişimi olarak yorumlar. Bu nedenle ona göre geçicliği diğerlerine göre daha başarılı öndeyileyen herhangi bir görüş, ilke veya prensipten söz edilemez. Düşünceler yalnızca diğerlerine göre daha kullanışlı ve işlevsel olabilirler. Bilgi ve inançların gerçekliği temsil etmesinden öte dayanışmaya neden olmaları bakımından daha önemlidir. Bu görüşler etrafında bu çalışmada pragmatist düşüncenin uzlaşma zemini sunmak bakımından neler yapabileceği ve daha özelden dinleri veya inanışları yalnızca bireysel tecrübe olarak değerlendirmenin varsa toplumsal katkılarına ve yine dinin doğasında arzu edilmeyen ne tür değişimlere neden olacağına işaret edilecektir. Bu yöndeki değerlendirmelere katkı sunması için güncel ahlaki ve toplumsal sorunlara, postmodern iddialar etrafında hakikatin eğilip büküldüğü, değer yitimi yaşadığı çağın insanlık durumuna genel söylemlerin yani postmodern itirazın odağında yer alan “büyük anlatıların” önemli katkılar sunacağı ileri sürülecektir. Bu bakımdan çeşitli erdemleri kazandırmak açısından dinin kültürel tarafları olan ritüellerin çağdaş versiyonlarının geliştirilmesinin sosyal çöküş önünde bir engel teşkil edeceği ifade edilecektir. Çünkü arkaik dönemlerden beri özellikle toplumsal anlamda istenir davranışların Aristotelesçi jargonla dianoetik erdemlerin dışında kalan karaktere dayalı etik erdemlerin eyleye eyleye bir huya dönüşmüş olduğu varsayımı kabul edilebilir bir tezdur. Nihayet çalışmada dini inanışa dair ilgili sorunların etik-epistemolojik felsefi tartışmaya dayalı bir yöntemle incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birey, Dini Tecrübe, Toplum, Kültürel Değişim, Pragmatizm.

INDIVIDUAL, SOCIETY AND RELIGIOUS EXPERIENCE IN CONTEMPORARY PRAGMATISM

ABSTRACT

Religious dogmas, traditions, rituals or beliefs have been seen as absolute realities or truths throughout human history. Although the name and content of the relevant religion may change, the attitudes of religious people are often like this. For this reason, the nature and superiority of the relationship between the origins of religions and other sources of information have always been subject of conflict. The person's perspective on himself and things, his place in the hierarchy of being, his relationship with nature, himself and others, his trust in himself or others or his own desires, appetites and struggle with others, many of which are existential actions and definitions of these determine the standards of this experience. For these reasons, for example, in Ancient Greece, cities could have gods, and there was also general cultural religious experience with human characteristics. In fact, some noble people in this era described themselves and their situations in unique way by saying "Gods could only be like us". For these people, being God in Hades is not much better than their situation here. This religious experience strengthens personal experience and trust in reason, starting from daily life to art, science and philosophy. When we look at the medieval thought, the truths of faith have become so authoritarian that they determine daily life, one's perception of oneself and the universe. This powerful influence has reached such point that it has caused rational effort to be found unnecessary or, at best, incomplete when it does not meet religion. In this era, even at the cost of targeting philosopher like Aristotle, who immediately comes to mind when one says philosopher, theologians have not hesitated to displace philosophy, which is the symbol of rationality in the hierarchical genealogy around the slogan "I will not become philosopher if it will take me away from the solid and reliable shadow of Jesus." When reason and revelation or philosophy and faith conflict, the final decision is made in favour of faith, taking into account the risk of reason making mistakes. Even Thomas Aquinas, one of the powerful philosophers of this period, did not have clear doubt about the truths of faith. A theological field called natural theology has been opened, which emphasizes faith for questions that only revelation can solve, apart from problems that can be investigated under the guidance of the mind and where the dogmas of religion can be rationalized within the boundaries of reason. In fact, during this period, the conflict was not limited to the intellectual struggles observed only in the philosophical scene, but also turned into physical violence through religion and found response in wars that lasted for many years. People evaluated both the adventure of science, philosophy and art and the nature of religion in different framework in line with the fascinating effect of their beliefs, which is one of their basic phenomena. When we rapidly arrived at the modern age, Kant's concise statement, which was motivational element in resistance against those who thought and decided instead of themselves, to break the strong influence of religion and its symbol, the church, was again gathered under the suggestion of "have the courage to use your mind", indicating that people should trust themselves. Modern thought, which took daring step in terms of playing God, especially wanted to expel God from the realm of nature. Comments that society consisting of atheists would be an ideal and desirable society are also frequently encountered in this age. According to these

thinkers, suspending judgment on religious issues where there is lack of information is both reasonable and ethical action.

This adventure in the intellectual world, which points to the profound effect of religious experience in every field of life without exception, emphasizes the great effect of man's desire to believe and the tension between knowing and believing in philosophical sense. During this adventure, philosophical schools have also made significant contributions to the clarification of human thought and its philosophical treatment. In the ideal world picture where specialization has increased, political order has been left to liberal democracies and the rule of law has been ensured, the role of religion in the public sphere has been questioned more. In this sense, the suggestions of the pragmatist tradition, which claims that religions should be limited to the private sphere by justifying the strong effect of religion and then the drawbacks of this effect, should be discussed. In this context, in this study, the views of Richard Rorty, one of the most influential representatives of the pragmatist school, who claims that secularization is modern and moral attitude, will be brought to the agenda. Rorty, who brought this opinion of the pragmatist thought, which is mediator philosophy, to the contemporary world, has reduced religious preference to an ordinary personal choice. According to him, it is no longer as important as it used to be whether your neighbour believes in one or more gods or, on the contrary, whether he believes in no gods. The American philosopher, who came to the conclusion that the self, language, culture and religious discourses are contingent in terms of philosophical provability with radical postmodern objection, interprets the adventure of thought as the change of mobile metaphors. Therefore, according to him, there can be no talk of any view, principle or principle that predicts reality more successfully than others. Thoughts can only be more useful and functional than others. It is more important for knowledge and beliefs to cause solidarity rather than representing reality. In this study, what pragmatist thought can do in terms of providing ground for consensus and, more specifically, what social contributions, if any, evaluating religions or beliefs only as individual experiences will have and what kind of undesirable changes in the nature of religion will cause. In order to contribute to the evaluations in this direction, it will be argued that the general discourses, namely the "grand narratives" at the center of the postmodern objection, will make significant contributions to the current moral and social problems, the human condition of the age where the truth is bent and lost value around postmodern claims. In this respect, it will be stated that the development of contemporary versions of rituals, which are the cultural aspects of religion in terms of imparting various virtues, will constitute an obstacle to social collapse. Because the assumption that ethical virtues, which are based on character and are not included in the Aristotelian jargon of desirable behaviors in the social sense, have become habit through action since archaic periods is an acceptable thesis. Finally, the study aims to examine the relevant problems regarding religious belief with method based on ethical-epistemological philosophical discussion.

Keywords: Individual, Religious Experience, Society, Cultural Change, Pragmatism.

PARADOKSLARI VE KAOSU KUÇAKLAYABİLMEK: GELECEK, DİN VE EĞİTİM

Doç. Dr. Fatih İPEK

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

ipek@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8995-1846

ÖZET

Fütürist teoriler insanlığın geleceği ile ilgili oldukça karmaşık öngörülerde bulunmaktadır. Bu teorilerin çoğunda gelecekte insanlığın bugünkü sorunlarının önemli bir kısmının artık sorun olarak var olmayacağı iddia edilmektedir. Ancak söz konusu teoriler bu olumlu tabloyu çirkinleştirecek değişimlerin yaşanacağını da göz ardı etmemektedir. Gelecekle ilgili tahminlerin olumluluğu ve olumsuzluğu tartışmalı olsa da *geleceğin* paradokslarıyla birlikte geleceği aşikârdır. Geleceğin insana sunacağı imkân ve fırsatların büyüklüğü kadar onun insandan alacaklarının korkunçluğu paradoksu tam bir “havf-recâ” halini yaşatmaktadır. Gelecek insana hastalıkların, fiziksel kusurların olmayacağı; doğal ölümlerin epey erteleneceğini vadetmekle birlikte “insan doğası” ve “din olgusunun” baştan sona değişebileceğini de şimdiden ima etmektedir. Kuşkusuz insanın doğası diye bir şeyin kalmayacağı; bugünkü haliyle dinin varlığını devam ettiremeyeceği iddiası, yaşanması muhtemel değişimlerin en uç noktasını tarif etmektedir.

Bu tebliğin hazırlanmasındaki hareket noktası; geleceğin paradokslarıyla oluşturduğu bahsi geçen korku-ümit sarmalının din ve eğitim açısından nasıl bir anlam ifade ettiğini tartışmaktır. Çalışmada gelecekle ilgili yapılan tahminlerden yola çıkarak din ve eğitim olgusunun geleceğini ele almak amaçlanmıştır. Nitel yaklaşımla çağdaş durum çalışması desenine göre yürütülen çalışmada veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Din ve eğitimin geleceği ile ilgili teoriler dijitalleşme, transhümanizm, küresel sorunlar, irade, yapay zeka, insan doğası gibi temalar üzerinden incelenmiştir.

Literatür genelde gelecekle ilgili olumsuz beklentiler içermektedir. Başta dijitalleşme olmak üzere bilimsel gelişmelerin ve teknolojik değişimlerin insan hayatına olumsuz etkilerine odaklanmıştır. Dijitalleşme ile ilgili: (i) Enerji tasarrufu iddiasına rağmen dijital teknolojilerin dünyadaki enerjinin çoğunu tüketmesi (bulut teknolojisi, veri depolama merkezleri); (ii) fiziksel ve zamansal bağımlılıklardan kurtarma adına bizzat bağımlılıklar oluşturması (ekran, tüketim vb.); (iii) ideolojik rekabetlerle birlikte kaynak savurganlığına neden olması (ABD-Çin gibi); (iv) güvelik arttırıcı girişimleri bahanesiyle güvenlik zaafiyeti oluşturması, (v) özgürlüğün yayılma aracı olması iddi-

asına rağmen manipülatör karakter göstermesi; (vı) yerelliği savunma iddiasına karşı yerel sınırları bizzat ihlal etmesi; (vı) bir sömürü düzeni kurması (yazılım ve güncellemeleri belli aralıklarla geçersiz kılma, tamir ve onarma hakkını ihlal etme yetkili servis zorbalığı); (vıı) eğitimi destekleyen boyutlarına rağmen insan yeteneklerini katletmesi (dil öğrenmeyi kolaylaştırdığı halde yerel dilleri yok eden uygulamalar); (vııı) çevre duyarlılığı iddiasına karşı çevre tahribi (kabloların sokaklardan alınıp okyanusun altına yerleştirilmesi vb.) gibi paradokslar dikkat çekmektedir.

Transhümanizm üzerine yürütülen çalışmalarda da insanın, toplumun, eğitimin ve dinin geleceğine yönelik tehlikelere dikkat çekilmiştir. Bir çeşit *hiper kapitalist* yaklaşımın ürünü olan transhümanizm insanın geliştirilmesiyle sınırlı kalmamakta, *gelişen insan* başka yaşam formlarına da müdahale etmektedir. Sınırları belirleyici bir otorite olarak dinin konumunu da belirlemeye çalışmaktadır. Ojenizmi ahlaki bir sorun olmaktan çıkartıp ahlaki bir zorunluluğa dönüştürmektedir. Bunun yanında duyguların geliştirilmesinin mümkün kılınması da din ve eğitim açısından ayrı bir tartışma alanı açmaktadır. Doğanın kutsal sayılmasına karşı olduğu için natüralizmden bir kopuş olarak değerlendirilmesi mümkün olsa da hümanizmi aşan “kutsal insan” anlayışı ayrı sorunlara neden olmaktadır. Biyolojik değişimin ahlakın değişimine de neden olduğu endişesi ortaya çıkmakta, “biyolojik diğerkamlık” “ahlaki diğerkamlık” ayrımı söz konusu olmaktadır. Bir taraftan insan doğası reddedilmekte bir taraftan yeniden bir insan doğası oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Daha embriyo halindeyken ebeveynlere çocuklarının niteliklerini belirleyebilme imkânı verilmesi eğitim için “sil baştan” anlamına gelmekte, eğitimle bireyi özgürleştirme iddiası yerle yeksan olmaktadır. “Potansiyel rıza”- “gerçek bir rıza” tartışmasıyla birlikte bugün sınırlı olan “eğitimde ebeveyn etkisi”, “sınırsız keyfilğe” doğru yol almaktadır. Bunun yanında, daha çok gelişmiş insanın yetenekleri daha standartlaşmış hale dönüştürülmeye çalışılmakta, dolayısıyla insan için *gelişme* kavramı tartışmalı bir kavram olmaktadır. Yaşam süresindeki uzama sayesinde birkaç neslin bir arada yaşamak zorunda kalmasına ise bambaşka bir muammadır. En son şahit olduğu doğal bir ölümü hatırlamayacak kadar uzun bir yaşam süren insanlar için ahiret ve ölüm din eğitiminde nasıl yer bulacaktır? sorusu ile henüz tanışılmamıştır. Üstelik bugüne kadar yapılagelmiş tüm teolojik tartışmalara yeni bir yorumcu daha katılacaktır: *Yapay zeka*. Bu yorumcu bugüne kadar gelmiş birikimi nasıl değiştirecek? Ya da bugüne kadar mesafe alınamamış teolojik sorunların çözümüne etki edebilecek mi?

Geleceğin eğitimi ve dinin geleceği ile ilgili bu kaos görüntüsünün arkasında bazı ümit parıltılarının var olduğu unutulmamalıdır. Her dönem ve her toplum için değişimlerin tedirginlik yarattığı, değişimin hızına bağlı olarak bu tedirginliğin arttığı bilinmektedir. Geçmişteki değişimler kadar kolay olmasa da bu değişimlerinde kısmen kontrol altına alınarak ürküten yıkımların birer daha iyisini oluşturan “yaratıcı yıkıma” dönüştürülmesi imkânı vardır. Ayrıca dini metinlerdeki insanlığın geçmiş tecrübeleri de transhümanizm bağlamında okunabilir (Nuh peygamberin uzun yaşaması, Ad kavmi insanların fiziksel güçlülüğü, Hz. Hızır ve Hz. İlyas, Hz. Süleyman’ın cinlere hükmetmesi, vb.). Son olarak geçmişin gelecekte daha iyi olduğu şimdilik kanıtlanmayacak bir iddiadır. Dolayısıyla inanç imtihanının biçim değiştirebileceğini kabul etmek din ve eğitim konusunda gelecekle ilgili farklı bir perspektif kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dijitalleşme, Transhümanizm, Yapay Zeka, Fütürist Teori.

EMBRACING PARADOXES AND CHAOS: FUTURE, RELIGION AND EDUCATION

ABSTRACT

Futurist theories make quite complex predictions about the future of humanity. In most of these theories, it is claimed that in the future, significant part of humanity's current problems will no longer exist as problem. However, the theories in question do not ignore the fact that there will be changes that will uglify this positive picture. Although the positivity and negativity of predictions about the future are controversial, it is obvious that the future will come with its paradoxes. The magnitude of the possibilities and opportunities that the future will offer man, as well as the horror of what it will take from him, makes one experience state of complete "fear and hope". While the future promises that there will be no diseases or physical defects for humans and that natural deaths will be postponed for long time, it also implies that "human nature" and "the phenomenon of religion" may change completely. Undoubtedly, the claim that there will be no such thing as human nature and that religion will not be able to continue its existence in its current form describes the most extreme point of the changes that are likely to occur.

The starting point in the preparation of this paper is to discuss what the fear-hope spiral, created by the paradoxes of the future, means in terms of religion and education. The aim of the study is to address the future of religion and education based on predictions made about the future. In the study conducted according to the contemporary case study design with qualitative approach, data were obtained by the document analysis method. Theories about the future of religion and education were examined through themes such as digitalization, transhumanism, global problems, future, artificial intelligence, and human nature.

The literature generally contains negative expectations about the future. It focuses on the negative effects of scientific developments and technological changes, especially digitalization, on human life. Attention is drawn to the following paradoxes regarding digitalisation. : (i) Despite the claim of energy saving, digital technologies consume most of the world's energy (cloud technology, data storage centers); (ii) creating addictions in the name of saving from physical and temporal dependencies (screen, consumption addiction, etc.); (iii) causing resource waste along with ideological rivalries (like the US-China); (iv) creating security vulnerability under the pretext of security enhancing initiatives; (v) despite its claim to be means of spreading freedom, it displays manipulative character; (vi) violating local borders against his own claim to defend locality; (vi) establishing system of exploitation (invalidating software and updates at certain intervals, violating the right to repair and maintenance, tyranny of authorized services); (vii) despite its dimensions that support education, it destroys human abilities (practices that destroy local languages even though they facilitate language learning); (viii) environmental destruction against the claim of environmental sensitivity (taking cables from the streets and placing them under the ocean, etc.)

Studies on transhumanism have also drawn attention to the dangers facing the future of humanity, society, education and religion. Transhumanism, which is product of kind of hyper-capitalist approach, is not limited to the development of humans; the developing human also intervenes in other life forms. It tries to determine the position

of religion as border-determining authority. It transforms eugenism from being moral problem into moral obligation. In addition, making it possible to develop emotions opens up separate area of discussion in terms of religion and education. Although it can be considered break from naturalism because it is against the sacredness of nature, the understanding of the "sacred human" that goes beyond humanism causes other problems. Concerns arise that biological change also causes moral change, and distinction is made between "biological altruism" and "moral altruism". On the one hand, human nature is rejected, on the other hand, an attempt is made to recreate human nature.

Giving parents the opportunity to determine the qualities of their children while they are still in the embryonic stage means "going back to the beginning" for education, and the claim of liberating the individual through education is destroyed. With the debate between "potential consent" and "actual consent", today's limited "parental influence in education" is moving towards "unlimited arbitrariness". In addition, attempts are being made to transform the abilities of more developed humans into more standardized ones, thus making the concept of development for humans controversial one. Another mystery is that several generations have to live together thanks to the increase in life expectancy. The question of how the afterlife and death will find place in religious education for people who live so long that they do not remember the last natural death they witnessed has not yet been encountered. Moreover, new commentator will join all theological discussions that have been held so far: Artificial intelligence. How will this commentator change the knowledge that has come so far? Or will it be able to influence the solution of theological problems that have not been addressed until now?

It should not be forgotten that there are some glimmers of hope behind this image of chaos regarding the education of the future and the future of religion. It is known that changes create anxiety in every period and every society, and that this anxiety increases depending on the speed of change. Although it is not as easy as the changes in the past, it is possible to partially control these changes and transform frightening destructions into "creative destruction" that creates something better. In addition, past experiences in religious texts can be read in the context of transhumanism (the long life of the Prophet Noah, the physical strength of the Ad people, Hz. Khidr and Hz. Elijah, Hz. Solomon's rule over the jinn, etc.). Finally, the fact that the past is better than the future is claim that cannot be proven yet. Therefore, accepting that the test of faith can change form will provide different perspective on the future of religion and education.

Keywords: Religious Education, Digitalization, Transhumanism, Artificial Intelligence, Futurist Theory.

SEKÜLERLEŞMEYİ YENİDEN DÜŞÜNME

Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

Necmettin Erbakan Üniversitesi

makgul70@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5845-8626

ÖZET

Bu bildiri, sekülerleşme tartışmalarına yeni ve farklı bir yorum önererek, tarihsel süreç içinde kavram veya olgu olarak onu yeniden anlamayı ve anlamlandırma girişimini konu edinmektedir. Bilindiği gibi, sosyoloji tarihinin neredeyse son iki yüzyılı dinlerin veya metafizik inançların ortadan kalkıp kalkmayacağı tartışmalarıyla geçmiştir. Yaşanan uzun vadeli süreç dinin ortadan kalkacağına dair baskın evrimci kanaatin aksine, bütün meydan okumalara rağmen, insanların dine olan ihtiyacının ortadan kalkmadığını, hatta daha da arttığını gözlemlemekteyiz. Buna karşılık, yine belli tarihi dönem ve şartların dine olan ilgiyi azalttığını, belli dönem ve şartlarda arttığını ve çeşitli dini-metafizik inançların yükselişe geçtiğini göstermektedir. O halde sosyal bilimlerin vazifesi, insanın dine olan ilgisinde gözlemlenen iniş-çıkış halinin nedenlerini incelemektir.

Bir diğer husus ise sosyal veya insan bilimlerinin yaşadığı değişim ve özellikle psikoloji ve din psikolojisi alanında yaşanan yeni yönelişler de (dini-manevi danışmanlık gibi) göz önüne alınarak ilgili süreci bilim tarihi açısından yeniden değerlendirmelere konu etmek gerektiğidir. Zira son yüzyıllar bir yandan “seküler çağ” olarak nitelendirilirken, diğer yandan “sekülerleşme, de-sekülerleşme” tartışmalarını içerisinde barındırmaktaydı.

Modern dünyada özellikle İslam dünyasında sekülerleşmeye dair müsbet-menfi olmak üzere çeşitli veya farklı bakış açıları mevcuttur. Bu çalışma; modernleşme, sekülerleşme kavramlarının yoğun bir bilimsel çaba neticesinde düşüncede bir netlik kazanamaması ve yenilmişlik psikolojisi ile kavramlara sürekli menfi anlamlar yüklenmesi sebebiyle konunun İslam dünyasının değişmesi ve gelişmesinin önünde bir zihniyet ve bakış açısı sorunu olarak durduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla yaşanmış tecrübeler ışığında mevcut zihniyet ve bakış açısı sorununun aşılabilmesi yönünde yeni düşünce ufukları açması ümidi ve amacıyla, sekülerleşme kavramına ve anlayışına dair yeni bir açıklama ve yorum getirme denemesi yapılmaktadır.

Bu yaklaşıma esas olan düşünce, modern dünyanın inşası sürecinde aklın ve bilimin kullanım oranının ve insanın bilgisinin artışıyla, dinlerin ortadan kalkması değil; değişim sürecinde geleneksel dini yapıların işlev ve etkisinin kısmen azalması-

dır. Modern doğal, toplumsal şartların çağı yaşayan insana ve geleneksel dini yapılara olan etkisiyle, dindarlık formları yer yer değişime uğrayarak işlevlerini kaybeder görünürken öte yandan dinin kendine özgü yeni anlam, yapı ve işlevler üretmesi devam etmektedir. Yaşanan süreç, dinlerin ortadan kalkması, din karşıtlığı, hatta düşmanlığı değilse, acaba ne ile ve nasıl izah edilebilir?

Bu düşünme şekline ilham veren fikir, Kur'ân-ı Kerîm'deki bir ayetten mülhemdir. İsrâ Suresi 85. ayette Allah Teala, "Sana ruhtan sorarlar; de ki: Ruh, Rabbimin emrindedir; size o ilimden ancak az bir şey verilmiştir" buyrulmaktadır. "Size az bir bilgi verilmiştir" ibaresinden hareketle ayetten ruhu "incelemeyin" veya "araştırmayın" şeklinde bir çıkarım yapılmamalıdır. Aksine, "verilen az bilgiyi" çoğaltmak için "çok çalışın" şeklinde bir çıkarım yapmak daha doğru olacaktır. İslam düşüncesinin bugün yaşamakta olduğu düşünce kısırlığı karşısında, birikimi "taklid"den "içtihat" safhasına taşımak, çağdaş meselelere çözüm yolları bulmak nasıl mümkün olabilir?

Modern dünyada aklın kullanım alanının genişlemesi ve yaşanan bilgi artışıyla, bazı dini meseleler artık yalnız dini inanç konusu olmaktan çıkmış görünmektedir. Birtakım dini bilgi konusunun, ilm-i hal bilgisinin seküler bilginin konusu haline gelmesinden veya dinin hayattan çekilmesi, geleneksel din anlayışının anlam yitimine uğraması ya da anlam temin etme kapasitesinin azalmasından hareketle toplum nezdinde dine olan ilginin kısmen düştüğüne veya dinin artık yersiz, önemsiz ve gereksiz olduğuna dair hüküm çıkarılamaz. Aksine, değişen zaman ve bilim alanları, dine yeni ufuklar ve yeni işlev alanları açmaktadır. Dine duyulan ihtiyacın ortadan kalkması asla söz konusu değildir. O halde insanlığın anlam arayışı içinde kıvrandığı çağımızda, bu değişimleri, ihtiyaç duyulan her alanda insanın yeniden din/İslam üzerine düşünmesi, din bilginlerinin bizzat din üzerine daha çok düşünerek içtihat yapması gerektiğini gösteren bir işaret olarak almak gerekmez mi?

Son tahlilde, insanın modern zamanlarda aklını kullanma, bilgilenme, bilgi üretme ve bu bilgiyi kullanma oranının arttığı açık bir gerçektir. Buna karşılık dini alanın daralıyormuş gibi gözükmesi ve her durumun toptan din karşıtı bir gelişmeymiş gibi alımlanması ve olumsuz anlam yüklenmesi, düşüncede "iyi bir hayat tarzı" ve "dünya kurma" bilincini örseleyen bir yaklaşımdır. Bu maniyayı aşmak için, sekülerleşme adına her gelişmeyi olumsuzlamak yerine, İslam'ı çağın meselelerine açmak, dini kaynakları yeniden okumak, yorumlamak, te'vil, tefsir etmek veya daima tefekkürle açılan içtihat kapısını canlandırmak gerekmektedir.

Bu metin, düşüncenin daima yoğun çaba ve gayret istediğini hatırlatarak ama tartışmaya ve eleştiriye de açık kapı bırakarak İslam'ın modern koşullara intibak etme zorunluluğuna ve bunun için yeni yorumlara ve düşünce özgürlüğüne ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Değişim, Sekülerleşme, İslam Dünyası, Sosyal Bilim, Zihniyet, Kültür.

RETHINKING SECULARIZATION

ABSTRACT

This paper proposes new and different interpretation of the secularization debate and attempts to re-understand and make sense of it as concept or phenomenon in the historical process. As is well known, almost the last two centuries of the history of sociology have been spent debating whether religions or metaphysical beliefs will disappear or not. Contrary to the dominant evolutionist belief that religion will disappear in the long term, we observe that despite all the challenges, people's need for religion has not disappeared and has even increased. On the other hand, it also shows that certain historical periods and conditions have decreased interest in religion, while in other periods and conditions it has increased and various religious-metaphysical beliefs have been on the rise. The task of the social sciences, then, is to examine the reasons for the ups and downs in human interest in religion.

Another point is that it is necessary to re-evaluate the relevant process in terms of the history of science, taking into account the changes in the social or human sciences and especially the new orientations in the field of psychology and religious psychology (such as religious-spiritual counseling). This is because the last centuries have been characterized as “secular age” on the one hand, and on the other hand, they have included discussions on “secularization and de-secularization”.

In the modern world, especially in the Islamic world, there are various or different perspectives on secularization, both positive and negative. This study argues that the concepts of modernization and secularization have not gained clarity in the literature and that the issue stands as problem of mentality and perspective in front of the change and development of the Islamic world due to the constant attribution of negative meanings to the concepts with the psychology of defeatism. Therefore, in the light of experiences, an attempt is made to provide new explanation and interpretation of the concept and understanding of secularization with the hope and purpose of opening new horizons of thought in order to overcome the current mentality and perspective problem.

The idea underlying this approach is not the disappearance of religions with the increase in the use of reason and science and the increase in human knowledge in the process of the construction of the modern world, but the partial decrease in the function and influence of traditional religious structures in the process of change. As result of the impact of modern natural and social conditions on contemporary human beings and traditional religious structures, forms of religiosity seem to change and lose their functions, while on the other hand, religion continues to produce new meanings, structures and functions of its own. If this process is not the disappearance of religions, anti-religion or even hostility, what and how can it be explained?

The idea that inspires this way of thinking is derived from verse in the Holy Qur'an. In Surat al-Isra, verse 85, Allah Ta'ala says, “They ask you about the spirit; say: The spirit is from the command of my Lord; you have been given but little of that knowledge.” The phrase “you have been given only little knowledge” should not be interpreted to mean “do not study” or “do not investigate” the spirit. On the contrary, it

would be more accurate to infer “work hard” in order to increase the “little knowledge you have been given”. In the face of the barrenness of thought that Islamic thought is experiencing today, how is it possible to move the accumulation from “taqlid” to “ijtihad” and find solutions to contemporary issues?

With the expansion of the use of reason in the modern world and the increase in knowledge, some religious issues no longer seem to be the subject of religious belief alone. Based on the fact that some religious knowledge has become the subject of secular knowledge, or that religion has withdrawn from life, or that the traditional understanding of religion has lost its meaning or its capacity to provide meaning has diminished, it cannot be concluded that the public’s interest in religion has partially declined or that religion is now irrelevant, insignificant and unnecessary. On the contrary, changing times and fields of science open new horizons and new functional areas for religion. There is no question of the need for religion disappearing. Therefore, in our age when humanity is in search of meaning, shouldn’t we take these changes as a sign that people need to think about religion/Islam again in every field of need, and that religious scholars need to think more about religion themselves and make jurisprudence?

In the final analysis, it is a clear fact that in modern times, the rate of human beings using their intellect, becoming informed, producing knowledge and using this knowledge has increased. On the other hand, the fact that the religious sphere seems to be shrinking and that every situation is taken as if it is an anti-religious development and attributed negative meaning is an approach that knocks down the consciousness of “good lifestyle” and “world building” in thought. In order to overcome this obstacle, instead of negating every development in the name of secularization, it is necessary to open Islam to the issues of the age, to re-read, interpret, or to revive the door of ijtihad, which is always opened by contemplation.

This text points to the necessity of Islam’s adaptation to modern conditions and the need for new interpretations and freedom of thought by reminding that thought always requires intense effort and diligence, but leaving the door open for discussion and criticism.

Keywords: Religion, Change, Secularization, Islamic World, Social Science, Mentality, Culture.

KÜLTÜREL EMPERYALİZME KARŞI DİRENÇ MEKANİZMASI: FITRAT

Arş. Gör. Betül KÜÇÜK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

betulkucuk@yyu.edu.tr

ORCID: 0009-0000-3805-1389

ÖZET

Kelime manası şehrli anlamına gelen medeniyet kelimesi kültürümüz için çok erken dönemlerden beri farklı çalışmalara dahil olmuş bir kelimedir. Günümüzde ise kökeni itibariyle bir statü ifade eden bu kelimeyi kullanan bireyin bakış açısına göre tezahürleri çok farklı olabilmektedir. Söz gelimi medeniyet kıstası Batılı olmakla eşdeğer görülmekte ve statü sahibi olmak adına toplumlar pek çok konuda Batı zihniyetine boyun eğebilmektedir. Pek çok sosyal olguda olduğu gibi bu durumun da zamana, coğrafyaya ve siyasi olaylar dahil faktörlerle şekillenmiş olduğu muhakkaktır. Sosyal bir olgu olarak daha çok ele alınmasının faydalı olacağı düşünülen bu duruma yönelik kuşatıcı, objektif, insana değer veren ve bilimsel nitelikler taşıyan söylemler ayırıştırılmadan ziyade ayırıcı özelliklere yapılan vurguyla birleştirmeye teşvik edici olabilir. Doğu kültürü ile Batı kültürü arasında yapılacak yapıcı karşılaştırmalar küreselleşmenin tüm hızıyla sürdüğü bu dönemde toplumlar adına daha kullanışlı sonuçlara ulaşmak açısından olumlu olacaktır.

Emperyalizmin bir çeşidi olan kültürel emperyalizm ise devletlerin veya toplulukların kendi çıkarları doğrultusunda diğer devlet, topluluk veya kitlelere yönelik kültürel dinamikleri kullanarak aksiyon göstermelerini ifade etmektedir. Emperyalist güçler faaliyetlerinin devamlılığını ve geçerliliğini sömürdükleri topraklardaki insanları insandan daha aşağı türler olarak tanımlamasıyla sağlama almıştır. Bu tanımlama salt bir söylem değil farklı disiplinlerde bilim adamlarınca 'kanıtlanmıştır.' Söz konusu güçlerin de bilim adamlarının da Batılı olması bir tesadüften öte bilinçli bir hareketin iki farklı yüzünün olduğunu kanıtlar niteliktedir. Emperyalizm ve kültür emperyalizminin Batılı olmayan siviller ve siyasiler tarafından sıklıkla eleştirildiği görülmektedir. Bu olguya bilimsel anlamda eleştirinin Doğulu araştırmacılar tarafından da ortaya konulduğunu ve hatta benzer çalışmalara zaman zaman Batılı düşünürlerin de destek verdiğine şahit olabilmekteyiz. Günümüzde kültürel emperyalizm ilk uygulandığı zamanlardan farklı araçlara sahiptir. Dönemimizin teknolojik gelişmeleri, küreselleşmenin yaygınlaşması ve hızı ile politik hamlelerin bireyler üzerinde farklı türlerde uygulanan birer kültürel emperyalizm araçları olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir.

Yüzyıllar geçmesine ve yaygın olarak kınanmasına rağmen günümüzde kültür emperyalizminin toplumlar üzerindeki etkisinin farklı biçimleriyle yoğun bir şekilde devam ettiğini söylemek mümkündür. Birtakım topluluklar bilimden elde edilen verileri kendi amaçlarına göre yönlendirmekte ve teknolojik gelişmelerin katkısıyla küresel çapta etkilere ulaşabilmektedir. Yapay ideolojik kavramlar insanların kültürel erozyona maruz kalmalarına sebep olan silahlar olarak kullanılmaktadır. Bunun en yakın örneği 2024 Paris Olimpiyat Oyunları açılış seremonileridir. İstisnalar olsa da tüm dünyada insanlar bu gösterileri dini, ahlaki ve kültürel unsurlara saldırı olarak kabul ederek tepki göstermiştir.

Yapılan bu araştırmanın amacı fitrat kavramının kültürel emperyalizme direnç mekanizması olarak ortaya çıktığını göstermektir ve bunun için nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Kullanılan bu teknik; olgu ve olayları kendi doğal mecraları içerisinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına dönük nitel bir sürecin takip edilen, yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerini ihtiva eder. Araştırmanın yöntemi Paris Olimpiyat Oyunları seremonilerine sosyal medyada gösterilen tepkilerden bazılarının örnek verilerek içerik analizi yoluyla incelenmesi şeklindedir. Bu kapsamda çalışmada 2024 Paris Olimpiyatları açılış törenleri yapıldığı zaman baz alınarak söz konusu organizasyon hakkında X adlı sosyal medyada Türkiye ve dünyadan yapılan yorumlar sistematik derleme yöntemi ile derlenerek genel bir sonuca varmaya çalışılmıştır. Sistematik derleme yapılmış hem nicel hem de nitel çalışmalarda veri toplamanın kullanışlı bir yolu olup araştırmamıza en uygun yol olduğu için tercih edilmiştir. Sistematik derleme sonucu ulaşılan veriler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucu insanın doğadaki konumu itibarıyla bilinçsizliğe, ahlaksızlığa, onurdan ve estetikten yoksun durumlara fitrattan kaynaklanan bir dirençle karşı koyacağını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Doğu Kültürü, Batı Kültürü, Kültür Emperyalizmi, Fitrat.

ABSTRACT

The word civilization, which literally means urban, is a word that has been included in different studies for our culture since very early times. Today, this word, which originally denotes status, can have very different manifestations depending on the perspective of the individual using it. For example, the criterion of civilization is seen as equivalent to being Western, and societies can submit to the Western mentality in many matters in order to have status. As in many social phenomena, it is certain that this situation has been shaped by factors including time, geography and political events. It is thought that it would be beneficial to consider this situation more as a social phenomenon, and the discourses that are encompassing, objective, human-valuing and scientific in nature can encourage unification by emphasizing distinctive features rather than separation. Constructive comparisons to be made between Eastern and Western cultures will be positive in terms of reaching more useful results for societies in this period when globalization continues at full speed.

Cultural imperialism, which is a type of imperialism, refers to the action of states or communities using cultural dynamics towards other states, communities or masses in line with their own interests. Imperialist powers ensured the continu-

ity and validity of their activities by defining the people in the lands they exploited as subhuman species. This definition is not just statement, but has been 'proven' by scientists in different disciplines. The fact that both the powers and scientists in question are Westerners is more than coincidence, and it proves that there are two different faces of conscious movement. It is seen that imperialism and cultural imperialism are frequently criticized by non-Western civilians and politicians. We can witness that this phenomenon is also scientifically criticized by Eastern researchers, and even that Western thinkers sometimes support similar studies. Today, cultural imperialism has different tools than when it was first applied. It is thought that the technological developments of our period, the spread and speed of globalization, and political moves can be considered as tools of cultural imperialism applied to individuals in different ways. Despite the passing of centuries and its widespread condemnation, it is possible to say that today, the effect of cultural imperialism on societies continues intensely in different forms. Some communities manipulate the data obtained from science for their own purposes and can reach global effects with the contribution of technological developments. Artificial ideological concepts are used as weapons that cause people to be exposed to cultural erosion. The most recent example of this is the opening ceremonies of the 2024 Paris Olympic Games. Although there are exceptions, people all over the world have reacted by considering these demonstrations as attacks on religious, moral and cultural elements. The aim of this research is to show that the concept of fitrat has emerged as resistance mechanism to cultural imperialism, and for this purpose, qualitative research techniques were used. This technique used includes qualitative data collection methods such as unstructured observation, unstructured interview and document review, which follow qualitative process aimed at presenting facts and events in realistic and holistic way within their natural environments. The method of the research is to examine some of the reactions shown to the Paris Olympic Games ceremonies on social media by giving examples and using content analysis. In this context, the study attempted to reach general conclusion by compiling the comments made in Turkey and the world on the social media called X, based on the time when the opening ceremonies of the 2024 Paris Olympics were held. Systematic compilation was preferred because it is useful way of collecting data in both quantitative and qualitative studies and the most appropriate method for our research. The data obtained as result of systematic compilation was evaluated with the content analysis method. The results of the research showed that humans, due to their position in nature, will resist unconsciousness, immorality, and situations devoid of honor and aesthetics with resistance originating from their nature.

Keywords: Psychology of Religion, Eastern Culture, Western Culture, Cultural Imperialism, Fitrat.

DİNLERİN BİRLİĞİ VE ÇEŞİTLİLİĞİ: NICOLAUS CUSANUS'TA HOŞGÖRÜ VE EVRENSEL DİN ANLAYIŞI

Arş. Gör. Dr. Feyza DEMİR ÇİÇEK

Necmettin Erbakan Üniversitesi

fdemir@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8982-3702

ÖZET

Nicolaus Cusanus (1401-1464), Rönesans döneminin önemli filozof, teolog ve düşünürlerinden biridir. Cusanus, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethedilmesine şahit olmuştur. Cusanus, önemli eserlerinden biri olan *De Pace Fidei* (İnancın Barışı) başlıklı eserini bu olayın ardından yaşanan şok dalgası ve Hıristiyan dünyasındaki endişeler üzerine kaleme almıştır. Cusanus, “*De Pace Fidei*” (İnancın Barışı)'de farklı dinler arasındaki çatışmaların nasıl aşılabileceği sorusuna yanıt aramıştır. Eser, bir diyalog formunda yazılmış ve Tanrı'nın, meleklerin ve farklı dinlerden temsilcilerin katıldığı bir toplantıyı tasvir eder. Başka bir deyişle bu toplantıda dinsel geleneklere mensup on yedi hikmet sahibi kişinin katılımıyla gökyüzünde gerçekleştirdiği hayali bir diyalog toplantısında tartışılan konuların çözümlemesini yapmaktadır. Bu toplantıya Arap, Türk, Yahudi, İranlı, Hindistanlı, Kildani, Suriyeli, İskitli, Tatar, Bohemyalı, Ermeni, Yunanlı, Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan ve İspanyol temsilciler katılır. Bu hayali diyalog toplantısına katılan temsilciler Hıristiyan temsilcileri olarak toplantıya katılan Söz/Logos, Petrus ve Pavlus' tek Tanrı inancı, teslis, enkarnasyon, Hz. İsa'nın bakire Meryem'den dünyaya gelmesi, Cennet-Cehennem, Kurtuluş, Vaftiz, Kilise'nin diğer sakramentleri ve Hıristiyan inanç ve doktrinleri ile ilgili çeşitli sorular sorar: Hıristiyan temsilciler de söz konusu bu soruları aklileştirerek yanıtlar ve Hıristiyan inanç ve doktrinlerinin aslında zımnen diğer dinlerde de bulunduğunu ileri sürerler. Bu çerçevede hayali diyalog toplantısına katılan Hıristiyan katılımcılar Söz/Logos, Petrus ve Pavlos muhataplarının Hıristiyan inancıyla ilgili soruları yanıtlamaya çalışmışlardır.

Tartışılan konularla ilgili Hıristiyan katılımcıların cevapları bir bütün olarak ele alındığında hayali diyalog toplantısını düzenleyen Cusanus'un temel amacı Hıristiyan doktrinleri detaylı bir şekilde Hıristiyan olmayan muhataplarına açıklayarak Hıristiyanlığı kabul edilebilir bir din konumuna getirmektir. Hıristiyanlığın tamamen Müslümanların kuşatması altında olduğu bir dönemde Cusanus, bu toplantıyla tüm insanlığın rızasıyla dinlerin çeşitliliğini artık bir daha bozulmayacak şekilde barışçıl olarak Hıristiyanlık semsiyesi altında toplamayı amaçlamıştır.

Burada Cusanus düşüncesinde orijinal sayılabilecek en önemli kavramı ötekine yönelik hoşgörü/tolerans kavramıdır. 15. yy.'da dini hoşgörünün en kapsamlı

ifadesini onda görürüz. Ancak buradaki hoşgörünün inançtan ziyade ritüel farklılıklarına yönelik olduğunu da ifade etmek gerekir. Cusanus'un dini hoşgörü (tolerans) fikri on beşinci yüzyıl için kapsamlı addedilebilir. Cusanus' göre tüm dinler, her biri kendi sınırlı tarzında, İlahi Olan' ibadet etmektedir. Cusanus Tanrı'ya ibadet edildiği gerçeğini vurgular ve bu ibadetin nasıl gerçekleştiğine çok daha az önem verir. Bu nedenle, belirli dinler hangi biçimi benimserse benimsesin, hepsi dünya çapında aynı hedefin peşindedir.

De Pace Fidei adlı eseri, 15 yy.'da dini hoşgörünün en iyi ifadesi olarak görül-müştür. Manevi birlik Rönesans hümanistleri için önemli bir kaygıydı, ancak hoşgörü dini farklılıkların uzlaşma yoluyla azaltılmasından başka bir anlama gelmiyordu. Cusanus bu yönüyle tüm dinlerin ve felsefelerin bir miktar hakikat unsuru içerdiği yeni bir dini senkretizm (bağdaştırmacılık) çağının habercisi olarak görülmektedir.

Bununla birlikte, Cusanus'un Reformu yaşamamış olmasına rağmen, dini farklılıkların neden olabileceği çatışmaların oldukça farkında olduğunu belirtmek gerekir. Cusanus'un yazdıklarının yüzeysel olarak daha çok dostane ve açık fikirli gibi görüne de yakından incelendiğinde durum biraz farklıdır. Cusanus çeşitli ibadet biçimlerine izin verildiğinden söz ettiğinde, bu yalnızca inancın bütünlüğünü ihlal etmedikleri ve dolayısıyla Cusanus'un korumaya çalıştığı dini birliği bozmadıkları sürece geçerlidir. Cusanus, hoşgörüye kendi başına bir ilke olarak değil, birliği korumanın bir aracı olarak değer vermiştir.

Cusanus diğer dinleri asla Hıristiyanlıkla eşit bir konuma yerleştirmez. Cusanus için hoşgörü inançtan ziyade ayinlere yöneliktir ve bu ayin çeşitliliğine bile ancak kamu barışı korunduğu ve inanç tehlikeye atılmadığı sürece izin verilir. Cusanus dinler arasındaki farklılıkları oldukça net bir şekilde görür, ancak onları yalnızca Hıristiyanlığa yaklaştırarak gerekli olduğu ölçüde anlamaya çalışır. Cusanus, dinlerin temel konularda derin farklılıklar gösterdiğini, ancak bu farklılıklara rağmen hepsinin Hıristiyanlığın tek hakikatine işaret ettiğini ve bu nedenle doğal olarak onunla uzlaştırılabilir olduğunu ortaya koymaya çalışır.

Cusanus'un dini hoşgörü anlayışı, bireysellik ve topluluk ilkeleri arasındaki ilişkiye dair anlayışının bir ürünüdür. Cusanus topluluk ilkesine uygun olarak, tüm dinleri, her birinin İlahi olanın doğasını mümkün olan en yüksek derecede ifade etmeye çalışması bakımından birbiriyle ilişkili görür. Tüm dinler aynı girişimde buldukları için, Cusanus onları temelde birbirleriyle ilişkili olarak görür ve bu da onun hoşgörü konusundaki fikirlerinin temelini oluşturur. Bununla birlikte, bireysellik ilkesi Cusanus'un tüm dinler arasında bir denklik kurmasını imkânsız kılmaktadır. Bu şekilde, dini hoşgörü salt bir hoşgörüye dönüşmez. Cusanus' göre her din Tanrısal olanı kendine özgü bir şekilde ifade eder ve bazı dinler Tanrısal olanın hakikatine diğerlerinden daha doğru bir şekilde yaklaşır. O, Katolik inancını İlahi olanın en iyi ifadesi olarak görür ve diğer dinleri onunla ilişkilendirmeye çalışsa da dinlerin hiçbiri ona denk değildir.

Cusanus, İslam'daki iyi ve doğruları tespit edip aslında onun Hıristiyanlıktan bir sapma olduğunu ortaya koymak için İslam ve onun kutsal kitabı olan Kur'an'la ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Cusanus, Muhterem Peter (1092-1156) tarafından 12. Yüzyılda Latinceye tercüme edilen Kur'an tercümesinden ve Haçlı Seferleri esnasında Müslüman dünyayı tanıma fırsatı bulan kişilerin eserlerinden yararlanmış

ve Roma'da önemli bir mevkide bulunduğu sırada (1461-1462) Kur'an'ı konu alan Cribratio Alkorani (Kur'an'ı Elekten Geçirme) isimli eserini kaleme almıştır. Bu tebliğimizde Cusanus'un bu sözü edilen iki eseri bağlamında onun evrensel din ve hoşgörü kavramlarının kapsamlarını tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Nicolaus Cusanus, Evrensel Din, Hoşgörü, Dini Çeşitlilik, Dini Dışlayıcılık

THE UNITY AND DIVERSITY OF RELIGIONS: TOLERANCE AND UNIVERSAL RELIGION IN NICHOLAS OF CUSA

ABSTRACT

Nicolaus Cusanus (1401-1464) was one of the prominent philosophers, theologians, and thinkers of the Renaissance period. Cusanus witnessed the conquest of Istanbul by Mehmed the Conqueror in 1453. In the aftermath of this event and the shockwaves it sent through the Christian world, Cusanus penned one of his significant works, *De Pace Fidei* (The Peace of Faith). In this work, he sought to address the question of how conflicts between different religions could be overcome. The text is written in the form of dialogue, depicting a meeting attended by God, angels, and representatives of various religions. In other words, it presents an imaginary dialogue held in heaven, involving seventeen wise individuals from different religious traditions, who discuss and analyze the issues at hand. Participants in this dialogue include representatives from Arab, Turkish, Jewish, Persian, Indian, Chaldean, Syrian, Scythian, Tatar, Bohemian, Armenian, Greek, German, French, English, Italian, and Spanish backgrounds.

In this imaginary dialogue, the non-Christian representatives pose questions to the Christian representatives—Logos (the Word), Peter, and Paul—about monotheism, the Trinity, the Incarnation, the virgin birth of Jesus, Heaven and Hell, salvation, baptism, the sacraments of the Church, and other Christian doctrines. The Christian representatives respond by rationalizing these questions and argue that Christian beliefs and doctrines are implicitly present in other religions. Thus, the Christian participants—Logos, Peter, and Paul—attempt to answer the questions posed by their counterparts, aiming to demonstrate the compatibility of Christianity with other faiths.

When the responses of the Christian participants are considered as a whole, it becomes clear that Cusanus's primary goal in organizing this imaginary dialogue was to explain Christian doctrines in detail to non-Christian audiences, thereby making Christianity an acceptable and unifying religion. At a time when Christianity was under siege by Muslim forces, Cusanus aimed to gather all of humanity under the umbrella of Christianity, peacefully and with universal consent, ensuring that religious diversity would no longer be a source of conflict.

One of the most original concepts in Cusanus's thought is his idea of tolerance toward the “other.” In the 15th century, Cusanus offered one of the most comprehensive expressions of religious tolerance. However, it is important to note that this tolerance was directed more toward ritual differences rather than differences in belief. Cusanus's idea of religious tolerance was groundbreaking for his time. According to him, all religions worship the Divine in their own limited ways. Cusanus emphasizes the fact that God is worshipped, paying less attention to how this worship is conducted.

Therefore, regardless of the form particular religion takes, all are ultimately pursuing the same universal goal.

De Pace Fidei is regarded as one of the best expressions of religious tolerance in the 15th century. Spiritual unity was significant concern for Renaissance humanists, but tolerance meant little more than reducing religious differences through reconciliation. In this regard, Cusanus is seen as precursor to new era of religious syncretism, where all religions and philosophies were understood to contain some element of truth.

However, it is important to note that while Cusanus did not live to see the Reformation, he was acutely aware of the potential for conflict arising from religious differences. Although his writings may appear friendly and open-minded at first glance, closer examination reveals more nuanced perspective. When Cusanus speaks of allowing various forms of worship, this is only permissible as long as they do not violate the integrity of faith and, consequently, do not disrupt the religious unity he seeks to preserve. For Cusanus, tolerance is not an end in itself but means to maintain unity.

Cusanus never places other religions on an equal footing with Christianity. For him, tolerance is directed more toward rituals than beliefs, and even this ritual diversity is permitted only as long as public peace is maintained and faith is not endangered. Cusanus clearly recognizes the differences between religions but seeks to understand them only insofar as they can be reconciled with Christianity. He argues that while religions differ significantly on fundamental issues, they all ultimately point to the singular truth of Christianity and can therefore be naturally reconciled with it.

Cusanus's understanding of religious tolerance is product of his views on the relationship between individuality and community. In line with the principle of community, he sees all religions as interconnected in their attempts to express the nature of the Divine to the highest degree possible. Since all religions engage in the same endeavor, Cusanus views them as fundamentally related, which forms the basis of his ideas on tolerance. However, the principle of individuality prevents him from establishing complete equality among religions. Thus, religious tolerance does not become absolute. For Cusanus, each religion expresses the Divine in its own unique way, and some religions come closer to the truth of the Divine than others. He sees the Catholic faith as the best expression of the Divine and, while he attempts to relate other religions to it, none are equal to it.

Cusanus also took an interest in Islam and its sacred text, the Quran, in order to identify its positive and true aspects and to demonstrate that it was essentially deviation from Christianity. In this context, he relied on the Latin translation of the Quran by Peter the Venerable (1092-1156) from the 12th century, as well as the works of those who had the opportunity to learn about the Muslim world during the Crusades. While holding an important position in Rome (1461-1462), Cusanus wrote *Cribratio Alkorani* (Sifting the Quran), work dedicated to analyzing the Quran. In this paper, we will discuss the scope of Cusanus's concepts of universal religion and tolerance within the context of these two works.

Keywords: Nicholas of Cusa, Universal Religion, Tolerance, Religious Diversity, Religious Exclusionism.

SÜREKLİ YAŞANAN TARİH: APOKALİPTİK MİLENYUMCU DİNİ HAREKETLER VE MODERN ZAMANLARDA TERÖRÜN APOKALİPTİK DÖNGÜSÜ

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

mustafa.arslan@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1274-7908

ÖZET

Bu çalışma üç kavram etrafında yapılandırılmıştır: “Yeni dini hareketler; Kıyamet Terörü ve Sürekli Yaşanan Tarih”. Buradaki amacımız, yeni dini hareketlerin terörle iç içe geçmesinin arka planını analiz etmek ve İslam dünyasındaki yeni dini hareketlerin, özellikle IŞİD ve El Kaide gibi hareketlerin, Batılı entelektüellerin etkisi ve yönlendirmesi altında nasıl terörize edildiğini göstermektir. Öncelikle, Yeni Dini Hareketler (NRM), postmodern döneme uygun dini kültürün bir yönünü ifade eder. NRM, gelişmiş ülkelerde “kimlik, özel hayat, maneviyat ve anlam arayışı, çevre, hayvan ve azınlık hakları” gibi konulara odaklanır. NRM’ler, modernliğin getirdiği anlam arayışına yanıt olarak, daha sivil kültürel hareketler olan Yeni Sosyal Hareketlerin bir alt dalı olarak yaygınlaşmıştır. Bunlar, moderniteye karşı çıkan, daha anti-pozitivist, sınıf bilincinden uzak, sert değil alternatif hareketlerdir. NRM’lerin 2 farklı yüzü vardır: ilki, sertlik ve şiddetten uzak, bireysel, manevi, mistik-spiritüalist yüzü olan Yeni Çağ, kültürel yüzüdür. İkincisi ise, seküler dünyanın gidişatından endişe duyan, mesihçi beklentileri olan, kıyametçi ve paranormalist, hatta büyülü eğilimleri olan Fundamentalist yüzüdür. Bu ikinci yüz, YDH’lerin emperyal devletlerin yeni sömürgeci amaçları için teröre karışmasına neden olabilir. Küresel emperyal amaçlar için bir “katalizör” görevi görebilir. Bu bağlamda, YDH’lerin terör ve şiddetle bir araya geldiği söylenebilir. Özellikle, Büyük Orta Doğu’da, özellikle MENA bölgesinde İslamcı Yeni Dini Hareketlerin “terörize edilmesi” ve “dönüştürülmesi”ni bu bağlamda değerlendiriyoruz. Tezimiz, bu grupların yukarıda belirtilen amaç ve hedefler için terörize edildiği ve bunu yaparken Orta Çağ’daki Hıristiyan milenyumcu grupların yapısının model alındığıdır.

Burada, ikinci kavramımıza, yani kıyamet terörü ile İslam dünyası arasındaki etkileşime değinmek istiyoruz. Burada iki gözlem öne çıkmaktadır. Terör, son yıllarda yaygınlaşmış ve uluslararası ilişkilerin baskın bir mekanizması haline gelmiştir. Din ve terör birbiriyle iç içe geçmiş görünmektedir. Risk toplumu teorisinin sahibi Ulrich Beck, ölümünden önce yazdığı bir makalede, dünyanın risk toplumundan terör çağına doğru ilerlediğini belirtmiştir. Siyaset bilimci D. Rapoport ise modern dönemde dört dalgaya ayırdığı terör dalgalarının sonuncusunu “Dini dalga” olarak adlandırmaktadır.

Ona göre, terör son dönemde dini içerikle kendini gösterecektir ve gerçekten de öyle olmuştur.

Özellikle kıyametçi, milenyumcu YDH'ler terörizmle ilgilidir. Diğer bir deyişle, kimlik ve kültür iddiaları olan bir YDH'nin terörizme girebilmesi için önce kıyametçi bir anlayışa sahip olması gerekir. Bu anlayış genellikle Semitik ve özellikle Hıristiyan eskatolojisiyle (Vahiy Kitabı, 20. yüzyıl Evanjelik hareketleri) ilgilidir. Kötülükle dolu bir dünyada bir gün adaletin geleceği beklentisi vardır.

Bu beklentinin gerçekleşmesi için şiddet gereklidir. Örneğin, savaştan sonra, mesih'in hakimiyeti altında adil ve günahsız bir dünya kurulacaktır. Büyük savaşın yaklaşması için bazı şiddet eylemleri de uygundur. Bu özellik, Müslüman YDH grupları IŞİD ve El Kaide için de geçerlidir. Bu gruplar hakkında yapılan araştırmalar, onların kıyametçi, mesihçi bir tarikat olduğunu göstermektedir. Hristiyanlıkta Armageddon savaşı gibi, IŞİD de sürekli olarak Melahim i Kübra adı verilen kıyamet öncesi Dabık ve Amik ovaları arasında bir savaşı vurgulamakta ve buna hazırlanmaktadır. Propaganda dergisinin adı Dabıq'tır. Haber ajansının adı Amaq'tır. Diğer Türkçe derginin adı ise Konstantiniyye'dir. Bu dergide, İstanbul'un Deccal'in elinde olduğu (bu yüzden İstanbul değil, Konstantiniyye olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır) ve kıyametten önce Mehdi'nin askerleri tarafından ele geçirileceği belirtilmektedir. Dergiye ve haber ajanslarına bakıldığında, kıyametçi ve mesihçi eskatolojiye çokça rastlanmakta ve bu tür sembolik dilin çokça kullanıldığı görülmektedir. Hareket, ana propagandasını buna dayandırmaktadır. Hareketin yöntemine baktığımızda: "Kıyamet söylemi, tarihi aşabilen mitolojik bir dil, mesihçi liderlik, eskatolojik sembolizm, karşı düşman icadı, dinin kelime anlamıyla anlaşılması, gerçek ama tarih dışı bir düşman vb. öne çıkan özelliklerdir. IŞİD'in bu yöntemine baktığımızda, Hıristiyan kıyamet hareketleriyle 'benzerlikler' vardır. Barron ve Maye, John Gray, Cook, Furnish, P. Rinehart ve ABD Ordusu için IŞİD hakkında bir rapor yazan Yarbay Ernesto Sirvas gibi uzmanlar, IŞİD'in yöntem ve söylemlerinin Hristiyan eskatolojisinden "etkilendiğini" belirtmektedir. Örneğin, John Gray bu etkinin çok açık olduğunu düşünmektedir. IŞİD'in sadece Batı ve modernizme karşı yerel bir tepki olmadığını söylemektedir. Modern ütopyik ideolojiler (sosyalizm vb.) bu tür YDH'lere ve postmodern yeni dini biçimlere yol açmıştır. IŞİD benzeri hareketler, şiddeti ve intiharı "arındırıcı" bir güç olarak kullanır. Gray, bu tarzın kıyamet hareketlerine geldiğini ve temelde "Batı ve modern" olduğunu belirtir. Şiddetin dünyayı kurtaracağını ve şiddeti yeni bir dünya kurmanın bir yolu olarak görmenin modern, Batılı bir şey olduğunu savunur. Gray, tarihçi Norman Cohn'un çalışmalarına dayanarak, IŞİD'in modelinin geç orta çağ ve erken modern Avrupa'da bulunduğunu belirtmektedir. Orta çağ Hıristiyan kıyamet hareketleri ile IŞİD arasında "intihar saldırıları, kafa kesme, harem kurma, mesihçi bir dini lider ve ona bağlı bir devlet ilan etme" gibi ortak benzerlikler bulunmaktadır. IŞİD, terörü stratejik ve pedagojik bir şekilde kullanıyor. Bu hareket, kitlesel, çok sert ve açık şiddet, kıyamet kültürü, totaliter devlet, terörist ağ ve suç karteli savunan bir hareket gibi görünüyor. Buradaki soru şudur: IŞİD sadece Batı'yı örnek mi aldı yoksa Batı bu canavarı mı yarattı? Cevap, bu canavarı yaratan ve manipüle edenin Batı olduğu. Bu tür kıyametçi mesihçi dini gruplar, Hıristiyan eskatolojisinden etkilenmiştir. Model, prototip benzerdir. Bu benzerliğe sahip bir grup oluşturulduğunda, yayılması ve yönlendirilmesi de kolay ve mümkündür. Bölgenin istikrarını bozmak ve yeniden yapılandırmak için işlevsel olabilir. Bu, tarihsel döngü, yani tarihin sürekli sona ereceği ve yeniden üretilebile-

ceği anlayışı tarafından mümkün kılınmaktadır. Norman Cohn'ın göre, bu model Orta Çağ'dan ve hatta antik çağlardan günümüze kadar farklı biçimlerde deneyimlenmiştir. Tarihin sürekli tekrarlanması mümkündür, ancak bu, Batı'nın çıkarları nedeniyle istenen kitlesel ve bölgesel fiili durumları yaratır.

Anahtar Kelimeler: Milenaryanizm, Kıyametçilik, Yeni Dini Hareketler, Terörizm, İslam Dünyası.

CONTINUOUSLY LIVING HISTORY: MILLENNIAL NEW RELIGIOUS MOVEMENTS AND THE APOCALYPTIC CYCLE OF TERROR IN MODERN TIMES

ABSTRACT

The paper is structured around three concepts: "New religious movements; Apocalyptic Terror and Continuously Lived History". Our aim here is to analyse the background of the intertwining of new religious movements with terror and to show how new religious movements in the Islamic world, especially movements such as ISIS and Al-Qaeda, are terrorized by the influence and direction of the Western intelligentsia. First of all, New Religious Movements (NRM) express the aspect of religious culture that is suitable for the postmodern period. NRM focuses on issues such as "identity, private lives, spirituality and the search for meaning, green, animal and minority rights" in developed countries. NRMs have become widespread as sub-branch of New Social movements, which are more civil cultural movements, as response to the search for meaning brought about by modernity. They are movements that are opposed to modernity, more anti-positivist, far from class consciousness, not harsh but alternative. NRMs have 2 different faces: the first is the New Age, cultural, far from harshness and violence, individual, spiritual, mystical-spiritualist face. Second, the Fundamentalist, anxious about the course of the secular world, with messianic expectations, apocalyptic and paranormalist, even magical tendencies. This second face can result in the YDHs being involved in terror for the neocolonial purposes of imperial states. It can serve as "catalyst" for global imperial purposes. In this context, it can be said that YDHs have come together with terror and violence. In particular, we evaluate the "terrorization" and "transformation" of Islamic New Religious Movements in the Greater Middle East, especially in the MENA region, in this context. Our thesis is that these groups are being terrorized for the aforementioned purposes and goals, and while doing this, the structure of Christian millenarian groups in the Middle Ages was taken as model.

Here, we want to touch on our second concept, the interaction between Apocalyptic terror and the Islamic world. Two observations need to be highlighted here. Terror has been widespread in recent years and has become dominant mechanism of international relations. Religion and terror appear to be intertwined. Ulrich Beck, the owner of the theory of risk society, stated in an article he wrote before his death that the world was moving from risk society to an age of terror. Political scientist D. Rapoport, on the other hand, names the end of the waves of terror he divided into four in the modern period as the "Religious wave". According to him, terrorism will manifest itself in religious content in the recent period, and indeed it did.

It is especially the case that apocalyptic, millennialist YDHs are involved in terrorism. In other words, in order for YDH with identity and cultural claims to be able to engage in terrorism, it must first have an apocalyptic understanding. This understanding is generally related to Semitic and specifically to Christian Eschatology (the Book of Revelation, 20th century Evangelical movements). There is an expectation that justice will come one day in world steeped in evil. Violence is necessary for this expectation to come true. For example, after the war, just and sinless world will be established under the dominance of the messiah. Some violent actions are also appropriate for the imminence of the great war. This feature is also the case for the Muslim YDH groups ISIS and Al-Qaeda. Studies conducted for these groups indicate that they are an apocalyptic, apocalyptic, messianic cult. Like the Armageddon war in Christianity, ISIS constantly emphasizes and prepares for war between the pre-apocalyptic Dabık and Amik plains called Melahim i Kübra. The name of its propaganda magazine is Dabıq. The name of the news agency is Amaq. The name of the other Turkish magazine is Konstantiniyye. In this magazine, it is stated that Istanbul is in the hands of the Antichrist (This is why it is understood that it is called Konstantiniyye, not Istanbul), and that it will be taken by the soldiers of the Mahdi before the apocalypse. When you look at the magazine and news agencies, you can see lot of apocalyptic and messianic eschatology, and that this type of symbolic language is used lot. The movement bases its main propaganda on this. When we look at the method of the movement: “Apocalyptic discourse, mythical language that can go beyond history, messianic leadership, eschatological symbolism, invention of counter enemy, literal understanding of religion, real but ahistorical enemy, etc. are the features that stand out. When we look at this method of ISIS, there are “similarities” between Christian Apocalyptic movements. Experts such as Barron and Maye, John Gray, Cook, Furnish, P. Rinehart, and Lieutenant Colonel Ernesto Sirvas, who wrote report about ISIS for the US Army, state that ISIS’s methods and discourses are “influenced” by Christian Eschatology. For example, John Gray believes that this influence is very clear. He says that ISIS is not just local reaction to the West and modernism. Modern utopian ideologies (socialism, etc.) have given way to such YDHs and postmodern new religious forms. ISIS-like movements use violence and suicide as “purifying” force. Gray states that this style has come to apocalyptic movements. and basically “Western and modern”. He argues that violence will save the world, and that seeing violence as way to establish new world is modern, Western thing. Gray states that the model for ISIS is found in late medieval and early modern Europe, based on the work of the historian of religion Norman Cohn. He finds common similarities between medieval Christian apocalyptic movements and ISIS, such as “suicide attacks, beheadings, establishing harems, declaring messianic religious leader and state dependent on him.” ISIS uses terror in strategic and pedagogical manner. It appears to be movement that advocates mass, very harsh and declarative violence, an apocalyptic cult, totalitarian state, terrorist network and criminal cartel. The question here is: Did ISIS simply take the West as an example or did the West create this monster? The answer is that it is the West that created and manipulated this monster. Apocalyptic messianic religious groups of this kind have been influenced by Christian eschatology. The model, the prototype is similar. When group with this similarity is created, it is spread and directed It is also easy and possible. It can be functional in destabilizing and reconstructing the region. It is made possible by the historical cycle, that is, the understanding that history will constantly come to an end and can be reproduced. This model has been experienced

in different forms since the Middle Ages and even from ancient times according to Norman Cohn to the present day. The continuous repetition of history is possible, but this creates the desired mass and regional de facto situations due to Western interests.

Keywords: Millenarianism, Apocalypticism, New Religious Movements, Terrorism, Islamic World.

SİYASİ GELİŞMELER İŞİĞİNDA TASAVVUF ARAŞTIRMALARI: AMERİKAN AKADEMİSİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Alırıza FARIMAZ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

aliriza.farimaz@ibu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0171-7065

ÖZET

Amerika'nın İslam ve beraberinde tasavvuf ile tanışmasını Colomb öncesi Afrikalı Müslüman denizcilere kadar götürmek mümkün olsa da akademik anlamda tasavvuf üzerinde ciddiyetle duran ilk çalışmalar 20. yüzyılın başında görülmektedir. Bu dönem ABD'nin emperyal bir dünya gücü olarak tarih sahnesine çıkmaya başladığı 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nın ertesine tekabül eder. Tarihteki büyük devletlere benzer şekilde Birleşik Devletler de siyasi ve askeri gücünü geliştirirken bu yanı destekleyici mahiyette ilmî/akademik çalışmalara hız vermiştir. Bu bağlamda doğrudan sonuçların daha hızlı alınabildiği sayısal bilimlerin yanında sosyal bilimler alanına önemli yatırımlar yapılmış, ekonomik ve siyasi destekler verilmiştir. ABD'nin Kıta Avrupası devletlerine göre geç denilebilecek bir dönemde girdiği İslam coğrafyasında etkisini artırmak amacıyla özellikle 19. yüzyılda misyonerlik faaliyetlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bölgede faaliyet gösteren misyonerler, görevleri sırasında edindikleri tecrübeleri, ülkelerine döndüklerinde daha önce eğitim aldıkları kurumlarda bu defa öğretici vasfıyla sözlü ve yazılı biçimde aktarmışlardır. Bu tecrübe aktarımları kitabi bilginin sürekli olarak yenilenerek geliştirilmesinin yanında bölge sosyolojisinin anlaşılmasına da önemli katkılar sağlamıştır. Bölgede etkili güçlere yönelik siyasi tavırlar ve diplomatik ilişkiler de bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Tasavvufi gruplar ve hususen tarikatlar da İslam coğrafyasında yer alan başat sosyolojik etki grupları arasında değerlendirildiğinden üzerlerinde hassasiyetle durulmuştur. Zaman içerisinde üniversite bünyesindeki ilahiyat fakülteleri ve şarkiyat araştırmaları -ve kurulduğunda İslam araştırmaları- alanı da tasavvuf üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Tarikatlar ile tasavvufa bakış her dönemde ve grupta farklılaşsa da Batılı gözlemcilerin genel tavrı tasavvufu İslam'ın genelinden ayırmak yönünde olmuştur. Bu durum çeşitli gerekçelerle izah ediliyor olsa da tarihi bir vakıa olarak ortadadır. Birinci Dünya Savaşı ve devamındaki İkinci Dünya Savaşı, Asya ve Avrupa'da asırlardır hüküm süren siyasi organizasyonların büyük ölçüde ortadan kalkması ve -kısmî de olsa var olan- toplumsal stabilitenin yitirilmesi ile sonuçlanmıştır. Coğrafi avantajının da etkisiyle ABD bu süreci asgari zararlar atlatarak küresel siyasetin merkezinde yer alan birincil dünya gücü hâline gelmiştir. Bu dönemde, özellikle Soğuk Savaş'ın getirdiği jeopolitik rekabet, ABD'nin Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelere yönelik akademik ilgisini artırmıştır. Bu bölgeler hem stratejik hem de ekonomik açıdan kritik öneme

sahip ve ABD'nin küresel liderlik rolünü pekiştirmesi için derinlemesine anlaşılması gereken alanlar olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Ortadoğu ve Afrika üzerine yapılan akademik çalışmalar ile İslam araştırmaları ve tasavvuf araştırmaları önemli bir ivme kazanmıştır. ABD, Sovyetler Birliği'nin bu bölgelerdeki nüfuzunu engellemek için bölgesel dinamikleri anlamaya yönelik akademik çalışmaları desteklemiştir. Bu amaçla, *Area Studies*/Alan Araştırmaları adı verilen disiplinler arası alanlar geliştirilmiştir. Ford Vakfı, Rockefeller Vakfı gibi kurumlar, Ortadoğu ve Afrika çalışmalarını finanse ederek üniversitelerde bu alanda merkezlerin kurulmasını teşvik etmiş; bu merkezler, İslam ve tasavvuf araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu merkezler, dil eğitimi, tarih, siyaset bilimi ve din çalışmaları gibi alanlarda uzmanlaşmış akademisyenleri Avrupa'dan getirterek yeni araştırmacılar yetiştirmiştir. Özellikle 1950'ler ve 1960'larda, İslam araştırmaları alanında önemli akademisyenler ortaya çıkmıştır. 1960'lar ve 1970'ler, ABD'de toplumsal ve kültürel açıdan büyük dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yıllarda, özellikle gençler arasında yaygınlaşan karşı kültür hareketleri, geleneksel değerlerin sorgulanmasına ve alternatif yaşam tarzlarına yönelik bir arayışa yol açmıştır. Bu hareketler, Batı'da materyalizm ve rasyonalizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve spiritüel arayışlar, doğu dinleri ve mistisizm gibi alanlara ilgiyi artırmıştır. Bu bağlamda, İslam'ın mistik boyutu olarak görülen tasavvuf, Batı'da özellikle gençler ve entelektüeller arasında popüler hale gelmiştir. Bu doğrultuda tasavvufun felsefi ve edebî boyutları üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Tasavvuf metinlerinin İngilizceye çevrilmesi de bu alandaki ilgiyi artırmış bu eserler Batı'da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Devam eden yıllarda tasavvuf araştırmaları akademide daha geniş yer bulmaya başlamıştır. Toplumsal hayatta cinsiyet eşitliğini savunan Amerikalı siyasetçiler Amerikan akademisindeki tasavvuf araştırmalarında yeni bir alt başlık daha açılmasına yol açmıştır. Tasavvuf, feminizm ve *Gender Studies* arasındaki ilişki, özellikle 20. yüzyılın sonlarında akademik ilgi odağı haline gelmiş; güçlü temsile sahip kadın sufiler ve ruhani eşitlik bağlamında *Gender Studies*'e zengin bir araştırma alanı açılmıştır. Kadın Sufiler, feminist teorisyenler tarafından incelenerek tasavvufta kadının özgürleşme potansiyeli sorgulanmıştır. Batı'da tasavvufun popülerleşmesi, özellikle kadınların spiritüel arayışlarıyla ilişkilendirilerek bu süreçte cinsiyet temsilleri incelenmiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde 11 Eylül hadisesi, ABD'nin İslam dünyasına olan ilgisini yeniden şekillendirmiş, olayın ardından, İslam'ın siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarını anlamaya yönelik akademik ve politik çabalar hız kazanmıştır. ABD hükümeti ve akademik kurumlar, İslam'ın farklı yorumlarını, özellikle de “barışçıl” ve “diyalog odaklı” gördükleri tasavvufu incelemeye başlamıştır. Bu süreçte, tasavvufun şiddet karşıtı ve hoşgörüyü dayalı öğretileri, İslam'ın radikal yorumlarına karşı bir denge unsuru olarak görülmüştür. 11 Eylül sonrası dönemde, ABD'deki üniversiteler ve araştırma merkezleri, İslam ve tasavvuf üzerine çalışmaları artırırken özellikle tarikatlar ve onların toplumsal rolü üzerine yapılan araştırmalar, bu alanda önemli bir literatür oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca, ABD hükümeti ve sivil toplum kuruluşları, Müslüman toplumlarla diyalog kurmak ve İslamofobi'yi azaltmak amacıyla tasavvufun barışçıl mesajlarını öne çıkaran projelere destek vermiştir. Bu çalışmada zikredilen hususlar örnekleriyle sunularak siyasi ve toplumsal hadise ve değişimlerin Amerikan akademisindeki tasavvuf okumasını nasıl yeniden şekillendirdiği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Amerikan Akademisi, İslam Araştırmaları, Tasavvuf Araştırmaları, Amerika Birleşik Devletleri.

SUFI STUDIES IN THE LIGHT OF POLITICAL DEVELOPMENTS: THE CASE OF AMERICAN ACADEMIA

ABSTRACT

Although it is possible to trace America's acquaintance with Islam and Sufism back to the pre-Columbian African Muslim sailors, the first serious academic studies on Sufism were conducted at the beginning of the 20th century. This period corresponds to the aftermath of the Spanish-American War of 1898, when the United States emerged on the stage of history as an imperial world power. Similar to the great states in history, the United States, while developing its political and military power, accelerated scholarly/academic studies to support this side. In this context, significant investments were made in social sciences as well as quantitative sciences, where direct results could be obtained faster, and economic and political support was provided. In order to increase its influence in the Islamic geography, which the United States entered at later period compared to the continental European states, it is seen that it focused on missionary activities especially in the 19th century. These experiences contributed not only to the continuous renewal and development of biblical knowledge but also to the understanding of the sociology of the region. Political attitudes and diplomatic relations with the influential powers in the region were also shaped accordingly. Over time, the faculties of theology and oriental studies (and Islamic studies when it was established) within universities also intensified their studies on Sufism. Although the view of sects and Sufism differed in each period and group, the general attitude of Western observers was to separate Sufism from Islam in general. World Wars resulted in the destruction of political organizations that had prevailed in Asia and Europe for centuries and the loss of social stability. US survived this period with minimal damage and became the primary world power at the center of global politics. During this period, especially the geopolitical rivalry brought about by the Cold War increased US academic interest in regions such as the Middle East and Africa. These regions were seen as critical both strategically and economically, and as areas that needed to be understood in depth for the US to consolidate its global leadership role. In this context, academic studies on the area as well as Islamic studies and Sufi studies have gained significant momentum. For this purpose, interdisciplinary fields called Area Studies were developed. Institutions such as the Ford Foundation and the Rockefeller Foundation funded Middle Eastern and African studies and encouraged the establishment of centers in these fields at universities; these centers made significant contributions to Islamic and Sufi studies, trained new researchers by bringing academics from Europe who specialized in fields such as language education, history, political science and religious studies. Especially in the 1950s and 1960s, important scholars emerged in the field of Islamic studies. The 1960s and 1970s were period of great social and cultural transformation in the United States. In these years, countercultural movements led to questioning of traditional values and search for alternative lifestyles. These movements emerged as reaction against materialism and rationalism in the West, and spiritual searches increased interest in areas such as eastern religions and mysticism. In this context, Sufism has become popular in the US. Accordingly, studies on the philosophical and literary dimensions of Sufism have increased. In the following years, Sufi studies began to find wider place in academia. American politicians advocating for gender equality in social life have led to the

opening of new sub-topic in Sufi studies in the American academy. The relationship between Sufism, Feminism and Gender Studies became the focus of academic attention, especially in the late 20th century, opening up rich field of research for Gender Studies in the context of strongly represented female Sufis and spiritual equality. Women Sufis have been examined by feminist theorists and the potential for women's emancipation in Sufism has been questioned. In the 21st century, the September 11 incident reshaped the US interest in the Islamic world, and academic and political efforts to understand the political, social and cultural dimensions of Islam gained momentum in the aftermath. The US government and academic institutions began to examine different interpretations of Islam, especially Sufism, which they viewed as “peaceful” and “dialog-oriented”. In this process, Sufism's teachings of non-violence and tolerance were seen as counterweight to radical interpretations of Islam. In the post 9/11 period, universities and research centers in the US have increased the number of studies on Islam and Sufism, and research on Sufi orders and their role in society has led to significant body of literature in this field. In addition, the US government and non-governmental organizations have supported projects that emphasize the peaceful messages of Sufism in order to establish dialogue with Muslim communities and reduce Islamophobia. This paper will illustrate how political and social events and changes have reshaped the reading of Sufism in American academia.

Keywords: Sufism, American Academia, Islamic Studies, Sufi Studies, United States of America.

DİNİN GELECEĞİNDE YAPAY ZEKÂ: RİSKLER VE FIRSATLAR

Arş. Gör. Abdussamed BAYRAM

Necmettin Erbakan Üniversitesi

abayram@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1358-2989

ÖZET

Dijitalleşme, insanlık tarihindeki en köklü dönüşümlerden birini beraberinde getirmekte olup, özellikle yapay zekâ alanındaki ilerlemeler modern toplumların dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Bu teknolojik gelişmeler, toplumsal yapıyı ve kurumları derinden etkileyerek dinî inanç ve pratikler üzerinde de önemli değişimlere yol açmaktadır. Nitekim, Japonya’da cenaze törenlerinde Budist rahiplerin yerine robotların kullanılması ya da Almanya’da BlessU-2 adlı yapay zekâ destekli robotun kilisede vaaz vermesi, bu dönüşümün erken örnekleri arasında yer almaktadır. Her ne kadar son dönemde yapay zekâ teknolojisi üzerine övgü dolu sözler ve yaklaşımlar söz konusu olsa da gelecekte tam anlamıyla nereye everileceği henüz bilinmemektedir. Ancak her ne kadar gelecekte nasıl evrileceği belirsiz olsa da, yapay zekâ artık hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Peki, yapay zekâ toplumsal bir kurum olan din kurumu için bir tehlike/risk midir yoksa fırsat mı? Bu bildirinin temel amacı, “Yapay zekâ din kurumu için bir tehdit mi yoksa fırsat mı?” sorusunu yanıtlamaktır. Bu kapsamda, konuya ilişkin mevcut çalışmalar incelenip tahlil edilerek soruya cevap aranacaktır.

Bilindiği üzere medya teknolojilerinin gelişimi, dinin toplumsal yansımalarına etkide bulunmuş, matbaa, radyo, televizyon ve internet gibi araçlar dinî içeriklerin yayılımını dönüştürmüştür. Dijitalleşme ile birlikte çevrimiçi dinî topluluklar ortaya çıkmış, sanal cemaatler ve internet tabanlı dinî pratikler yaygınlaşmıştır. Günümüzde yapay zekâ, dinî bilgi üretimi, otorite sorunları ve etik tartışmalar açısından önemli fırsatlar ve riskler barındırmaktadır. Yapay zekânın dinî danışmanlık, metin analizi ve dinî pratiklerin kolaylaştırılması gibi alanlarda sunduğu imkânlar fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak dinî otorite ve güvenilirlik sorunları yapay zekâ teknolojisinin beraberinde getirildiği riskler olarak değerlendirilebilmektedir.

Yapay zekâ ile ilgili bir diğer önemli tartışma konusu ise İslam hukuku açısından yapay zekâda hukuki kişiliğin imkânı üzerinedir. Yapay zekânın tüzel kişilik kazanmasının, İslam hukukundaki zimmet, akıl ve ehliyet gibi kavramlarla uyumsuz olduğu, dolayısıyla hukuki kişilik kazandırılmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, yapay zekânın fetva verme ve muamelat gibi alanlarda kullanımı incelenmiş, fetvaların doğru aktarılmasının gerektiği ancak yeni meselelerde güvenilirliğinin

sorgulanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca ChatGPT'nin aynı sorulara farklı bağlamlarda değişken cevaplar verdiği, doğru bilgilere yanlışları karıştırdığı ve kaynak göstermede hatalar yaptığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, muteber görüşler ile şaz görüşler arasındaki ayrımı yapamaması, fikhî meselelerde ayrıntılara yeterince yer vermemesi ve fikhî usulünün temel ilkelerini kavrayamaması nedeniyle müftü veya müctehid olarak değerlendirilemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu açılardan yapay zekânın riski beraberinde taşımasının yanında gelecekte daha spesifik fikhî verileriyle eğitilen modellerin ön bilgi alma ve akademik araştırmalarda yardımcı olma açısından daha isabetli sonuçlar üretebileceği öngörülmektedir.

Din kurumunun otoriteleri olarak İlahiyat fakültesi akademisyenlerinin yapay zekâyâ ilişkin görüşleri de önemlidir. İlahiyat fakültesi akademisyenleri örneğinde yapılan bir araştırmada akademisyenler, yapay zekâyâ yönelik genel olarak olumlu bir tutum sergilemekte, özellikle din hizmetlerinde yardımcı bir teknoloji olarak kullanımına sıcak bakmaktadır. Ancak, yapay zekânın sunduğu dinî bilgiye güven konusunda temkinli yaklaştıkları görülmektedir. Ayrıca çalışma, ilahiyat akademisyenlerinin yapay zekânın din hizmetlerinde yaygınlaşmasına dair olumlu bir beklenti içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Dinin geleceğinde yapay zekânın konumu sadece İslam özelinde değil diğer dinler ve temsilcileri için de tartışmalıdır. Katolik Kilisesi, yapay zekâ konusunda farklı tutumlar sergileyen grupların bulunduğu bir ortamda, süreci Vatikan'daki kurumlar aracılığıyla sistematik bir şekilde yürütmektedir. Papa Francis, yapay zekânın fırsatlarını ve risklerini vurgulayarak, bu teknolojinin etik değerlerle geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katolik Kilisesi, yapay zekâ kullanımını teşvik etse de bu süreç hâlâ başlangıç aşamasındadır. Kilisenin karşılaştığı en büyük zorluklar arasında, yapay zekâ uygulamalarının öğretilerle uyumsuz olma riski ve teknolojinin insan ilişkilerini zedelemesi yer almaktadır.

Yukarıda zikredilen konuların yanında yapay zekânın manevi danışmanlık ve pastoral bakım hususunda nasıl bir etki yaratacağı ve hangi riskleri/fırsatları taşıdığı da tartışılmalıdır. Bilindiği üzere dindarlık yalnızca bilgiye dayanmayıp duygu, tecrübe ve sosyal etkileşim boyutlarıyla da şekillendiğinden, yapay zekâ bu alanlarda yetersiz kalmaktadır. Bireyselleşme ve sanal ortamın etkisiyle dinî pratiklerin değişime uğradığı, geleneksel dinden bireysel dindarlığa yönelimin arttığı bu dönemde, yapay zekânın bilgi sağlamadaki etkinliği kabul edilse de dinî yaşantının temel unsurlarından olan empati, yönlendirme ve ruhsal tatmin sağlama noktasında eksiklikleri bulunmaktadır. Bu nedenle, insan psikolojisinde önemli bir yer tutan ilişkililik, özerklik ve yeterlik gibi temel ihtiyaçlar sanal ortamlarda tam anlamıyla karşılanamadığından, bireylerin otantik dinî deneyim arayışı sürecektir.

Hülasa, yapay zekâ teknolojisi din kurumunun farklı alanları açısından değerlendirildiğinde yardımcı bir araç ya da güvenli bilgi sunmasa da fikir vermesi açısından bilgi kaynağı olarak faydalana bilinecek bir teknoloji olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak şu anki seviyesiyle birçok riski bünyesinde barındırmaktadır. Dinî bilgiyi sunma hususunda başarılı olsa da bu bilgilerin tahlili ve bu bilgilerden hareketle fetva gibi bir dinî hükme varmada başarısız olduğu görülmektedir. Yine manevi danışmanlıkta belli başlı bilgileri toplayıp kullanıcılarına sunsa da empati, yönlendirme ve ruhsal tatmin sağlama noktasında eksik kalmaktadır. Dolayısıyla bir din adamının ya da din

otoritesinin yerini dolduracak bir yetkinliğe sahip değildir. Ancak yapay zekâ teknolojisi din adamları ve dinî kurumlar tarafından tamamen değersiz/faydasız olarak değerlendirilememelidir. Tam aksine disiplinler arası çalışmaya açık bir tutumla yapay zekânın din alanında kullanımını en verimli hale getirebilmenin ve dinî bilgi konusunda güvenilirliğini en maksimum seviye çıkarmanın yollarını aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Din, Yapay Zekâ, Dijitalleşme, Fırsatlar, Riskler

ABSTRACT

Digitalisation brings along one of the most radical transformations in human history, and advances in artificial intelligence in particular are reshaping the dynamics of modern societies. These technological developments deeply affect the social structure and institutions and lead to significant changes in religious beliefs and practices. As matter of fact, the use of robots instead of Buddhist monks in funeral ceremonies in Japan or the artificial intelligence-supported robot called BlessU-2 preaching in the church in Germany are among the early examples of this transformation. Although there have been praising words and approaches on artificial intelligence technology recently, it is not yet known exactly where it will lead in the future. However, the reality is that it has become part of our lives. So, is artificial intelligence danger/risk or an opportunity for religion as social institution? The main purpose of this paper is to answer this question. The research question will be tried to be answered by analysing and analysing the existing studies on this subject. In this framework, literature review technique, which is qualitative method, will be used.

As is known, the development of media technologies has had an impact on the social reflections of religion, and tools such as printing, radio, television and the internet have transformed the dissemination of religious content. With digitalisation, online religious communities have emerged, virtual congregations and internet-based religious practices have become widespread. Today, artificial intelligence harbours significant opportunities and risks in terms of religious knowledge production, authority issues and ethical debates. The opportunities offered by artificial intelligence in areas such as religious counselling, text analysis and facilitation of religious practices appear as opportunities. However, the problems of religious authority and credibility can be considered as the risks that artificial intelligence technology brings with it.

Another topic of discussion is the possibility of legal personality in artificial intelligence in terms of Islamic law. It is stated that the acquisition of legal personality by artificial intelligence is incompatible with concepts such as dhimma, reason and capacity in Islamic law, and therefore it is not possible to grant legal personality. In addition, the use of artificial intelligence in areas such as fatwa issuance and transactions is examined, and it is stated that fatwas should be conveyed correctly, but their reliability may be questioned in new issues. In addition, it has been found that ChatGPT gives variable answers to the same questions in different contexts, mixes mistakes with correct information and makes mistakes in citing sources. In addition, it is emphasised that it cannot be considered as mufti or mujtahid due to its inability to differentiate between the valid opinions and the shafi'i opinions, its inadequate attention to details in fiqh issues, and its inability to comprehend the basic principles of fiqh methodology. In these respects, artificial intelligence carries risks, but it is

predicted that in the future, models trained with more specific fiqh data may produce more accurate results in terms of obtaining preliminary information and assisting in academic research.

As the authorities of religion, the opinions of the theology faculty academics on artificial intelligence are also important. In study conducted on the example of theology faculty academics, academics generally have positive attitude towards artificial intelligence, and especially favour its use as an auxiliary technology in religious services. However, it is seen that they are cautious about trusting the religious knowledge provided by artificial intelligence. In addition, the study reveals that the theology academics have positive expectation for the spread of artificial intelligence in religious services.

The position of artificial intelligence in the future of religion is controversial not only for Islam but also for other religions and their representatives. In an environment where there are groups with different attitudes towards artificial intelligence, the Catholic Church systematically carries out the process through institutions in the Vatican. Pope Francis has emphasised the opportunities and risks of artificial intelligence and stated that this technology should be developed with ethical values. Although the Catholic Church encourages the use of artificial intelligence, this process is still in its infancy. Among the biggest challenges faced by the Church are the risk that artificial intelligence applications are incompatible with teachings and that technology damages human relations.

In addition to the issues mentioned above, it should also be discussed how artificial intelligence will affect spiritual counselling and pastoral care and what risks/opportunities it carries. As it is known, since religiosity is not only based on knowledge but also shaped by emotion, experience and social interaction, artificial intelligence is insufficient in these areas. Although the effectiveness of artificial intelligence in providing information is accepted, it has deficiencies in providing empathy, guidance and spiritual satisfaction, which are the basic elements of religious life, in this period when religious practices have changed with the effect of individualisation and virtual environment and the tendency from traditional religion to individual religiosity has increased. Therefore, since basic needs such as relatedness, autonomy and competence, which have an important place in human psychology, cannot be fully met in virtual environments, individuals' need for authentic religious experiences will continue.

In sum, when artificial intelligence technology is evaluated in terms of different areas of the institution of religion, it can be considered as an auxiliary tool or technology that can be utilised as source of information in terms of providing ideas even if it cannot provide reliable information. However, with its current level, it carries many risks. Although it is successful in presenting religious information, it is seen that it fails in analysing this information and reaching religious judgement such as fatwa based on this information. Again, although it collects certain information in spiritual counselling and presents it to its users, it fails to provide empathy, guidance and spiritual satisfaction. Therefore, it does not have the competence to replace clergyman or religious authority. However, artificial intelligence technology should not be considered completely worthless/useless by clergy and religious institutions. On the contrary, with an attitude open to interdisciplinary work, ways should be sought

to make the use of artificial intelligence in the field of religion the most efficient and to maximise its reliability in religious knowledge.

Keywords: Religion, Artificial Intelligence, Digitalisation, Opportunities, Risks.

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAPAY ZEKTA TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK HAZIRBULUNUŞLUK DÜZEYLERİ: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Sümeyra BİLECİK KARACAN

Selçuk Üniversitesi

sumeyra.bilecik@selcuk.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8351-6923

ÖZET

Günümüzde eğitim süreçlerinin dijitalleşmesi ve yapay zeka teknolojilerinin pedagojik işlevler üstlenmeye başlaması, öğretmen adaylarının bu teknolojilere yönelik bilgi, beceri ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesini önemli hâle getirmiştir. Özellikle din eğitimi gibi duyuşsal, etik ve değerlere dayalı bir alanın yapay zeka ile entegrasyonunda öğretmenlerin pedagojik ve etik hassasiyetleri ön planda olmalıdır. Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmen adaylarının yapay zeka teknolojilerine yönelik hazır bulunuşluk düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, DKAB öğretmen adaylarının yapay zekaya ilişkin bilişsel farkındalık, kullanım yeterliği, vizyon geliştirme ve etik duyarlılık düzeyleri çeşitli demografik ve pedagojik değişkenlere göre analiz edilmektedir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Evreni, 2024-2025 öğretim yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 3. ve 4. sınıf DKAB öğretmen adayları oluşturmaktadır. Örneklem grubu, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen 195 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler, Wang ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve Özüdoğru ile Durak tarafından Türkçeye uyarlanan "Öğretmen Adaylarına Yönelik Yapay Zeka Hazır Bulunuşluk Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek, bilişsel farkındalık, yetenek, vizyon ve etik olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır ve 5'li Likert tipi ile yapılandırılmıştır. Yüksek derecede güvenilir bulunan bu ölçeğin genel Cronbach's Alpha katsayısı 0,967 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, DKAB öğretmen adaylarının yapay zeka hazır bulunuşluk düzeyi ortalaması 3,48 olup, bu değer ortalamanın üzerinde bir seviyeye işaret etmektedir. Alt boyutlara bakıldığında, en yüksek ortalama 3,50 ile etik boyutta elde edilmiş, bunu bilişsel farkındalık (3,48) izlemiştir. En düşük ortalamalar ise 3,47 ile yetenek ve vizyon alt boyutlarında gözlemlenmiştir. Bu durum, öğretmen adaylarının yapay zeka kullanımına ilişkin etik sorumluluklara yönelik daha duyarlı olduklarını, ancak uygulamaya dönük beceri geliştirme ve stratejik planlama alanlarında görece daha düşük bir hazır bulunuşluk sergilediklerini göstermektedir. DKAB öğretmen adaylarının yapay zeka hazır bulunuşlukları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Kız ve erkek öğretmen adaylarının yapay zeka hazır bulunuşluk düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Buna karşılık, eğitim teknolojilerinde meydana gelen

gelişmeleri aktif olarak takip eden öğretmen adaylarının hazır bulunuşluk düzeyleri anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, yapay zeka araçlarını kullanım sıklığı arttıkça hazır bulunuşluk düzeyinin de yükseldiği, özellikle bu teknolojileri hiç kullanmayan öğrencilerin ortalama puanlarının (2,91) belirgin biçimde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yapay zekaya dair herhangi bir eğitim alıp almama durumu ile hazır bulunuşluk düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, bu teknolojilere dair eğitim alan öğrencilerin ortalama puanlarının, eğitim almayanlardan daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç, bilgilendirmenin hazır bulunuşluk üzerinde olumlu etkisi olabileceğini göstermektedir. Araştırmada öğretmen adaylarının yapay zeka teknolojilerinin öğretmen rolü üzerindeki etkisine ilişkin görüşleri de incelenmiştir. Yapay zekanın öğretmenin rolünü güçlendireceğini düşünen bireylerin hazır bulunuşluk düzeyleri öğretmenin rolünü zayıflatacağı, bu konu üzerinde bir etkisi olmayacağı gibi farklı görüşlere sahip olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, öğretmen adaylarının yapay zekayı mesleki bir tehdit değil, destekleyici bir unsur olarak değerlendirdiği ölçüde teknolojiye daha hazır olduklarını göstermektedir. Öte yandan, yapay zeka teknolojilerinin öğrencilerin dini kimliği üzerindeki etkilerine ilişkin görüşler ile hazır bulunuşluk düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak öğrencilerin dini kimliklerini olumlu yönde etkileyeceğini düşünen öğretmen adaylarının ortalama puanları diğer gruplara kıyasla daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, teknolojik gelişmeleri pedagojik kazanım ve değer aktarımı açısından olumlu değerlendiren bireylerin yapay zekaya daha açık yaklaştığını göstermektedir. Çalışma, DKAB öğretmen adaylarının yapay zeka teknolojilerine karşı genel olarak olumlu bir tutum içinde olduklarını, özellikle etik ve bilişsel boyutlarda yeterli düzeye ulaştıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte uygulama ve stratejik planlamayı işaret eden yetenek ve vizyon boyutlarında desteklenmeye ihtiyaç duydukları görülmektedir. Yapay zeka kullanım sıklığı, eğitim teknolojilerine olan ilgi ve pedagojik donanım düzeyinin, yapay zekaya yönelik hazır bulunuşluk üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, DKAB öğretmen yetiştirme programlarında yapay zeka okuryazarlığı, etik kullanım ilkeleri ve pedagojik entegrasyon konularına yönelik içeriklerin artırılması önerilmektedir. Çalışma, yalnızca Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle sınırlı olduğundan dolayı genellenebilirlik açısından sınırlılık taşımaktadır. Farklı üniversitelerde benzer araştırmaların yürütülmesinin, karşılaştırmalı veriler sunarak alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yapay Zeka, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Öğretmen Adayı, Hazır Bulunuşluk.

THE READINESS LEVELS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS PRE-SERVICE TEACHERS FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES: THE CASE OF SELÇUK UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ABSTRACT

In today's increasingly digitalized educational processes, and with artificial intelligence technologies beginning to assume pedagogical functions, determining the knowledge, skills, and awareness levels of pre-service teachers regarding these technologies has become critical necessity. This is especially true in the field of Religious Culture and Ethics, which is based on affective, ethical, and value-oriented founda-

tions. In such context, pedagogical and ethical sensitivities should be prioritized in the integration of artificial intelligence technologies. This study aims to examine the readiness levels of Religious Culture and Ethics pre-service teachers studying at the Faculty of Theology at Selçuk University with regard to artificial intelligence technologies. In this context, the study analyzes the pre-service teachers' levels of cognitive awareness, usage competence, vision development, and ethical sensitivity related to artificial intelligence, based on various demographic and pedagogical variables. The research was conducted using quantitative research approach, specifically the descriptive survey model. The study population consists of third- and fourth-year Religious Culture and Ethics pre-service teachers enrolled at Selçuk University during the 2024–2025 academic year. The sample group comprises 195 students selected through simple random sampling. Data were collected using the “Artificial Intelligence Readiness Scale for Pre-Service Teachers,” developed by Wang et al. and adapted into Turkish by Özüdoğru and Durak. The scale consists of four sub-dimensions—cognitive awareness, skill, vision, and ethics—and is structured as five-point Likert-type scale. The overall Cronbach's Alpha coefficient of the scale was calculated as 0.967, indicating high level of reliability. According to the findings, the overall readiness level for artificial intelligence among Religious Culture and Ethics pre-service teachers was found to be 3.48, which is above the average. Among the sub-dimensions, the highest average score was in the ethics dimension (3.50), followed by cognitive awareness (3.48). The lowest averages were found in the skill and vision dimensions (both at 3.47). These results indicate that the pre-service teachers are more sensitive to ethical responsibilities related to artificial intelligence use but demonstrate relatively lower readiness in developing practical skills and strategic planning. No statistically significant difference was found between male and female pre-service teachers in terms of artificial intelligence readiness; the levels were found to be similar across genders. However, those who actively follow developments in educational technologies displayed significantly higher readiness levels. Moreover, as the frequency of artificial intelligence tool usage increased, readiness levels also rose. In particular, students who never used such technologies had noticeably lower average scores (2.91). Although statistically significant difference was not observed, students who had received training on artificial intelligence had higher average scores than those who had not. This result suggests that receiving information or education on these technologies may positively influence readiness levels. The study also investigated the pre-service teachers' views regarding the impact of artificial intelligence on the teacher's role. The results showed that individuals who believed artificial intelligence would strengthen the teacher's role had significantly higher readiness levels than those who believed it would weaken the role or have no effect. This finding suggests that the more pre-service teachers see artificial intelligence as supportive rather than threatening factor for their profession, the more prepared they are for its integration. On the other hand, no statistically significant difference was found between views on the effect of artificial intelligence on students' religious identity and readiness levels. Nevertheless, the average scores of those who believed artificial intelligence would positively affect students' religious identity were higher than other groups. This indicates that individuals who evaluate technological developments positively in terms of pedagogical achievement and value transmission tend to approach artificial intelligence with greater openness. In conclusion, the study demonstrates that Religious Culture and Ethics pre-service teachers generally hold positive attitude toward

artificial intelligence technologies and have reached sufficient levels, particularly in ethical and cognitive dimensions. However, they require further support in the areas of practical application and strategic planning, as reflected in the lower scores for the skill and vision sub-dimensions. It was found that the frequency of artificial intelligence use, interest in educational technologies, and pedagogical competence are significant determinants of readiness for artificial intelligence. Based on these findings, it is recommended that Religious Culture and Ethics teacher education programs incorporate more content on artificial intelligence literacy, ethical usage principles, and pedagogical integration. Since the study is limited to students at the Faculty of Theology at Selçuk University, its generalizability is constrained. Conducting similar studies at other universities would provide comparative data and contribute more broadly to the field.

Keywords: Religious Education, Artificial Intelligence, Religious Culture and Ethics, Preservice Teacher, Readiness.

DİJİTALİN ÖNE ÇIKARDIĞI GELECEĞE DAİR

Dr. Ali Kemal ACAR

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü

racalamekila@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-7011-5864

ÖZET

Dijitalleşme, hayatın tüm alanlarının evrildiği bir süreç olarak kabul edilmektedir. Olumlu ve olumsuz özellikleri ile hızlı ve büyük değişimlere kaynaklık edeceği öngörülmektedir. Dijital, gücünü hayatı kolaylaştırmadan olsa bile kâr, kontrol ve güç istenci gibi çoklu hedefler için kullanılmaktadır. Konformist bir hayat vadetmektedir. Rızaya dayalı, haz ve eğlence temaları öncelikli olmak üzere gözetim toplumunu oluşturacağı varsayılmaktadır. Hayatın gerçeklikten dijitale kaymasıyla toplumsallıktan bireyselliğe olan eğilim daha da artmaktadır. İnsanlar yalnızlaşmaktadır. Dijitalin; manipülasyon, güvenlik, etik, mahremiyet, önyargı, ayrımcılık ve eşitsizliği artıracığı kaygıları öne çıkmaktadır. Dijitalin önemli bir cephesini yapay zeka oluşturmaktadır. Yapay zekaya ilişkin olumsuz ağırlıklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bu teknolojiyi olumlu ya da olumsuz bir güç çarpanı olarak tanımlamak daha gerçekçidir. İnsan ve yapay zekayı birbirini destekleyen bir yapıda ele almak gerekmektedir. İnsanın yaratıcı düşüncesi, problem çözme yeteneği ve duygusal zekası ile yapay zekanın veri işleme ve öğrenme kapasitesinin birlikteliği büyük potansiyel arz etmektedir. Önyargısız ve mutlak doğrulukta karar verebilecek bir sistem değildir. Her aşamasında hukuk ve etik kurallarıyla insanın yer alması gerekmektedir. Yapay zeka; bilimsel ilerleme, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, iklim değişikliği, kişiselleştirilmiş hizmetler vb. yönleri ile insanlığa katkı sunma potansiyeli taşımaktadır. Sosyal ağlar; benliğin sunumundan reklamına ve onay bağımlılığına evrilmektedir. Boş zamanı dolduran, asosyalleştirilen ve bağımlılık oluşturan platformlar öne çıkmaktadır. Bunlar; özgürlük hissi uyandırmakta, bireysel hazlara imkân vermektedir. Seçim gibi gösterilmesine karşın dolaşımda tutulan enformasyondan ibaret bir çerçeveye mahkûm kılmaktadır. Dijital, belirsizliklerin kullanılarak insanların manipüle edilebildiği bir kavram görünümüne de imkân vermektedir. Batı modelinde bir modernleşme, tektipleşme ve homojenleşme göstergesine sahiptir. Kitle kültürü endüstriye dönüştürülmektedir. Küreselleşmenin asıl dinamikleri örtülerek çoğulculuk ve melezleşme yaklaşımları öne çıkarılmaktadır. Dijital ile doğrudan ilgili kavramlardan biri de ekonomidir. Mevcutta tüketici, üretici kılınarak bir sarmal oluşturulmaktadır. Tüketici tutum ve davranışlarından, bıraktığı izlerden hareketle birey tanımlanmakta, hayatı standardize edilmekte ve tüketimde planlı bir süreklilik sağlanmaktadır. Kârı merkezde tutan görece ahlak kuralı tanımayan ekonomi ve rekabet anlayışı hâkimiyet kazanmaktadır. Tek para birimi, tek otorite gibi örtük hedefler de barındırmaktadır. Bu yönüyle dijital, güçlüyü daha güçlü, zayıfı

daha zayıf kılma özelliği taşımaktadır. Sermaye ve yüksek vasıflı çalışan lehinde gelir eşitsizliği oluşturacağı varsayılmaktadır. Değişim ve dönüşüme uyum sağlayabilecek çevik ruhlu insanlara ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Farklı varsayımlar olmakla birlikte teknoloji; istihdam, verim ve yaşam standartlarında artış sağlamaktadır. Teknolojinin, maliyet ve zaman gibi alanlardaki getirileri öne çıkmaktadır. Eğitim, etkilenen başlıklardan bir diğeridir. Dijitalleşme; zaman ve mekândan bağımsız, kişiselleştirilmiş ve farklılaştırılmış öğrenmeye imkân sağlamaktadır. Yenilikçilik, yaratıcılık, eleştirel düşünme, karar verme, problem çözme ve bağımsız öğrenme gibi beceriler önemsenmektedir. Dijital; eğitime yönelik katılım, motivasyon ve akademik süreçleri olumlu etkilemektedir. Görselin ağırlığı hap bilginin yeterli görülerek, ayrıntılı bilginin vakit kaybıyla nitelenmesine sebep olmakta, bu yaklaşım ise sığlaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. En önemli deneyim olarak aktif yaşam becerilerinin zayıflayacağı kestirilmektedir. Diğer yandan oyun oynama, eğlenme ve sosyalleşme biçimleri de dijitalde kaymaktadır. Öğrenciler; yorumlama, odaklanma, analiz-sentez ve motor becerilerde zorluk yaşamakta; görsel öğrenmeye eğilimli görünmektedirler. Fazla özgüvenli, anlık yaşayan, çabuk sıkılan, bencil ve vefasız olarak tanımlanmaktadır. Bu değişimler, dini de olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Dini inanç ve ibadetlerin modern yapıda görünürlüğü azalmaktadır. Herhangi bir dine inanmadığını belirtenlerin sayısı giderek artmaktadır. İddialarda dinin toplumsal hayattaki yeri farklı argümanlarla sorgulanmaktadır. Dini bilgi kanallarının çoğalmasında, dinde bireyci görüşlerin artması bu alandaki otoriteleri zayıflatmaktadır. Ağlar, bireysel inançları kurmaya imkân vermekte, geleneksel din, dijital dinin karşısında küçülmektedir. Farklı gelenek ve dinlerden alınan çeşitli öğeler ile melez dini yapılar oluşturulmaktadır. Klasik dinler uzun zamanda değişime karşılık vermektedir. Özellikle gençler, bunu beklemeden kendine uygun ve anlam dünyası sunan alternatif inanışlara meyledebilmektedir. Diğer yandan dinin, tüm değişimlere rağmen varlığını koruduğu da belirtilmektedir. Dini alanda dönüşüm ve çoğulculuşma öne çıkmaktadır. Dindarlaşma ve sekülerleşmenin yan yana görülebildiği vaziyet de resmedilmektedir. Ayrıca sosyal olayların etkisiyle dindarlık belli toplumsal kesimlerde artabilmekte veya eksilebilmektedir. Mevcut hareketliliği, dinin gerileyişi olarak yorumlamak isabetli bulunmamaktadır. Dijital; özenti, kültür ve kimlik bunalımı, manevi ve ahlaki değerlerde erozyon, yalnızlık ve merhamet duygusunda azalma gibi sonuçlar da barındırmaktadır. Dijital bağımlılıkta ise bireysel anlam yitimi baskın bir rol oynamaktadır. Diğer yandan ölümün görünürlüğü azaltılmakta, ona yabancılaşmakta ve teknolojiye olan güvenle ölümsüzlüğe dair arayışlar artmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Doküman incelemesi ile veriler elde edilmiş, bunlar içerik analizi ile incelenmiştir. Öne çıkan düşünce ve fikirler etrafında yorum, değerlendirme, öngörü ve varsayımlara gidilmiştir. Dijital ile ilgili doküman analizinde; yapay zeka, sosyo-kültürel yapı, ekonomi, eğitim ve din başlıklarının öne çıktığı belirlenmiştir. Çalışmada dijitalin bu başlıklar üzerindeki etkisinin tespiti, değerlendirilmesi ve bu verilerden gelecek öngörülerinde bulunulması amaçlanmıştır. Yapay zeka başat bir teknoloji olduğu için kapsama dahil edilmiştir. Alt başlıklarda; mevcut durum, olumlu ve olumsuz gelişme ve öngörüler ağırlığı oluşturmaktadır. Gösteri, gözetim ve tüketim toplumu, kültür endüstrisi ve tektipleşme, dijital eşitsizlik diğer kavramlardır. Bağımlılık, bireysellik ve yalnızlaşma da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Sekülerlik, metalaştırma ve yeni dini hareketler ise din bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital, Gelecek, Din, Eğitim, Yapay Zeka.

ABOUT THE FUTURE THAT DIGITAL HIGHLIGHTS

ABSTRACT

Negative approaches to artificial intelligence are noteworthy. It is more realistic to define this technology as positive or negative power multiplier. It is necessary to consider humans and artificial intelligence in structure that supports each other. The unity of human creative thinking, problem-solving ability and emotional intelligence with artificial intelligence's data processing and learning capacity offers great potential. It is not system that can make unprejudiced and absolutely accurate decisions. Humans must be involved in every stage with legal and ethical rules. Artificial intelligence has the potential to contribute to humanity in terms of scientific progress, improvement of living standards, climate change, personalized services, etc. Social networks are evolving from the presentation of self to advertising and approval addiction. Platforms that fill free time, make people antisocial and create addiction come to the fore. These; create sense of freedom and enable individual pleasures. Although it is shown as choice, it condemns people to framework consisting of information kept in circulation. Digital also allows for concept view where people can be manipulated by using uncertainties. In the Western model, it has an indicator of modernization, standardization and homogenization. Mass culture is being transformed into industry. The real dynamics of globalization are covered up and pluralism and hybridization approaches are highlighted. One of the concepts directly related to digital is economy. Currently, spiral is created by making the consumer producer. Based on consumer attitudes and behaviors and the traces they leave, the individual is defined, their life is standardized and planned continuity is provided in consumption. The economy and competition understanding that keeps profit at the center and does not recognize the rule of morality is gaining dominance. It also includes implicit goals such as single currency and single authority. In this respect, digital has the feature of making the strong stronger and the weak weaker. It is assumed that it will create income inequality in favor of capital and highly qualified employees. It is stated that there is need for agile people who can adapt to change and transformation. Although there are different assumptions, technology provides an increase in employment, efficiency and living standards. The benefits of technology in areas such as cost and time are prominent. Education is another affected topic. Digitalization enables personalized and differentiated learning independent of time and space. Innovation, creativity, critical thinking, decision making, problem solving and independent learning are considered important skills. Digital; positively affects participation in education, motivation and academic processes. The weight of the visual causes the information to be seen as sufficient and detailed information to be characterized as waste of time, and this approach makes shallowness inevitable. It is estimated that active life skills will weaken as the most important experience. On the other hand, playing games, having fun and socializing are also shifting to digital. Students; have difficulty in interpretation, focus, analysis-synthesis and motor skills; they seem to be inclined to visual learning. They are defined as overconfident, living in the moment, getting bored easily, selfish and disloyal. These changes also affect religion positively or negatively. The visibility of religious beliefs and worships in the modern structure is decreasing. The number of those who state that they do not believe in any religion is increasing. The place of religion in social life is questioned with different arguments

in the claims. The increase in religious information channels and the increase in individualist views in religion weaken the authorities in this field. Networks allow for the establishment of individual beliefs, and traditional religion shrinks in the face of digital religion. Hybrid religious structures are being created with various elements taken from different traditions and religions. Classical religions respond to change over long period of time. Especially young people, without waiting for this, may tend to alternative beliefs that are suitable for them and offer world of meaning. On the other hand, it is also stated that religion maintains its existence despite all the changes. Transformation and pluralism come to the fore in the religious field. The situation where religiousness and secularization can be seen side by side is also depicted. In addition, religiosity may increase or decrease in certain social segments due to the impact of social events. It is not right to interpret the current movement as the decline of religion. In digital addiction, individual loss of meaning plays dominant role. On the other hand, the visibility of death is reduced, alienation from it is experienced, and the search for immortality increases with trust in technology. The qualitative research method was preferred in the study. Data was obtained through document review, and these were examined through content analysis. Comments, evaluations, predictions and assumptions were made around the prominent thoughts and ideas.

Keywords: Digital, Future, Religion, Education, Artificial Intelligence.

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL MEDYA VAİZLİĞİ

Arş. Gör. Şeyma ÇİÇEK

Necmettin Erbakan Üniversitesi

scicek@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5278-1019

Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

mokumuslar@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6902-8242

ÖZET

Dijitalleşme, modern dünyada birçok yeniliğin kapısını aralayarak dijital bir kültürel alanın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu dönüşümün bireysel ve toplumsal düzeydeki etkileri kaçınılmazdır. Bireysel ve toplumsal yaşama dair pek çok pratik dönüşmüş veya yeniden şekillenmiştir. Bireylerin gündelik alışkanlıkları, iletişim biçimleri ve sosyalleşme pratikleri büyük ölçüde değişime uğramıştır. Toplumsal düzeyde ise bu değişim, kurumların işleyişinden kültürel normlara kadar geniş bir yelpazede etkisini göstermektedir. Dijitalleşmenin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dönüşüme uğrattığı alanlardan biri de dini kurumlar ve pratiklerdir. Teknolojik gelişmeler, dinî bilginin ve pratiklerin yaşanış ve aktarım biçimlerini dönüştürerek, bu alanlarda yeni oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu oluşumların en dikkat çekici örneklerinden biri, dini pratiklerin dijitalleşmesi bağlamında sosyal medya vaizliğidir. Dini iletişimin çevrim içi ortama taşınması, dini etkileşim ve bilginin aktarım biçimlerinde önemli değişimlere neden olmuştur. Dini etkileşim ve bilginin aktarımdaki dönüşümün ilk örneklerinden biri teleevanjelizmdir. Literatürde teleevanjelizm kavramıyla ifade edilen televizyon vaizliği, radyo ve televizyon aracılığıyla dini bilgileri kitlelere ulaştıran bir iletişim biçimi olarak tanımlanmaktadır. Teleevanjelistler sayesinde dini bilgi daha geniş kitlelere ulaşmıştır. Televizyon ve Evanjelizm kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkan bu terim, Hristiyan geleneğinde vaizlik yapan Evanjelistlerden esinlenerek oluşturulmuştur. Müslüman medya vaizleri, “teleevanjelizm” kavramını, bu terimin ilk olarak Hristiyan din adamları tarafından kullanılması sebebiyle tercih etmemişlerdir. Bunun yerine, “Tele Dai” veya “İslam’ Davetçiler” gibi ifadeleri daha uygun görmüşlerdir. Televizyon ve radyonun günümüzde önceki dönemlere kıyasla daha az tercih edilmesi, buna karşılık sosyal medyanın iletişimde merkezi bir rol üstlenmesi, dini bilgi ve mesajların aktarımında sosyal medyayı ön plana çıkarmıştır. Bu dönüşümle birlikte, dini iletişim biçimleri de

değişime uğramış ve 'sosyal medya vaizliği' kavramı, günümüz dini iletişim pratiklerini tanıtmak ve aktarmak üzere literatürde yerini almıştır.

Bu çalışma, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin sosyal medya vaizliğine yönelik algılarını, değerlendirmelerini ve bu alandaki deneyimlerini çok yönlü bir biçimde analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni ile yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcıları, 2024-2025 eğitim öğretim yılı döneminde Konya ilinde yer alan Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 11 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmış, öğrencilerin sınıf düzeyi, cinsiyeti ve yaş aralıkları gibi değişkenler dikkate alınarak farklı bakış açılarına ulaşılması hedeflenmiştir. Söz konusu olgu karşısında İlahiyat öğrencilerinin algı ve düşünceleri araştırmak istendiğinden veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. İlgili alan yazın taranarak sorular oluşturulmuştur. Görüşme formunda demografi sorular ile birlikte toplamda 18 soru bulunmaktadır. Araştırma kapsamında, öğrencilere yönelik olarak yaş, sınıf düzeyi, cinsiyet gibi demografik özelliklerin yanı sıra, sosyal medya kullanım sıklıkları ve takip ettikleri sosyal medya vaizleri hakkında bilgi toplamak amacıyla sorular yöneltilmiştir. Çalışmanın veri analiz sürecinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, metin formatına dönüştürülerek analiz edilmiştir. Ayrıca, yarı yapılandırılmış sorulara verilen yanıtlar, görüşme sonrasında katılımcılara aktarılmış ve doğrulama için teyit alınmıştır. Görüşmeden elde edilen ham veriler kodlama yapılarak tema ve kategoriler belirlenmiştir. Katılımcıların ifadeleri, MAXQDA24 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, aşağıdaki dokuz tema belirlenmiştir:

1. Sosyal Medyanın Dini Bilgi Yayılımındaki Etkisi
2. Geleneksel ve Dijital Vaizlik Arasındaki Farklar
3. Dini İçeriklerin Gençler Üzerindeki Etkisi
4. Sosyal Medya Vaizliğinin Olanakları ve Riskleri
5. Dijitalde Dini Bilginin Güvenilirliği
6. Dini Bilgi Hataları ve Sorun Alanları
7. İlahiyat Öğrencisinin Rolü
8. Yetkinlikler ve Eğitim
9. Fakültenin Rolü

Elde edilen bulgular, sosyal medyanın dini bilgiye erişimde sunduğu kolaylıkların yanı sıra, içerik güvenilirliği, bilgi kirliliği, popülerlik temelli temsil anlayışı ve pedagojik yeterlilik eksikliği gibi pek çok riski de beraberinde taşıdığını ortaya koymuştur. Katılımcı öğrenciler, dini içeriklerin doğruluğunu sorgulama gereği duyduklarını belirtmiş ve sosyal medya vaizliğinin ehliyetli kişilerce yürütülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca sosyal medya vaizlerinin dijital kültüre hâkim, toplumsal hassasiyetleri gözeten, genç kuşakla iletişim kurabilecek düzeyde donanımlı ve etik

sorumluluk bilincine sahip bireyler olması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma, sosyal medya vaizliğinin yalnızca bireysel bir faaliyet değil, aynı zamanda kurumsal bir rehberlik ve dijital dini temsil sorunu olduğunu ortaya koymuş; bu bağlamda ilahiyat fakültelerinin sürece kurumsal düzeyde müdahil olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle sosyal medya vaizliği olgusu üzerinden yürütülen bu araştırma, dini bilginin dijital platformlardaki mevcut varlığı üzerine temel sorulara yanıt arayarak din eğitiminin dijitalleşen boyutuna dair özgün veriler sunmaktadır.

Anahtar kavramlar: Din eğitimi, Dijitalleşme Sosyal medya, Vaizlik, Sosyal medya vaizliği.

THEOLOGY STUDENTS' PERSPECTIVES ON SOCIAL MEDIA PREACHING

ABSTRACT

Digitalization has opened the door to numerous innovations in the modern world, laying the groundwork for the emergence of digital cultural domain. The effects of this transformation are evident at both individual and societal levels. Many practices related to daily life and social interaction have either been transformed or redefined. Individuals' everyday habits, modes of communication, and socialization patterns have changed significantly. At the societal level, this change has had wide-ranging impacts, from the functioning of institutions to the reshaping of cultural norms. One of the fields most deeply affected by digital transformation on both levels is that of religious institutions and practices. Technological advancements have reshaped the modes through which religious knowledge and practices are experienced and transmitted, thereby fostering the emergence of new religious formations.

Among the most striking of these formations is the phenomenon of social media preaching, which reflects the digitalization of religious practices. The migration of religious communication into online spaces has led to significant shifts in the nature of religious interaction and knowledge transmission. One of the earliest examples of such shift is televangelism. As discussed in the literature, televangelism refers to form of communication that delivers religious messages to the masses via radio and television. Thanks to televangelists, religious knowledge became accessible to much larger audiences. The term, combination of 'television' and 'evangelism,' originated within the Christian tradition. Muslim media preachers have generally avoided the term due to its Christian connotations, instead favoring expressions such as “Tele-Da'i” or “Callers to Islam.” While radio and television have declined in popularity, social media has taken on central role in communication, making it prominent medium for the dissemination of religious knowledge and messages. In response to this shift, religious communication methods have also evolved, and the concept of “social media preaching” has entered the literature as way of describing contemporary religious communication practices.

This study aims to analyze the perceptions, evaluations, and experiences of theology faculty students regarding social media preaching in comprehensive manner. The study was conducted using qualitative research design, specifically phenomenological approach. The participants consisted of 11 theology students enrolled at Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology in Konya, during the

2024–2025 academic year. The study employed maximum variation sampling, taking into account variables such as year of study, gender, and age to ensure wide range of perspectives. Since the study focused on students' perceptions and interpretations of the phenomenon, data were collected using semi-structured interviews. Interview questions were developed based on review of the relevant literature. The interview form consisted of 18 questions, including both demographic items and inquiries into participants' frequency of social media use and the preachers they follow online.

Content analysis was used in the data analysis process. The interview data were transcribed and coded to identify themes and categories. Responses to the semi-structured questions were shared with participants after the interviews for verification and confirmation. The data were analyzed using MAXQDA 24 software. As result of the analysis, nine main themes were identified:

1. The Role of Social Media in the Dissemination of Religious Knowledge
2. Differences Between Traditional and Digital Preaching
3. The Influence of Religious Content on Young Audiences
4. Opportunities and Risks of Social Media Preaching
5. The Reliability of Religious Knowledge in Digital Spaces
6. Errors and Problems in Religious Information
7. The Role of Theology Students
8. Required Competencies and Training
9. The Role of the Faculty

The findings revealed that, while social media facilitates access to religious knowledge, it also presents numerous risks such as unreliability of content, information pollution, popularity-driven representation, and lack of pedagogical competence. Participants expressed need to question the accuracy of religious content and emphasized that social media preaching should be carried out by competent individuals. They further highlighted that preachers should be well-versed in digital culture, sensitive to social contexts, capable of communicating with younger generations, and aware of ethical responsibilities.

The study concluded that social media preaching is not merely an individual activity but also matter of institutional guidance and digital religious representation. It emphasized the necessity of active institutional involvement from theology faculties in this process. By focusing specifically on the phenomenon of social media preaching, the research offers original data and insights into the digitalization of religious education, addressing fundamental questions about the presence of religious knowledge in digital spaces.

Keywords: Religious Education, Digitalization, Social Media, Preaching, Social Media Preachers.

EKOFEMİNİZM VE DİNİ SÖYLEM: MODERNİZME EKOFEMİNİST BİR PERSPEKTİFTEN TEPKİ VERME SORUNU

Dr. Öğr. Üyesi Harun GEÇER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

harungecer@ohu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9736-9730

ÖZET

Çevre sorunlarına karşı üretilen küresel retorik, dindarların çevre eleştirilerine kaynaklık teşkil edebilir mi? Çevre sorunlarına güçlü bir eleştiri getiren ekofeminist söylemin bir kısmı paranteze alınarak dindarların modernizm eleştirisine kaynaklık edebilir mi? Modernizm, dini söylemle ekofeminist söylemi bir araya getirebilir mi? Soruları bu çalışmanın problem alanlarını oluşturmaktadır. Son zamanlarda akademik yazında dini söylem üzerinden küresel çevre sorunlarına karşı hatırı sayılır bir eleştiri gelişmiştir. Bu eleştiri biçiminde dikkat çeken bir husus, görünüşte uzlaşmaz iki farklı paradigmaya dayanan ekofeminizm ile dini söylemin ortak bir noktada buluşmasıdır. Çalışma, dindarların küresel çevre sorunlarına karşı dini referansları kullanarak ürettikleri söylemi desteklemek için ekofeminist paradigmayı eklektik bir biçimde kullanma istencinin modernizm eleştirisine dayandığını iddia etmektedir. Dindarlar, modernizme karşı eleştiri geliştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları kavramsal çerçevenin bir kısmını ekofeminist söylemin çevre eleştirisinden almaktadır. Son zamanlarda küresel çevre sorunlarına dindarların gösterdiği reaksiyonun aslında modernizmi eleştirmek için kendilerine bir alan açma çabası olduğunu iddia ediyorum. Bu bağlamda çalışma, dindarların küresel çevre sorunlarını temel alarak geliştirmeye çalıştıkları modernizm eleştirisini ve bu söylemi ikame etmek için ekofeminist söylemin eklektik kullanımının sorunlu olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, dindar bireylerin modernizm eleştirisini ve ekofeminist paradigmayı nasıl entegre ettiklerini anlamak amacıyla nitel araştırma çerçevesinde tema analizi yöntemini kullanmıştır. İlgili literatürden seçilen metinlerden elde edilen bilgiler detaylı notlar alınarak ve metin içi kodlama yapılarak sistematize edilmiştir. Bu kodlama, metinlerde geçen anahtar kavramları, ifadeleri ve tekrar eden motifleri kapsar. İlk kodlamadan elde edilen bilgiler ışığında, daha geniş temalar ortaya çıkarılmıştır. Bu temalar, ekofeminist ve dini söylemlerin modernizme ve çevre sorunlarına nasıl yaklaştıklarını ve bu yaklaşımların birbiriyle kesişen ve ayrışan noktalarını analiz etmiştir. Sonuç olarak, elde edilen temalar, dini ve ekofeminist eleştirilerin modernizme ve çevre sorunlarına yönelik yaklaşımlarının nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimlerin potansiyel sonuçlarını derinlemesine değerlendirmiştir. Çalışma bu yönüyle, hem dini söylemin hem de ekofeminist diskurun küresel çevre sorunları üzerinden geliştirdikleri eleştiri biçimlerinin çatışan ve örtüşen yönlerini ortaya koyarak, literatüre zengin ve detaylı bir bakış açısı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Çalışma şu sonuçlara ulaşmıştır:

Dindarlar, küresel çevresel sorunlara son zamanlarda daha fazla ilgi göstermektedir. Bu ilginin kaynağı, küresel kapitalizmin ortaya çıkış şartlarını oluşturan modernist düşünce biçimini eleştirme isteğidir. Küresel kapitalist üretim modeli, gelinen noktada küresel ısınma, hava kirliliği ve kullanılabilir su kaynaklarının kirlenmesi gibi birçok çevresel felaketi de beraberinde getirmiştir. Dindarların genellikle çevresel sorunlara karşı geliştirdikleri dini söylem içinde, ontolojik olarak insan ve doğa arasında bir ikilik olmadığı şeklinde bir söylem hâkimdir. Dindarlar söylemlerini, kâinattaki denge, yeryüzündeki ekolojik sistemin düzeninin korunması gerektiği, ekolojik dengenin bozulması, insanın yeryüzünün halifesi oluşu, dünyayı imar etme, fesadın (bozgunculuk) yok oluşu, çevresel tahribatın «fesad» oluşu, tevhid kavramının oluşturduğu birlik gibi temalar üzerinden temellendirmeye çalışır. Ekofeministler, kadınlar ve doğa üzerindeki birbiriyle bağlantılı tahakkümleri anlamaya ve bunlara karşı direnmeye yönelik çeşitli teorik, pratik ve eleştirel çabaları kapsayan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ekofeminizm hareketi, anti-nükleer, savaş karşıtı, çevreci ve lezbiyen-feminist aktivist hareketlere dayanır. 1980’lerde düzenlenen çok sayıda konferans ve yayımlanan popüler ekofeminist metinler, özellikle felsefe, ilahiyat ve din çalışmaları alanlarında akademik ekofeminist yazınların artışına zemin hazırlamıştır. Militarizm, cinsiyetçilik, sınıf ayrımcılığı, ırkçılık ve çevresel yıkım arasındaki kritik bağlantıların analizi, ekofeminist düşünce ve eylemin merkezine yerleşmiştir. Günümüzde ekofeminizm, kadınların kişisel, ekolojik ve sosyopolitik kaygılarını bir araya getirme çabalarını yansıtmaktadır. Kadın-doğa ilişkilerini farklı açılardan ele alan ekofeminist çalışmalar içinde, üç temel iddia öne çıkmaktadır: ampirik, kavramsal (kültürel/sembolik) ve epistemolojik. Ekofeministler, «modernleştirilen» küresel yapıların çevresel sonuçlarının, kadınlar, yerli topluluklar, marjinalleşmiş ve sömürülmüş halklar, doğa dünyası ve onun insan olmayan sakinleri üzerinde orantısız bir şekilde etkilediğini görürler. Eğer kadınlar epistemolojik ayrıcalığa sahipse, bu durum, ekonomik ve ekolojik sömürüye dayalı Batı, erkek egemen modernite ve ilerleme illüzyonunu üreten altyapılar matrisi içinde bir parça olarak söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, kapitalizmin, ayrıcalıklı bir azınlığın menfaatine uluslararası sermaye birikimini genişleten mevcut formunun bir yolu olarak ortaya çıkan şiddet sarmalı ve ekolojik sorunların birbirleriyle bağlantılı olduğu ekofeministlerce dile getirilmektedir. Burada yalnızca ekolojik sorunlar değil, aynı zamanda insanları yalnızca diğer insanları ve gezegeni egemenlik altına alan varlıklar olarak gören darwinci ve hiyerarşik insan anlayışı da eleştirilir. İnsan olmanın bu anlayışı, gezegenin kaynakları ve ekosistem dengesiyle ilgili diğer varlıklara karşı etik bir «iddia» ve eylem biçimi temelinde şekillendiği ekofeministlerce iddia edilir. Burada üzerinde durulması gereken bir husus ise ekofeminist söylem monoteist tanrı anlayışının evrendeki varlıklar arasında hiyerarşik bir ilişkiye sebep olarak dualizme yol açtığı söylemidir. Ekofeminist söylemin küresel kapitalizme karşı oluşturduğu argümanların neredeyse tamamı Dindarların çevre eleştirisinde de yer alır. Hatta düalizme yol açtığı düşünülen hiyerarşik yapılar bile dindarlarca eleştirilmiş ve türlerin eşitliği fikrinin dini terminolojide esas olduğu vurgulanmıştır. Bu şekliyle çalışma içinde dini söylemle ekofeminist söylem arasında siyah-beyaz alanlarla, gri alanlar belirlenmiş ve bu alanlarla kesişen temalar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Eleştirisi, Modernizme Tepki, Ekofeminizm, Dini Söylem, Kapitalizm.

ECOFEMINISM AND RELIGIOUS DISCOURSE: THE PROBLEM OF RESPONDING TO MODERNISM FROM AN ECOFEMINIST PERSPECTIVE

ABSTRACT

Can the global rhetoric against environmental issues serve as source for the religious' environmental critique? Can parts of the ecofeminist discourse, which levy robust criticism against environmental challenges, be selectively incorporated to bolster the religious critique of modernism? Moreover, is it possible for modernism to synthesize religious and ecofeminist discourses? These queries form the core problem areas of this investigation. Recent academic literature has witnessed substantial critique of global environmental issues through the lens of religious discourse. A notable observation from this critique is the convergence of ecofeminism and religious discourse, which are founded on apparently incompatible paradigms, at mutual juncture. This study posits that the religious' inclination to eclectically employ the ecofeminist paradigm to endorse their discourse on global environmental issues, utilizing religious references, is fundamentally critique of modernism. The religious extract part of the conceptual framework necessary to construct critique of modernism from the environmental criticism inherent in ecofeminist discourse. I argue that the recent responses of religious individuals to global environmental issues fundamentally aim to carve out space for critiquing modernism. This research aims to demonstrate that the criticism of modernism, which the religious endeavor to develop based on global environmental challenges, and the eclectic application of ecofeminist discourse to supplant this discourse, are problematic. To comprehend how religious individuals integrate the critique of modernism with the ecofeminist paradigm, this study employs theme analysis within qualitative research framework. The information derived from selected texts in the relevant literature was systematically organized through detailed note-taking and in-text coding. This coding captured key concepts, expressions, and recurring motifs within the texts. From the initial coding, broader themes were developed, analyzing how ecofeminist and religious discourses approach modernism and environmental issues and identifying intersections and divergences between these approaches. Consequently, the themes generated offer profound assessment of the interaction between religious and ecofeminist critiques in their approaches to modernism and environmental issues, alongside the potential consequences of these interactions. In this regard, the study is significant as it provides rich and detailed perspective to the literature by elucidating the conflicting and overlapping aspects of the criticism developed by both religious and ecofeminist discourses on global environmental issues. The study has reached the following conclusions: Religious individuals have recently exhibited an increased interest in global environmental issues. This interest stems from desire to critique the modernist thought paradigm that facilitated the emergence of global capitalism. The global capitalist production model has consequently led to numerous environmental calamities, including global warming, air pollution, and the contamination of usable water resources. The religious discourse typically advanced by religious individuals against environmental problems prominently features discourse that negates any ontological dichotomy between humans and nature. Religious proponents endeavor to ground their discourse on themes such as the balance of the universe, the necessity to maintain the ecological system on earth, the disruption of ecological balance, the role of humans as caliphs of

the earth, the development of the world, the elimination of mischief (corruption), the environmental destruction as “mischief,” and the unity engendered by the concept of tawhid. Ecofeminists emerge as movement encompassing diverse theoretical, practical, and critical endeavors to understand and resist the interconnected domination over women and nature. The ecofeminist movement is rooted in anti-nuclear, anti-war, environmental, and lesbian-feminist activist movements. Numerous conferences held in the 1980s and the publication of popular ecofeminist texts facilitated surge in academic ecofeminist literature, particularly within the fields of philosophy, theology, and religious studies. The analysis of critical links between militarism, sexism, classism, racism, and environmental degradation has become central to ecofeminist thought and action. Today, ecofeminism reflects the concerted efforts of women to amalgamate personal, ecological, and sociopolitical concerns. Within ecofeminist studies addressing women-nature relations from various perspectives, three primary claims emerge: empirical, conceptual (cultural/symbolic), and epistemological. Ecofeminists perceive the environmental repercussions of “modernized” global structures as disproportionately impacting women, indigenous communities, marginalized and exploited peoples, the natural world, and its non-human inhabitants. If women possess an epistemological privilege, it manifests as part of the infrastructure matrix that produces Western, male-dominated modernity and the illusion of progress predicated on economic and ecological exploitation. In this context, ecofeminists assert that the spiral of violence and ecological issues are interconnected as manifestations of the current capitalist paradigm that expands international capital accumulation for the benefit of privileged few. Not only ecological issues but also the Darwinian and hierarchical conception of human beings, which views humans solely as dominators over other humans and the planet, are critiqued. Ecofeminists contend that this understanding of humanity is shaped based on an ethical “claim” and mode of action concerning the planet’s resources and the balance of the ecosystem. A critical point to emphasize here is the ecofeminist discourse’s assertion that the monotheistic understanding of God induces dualism by fostering hierarchical relationship among beings in the universe.

Keywords: Environmental Critique, Response to Modernism, Ecofeminism, Religious Discourse, Capitalism.

TÜRK TOPLUMUNDA KÜRESEL SPİRİTÜEL PRATİKLERİN KÜYERELLEŞMESİ

Arş. Gör. Dr. Ahmet Selim DEMİRYÜREK

Mustafa Kemal Üniversitesi

ahmetselindemiryurek@mku.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9567-0186

ÖZET

20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde kurumsal dinlerin dışında bireyselliğin ön planda olduğu son derece eklektik spiritüel arayışlar ortaya çıkmıştır. Geleneksel dini kurum ve doktrinlerden bağımsız, bireysel deneyime dayalı, eklektik ve senkretik bir manevi anlayışı ifade eden bu eğilimler, evrensel enerji, bireysel farkındalık, reenkarnasyon, bilinçaltının gücü, astroloji, meditasyon ve enerji şifası gibi kavramlarla ön plana çıkmıştır. Geleneksel dinlerden farklı olarak, mutlak dogmalara değil, kişisel deneyim ve bireysel spiritüel gelişime odaklanır. Modern hayatın baskıcı şartlarından, kentin hissiz kalabalıklarından bunalan kitleler maneviyat arayışı içerisine girmeye başlamışlardır. Sonrasında New Age etiketi ile ifade edilen bu yeni inanma şekilleri neoliberal kapitalizmin de sürece eklemlenmesi ile küresel bir olgu halini almıştır.

Batı toplumlarına özgü spiritüel inanç ve uygulamaların, küreselleşme dinamiklerinin somutlaştığı kitle iletişim araçları yoluyla Türk toplumuna da nüfuz ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle 2010'lu yılları takiben, yoga, reiki, bioenerji, Theta Healing, Access Bars, numeroloji, aile dizimi ve astroloji gibi spiritüel şifa ve enerji pratikleri, Müslüman Türk toplumunun çeşitli katmanlarında giderek artan bir popülerlik kazanmıştır. Bu pratikler, bireylerin Tanrı, evren, insan ve bilim gibi konulara dair yeni bakış açıları geliştirmesine imkân tanırken, aynı zamanda farklı ritüeller aracılığıyla gündelik yaşamın bir parçası hâline gelmektedir.

Bu bağlamda, spiritüel pratiklerin küyerelleşmesi, küresel spiritüel ritüel ve inanışların Türk toplumunda yerel kültürel ve dini yapılarla yeniden şekillenerek entegre olması sürecini ifade etmektedir. Türk toplumunda küresel spiritüel pratiklerin benimsenmesi, senkretik ve eklektik ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu süreç, geleneksel tasavvufi düşünce, halk inançları ve dini gruplara özgü otantik dindarlık biçimlerinin küresel spiritüel akımlarla karşılıklı etkileşime girmesine zemin hazırlamaktadır.

Spiritüel pratiklerin küyerelleşme süreci çift yönlü bir işleyiş göstermektedir: Küresel spiritüel dinamikler yerel dini kaynaklarla bütünleşirken, yerel dini öğretiler de küresel spiritüel pazara entegre olarak dönüşüme uğramaktadır. Geleneksel tasavvuf anlayışı ve halk inançları, modern spiritüel uygulamalarla iç içe geçerek yeni bir küyerel dindarlık formu oluşturmakta, bireylerin kişisel gelişim ve anlam arayışlarını şekillendiren bir yapı ve dindarlık formları ortaya çıkmaktadır.

Süreç, özellikle türk toplumundaki dindar bireyler tarafından üretilen “İslami Bioenerji”, “İslami Regresyon”, “İslam Astrolojisi”, “esmalarla terapiler”, “Miraç'ta Bilinçaltı Temizliği” “rahmani enerji” eğilimleri gibi eklektik spiritüel yaklaşımları ortaya çıkarmasının yanında sadece Türk toplumuna özgü (tasavvufi kavramlarla ifade edilen) yeni spiritüel pratiklerin de vücut bulmasının yolunu açmaktadır. Yaratıcı ile irtibatını theta frekansında anlık olarak kuran, hayat ağacı, anka kuşu, yaşam çiçeği gibi enerji sembolleri ve kristal taşları taşıyan, esmalara dayalı olumlamalarla içsel huzurunu keşfeden, atalardan gelen epigenetik aktarımları gündelik ritüel ve şifa çalışmaları ile temizleyen Müslüman kimlik, dini gelenekteki Allah, Kur'an, peygamber, hadis, keşif, inkişaf gibi kavramları çakralar, çekim yasası, kuantum, enerji, epigenetik, bilinçaltı, titreşim ve frekans kavramlarıyla birlikte aynı düzlemde kullanmaktadır.

Bu bağlamda, araştırma kapsamında geleneksel dindarlığa özgü celcelûtiyye, cifr/ebced, mizaç, ilm-i sima ve tıbb-ı nebevi gibi inanç ve ritüel formların küresel spiritüel pratiklerle nasıl etkileşime girdiği ele alınacaktır. Nitel yöntemi benimseyen saha araştırması kapsamında, İstanbul, Ankara ve Bursa gibi büyükşehirlerde en az 2,5 yıldır bioenerji, reiki, Theta Healing, Access Bars, numeroloji ve astroloji gibi spiritüel enerji şifa tekniklerinden en az birini uygulayan ve bu teknikleri yerel dini inançlarla harmanlayan 12 kadın katılımcıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

New Age spiritüelliğini ve pratiklerini bir öğreti olarak benimseyen, ilgili ritüelleri düzenli olarak uygulayan katılımcılar, 23-59 yaş arasında orta yaş ve orta gelir grubundan olan, yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerdir. Araştırmayı kadın katılımcılarla sınırlamamız, New Age spiritüelliğine katılan bireylerin ezici çoğunluğunun kadın olmasından dolayıdır.

Araştırmanın temel bulgularından biri, yerel dini kaynakların geleneksel ve kurumsal bağlarından koparılarak kişisel gelişim odaklı yeni dindarlık formlarına dönüştürülmesi ve böylece yeni senkretik kutsallıkların inşa edilmesidir. Geleneksel tasavvuf ve okült inançlara özgü kavramlarla harmanlanan spiritüel formlar, özellikle sosyal medya aracılığıyla yaygınlaşmakta ve küresel spiritüel pazar ekonomisi tarafından desteklenen bir yapı arz etmektedir. Bu durum, bireylerin dini ve spiritüel pratikleri yalnızca bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda bir kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme aracı olarak yeniden yorumlamalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Türk toplumundaki spiritüel pratiklerin küyerelleşme süreci, hem küresel hem de yerel dinamiklerin karşılıklı etkileşimini gözler önüne sermektedir. Geleneksel dini öğretiler küresel spiritüel çerçevede yeniden formüle edilirken, küresel spiritüel pratikler de yerel kültür ve inanç sistemlerinin özelliklerini içerecek şekilde dönüşmektedir. Bu süreç, modern bireylerin inanç ve kimlik arayışlarında es-

neklik sağlayan yeni ve hibrit spiritüel pratiklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Küyerelleşme, böylece sadece spiritüel pratiklerin yerel biçimlerini dönüştürmekle kalmamakta, aynı zamanda yerel kültürel ve dini geleneklerin küresel spiritüel pazara dahil edilmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küyerelleşme, Küreselleşme, Spiritüellik, Dindarlık.

GLOCALIZATION OF GLOBAL SPIRITUAL PRACTICES IN TURKISH SOCIETY

ABSTRACT

In the second half of the 20th century, highly eclectic spiritual quests emerged, particularly in the United States and Western European countries, emphasizing individuality outside institutionalized religions. These tendencies, which represent spiritual understanding independent of traditional religious institutions and doctrines and based on personal experience, stand out with concepts such as universal energy, individual awareness, reincarnation, the power of the subconscious, astrology, meditation, and energy healing. Unlike traditional religions, they do not focus on absolute dogmas but rather on personal experience and individual spiritual development. Masses overwhelmed by the oppressive conditions of modern life and the indifferent crowds of urban life have begun to seek spirituality. Over time, these new forms of belief, expressed under the label of New Age spirituality, have become global phenomenon with the integration of neoliberal capitalism into the process.

It has been observed that spiritual beliefs and practices specific to Western societies have permeated Turkish society through mass media, where globalization dynamics manifest. Particularly after the 2010s, spiritual healing and energy practices such as yoga, reiki, bioenergy, Theta Healing, Access Bars, numerology, family constellation therapy, and astrology have gained increasing popularity among various segments of Muslim Turkish society. These practices provide individuals with new perspectives on topics such as God, the universe, humanity, and science, while also becoming integrated into daily life through various rituals.

In this context, the glocalization of spiritual practices refers to the process in which global spiritual rituals and beliefs are reshaped and integrated into local cultural and religious structures in Turkish society. The adoption of global spiritual practices in Turkish society leads to the emergence of syncretic and eclectic forms of interaction. This process paves the way for the mutual interaction of traditional Sufi thought, folk beliefs, and authentic forms of religiosity belonging to religious groups with global spiritual movements.

The process of glocalization of spiritual practices operates in dual manner: while global spiritual dynamics integrate with local religious sources, local religious teachings are also transformed by integrating into the global spiritual market. Traditional Sufi concepts and folk beliefs intertwine with modern spiritual practices, forming new glocalized religiosity, shaping individuals' quests for personal development and meaning.

This process has given rise to eclectic spiritual approaches produced by religious individuals within Turkish society, such as “Islamic Bioenergy,” “Islamic Regression,” “Islamic Astrology,” “therapy with divine names,” “Subconscious Cleansing through the Ascension (Miraj),” and “divine energy.” Additionally, it has paved the way for the emergence of uniquely Turkish spiritual practices expressed through Sufi concepts. A Muslim identity has emerged that instantly establishes connection with the Creator through theta frequencies, carries energy symbols such as the tree of life, the phoenix, and the flower of life, discovers inner peace through affirmations based on divine names, and purifies ancestral epigenetic transmissions through daily rituals and healing practices. Within this identity, concepts from religious tradition—such as God, the Quran, the Prophet, hadith, mystical discovery (kashf), and spiritual unveiling (inkishaf)—are used alongside concepts such as chakras, the law of attraction, quantum energy, epigenetics, the subconscious, vibration, and frequency on the same plane. In this regard, the study examines how traditional religious beliefs and ritual forms, such as Celcelûtiyye, cifr/abjad numerology, temperament theory (mizaç), physiognomy (ilm-i sima), and prophetic medicine (tıbb-ı nebevi), interact with global spiritual practices.

Adopting qualitative research approach, the field study includes semi-structured in-depth interviews with 12 female participants who have been practicing at least one of the spiritual energy healing techniques—such as bioenergy, reiki, Theta Healing, Access Bars, numerology, or astrology—for at least 2.5 years in major cities like Istanbul, Ankara, and Bursa and who integrate these techniques with local religious beliefs. The participants, who adopt New Age spirituality and practices as doctrine and regularly engage in the associated rituals, are middle-aged individuals between the ages of 23 and 59, from middle-income backgrounds, and possess higher education levels. The study is limited to female participants due to the overwhelming majority of New Age spirituality adherents being women.

One of the key findings of the study is that local religious sources are detached from their traditional and institutional ties and repackaged as new forms of religiosity focused on personal development, leading to the construction of new syncretic sacredness. Spiritual forms blended with traditional Sufi and occult concepts are particularly disseminated through social media and supported by the global spiritual market economy. This phenomenon causes individuals to reinterpret religious and spiritual practices not only as system of belief but also as means of personal development and self-actualization.

In conclusion, the glocalization process of spiritual practices in Turkish society reveals the mutual interaction of both global and local dynamics. While traditional religious teachings are reformulated within global spiritual framework, global spiritual practices are also transformed to incorporate the characteristics of local culture and belief systems. This process fosters the emergence of new and hybrid spiritual practices that provide flexibility for modern individuals in their search for belief and identity. Thus, glocalization not only transforms local forms of spiritual practices but also facilitates the integration of local cultural and religious traditions into the global spiritual market.

Keywords: Glocalization, Globalization, Spirituality, Religiosity.

FRANZ KAFKA'NIN DAVA'SINDA VAROLUŞSAL ÇARESİZLİK VE DİN

Arş. Gör. Nuri ÇİÇEK

Aksaray Üniversitesi

nuricicek@aksaray.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7565-475X

ÖZET

Düşünce kendini birbirinden farklı yollarla açığa vurmaktadır. Felsefi düşünceler mantıksal ve tutarlı önermelerle kendini ifade eden, eleştirel ve evrensel tavır takınan, anlatımı duygusal öğelerden bağımsız kılan bir ifade ve anlatım tarzını benimser. Buna karşın edebi eserlerde düşünce somut, canlı, metaforik ve pratik bir ifade tarzıyla kendini yansıtır. Birbirinden farklı düşünme yollarının kesişmesi ve bir arada oluşu anlatıma da düşünceye de zenginlik ve derinlik katmaktadır. Bu noktada felsefi düşüncelerin edebi eserlerin içinde sunulmuş olması, ifade edilmesi, anlatılması ve anlaşılması zor konularda düşüncenin anlaşılmasına ve anlatılmasına ışık tutacaktır. Edebiyat duyguların, somut anlatımların aracı olarak felsefenin soyut ve kavramsal diline tercüman olmaktadır. Felsefenin soyut ve kavramsal anlatımı ile içerdiği konuların aktarılmasındaki zorluklar felsefe–edebiyat iş birliğini gerekli kılmaktadır. Edebiyatın somut, canlı ve metaforik anlatımı felsefi konuların anlaşılmasına ve anlatılmasına kolaylık sağlamaktadır.

XX. yy başlarından ortalarına kadar geçen sürede özellikle yaşanan trajik olaylar (ekonomik krizler, savaşlar, göçler.vb) düşünürleri bu trajik olayları anlamlandırma çabasına sevk etmiştir. Düşünürler kendi hakikatlerini (kendi trajedilerini) ele alarak, insanın dünya içindeki yerini ve amacını belirleme, insana anlam yükleme çabasına girmişlerdir. Bu çaba ve varoluşu anlamlandırma sürecinde düşünürler insanların yaşadıkları sosyal ve psikolojik problemleri de analiz ederek insanların problemlerine çözüm sunmayı denemişlerdir. Varoluşçuluk düşüncesi insan hayatını, onun somut varoluşunu sorgularken aynı zamanda, varoluşu yaşayan bireyin bütün evreni sorgulamasına da neden olur. Varoluşçuluk nesnel hakikat yerine öznel hakikati koyarak aktörün bakışından felsefe yapar. Aktörün bakışından yapılan felsefe insandan bağımsız bir anlatımla soyut, kuru ve anlaşılmaz olabilir. Bu yönüyle öznenin kendi hakikatinin, kendi varoluşunun aktarımı canlı, somut, betimsel ve metaforik bir anlatımı zorunlu kılmaktadır. İnsan varoluşunu, mantıksal önermeler ve kavramsal anlatımla ele almak onu nesnel zemine bağlamaya neden olur. Oysa varoluş, onu seçimleriyle, eylemleriyle belirleyen, oluşturan öznenin bağımsız bir anlatımla anlaşılabilir. Varoluşçuluk düşüncesi yirminci yüzyıl insanının içine düşmüş olduğu bunalım, kaygı, korku, yalnızlık ve yabancılaşma gibi durumlara yönelik birbirinden farklı cevaplar ve sorular ile bir çözüm arayışı sunmaya çalışmıştır. Bu çözüm arayışında düşüncenin

farklı ifade yolları olan felsefe ve edebiyat ortaklığı varoluşçuluk düşüncesi ile karşımıza çıkmaktadır. Felsefenin kavramsal çerçevesi ve edebiyatın anlatım gücünün birleşimi ile ortaya çıkan düşünceler günlük hayatın içerisindeki yaşayan, çalışan ve konuşan varlık olarak insan ve bu insanın soru(n)larının ortaya konmasında etkili ve yol gösterici olmuştur.

İnsanın kendi anlamını bulma gayreti içerisinde karşılaştığı sorunlar XX. yüzyıl başlarında doruk noktalara ulaşmıştır. Kendini bilme, kendini bulma ve kendini tanımlama noktasında ben kimim? sorusunu merkeze alan bir düşünce okulu olarak varoluşçu felsefe, insanın kendine yönelik keşfini ve içinde yer aldığı dünyayla yüz yüze gelmesini sağlamıştır. Bu keşif ve karşılaşma sürecinde anlam() arayışındaki insan kimi zaman Tanrıyla kimi zamanda Tanrı'ya karşı bir cevap bulmak gayretinde olmuştur. Var olmayı düşünen varlığına bir anlam arayan insan, cevapları ya Tanrı'da aramıştır ya da Tanrı'ya karşı aramıştır. Hatta bu karşı olmak Tanrı'nın olmadığı bir dünya tasavvuruyla kendini göstermiştir. Bireyin kendi varoluşunu gerçekleştirmesi, anlamını ortaya koyabilmesi ve bunları ararken de ortaya koyarken de özgür olması, seçimlerini özgür bir tercih yoluyla yapabilmesinin gerekliliği merkezi bir fikir olarak karşımıza çıkmıştır. Özgürlüğe karşı yapılan her müdahale ya da içinde özgürlüğün olmadığı bir dünya tasavvuru başlı başına bir problem alanı olarak yüzleşmemiz gereken bir soru(n) yumağı olarak belirmiştir.

Varoluşçu düşünce bu anlam arayışını ifade etmenin ve çözüm önerilerinin yolunu edebi bir dilin içinde problemlerin yer yer metaforik bir üslupla anlatılmasını tercih ederek yapmaya ve göstermeye çalışmıştır. İnsanın anlam arayışı istesin ya da istemesin, kaçınınsın ya da yüzleşsin bir şekilde din ile girilen bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Varoluşçu düşünürler Tanrı'yı kabul eden bir düşünce ortaya koysalar da Tanrı'yı reddeden bir düşünce ileri sürseler de yüzleşmeleri ve anlamaları gereken bir problem olarak her zaman Tanrı ve din merkezde yer almak zorundadır. Yaşamı anlamlandırma, sonu olan bir hayatla yüzleşme ve kaçınılmaz 'son'u düşünme kaygı, bunalı, korku, öfke vb. insani öğelerle kendini göstermektedir.

İşte Franz Kafka da XX. yüzyıl insanını, varoluşsal bunalımını, bürokrasinin ezici çarklarını ve hukuk sisteminin çatlaklarını dile getirdiği eserleriyle edebi-felsefi düşüncenin önemli örneklerini sunan bir düşünürdür. Bu örneklerden biri de Dava isimli romanıdır. Eser boyunca karakterin hukuk/hak mücadelesi varoluşsal bir yaşam mücadelesi izlenimi vermektedir. Bu süreçte karşılaştığı insanlar, içerisinde bulunduğu mekanlar, sorduğu sorular ve anlam() arayışı 'dünyaya fırlatılmışlık' hissiyatında kendi anlam ve konumunu belirlemeye çalışan insanı bize göstermektedir. Tebliğ de Dava romanında işlenen varoluşçu temalar ve bunların din ile ilişkisini ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Din, Edebiyat, Varoluş, Franz Kafka.

EXISTENTIAL DESPAIR AND RELIGION IN FRANZ KAFKA'S "THE TRIAL"

ABSTRACT

Thought reveals itself in different ways. Philosophical thought expresses itself through logical and coherent propositions, adopting critical and universal stance, and its expression is independent of emotional elements. In contrast, literary works reflect

thought through concrete, vivid, metaphorical, and practical forms of expression. The intersection and coexistence of different ways of thinking enrich and deepen expression and thought. At this point, the presentation of philosophical ideas within literary works sheds light on understanding and conveying complex and difficult-to-express concepts. Literature, as a medium for emotions and concrete expressions, serves as a translator for the abstract and conceptual language of philosophy. The abstract and conceptual nature of philosophical expression, along with the challenges of conveying its subjects, necessitates collaboration between philosophy and literature. The concrete, vivid, and metaphorical expression of literature facilitates the understanding and communication of philosophical themes.

From the early to mid-20th century, the tragic events of the time (economic crises, wars, migrations, etc.) compelled thinkers to seek meaning in these tragedies. Thinkers addressed their truths (their tragedies), attempting to define humanity's place and purpose in the world and to assign meaning to human existence. In this process of seeking meaning and understanding existence, thinkers also analyzed the social and psychological problems people faced, striving to offer solutions. Existentialism, while questioning human life and concrete existence, also leads the individual experiencing existence to question the entire universe. Existentialism replaces objective truth with subjective truth, philosophizing from the perspective of the actor. Philosophy from the actor's perspective can be abstract, dry, and incomprehensible when expressed independently of the human experience. In this regard, the transmission of the subject's truth and existence necessitates vivid, concrete, descriptive, and metaphorical expression. Addressing human existence through logical propositions and conceptual explanations ties it to an objective framework. However, existence cannot be understood through an expression independent of the subject who defines and shapes it through choices and actions. Existentialism has sought to offer solutions to the crises, anxieties, fears, loneliness, and alienation of 20th-century humanity through various answers and questions. In this quest for solutions, the partnership between philosophy and literature—different modes of expressing thought—emerges in existentialist thought. The combination of philosophy's conceptual framework and literature's expressive power has been effective and guiding in presenting the questions and problems of humans as living, working, and speaking beings within daily life.

The problems encountered in humanity's effort to find its own meaning reached their peak in the early 20th century. Existentialist philosophy, as a school of thought centered on the question 'Who am I?' in the context of self-knowledge, self-discovery, and self-definition, has enabled humans to explore themselves and confront the world they inhabit. In this process of discovery and confrontation, humans in search of meaning have sometimes sought answers from God and sometimes against God. This opposition has even manifested in the conception of a world without God. The necessity for individuals to realize their existence, to define their meaning, and to do so freely, making choices through free will, has emerged as a central idea. Any interference with freedom or the conception of a world devoid of freedom has become a problem area that we must confront as a tangled web of questions.

Existentialist thought has attempted to express this search for meaning and propose solutions through literary language, often using metaphorical styles to nar-

rate problems. The human search for meaning, whether desired or not, avoided or confronted, inevitably necessitates struggle with religion. Whether existentialist thinkers accept or reject God, God, and religion must always remain at the center as problem they must confront and understand. The quest to give meaning to life, to face finite existence, and to contemplate the inevitable 'end' manifests itself through human elements such as anxiety, dread, fear, and anger.

Franz Kafka is one such thinker who, through his works, presents significant examples of literary-philosophical thought, depicting the existential crisis of 20th-century humanity, the crushing wheels of bureaucracy, and the flaws of the legal system. One of these examples is his novel 'The Trial'. Throughout the novel, the protagonist's struggle for justice and rights gives the impression of an existential struggle for life. The people he encounters, the spaces he inhabits, the questions he asks, and his search for meaning show us human being trying to define his meaning and position in the world, evoking sense of 'being thrown into the world.' In this paper, the existential themes in 'The Trial' and their relationship with religion will be explored.

Keywords: Philosophy, Religion, Literature, Existence, Franz Kafka.

DİNÎ RİTÜEL VE PRATİKLERİN İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ -KUR'AN'DAKİ İBADETLER ÖZELİNDE-

Doç. Dr. Ayşe Betül ORUÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

aboruc@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0114-1991

ÖZET

Din, bir inanç sistemi olmasının yanı sıra insan ve toplum üzerinde etkili geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Dinî ritüel ve pratikler, insanlık tarihi boyunca bireylerin ve toplumların manevi, kültürel ve sosyal yapısını şekillendiren önemli unsurlar olmuştur. Dinî ritüel ve pratiklerin dönüştürücü etkisi ise bireylerin iç dünyasında huzur ve dengeden, toplumsal düzenin inşasına kadar çok boyutlu bir alanda kendini gösterir.

Dinin temel konularını içeren Kur'an tevhid, ahiret ve peygamberlik gibi itikadi konular ile ibâdât, muâmelât, ahlak ve toplumsal düzen gibi temel konular etrafında şekillenir. Sözü edilen temel konular insanlara yaratılış amacını hatırlatır, doğru ile yanlış arasındaki farkı öğretir ve erdemli bir hayat için gerekli olan değerleri beyan eder. Böylece ayetler insanlara hem bireysel hem de toplumsal düzeyde rehberlik sunar.

İbadetler, Kur'an'da yer verilen temel konulardan biridir. İbadetler, sadece dini yükümlülükler olarak değil, aynı zamanda bireyin manevi gelişimi ve toplumsal düzenin sağlanması açısından da büyük bir öneme sahiptir. Allah' yakınlaşmayı amaçlayan bu ibadetler iç huzura kavuşma ve adalet, eşitlik, dayanışma gibi temel değerleri idrak etme bakımından bireylere katkı sağlar. Bu ibadetler hem bireysel hem de toplumsal dönüşümü teşvik eden, toplumda ahlaki değerlere yön veren kutsal pratiklerdir.

Kur'an'da ibadetler, Allah ile insan arasındaki bağlantıyı güçlendiren temel araçlardır. Öncelikle Allah'ın emrettiği hususların yerine getirilmesi, ibadetlerin belli bir ritüel olarak uygulanması esas alınır. Farklı durumlar karşısında ibadetlerin değişebilen yönlerine işaret edilir. İbadet konusunda Allah'ın emirlerinin yegâne belirleyici olarak kabul edilmesi, Allah'ın yetki verdiği sünnetin ibadetin keyfiyetini beyan etmesi, ibadetlerin sınırlarının belirlenmesi bakımından önemlidir. “*Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir.*” (el-Bakara 2/183) ve “*Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur.*” (en-Nisâ 4/101) ayetlerinde ibadet konusunda farklı durumlar karşısında değişen hükümlere yer verilir.

“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’ ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.” (el-Bakara 2/177) ayetinde gerçek iyilik ve erdem konusuna dikkat çeken Kur’an, ibadetlerdeki fiziki ritüellerle birlikte elde edilecek kazanımlara işaret eder. Bu kazanımların ise samimi bir inanç ve salih amelle elde edileceğini beyan eder.

İbadetlerin kişinin manevi gelişimi ve ahlaki olgunluğu konusunda önemli bir etkisi vardır. Namaz, oruç, hac gibi ibadetlerde belli vakitler zikredilir. Allah’ın emirlerini belirli bir zaman dilimi içinde yerine getirmek, bireyin sabır ve nefis terbiyesi yoluyla öz disiplin geliştirmesine olanak sağlar. “Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülükten meneder.” (el-Ankebût 29/45) ayetinde namazın birey üzerindeki dönüştürücü etkisine işaret edilir. Namaz ibadeti için gerekli olan abdestten bahseden Mâide 5/6. ayette “Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.” buyrulurken fiziksel temizlikle birlikte manevi bir arınmaya işaret edilir.

Kur’an’daki ibadetlerde yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı toplumsal etkiler dikkat çeker. Namaz ibadetinde cemaat şuurunun tekrarlanarak vurgulanması, Müslüman toplumun birliği açısından önemlidir. Zekât ibadetinde toplum içindeki ekonomik dengesizliğin giderilmesi işlevi öne çıkar. Hacda ise Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik duygusunu pekiştiren ve hoşgörü anlayışının geliştirildiği bir eylem tarzı dikkat çeker.

Bu bildiri, Kur’an’da yer alan ibadetlerin insan üzerindeki ve toplumsal yapıdaki dönüştürücü etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi temel ibadetlerin, bireylerde manevi bir olgunluk sağlarken toplumsal dayanışma, adalet ve yardımlaşma gibi konulara katkıları tartışılacaktır. Kur’an’daki ibadetlerin bireylerin manevi gelişimini sağlayan ve ahlaki yönden onları destekleyen işlevlerinin olduğuna yer verilecektir. Buradan hareketle ibadetlerin gerek birey üzerinde gerekse toplum hayatındaki dönüştürücü etkisine işaret edilecektir. Böylelikle Kur’an’daki ibadetlerin dini bir pratik olmakla birlikte insanın ve dolayısıyla toplumun çok yönlü gelişimine sağladığı katkılar sunulacaktır.

Bildiri, nitel bir araştırma yöntemi benimsemektedir. İlk olarak, Kur’an’daki ibadetlere ilişkin ayetler tefsir geleneği çerçevesinde incelenecektir. Daha sonra bu ayetlerin bireysel ve toplumsal etkileri literatür taraması ile desteklenecektir. Din bilimi, sosyoloji ve psikoloji perspektiflerinden yararlanılarak ibadetlerin insanlar üzerindeki manevi ve toplumsal etkilerine dair disiplinler arası bir yaklaşım geliştirilecektir.

Kur’an’da yer alan ibadetler sadece dini birer pratik değil, aynı zamanda insan üzerindeki etkileriyle hissedilebilir ve görülebilir bir hedefi de barındırır. Bu açıdan tebliğde ibadetlerin ahlaki ve toplumsal bir değer olarak işlev gördüğü gerçeğinin ispatlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’an, din, ibadet, değişim, dönüşüm.

THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF RELIGIOUS RITUALS AND PRACTICES ON INDIVIDUALS AND SOCIETY - WITH A FOCUS ON THE ACTS OF WORSHIP IN THE QUR'AN -

ABSTRACT

Religion, beyond being a system of belief, encompasses a wide spectrum of meanings that profoundly affect individuals and societies. Throughout human history, religious rituals and practices have been significant elements shaping the spiritual, cultural, and social structures of individuals and communities. The transformative impact of religious rituals and practices manifests across a multidimensional realm, from fostering inner peace and balance in individuals to establishing societal order.

The fundamental themes of the Qur'an revolve around core theological principles such as tawhid (monotheism), the afterlife, and prophethood, as well as foundational topics like worship, social interactions, morality, and societal order. These key themes remind humanity of its purpose of creation, teach the distinction between right and wrong, and articulate the values necessary for a virtuous life. Thus, the Almighty Allah imparts vital principles to guide humanity toward the righteous path in this worldly life, ultimately leading to eternal peace. The Qur'anic verses provide guidance on both individual and societal levels.

Acts of worship, which hold a central place in the Qur'an, are not only religious obligations but also pivotal for personal spiritual growth and societal harmony. These acts of devotion, aimed at drawing nearer to Allah, contribute to the attainment of inner peace and the realization of fundamental values such as justice, equality, and solidarity. They are sacred practices that inspire both personal and communal transformation, directing society toward moral values.

In the Qur'an, acts of worship serve as essential means of strengthening the bond between Allah and His servants. The fulfillment of Allah's commands and the observance of worship as a prescribed ritual form the basis of this relationship. The Qur'an also highlights the flexibility of acts of worship in different circumstances. Recognizing Allah's commands as the ultimate authority and the Prophetic tradition (Sunnah) as the definitive source for determining the form of worship is critical for delineating the boundaries of these practices. For instance, the verses, “*O you who have believed, decreed upon you is fasting as it was decreed upon those before you that you may become righteous. [Fasting is for] a limited number of days. So whoever among you is ill or on a journey [during them] - then an equal number of days [are to be made up]. And upon those who are able [to fast, but with hardship] - ransom [as substitute] of feeding a poor person each day*” (Al-Baqarah 2/183-184), and, “*And when you travel throughout the land, there is no blame upon you for shortening the prayer if you fear that those who disbelieve may disrupt [or attack] you*” (An-Nisa 4/101), exemplify the flexibility in rulings on acts of worship depending on specific conditions.

The Qur'anic emphasis on acts of worship also reflects their societal impact, particularly in promoting solidarity and cooperation. The emphasis on congregational awareness in prayer underscores the importance of unity within the Muslim community. The practice of zakah addresses economic disparities within society,

while pilgrimage fosters sense of unity and mutual understanding among Muslims, encouraging tolerance of differences.

This paper seeks to explore the transformative impact of acts of worship, as outlined in the Qur'an, on individuals and societal structures. It will discuss how fundamental acts of worship such as prayer, fasting, zakah and pilgrimage contribute to spiritual maturity in individuals while fostering solidarity, justice, and mutual assistance in society. The Qur'anic emphasis on worship will be examined as means of enhancing both personal and communal development, highlighting their dual role as religious practices and catalysts for multifaceted human and societal growth.

Adopting qualitative research methodology, this study will first analyze Qur'anic verses on acts of worship within the framework of the tafsir tradition. Subsequently, the individual and societal effects of these verses will be substantiated through case studies and review of relevant literature. Drawing on perspectives from religious studies, sociology, and psychology, this paper aims to present an interdisciplinary approach to understanding the spiritual and societal impacts of worship.

The Qur'anic acts of worship are not merely religious practices but also contain tangible and perceivable objectives in their impact on human lives. This paper aims to demonstrate the moral and social functions of worship, presenting them as values integral to human and societal development.

Keywords: Tafsir, Qur'an, religion, worship, change, transformation.

TEFSİR GELENEĞİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİME YAKLAŞIMLAR: ENFÂL 8/53 VE RA'D 13/11 AYETLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye SAYĞIN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ssaygin@erbakan.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-5778-4174

ÖZET

Değişim, bireysel yahut toplumsal hayatta mutlak olarak kabul edilen bir olgudur. Herakleitos'un (MÖ. 480) "Aynı nehirde iki defa yıkanılmaz." sözü ile zihinlerimizin aşına olduğu üzere her varlığın -kaçınılmaz olarak- değişimle muhatap olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu hakikat doğrultusunda her toplumun varoluş serüveni boyunca değişime uğradığı ve bu değişimin dinamik bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu sürecin sonunda toplumu sosyal değerler, normlar, ilişkiler, toplumsal kurumlar bakımından dönüştürmüş olan bir değişim toplumsal bir değişim olarak kabul edilebilir. Yani toplumsal değişim hem sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda hem de inanç ve değer sistemlerinde etkisini gösteren bir süreçtir.

İnsanoğlunu bireysel ve toplumsal düzlemde doğru yola erdirmeye hedefinde olan Kur'an-ı Kerim'de de bireysel dönüşümlere ilişkin kavramlara ve süreçlere yer verildiği gibi toplumsal değişim ve dönüşüme ilişkin birtakım ilkelere de yer verilmiştir. Toplumsal değişimde insan iradesinin mi ilahi iradenin mi etkin olduğu konusu özellikle Tanrı inancına sahip toplumlarda zihni meşgul edebilecek önemli bir meseledir. Bu bağlamda ilahi bir kitap olan Kur'an-ı Kerim'de de toplumsal dönüşümde insan iradesi ile ilahi irade arasındaki ilişkiye yönelik temel bazı ilkelere yer verildiği görülmektedir. Özellikle Enfâl Suresi 8/53 (... *Çünkü Allah, bir topluluğa lutfettiği nimetini, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez ve Allah her şeyi işitip bilmektedir.*) ile Ra'd Suresi 13/11 (... *Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez. Allah herhangi bir toplumun başına bir kötülük gelmesini diledi mi, artık onun geri çevrilmesi mümkün değildir. Onların Allah'tan başka yardımcıları da bulunmaz.*) ayetlerinde toplumlar kendilerinde bir değişiklik meydana getirmedikçe Allah'ın o toplumlara daha önceden sunmuş olduğu nimetleri, onlarda bulunan nitelikleri değiştirmeyeceğine vurgu yapılmaktadır. Yani bu ayetler toplumsal değişimin insan iradesiyle başladığına, ilahi iradeninse bu değişime ancak toplumun kendi iç dinamikleriyle gerçekleşen bir dönüşümün sonucunda müdahale ettiğini ifade eder. Bu nedenle bu ayetler İslam tarihi boyunca hem klasik hem modern dönem tefsirlerinde, müstakil olarak ele alınmış ve genel itibarıyla toplumsal değişimle alakalı olarak yorumlanmışlardır. Bu doğrultuda bu çalışmanın konusu Enfâl Suresi 8/53 ile Ra'd Suresi 13/11. ayetlerin tefsir tarihindeki iz düşümleri bağlamında tefsir geleneğinde toplumsal değişime yaklaşımlar olarak belirlenmiştir. Çalışmada, söz

konusu ayetlerin tefsir tarihindeki yorumları, klasik ve modern dönem kaynaklarına mukayeseli bir yaklaşımla incelenecektir. Çalışma, tefsir geleneğinde ayetlere ilişkin yorumların tarihi seyrini, sosyal ve tarihsel bağlamın bu yorumlara nasıl etki ettiğini ve tefsir geleneğinde toplumsal değişim anlayışına ilişkin kırılma noktalarının neler olduğu ortaya koymayı hedeflemektedir. Doküman incelemesi metodu ile hazırlanan bu çalışmada klasik ve modern dönemin tefsir literatürü merkeze alınacaktır.

Çalışmada ilk olarak Enfâl Suresi 8/53. Ayetle Ra'd 13/11. Ayetlerin anlam alanı üzerinde durulacaktır. Bu aşamada bu ayetlerin toplumsal değişim, insan iradesi ve ilahi irade arasındaki ilişkiyi nasıl ele aldığı tespit edilecektir. Ardından ayetlerin klasik dönem tefsir geleneğindeki yorumları incelenecektir. Bu aşamada Taberî (ö. 310/923), Mâturîdî (ö. 333/944), Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210), İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi klasik dönem müfessirlerinin yorumları olabildiğince tarihsel ve toplumsal bağlamlarıyla ilişkilendirilerek analiz edilecektir. Klasik dönemde bu ayetlerin genel itibariyle toplumların itikadi ve ahlaki dönüşümlerine ilişkin olarak yorumlandıkları, insanın sorumluluğu ve ilahi iradenin tecellisi vurgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Toplumsal adalet de bu dönemde öne çıkan vurgulardan biridir. Bu aşamanın ardından ele alınacak husus bu ayetlerin modern dönem tefsirlerindeki yorumlarıdır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), Seyyid Kutub (ö. 1966), Mevdudi (ö. 1979), M. İzzet Derveze (ö. 1984) gibi modern dönem müfessirlerinin ayetlere ilişkin yorumları dönemin toplumsal değişimleriyle ilişkilendirilerek analiz edilecektir. Nitekim modern çağda toplumsal değişim kavramı, sömürgecilik, modernleşme, küreselleşme, laiklik, sekülerleşme gibi olgularla birlikte daha karmaşık bir hale bürünmüştür. Dolayısıyla bu dönemde ayetlerin yorumlarında toplumsal adalet, özgürlük, eşitlik, insan hakları, ahlaki çöküş, dinden uzaklaşma gibi meselelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca modern dönem müfessirleri bu ayetleri daha çok toplumsal reform ve dönüşüm bağlamında yorumlamışlardır.

Çalışmanın son bölümünde her iki ayetin tefsir geleneğindeki yorumları klasik ve modern dönem müfessirlerinin ayetlere yaklaşımlar bakımından mukayeseli bir analize tabi tutulacaktır. Bu analizde tefsir geleneğinde bu ayetler bağlamında toplumsal değişime nasıl yaklaşıldığı ve sosyal-tarihsel bağlamın yorumlara nasıl etki ettiği ile varsa kırılma noktalarının neler olduğu tespit edilecektir. Klasik ve modern dönem ayrımı çerçevesinde yapılacak olan bu analizde özellikle modern çağda hızı artan değişimlerin bu ayetlerin yorumlanmasında hangi yönlerden, nasıl bir dönüşüme yol açtığı ortaya konulacaktır.

Sonuç kısmında çalışmanın bulguları özetlenecek ve Enfâl 8/53 ile Ra'd 13/11. Ayetler bağlamında Kur'an'ın toplumsal değişim ilkelerinin tefsir geleneğindeki yansımalarının genel bir değerlendirmesi verilecektir. Bu değerlendirme neticesinde toplumsal değişim, insan iradesi ve ilahi irade arasındaki ilişkinin tefsir geleneğinde nasıl ele alındığı ve bu ilişkinin günümüz toplumsal sorunlarına nasıl ışık tutabileceği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Toplumsal Değişim, Tefsir Tarihi, Enfâl 8/53, Ra'd 13/11.

APPROACHES TO SOCIAL CHANGE IN THE TAFSİR TRADITION: THE HISTORICAL TRAJECTORY OF ENFÂL 8/53 AND RA'D 13/11 VERSES

ABSTRACT

Change is an absolute phenomenon in individual and social life. As Heraclitus (480 BC) famously stated, “You cannot step into the same river twice,” it is an undeniable truth that every entity inevitably encounters change. In line with this reality, it is widely accepted that every society undergoes transformation throughout its existence, and this transformation is a dynamic process. The outcome of this process, which reshapes society in terms of social values, norms, relationships and institutions, can be regarded as social change. In other words, social change is a process that manifests itself in social, economic and political spheres, as well as in belief and value systems.

The Qur'an, which aims to guide humanity toward the right path on both individual and societal levels, addresses concepts and processes related to individual transformation as well as principles concerning social change. The question of whether human will or divine will is more influential in social change has been a significant issue for societies with belief in God. In this context, the Qur'an, as a divine scripture, presents fundamental principles regarding the relationship between human will and divine will in societal transformation. Particularly, Enfâl 8:53 (“*..Indeed, Allah will not change the favor He has bestowed upon people until they change what is within themselves. And indeed, Allah is Hearing and Knowing.*”) and Ra'd 13:11 (“*..Indeed, Allah will not change the condition of people until they change what is within themselves. And when Allah intends for people ill, there is no repelling it. And there is not for them besides Him any patron.*”) emphasize that God will not alter the blessings or qualities He has granted to society unless that society initiates change within itself. These verses thus indicate that social change begins with human will and divine intervention occurs only as a result of transformation driven by the internal dynamics of the society. Consequently, these verses have been independently addressed in both classical and modern tafsir literature, generally interpreted in the context of social change. In light of this, the focus of this study is to examine the approaches to social change in the tafsir tradition, specifically through the historical interpretations of Enfâl 8:53 and Ra'd 13:11. The study will analyze the interpretations of these verses in classical and modern tafsir sources using a comparative approach. It aims to reveal the historical trajectory of these interpretations, how social and historical contexts influenced them and identify any turning points in the understanding of social change within the tafsir tradition. The study will employ the document analysis method, with focus on classical and modern tafsir literature.

The study will first explore the semantic fields of Enfâl 8:53 and Ra'd 13:11, examining how these verses address the relationship between social change, human will and divine will. Subsequently, the interpretations of these verses in the classical tafsir tradition will be analyzed. In this phase, the commentaries of classical exegetes such as al-Tabarî (d. 310/923), al-Mâturîdî (d. 333/944), al-Zamakhsharî (d. 538/1144), al-Râzî (d. 606/1210), and Ibn Kathîr (d. 774/1373) will be examined in relation to their historical and social contexts. In the classical period, these verses were generally interpreted in the context of the moral and theological transformation of societies, with an emphasis on human responsibility and the manifestation of divine will. Social

justice was also prominent theme during this period. Following this, the study will address the interpretations of these verses in modern tafsir literature. The commentaries of modern exegetes such as Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (d. 1942), Sayyid Qutb (d. 1966), Mawdudi (d. 1979) and Muhammad Izzat Darwaza (d. 1984) will be analyzed in relation to the social changes of their time. In the modern era, the concept of social change has become more complex due to phenomena such as colonialism, modernization, globalization, secularism and secularization. Consequently, modern interpretations of these verses often emphasize issues such as social justice, freedom, equality, human rights, moral decline and the distancing from religion. Moreover, modern exegetes have interpreted these verses primarily within the framework of social reform and transformation.

In the final section of the study, the interpretations of these verses in the tafsir tradition will be subjected to comparative analysis between classical and modern exegetes. This analysis will explore how social change was approached in the tafsir tradition in the context of these verses, how social and historical contexts influenced the interpretations and identify any turning points. Within the framework of the classical-modern distinction, the study will particularly highlight how the accelerated changes of the modern era have led to transformations in the interpretation of these verses.

In the conclusion, the findings of the study will be summarized and general evaluation of the reflection of the Qur'an's principles on social change in the tafsir tradition, based on Enfâl 8:53 and Ra'd 13:11, will be provided. This evaluation will discuss how the relationship between social change, human will, and divine will has been addressed in the tafsir tradition and how this relationship can shed light on contemporary social issues.

Keywords: Tafsir, Social Change, History of Tafsir, Enfâl 8:53, Ra'd 13:11.

İNSANLIĞIN DEĞİŞİM SERÜVENİNDE İSLAM HUKUKUNUN CAHİLİYE UYGULAMALARINA GETİRDİĞİ DÜZENLEMELER

Dr. Öğr. Üyesi Ali Veysel AKCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

aliveysel.akcan@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7994-8256

ÖZET

İslam dini, insanlığın manevi ve maddi refahını sağlamak, hak, hukuk ve adaletin tesisini gerçekleştirmek için Yüce Allah tarafından insanlığa verilmiş kapsamlı ve mükemmel bir ilahi sistemdir. Bu sistem, var olan hukuki eksiklikleri, toplumsal adaletsizlikleri ve ahlaki çöküntüleri ıslah etmeyi, insanlığı doğru yola iletmeyi ve ideal bir toplum düzeni kurmayı hedeflemiştir. Bu ulvi gaye doğrultusunda, toplumda mevcut olan ve dinin özüne, insanlığın fitratına aykırı olan zararlı uygulamaları yasaklarken, faydalı, erdemli ve insanı yücelten davranışları teşvik etmiş, bunların yerleşmesi için gerekli düzenlemeleri getirmiştir. Fıkıh usulünün temel prensiplerinde açıkça belirtildiği üzere, Allah'ın (c.c.) emrettiği her şey mutlak surette faydalı, güzel ve erdemli; yasakladığı her şey ise kesinlikle zararlı, çirkin ve sakıncalıdır. Bu derin perspektiften bakıldığında, ilahi emirler ve yasaklar hem Allah'ın (c.c.) sonsuz hikmetini hem de İslam'ın özünü ve gayesini daha iyi kavrayabilmemize, hayatımızı bu doğrultuda şekillendirmemize imkân sağlamaktadır. İslam'ın mevcut bir uygulamayı düzenleme ve ıslah etme süreci, özünde olumsuz ve zararlı durumların olumlu ve faydalı olana dönüştürülmesini, bireylerin ve toplumun maslahatının gözetilmesini ve insanların hem dünya hem de ahiret saadetinin temin edilmesini ifade eder. İşte İslam hukukundaki düzenlemeler, emirler ve yasaklar da bu geniş çerçevede değerlendirilmeli ve anlaşılmalıdır. Zira tüm bu hukuki normlar ve prensipler, Şâri'nin hitabı doğrultusunda şekillenmiş, asırlar boyunca İslam âlimlerinin titiz çalışmalarıyla sistemleştirilmiştir. Dolayısıyla İslam hukuku, insanlığın maddi ve manevi refahını, dünya ve ahiret mutluluğunu, toplumsal huzur ve adaleti gözeterek düzenlemelerini gerçekleştirmekte, her bir hükmünde hikmet ve maslahat barındırmaktadır. Bu köklü dönüşüm ve ıslah sürecinin en belirgin ve çarpıcı örnekleri, İslam öncesi ve sonrası toplumsal uygulamaların, örf ve adetlerin, hukuki ve ahlaki normların detaylı mukayesesinde açıkça görülmektedir. Cahiliye dönemi ve İslam dini sonrası dönem uygulamaları detaylı bir şekilde incelendiğinde, temelde iki ana kategorinin varlığı hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, herhangi bir uygulamanın cahiliye döneminde mevcut olması durumu; ikincisi ise o dönemde bulunmaması halidir. Bu iki durumun dışında üçüncü bir ihtimalin varlığı mantıken mümkün değildir. O halde uygulamaların sınıflandırılması şu şekilde yapılmalıdır: İslam'ın gelişi öncesinde var olan ve olmayan uygulamalar olmak üzere iki ana kategori bulunmaktadır. Var olan

uygulamalar, İslam'ın gelişinden sonra ya ilga edilmiş ya da muhafaza edilmiştir. Muhafaza edilen uygulamalar ise ya olduğu gibi korunmuş ya da belirli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Öte yandan, İslam öncesi mevcut olmayan uygulamalar ya doğrudan ya da dolaylı şekilde tesis edilmiştir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler ışığında şu kapsamlı sonuca ulaşmak mümkündür: İslam'ın cahiliye döneminde var olmasına rağmen tamamen kaldırdığı uygulamalar, özü ve mahiyeti itibarıyla insanlık ve toplum için zararlı ve yıkıcı niteliktedir. Bu uygulamaların bazı sınırlı faydaları bulunsa bile, sebep oldukları zarar ve olumsuzluklar o kadar büyüktür ki, bu kısmi faydalar göz ardı edilebilir düzeydedir. Diğer bir deyişle, İslam'ın kesin olarak yasakladığı her uygulama, mahiyeti itibarıyla zararlı ve olumsuz bir karaktere sahiptir. İslam'ın düzenleyerek değiştirdiği uygulamalar ise hem olumlu hem de olumsuz özellikleri bünyesinde barındıran karma bir yapıya sahiptir. Bu uygulamaların insanlık ve toplum için faydalı yönleri ağır bastığından, içlerindeki olumsuz ve zararlı unsurlar ayıklanarak, bütünüyle faydalı ve erdemli bir forma dönüştürülmüştür. İslam'ın hiç değiştirmeden muhafaza ettiği uygulamalar ise, zaten kendi özleri itibarıyla insanlık ve toplum için faydalı ve erdemli niteliktedir. Cahiliye döneminde bulunmayıp, İslam'ın teşriiyle birlikte ortaya çıkan uygulamalar, insanlık ve toplumun maslahatı açısından değerlendirildiğinde, özünde faydalı, erdemli ve ihtiyaç duyulan düzenlemelerdir. Bu nedenle bazı uygulamalar duyulan ihtiyaç ortadan kalktığında, sahip oldukları olumlu vasıflar da önemini yitireceğinden, bunlar zamanla yürürlükten kaldırılabilir. İhtiyacın devam etmesi durumunda ise, bu uygulamalar da varlığını sürdürür. Şayet ihtiyaç tamamen ortadan kalkmamakla birlikte nitelik değiştirirse, İslam hukuku da bu uygulamaları değişen ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenler. Bütün bu süreçler, İslam dininin gelişimiyle birlikte insanlığın nasıl daha iyiye ve güzele doğru bir değişim yaşadığının somut örnekleri olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, İslam hukuku ve öncesi uygulamaların dönüşümünü detaylı bir şekilde incelemekte olup, bu değişimin temel dinamiklerini, hedeflerini ve sebeplerini somut örnekler üzerinden ortaya koyma amacı taşımaktadır. Araştırmanın odak noktası, İslam hukukunun meydana getirdiği düzenlemelerin mahiyetlerine, sebeplerine ve sonuçlarına dair olan problemlerdir. Çalışma, bu düzenlemelerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini, ahlaki değerleri nasıl yeniden inşa ettiğini ve hukuki normları nasıl sistemleştirdiğini ele almaktadır. Cahiliye dönemi uygulamalarına karşı İslam'ın ve özelde Hanefî mezhebinin yaklaşımını tespit için Serahsî'nin el-Mebsûṭ isimli eseri seçilmiştir. Bu kitapta "Cahiliye" kelimesi taraması yapılmış, bulunan sonuçlardan konumuz ile alakalı olarak seçilerek metinler yorumlanıp analiz edilmiştir. Sonuç olarak ise İslam, insanlık ve toplum için sadece iyiyi, güzeli ve faydalı olanı amaçlamış, kötülüğü, çirkinliği ve zararlı olanı kesin bir şekilde yasaklamıştır. Bu sebeple yaptığı tüm düzenlemeleri, insanlığı maddi ve manevi açıdan daha iyi ve güzele doğru değiştirme, yüceltme ve olgunlaştırma gayesi ekseninde titizlikle uygulamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Cahiliye Hukuku, Din ve Değişim, İyi ve Güzel, Kötü ve Çirkin.

REGULATIONS BROUGHT BY ISLAMIC LAW TO PRE-ISLAMIC PRACTICES IN THE CONTEXT OF RELIGION AND CHANGE

ABSTRACT

Islam is comprehensive and perfect divine system given to humanity by Almighty Allah to ensure humanity's spiritual and material well-being and establish rights, law, and justice. This system aimed to reform existing legal deficiencies, social injustices, and moral degradation, to guide humanity to the right path, and to establish an ideal social order. In pursuit of this sublime purpose, while prohibiting harmful practices that existed in society and were contrary to the essence of religion and human nature, it encouraged beneficial, virtuous, and human-elevating behaviors, introducing necessary regulations for their establishment. As clearly stated in the fundamental principles of Islamic jurisprudence, everything Allah (s.w.t.) commands is absolutely beneficial, beautiful, and virtuous; everything He forbids is definitively harmful, ugly, and objectionable. From this deep perspective, divine commands and prohibitions enable us to better understand both Allah's (s.w.t.) infinite wisdom and Islam's essence and purpose, allowing us to shape our lives accordingly. Islam's process of regulating and reforming existing practices essentially means transforming negative and harmful situations into positive and beneficial ones, considering the welfare of individuals and society, and ensuring people's happiness both in this world and the hereafter. Thus, regulations, commands, and prohibitions in Islamic law should be evaluated and understood within this broad framework. For all these legal norms and principles have been shaped according to the Divine Legislator's address and systematized through centuries of meticulous work by Islamic scholars. Therefore, Islamic law implements its regulations considering humanity's material and spiritual well-being, worldly and afterlife happiness, social peace and justice, containing wisdom and benefit in each of its rulings. The most prominent and striking examples of this fundamental transformation and reform process are clearly seen in the detailed comparison of pre-Islamic and post-Islamic social practices, customs and traditions, legal and moral norms. When examining the practices of the pre-Islamic period and the post-Islamic period in detail, we fundamentally encounter two main categories as truth. First, the existence of any practice during the pre-Islamic period; second, its absence during that period. The existence of third possibility beyond these two situations is logically impossible. Therefore, practices should be classified as follows: There are two main categories - practices that existed before the advent of Islam and those that did not. Existing practices were either abolished or preserved after the advent of Islam. Preserved practices were either maintained as they were or subjected to certain regulations. On the other hand, practices that did not exist before Islam were established either directly or indirectly. In light of the evaluations made within this framework, it is possible to reach this comprehensive conclusion: Practices that Islam completely abolished despite their existence in the pre-Islamic period are inherently harmful and destructive for humanity and society. Even if these practices have some limited benefits, the harm and negativity they cause are so great that these partial benefits are negligible. In other words, every practice that Islam definitively prohibits has an inherently harmful and negative character. Practices that Islam modified through regulation have mixed structure containing both positive and negative features. Since the beneficial aspects of these practices outweighed for

humanity and society, their negative and harmful elements were removed, transforming them into entirely beneficial and virtuous forms. Practices that Islam preserved without any changes are already inherently beneficial and virtuous for humanity and society. Practices that did not exist in the pre-Islamic period but emerged with Islamic legislation are, when evaluated in terms of humanity's and society's benefit, inherently beneficial, virtuous, and necessary regulations. Therefore, when the need for certain practices disappears, as their positive qualities lose importance, they can be abolished over time. If the need continues, these practices also continue to exist. If the need does not completely disappear but changes in nature, Islamic law also reorganizes these practices according to changing needs. All these processes can be evaluated as concrete examples of how humanity experienced change toward better and more beautiful with the advent of Islam. This study examines in detail the transformation of Islamic law and previous practices, aiming to reveal the fundamental dynamics, objectives, and reasons for this change through concrete examples. The focus of the research is on the problems regarding the nature, causes, and consequences of the regulations created by Islamic law. The study addresses how these regulations shaped social structure, reconstructed moral values, and systematized legal norms. Serahsî's work *el-Mebsûṭ* was chosen to determine Islam's and specifically the Hanafi school's approach to pre-Islamic practices. The word “Jahiliyyah” was searched in this book, and texts were selected, interpreted, and analyzed as relevant to our subject from the findings. In conclusion, Islam aimed only for what is good, beautiful, and beneficial for humanity and society, strictly prohibiting evil, ugliness, and what is harmful. For this reason, it meticulously implemented all its regulations with the purpose of changing, elevating, and maturing humanity materially and spiritually toward what is better and more beautiful.

Keywords: Islamic Law, Pre-Islamic Law, Religion and Change, Good and Beautiful, Evil and Ugly.

MUHAMMED EBÛ ZEHRE'NİN İSLÂM CEZA HUKUKUNDA RECM CEZASINA DAİR GÖRÜŞLERİNİN TARİHÎ SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMİ

Arş. Gör. Muhammed Fatih ÜNLÜ

Necmettin Erbakan Üniversitesi
muhammedfatih.unlu@erbakan.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1092-113X

ÖZET

İslam ceza hukuku, uygulaması ancak devlet eliyle icra edilebilecek bir hukuk alanıdır. Bu alanın karakteristik özelliği, belirli cezaların nasslar çerçevesinde tayin edilmiş olması, bir başka deyişle bu suçların cezalarında, suç-ceza oranının bizzat Şâri tarafından tespit edilmesidir. Doğrudan nasslarla tayin edilen bu cezaların değiştirilmesi tarihi süreçte gündeme gelmişse de alanın içtihadı kapalı olması bunun önünde engel görünmektedir.

Değişen ve dönüşen modern dünyada birçok şeyin yanı sıra kimi algılar da değişmiş, suç-ceza oranıyla ilgili yeni fikirler ortaya çıkmış, halihazırda uygulama pratiği ekseriyetle bulunmayan İslam ceza hukuku hükümleri de modern algılar çerçevesinde tekrar gündeme gelmiş ve ilgili hükümler bu algılarla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde modern algıya aykırı gibi görünen kimi hükümlerin illet-hikmet tartışmaları yapılmış, bu hükümleri ortaya koyan nassların lafız-anlam ilişkileri, gai yorum imkanları ele alınmıştır. Uygulama alanının bulunmaması, konu hakkında yapılan değerlendirmelerin pratik sonucunun da bulunmamasını beraberinde getirdiğinden daha serbest değerlendirmeler yapılma imkânı doğmuştur. Modern dünyanın algılarıyla örtüşmeyen kimi hükümler yapılan değerlendirmelerle yargılandığından bu hükümler etrafında özellikle son yüzyılda tartışmalar daha canlı hale gelmiştir.

Yirminci asrın en önemli fakihlerinden Muhammed Ebû Zehre (1898-1974) İslam hukuku alanında birçok eser vermiş, muasırlarına ve kendisinden sonra gelen araştırmacılara etki etmiştir. Bundan dolayı Ebû Zehre'nin İslam ceza hukukunda en yaygın dillendirilerek tartışma konusu edilen recm cezasıyla ilgili kanaatinin tespit edilmesi, konuyla ilgili görüşlerinin tarihi süreçte değişip değişmediğinin belirlenmesi, hem haddi zatında büyük ehemmiyeti haiz bir fakihin görüşlerinin doğru bir tespitle kendisine nispet edilmesi hem de yaşadığı ilim dünyasına etkilerinin araştırılması bakımından önem arz etmektedir. Bu meyanda Ebû Zehre'nin recme dair görüşlerini konuyla ilgili müstakil eserlerinden, diğer eserlerinin muhtelif yerlerinden ve recmin meşruiyetini ilk kez açıkça inkâr ettiği bir kongredeki şahitlikler üzerinden izleme imkanına sahibiz.

Ebû Zehre'nin ceza hukukuna dair değişen görüşlerinin en önemli ve en keskinini recm cezası hakkındaki görüşleridir. Ebû Zehre gerek “*el-Cerîme ve'l-‘ukûbe fi'l-fıkhi'l-İslâmî*” eserinde gerekse “*el-Fetâvâ*”sında yer alan fetvalarında recmle ilgili hâkim kanaati benimsemekte, hatta bu kanaati eleştirenlere müdafaada bulunmaktadır. Ancak müellifin 1972 yılında Libya’da düzenlenen “Nedvetü't-teşrî'l-İslâmî” isimli ilmi bir kongrede, yirmi yıldır içinde tuttuğu ve açıklamaması halinde ilâhî bir uyarıdan korktuğu bir görüş olduğunu belirterek recm cezasının Yahudi şeriatı asıllı olduğunu, İslam’ın bu cezayı kaldırarak yerine sopa cezası getirdiğini dayandığı delillerle birlikte ilim alemine açıklamıştır. Bu açıklamalar başta orada bulunanlar olmak üzere dönemin ilim adamları nezdinde büyük tartışmalara yol açmıştır.

Ebû Zehre sözlü beyanının akabinde görüşlerini yazıya da geçirmekte, vefatından sonra müstakil olarak bir araya getirilen dönemin dergilerinde yayımladığı tefsir yazılarında zina cezasından bahsedilen Nur suresinin ayetlerini tefsir ederken konuyu ele almakta ve görüşünü ispat sadedinde ilmi izahlarda bulunmaktadır. Bu görüş değişikliği son dönem alimlerinin konuyla ilgili kanaatlerine önemli etkilerde bulunmuştur. Üstelik bu etkileşim kimi yazarlar tarafından açıkça ifade edilmektedir. Yusuf el-Karadâvi'nin (1926-2022) “*92 yaşıma ulaştığım ve artık Rabbime kavuşma zamanımın yaklaştığını hissettiğim şu an Ebû Zehre'nin görüşüne meylettiğimi ifade etmek istiyorum.*” sözleri bunun bir örneğini teşkil etmektedir.

Ebu Zehre'nin recm cezasıyla ilgili kanaatinin değişmesinde yaşadığı dönem şartlarının ciddi etkisi olduğu düşünülmektedir. Zira eserlerinde bu cezanın İslam’da olmadığını öne sürenlere ilmi cevaplar vermiş, görüşünün değişmesinden sonra kendisinin de sahiplendiği argümanları geçersiz kılacak cevaplar vermiştir. Bu durum aynı zamanda hayat ve modern algıların değişmesinin fikhî düşüncelere etkisinin de bir örneğini teşkil etmektedir.

Yaşanan bu görüş değişikliğinin ardından çağdaşları başta olmak üzere birçok araştırmacı Ebu Zehre’ye gerek sözlü gerek yazılı tenkitlerini bildirmişlerdir. Bu eleştiriler Ebu Zehre'nin kanaatini desteklerken kullandığı tikel delillere itirazlar ve mukabilinde sunulan yeni bazı tikel deliller ile bu görüş ortaya konulurken icra edilmesi gereken usul kurallarına iltizam ve tutarlılık arayışları şeklinde temelde ikiye ayrılmaktadır. Önemli olmasına karşın tikel delillerin teker teker incelenmesinden ziyade metodolojik yöntem ve fıkıhın her tarafında titizlikle aranan tutarlılık ilkesi açısından Ebu Zehre ve aynı kanaati paylaşanlar tarafından cevaplanması hayli güç eleştiriler ortaya konulmuştur. Bu gözle bakıldığında modern dönemlerde kendisine ihtiyaç duyulan yeni kanaatlerin bir metodoloji çerçevesinde üretilmemesi durumunda berbaberinde getirdiği sorunların olacağı da gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Ceza Hukuku, Recm, Had, Ebû Zehre.

THE HISTORICAL EVOLUTION OF MUHAMMAD ABU ZAHRAH’S VIEWS ON THE PUNISHMENT OF STONING IN ISLAMIC CRIMINAL LAW

ABSTRACT

Islamic criminal law is field of law whose implementation can only be carried out by the state. A distinctive characteristic of this field is that certain punishments

are determined by scriptural texts (nass), meaning that the proportionality between crime and punishment is directly established by the Divine Legislator (al-Shāri‘). Although the modification of these punishments, which are directly prescribed by scriptural sources, has been brought to the agenda throughout history, the fact that this area is not open to ijtihād (independent juristic reasoning) appears to constitute significant obstacle to such change.

In the changing and transforming modern world, alongside many other developments, certain perceptions have also shifted, leading to the emergence of new ideas concerning the proportionality between crime and punishment. As a result, the provisions of Islamic criminal law—most of which are no longer actively practiced—have resurfaced within the framework of modern perceptions and have been reassessed accordingly. These reassessments have involved discussions on the rationale (‘illah) and underlying wisdom (ḥikmah) of certain rulings that appear to conflict with modern sensibilities. The relationship between the textual expressions (lafz) and their meanings, as well as the possibilities for purposive (ghā’i) interpretation of the scriptural sources (naṣṣ), have been explored. Since the lack of practical application renders such evaluations largely theoretical, more liberal space for interpretation and critique has emerged. Consequently, certain rulings perceived to be incompatible with the values of the modern world have been subject to increased scrutiny, especially over the past century, resulting in more vibrant debates surrounding them.

One of the most prominent jurists of the twentieth century, Muḥammad Abū Zahrah (1898–1974), authored numerous works in the field of Islamic law and significantly influenced both his contemporaries and subsequent scholars. Therefore, identifying Abū Zahrah’s position on the punishment of stoning (rajm)—one of the most frequently debated aspects of Islamic criminal law—and determining whether his views evolved over time holds importance not only for accurately attributing the opinions of highly esteemed jurist but also for assessing his intellectual influence on the scholarly milieu of his time. In this context, Abū Zahrah’s views on rajm can be traced through his dedicated works on the subject, various sections of his broader legal writings, and testimonies from conference in which he reportedly rejected the legitimacy of stoning for the first time in an explicit manner.

The most significant and striking of Muḥammad Abū Zahrah’s evolving views in the field of criminal law pertain to the punishment of stoning (rajm). In both his work *al-Jarīmah wa al-‘Uqūbah fī al-Fiqh al-Islāmī* and in the fatwas compiled in *al-Fatāwā*, Abū Zahrah adopts the prevailing traditional opinion on rajm and even defends this view against those who criticize it. However, at an academic conference titled *Nadwat al-Tashrī‘ al-Islāmī*, held in Libya in 1972, the author publicly revealed a view he had held in private for twenty years but refrained from disclosing out of fear of divine reproach. In this declaration, he asserted that the punishment of stoning originated from Jewish law and that Islam had abrogated it, replacing it with the punishment of flogging. He substantiated this position with scriptural evidence and scholarly reasoning. His statements caused considerable controversy among scholars of the time, particularly those in attendance at the conference.

Following his oral declaration, Abū Zahrah committed his views to writing. In tafsīr articles published in contemporary journals—which were later compiled posthu-

mously—he discussed the relevant verses of Sūrat al-Nūr concerning the punishment for adultery. There, he elaborated on his position, offering scholarly explanations in support of his view. This shift in opinion had significant influence on later scholars' perspectives on the issue. Notably, this influence has been explicitly acknowledged by some authors. For example, Yūsuf al-Qaraḏāwī (1926–2022) remarked: “Now that I have reached the age of 92 and feel that the time of my return to my Lord is near, I would like to express that I am inclined toward the view of Abū Zahrah.”

It is believed that the sociopolitical and intellectual conditions of Abū Zahrah's time played considerable role in the transformation of his stance on rajm. This is evidenced by the fact that, in his earlier works, he provided scholarly rebuttals to those who claimed that stoning was not part of Islamic law—rebuttals that, following his change in view, undermined the very arguments he would later adopt. This evolution also illustrates how changing life circumstances and modern perceptions can influence juristic thought.

Following this shift, many of Abū Zahrah's contemporaries and later researchers voiced their criticisms, both orally and in writing. These critiques generally fall into two categories: (1) objections to the particular evidences Abū Zahrah used to support his view, often accompanied by alternative evidences, and (2) concerns regarding methodological integrity and consistency with established legal procedures. Despite the significance of the individual textual proofs, critics have primarily challenged the methodological soundness and coherence of Abū Zahrah's position, posing serious questions that have proven difficult to answer for those who share his view. Viewed from this angle, it becomes evident that generating new legal opinions in response to contemporary needs, if not grounded in robust methodological framework, may give rise to various intellectual and practical problems.

Keywords: Fiqh, Criminal Law, Rajm, Ḥadd, Abū Zahrah.

ORTODOKSİDEN HETERODOKSİYE: İMAMETTE MASUMİYET DÜŞÜNCESİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Mehmet Emin GÜNEL

Necmettin Erbakan Üniversitesi

megunel@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5662-8492

Arş. Gör. Ömer Faruk DEMİRCİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

omerfaruk.demirci@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3968-4203

ÖZET

İlahi vahyin yaşanması ve yorumlanmasında mutlak otorite konumunda olan peygamberin vefatının ardından, Müslümanlar arasında dini anlamlandırma farklılıkları ortaya çıkmış ve bu farklılıklar zamanla mezheplerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Mezhepler, kendilerine özgü düşünce sistemlerini inşa ederken, diğerlerinden ayrışmalarını sağlayan belirli yöntemler geliştirmiştir. Sözgelimi, İslam düşünce geleneğinde önemli bir yere sahip olan Şîa, imamet doktrinini temel esaslarından biri olarak kabul etmiştir. Erken dönemden itibaren, dini otoritenin meşruiyetini sağlama çabaları, Müslüman grupların birbirlerinden farklı epistemolojik yaklaşımlar benimsemelerine neden olmuştur. Bazı gruplar, dini otoritenin kolektif bir topluluk tarafından yürütülebileceğini savunurken Şîî düşünürler imamın nass ile tayin edildiğini ileri sürmüş ve ayrıca Allah tarafından belirlenen imamın masumiyetini zorunlu bir nitelik olarak görmüştür. Bu anlayışa göre, imamlar, yalnızca dini rehberler değil, aynı zamanda ilahi bilgiye sahip, hatadan korunmuş ve mutlak doğruyu temsil eden otoriteler olarak kabul edilmiştir. Şîa ile Ehl-i Sünnet düşüncesi arasındaki imamet konusundaki tutum farklılığının, esasen imamların masumiyeti meselesinde derinleştiği de vurgulanmalıdır. Ne var ki Şîa mezhebinin kurumsallaşmasından önceki dönemde imamların masumiyeti inancını destekler nitelikte herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bilakis bahse konu edilen ilkeyle çelişecek pek çok örneğe de işaret edilebilir. Örneğin, Hz. Ali'nin (ö. 40/661) bazı hutbelerinde hata yapma ihtimalini dile getirdiği ve Allah'tan mağfiret dilediği rivayet edilmiştir. Aynı şekilde, Şîî kaynaklarda da yer alan bazı dualarda imamların Allah'tan bağışlanma dilediklerine dair ifadeler bulunmaktadır. Eğer imamların masumiyetinin erken dönemden itibaren mutlak bir kabul olduğu iddia edilirse bu tür rivayetlerin varlığı izah edilmesi gereken önemli bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Ammâr bin Yâsir'in (ö. 37/657), Sıffîn Savaşı'nın ardından Muâviye bin Ebî Süfyân'ın (ö. 60/680) her iki tarafı da Kur'an'ın hakemliğine çağırması üzerine, Ali bin Ebî Tâlib'i (ö. 40/661) bu

çağrının bir hile olabileceği konusunda uyardığı bilinmektedir. Yine Abbâsî Halifesi Me'mun (ö. 218/833), 201/818 yılında siyasi ve dini gerekçelerle İmam Ali er-Rıza'yı (ö. 203/818) veliahttı olarak ilan etmiştir. Ancak bu karar, Şîî toplumu içinde derin tartışmalara yol açmış ve bazı Şîî gruplar tarafından stratejik bir hata olarak değerlendirilmiştir. Bu ve benzeri örnekler, imamların söz ve eylemlerinin zaman zaman eleştiriye maruz kaldığını ve Şîa içerisinde farklı kesimler tarafından tartışıldığını ortaya koymaktadır. Oysa iddia edildiği gibi imamların masumiyeti herkes tarafından tartışmasız bir gerçek olarak kabul edilseydi, onların söz ve eylemlerine yönelik bu tür itirazların gündeme gelmesi mümkün olmazdı. Bununla birlikte, imamın masum olması gerektiği bazı aklî çıkarımlar sonucunda öngörülmüş ve bu nazariyeye uygun şekilde tarih seçmeci bir tavırla okunmuştur. İşaret edilen bu tutumun bir sonucu olarak, kimi rivayetler güvenilir kabul edilmeyerek doğrudan reddedilmiş, kimileri ise farklı yorumlara tabi tutulmuş veya göz ardı edilmiştir. Bu bildiri, imamette masumiyet inancının erken dönemde yaygın kabul görmediğini ve mezhebin sistemleşme sürecinde Şeyh Müfid (ö. 413/1022) gibi önde gelen âlimler tarafından doktrinel bir çerçeveye oturtulduğunu tarihsel deliller ışığında ele almayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle bildiri de imamette ismet düşüncesinin temelsiz bir inançken asli bir itikadi öğeye dönüştüğü ortaya koyulacaktır. Nitekim Şîî Usûliyyûn ekolünün önde gelen isimlerinden İbnü'l-Cüneyd (ö. 381/991), imamların masumiyeti konusunda olumsuz bir tutum sergilemiş ve bu görüşe mesafeli yaklaşmıştır. Bu durum, Şîî düşünce geleneğinde masumiyet doktrininin zaman içinde farklı yorumlara tabi tutulduğunu ve mutlak bir görüş birliği içinde şekillenmediğini göstermektedir. Şüphesiz, böyle bir inancın ortaya çıkışında, mezhebin temelini oluşturan imamette inancını güçlendirme kaygısı etkili olmuştur. Bununla birlikte imamette masumiyetin kabulü, yalnızca bu inançla sınırlı kalmayıp aynı zamanda imamın nass ile tayin edilmesi ve her dönemde bir imamın bulunmasının zorunluluğu gibi diğer temel ilkelerin de benimsenmesini gerektirmiştir. Ancak mezhebin benimsediği söz konusu ilkelerin yeni sorunları da beraberinde getirdiği ifade edilmelidir. Örneğin ismet sahibi bir imamın ümmetten uzaklaşarak fiili rehberlikten çekildiğini öne süren gaybet doktrini, imamların ismet sıfatı ile doğrudan çelişmektedir. Eğer imam hatasız bir ilahi otorite olarak toplumun dini ve siyasi rehberi ise, onun gaybete çekilmesi ümmeti korumasız bırakır ve ilahi rehberliğin kesintiye uğramasına neden olur ki bu durum Şîî doktrini açısından önemli bir açmaz oluşturmaktadır. Sonuç itibarıyla denilebilir ki dini anlamada meydana gelen değişimle birlikte teşekkül eden mezheplerin de dini anlama ve yorumlama biçimleri zamanla dönüşüm geçirmiştir. Öyle ki bu değişim yalnızca fer'î meselelerle sınırlı kalmamış, mezhebin kimliğini belirleyen asli unsurlarda da kendini göstermiştir. Çünkü imamların masumiyeti inancı, Şîa mezhebinin kimliğini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelmiş ve bu inanç mezhebin diğer doktrinel ilkeleriyle birlikte bir bütünlük oluşturmuştur. Ancak bu inancın erken dönemde yaygın bir kabul görmediği ve zamanla mezhebin tarihsel ve dini ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği açıktır. Bu bağlamda imamlarda masumiyet inancının mezhebin doktrinel yapısını oluşturan temel unsurlardan biri haline gelmesi, mezhep tarihindeki dönüşüm süreçlerinin anlaşılması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Şîa, İmamet, Masumiyet, Dönüşüm.

FROM ORTHODOXY TO HETERODOXY: THE TRANSFORMATION OF THE DOCTRINE OF ISMAH IN IMAMATE

ABSTRACT

Following the passing of the Prophet, who held absolute authority in the interpretation and practice of divine revelation, differences in religious understanding emerged among Muslims, eventually laying the groundwork for the formation of sects. As these sects developed their distinctive intellectual frameworks, they adopted specific methodologies that distinguished them from others. In this regard, Shi'ism, significant school within the Islamic intellectual tradition, has regarded the doctrine of imamate as one of its fundamental tenets. From the early period, efforts to legitimize religious authority led various Muslim groups to adopt differing epistemological approaches. While some argued that religious authority could be exercised collectively by the community, Shi'i scholars asserted that the imam is designated by divine decree (nass) and that infallibility (‘isma) is an essential attribute of the imam. According to this understanding, imams are not merely religious guides but are also considered divinely endowed with knowledge, protected from error, and embodying absolute truth. The primary divergence between Shi'i and Sunni thought regarding imamate centers on the issue of the imam's infallibility. However, prior to the institutionalization of the Shi'i sect, there is no concrete evidence supporting the belief in the absolute infallibility of imams. On the contrary, numerous accounts challenge this notion. For instance, it has been reported that ‘Alī b. Abī Ṭālib (d. 40/661), in some of his sermons, acknowledged the possibility of error and sought divine forgiveness. Similarly, some supplications found in Shi'i sources include expressions in which imams pray for God's pardon. If the infallibility of imams had been an undisputed belief from the early period, such reports would present significant contradiction that requires explanation. Furthermore, historical events illustrate that the actions and statements of imams were at times subject to criticism, even within Shi'i circles. For example, after the Battle of Şıffīn, ‘Ammār b. Yāsir (d. 37/657) warned ‘Alī b. Abī Ṭālib that Mu‘āwiya b. Abī Sufyān's (d. 60/680) call for arbitration might be deception. Likewise, the Abbasid Caliph al-Ma'mūn (d. 218/833) designated ‘Alī al-Riḍā (d. 203/818) as his heir in 201/818 for political and religious reasons, decision that sparked intense debate within the Shi'i community and was perceived by some factions as strategic mistake. These examples indicate that the words and actions of imams were not immune to critique and discussion among various Shi'i groups. Had the belief in infallibility been universally accepted, such objections would not have arisen. Instead, the doctrine of infallibility appears to have been rationalized through theological reasoning and retroactively aligned with historical narratives. As consequence of this approach, certain reports that contradicted the doctrine were dismissed, reinterpreted, or overlooked. This study aims to analyze, in light of historical evidence, how the belief in the infallibility of imams did not enjoy widespread acceptance in the early period but was doctrinally systematized by leading scholars such as Shaykh al-Mufīd (d. 413/1022). In other words, this study seeks to demonstrate how infallibility in imamate evolved from an unsubstantiated belief into core theological principle. Notably, Ibn al-Junayd (d. 381/991), an eminent scholar of the Usūlī Shi'i tradition, expressed reservations about the infallibility of imams, further illustrating that this doctrine was subject to differing interpretations within Shi'i thought and did not develop as monolithic

consensus. Undoubtedly, the emergence of this belief was influenced by the need to reinforce the foundational doctrine of imamate within Shī'ism. However, the acceptance of infallibility also necessitated the adoption of other essential principles, such as the divine appointment of the imam (nass) and the necessity of an ever-present imam in every era. Yet, these doctrinal affirmations introduced new theological challenges. For instance, the occultation (ghayba) doctrine, which posits that an infallible imam withdrew from direct leadership, appears to contradict the very premise of his role as an error-free divine authority. If the imam is an infallible guide, his absence would leave the community without leadership and disrupt divine guidance, presenting significant doctrinal paradox for Shī'ism. Ultimately, this study argues that sectarian interpretations of religion evolved alongside shifts in religious understanding. These changes were not confined to secondary (furū') matters but also extended to foundational principles that shaped sectarian identities. The belief in the infallibility of imams became defining feature of Shī'ī identity, forming an integral part of the sect's doctrinal framework. However, it is evident that this belief did not enjoy widespread acceptance in the early period but developed over time in response to historical and theological necessities. In this context, the institutionalization of infallibility within imamate serves as significant example of the transformation processes that shaped sectarian doctrines in Islamic history.

Keywords: Islamic Theology, Shī'ism, Imamate, Infallibility, Transformation.

İSLAM ÖNCESİ VE SONRASI ARAP ŞİİRİNDE GÜZELLİK TASVİRİ BAĞLAMINDA ESTETİK DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Arş. Gör. Furkan Yağcı

Necmettin Erbakan Üniversitesi

furkan.yagci@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7170-2427

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Esat Bağcı

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ebagci@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7543-6800

ÖZET

Şairin sözcükleri aynı zamanda toplumun da sözcükleridir. Şiirin söz evreni, toplumun sözcüklerinden oluşur. Şiirsel imgelerin şairin yaşam deneyimlerinden oluştuğu göz önüne alındığında, İslam'ın şairin düşünsel ve ruhsal dünyasında meydana getirdiği dönüşümün, eserlerine yansımaları kaçınılmaz bir süreçtir. Bu dönüşüm sadece şekil ve üslup açısından değil, aynı zamanda şiirin tematik yapısı, kullanılan imgeler ve özellikle güzellik algısı açısından da kendini göstermektedir.

Arap şiir geleneğinde muhteva, الأعراس الشعرية (el-ağrâdu's-şi'riyye) kavramıyla ifade edilmektedir. Klasik edebiyat otoriteleri Arap şiirinin temel tematik repertuarını medih (övgü), gazel (güzelleme), vasf (betimleme), fahr (övünme), hiciv (taşlama) ve mersiye (ağıt) olarak belirlemiştir. Zaman içerisinde ihvâniyyât (dostluk) ve hamriyyât (şarap ve meclis) gibi temalar da bu repertuara eklenmiş, tematik çeşitlilik genişlemiştir.

Güzellik kavramı, Arap şiir geleneğinde başta gazel olmak üzere çeşitli şiir türlerinde kendine yer bulmuştur. Gazel, ana teması sevgi ve aşk olan, sevgilinin fiziksel ve ruhsal güzelliklerinin tasvir edildiği şiir türü olarak tanımlanabilir. Bu tür, afif gazel (samimi aşk duygularının ve manevi güzelliğin işlendiği) ve hissî gazel (fiziksel özelliklerin betimlendiği) olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmaktadır.

İslam öncesi Arap toplumunun kültürel hayatını en rafine biçimde yansıtan Cahiliye dönemi şiirinde, güzellik algısı ağırlıklı olarak fiziksel ve maddi unsurlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dönemde Arap şairleri güzellik olgusunu 'kadın güzelliği' olarak somutlaştırmış, sevgiliyi ve güzellik unsurlarını yüceltmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Ümmü'l-İyas, Arap şiirinde yer alan ilk güzellik prototipi olarak kabul edilmektedir. Cahiliye dönemi şairleri ayrıca şehir tasvirleri, hayvan ve bitki betimlemeleri gibi diğer vasf şiirlerinde de güzellik unsurlarını işlemişlerdir.

İslamiyet'in gelişiyle şiir değerlendirme ölçütlerinde önemli değişimler gözlemlenmiştir. Hz. Peygamber'in edebî eleştirisi ölçütleri İslam'ın ruhuna uygun ahlâkî bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde şiir ağırlıklı olarak İslam müdafaası, ahlaki değerlerin teşviki ve İslam düşmanlarının hicvi için araç olarak kullanılmıştır. Güzellik tasvirleri ise daha ölçülü ve manevi değerlerle ilişkilendirilmiş bir karakter kazanmıştır.

Araştırmanın kapsamı, Cahiliye dönemi muallaka şairleri ile İslami dönem şairlerinden Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Züheyr ve Lebîd'in şiirleriyle sınırlandırılmıştır. Bu şairlerin seçilmesinin nedeni, her iki dönemin en karakteristik özelliklerini yansıtma ve şiirlerinde tasvir sanatını kullanmalarınıdır. İmruü'l-Kays Cahiliye şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilirken, Hassân b. Sâbit İslam'ın ilk şairi olarak anılmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi, metin analizi ve karşılaştırmalı analiz teknikleri kullanılmıştır. Şiirlerde yer alan güzelliğe dair bazı tasvir örnekleri ele alınarak bu tasvirlerin İslamiyet'in gelişi ile gösterdiği değişim irdelenmiştir. Ayrıca şiirlerdeki değişimin toplumsal ve kültürel arka planı da değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel tezi, bir şiir konusu olarak güzellik unsurunun İslam'ın gelişiyle birlikte hem içerik hem de üslup açısından önemli bir dönüşüm geçirdiğidir. Cahiliye dönemindeki ayrıntılı maddi tasvirlerin yerini, İslami dönemde daha ölçülü ve manevi değerlerle ilişkilendirilmiş tasvirlerin aldığı görülmektedir. Fakat bu durum İslam dönemi şairlerinin fiziksel güzellik tasvirlerini hiç kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bazı eleştirmenlere göre şiirin kalitesi geleneğe bağlı kalabildiği ölçüde yüksektir. Bundan dolayı Arap şiirinde geleneğe olan bağlılık sürmekte iken yeni unsurların da eklenmesiyle bir değişim ve dönüşüm olması yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu dönüşüm, yalnızca estetik bir değişimi değil, aynı zamanda dünya görüşü ve değer yargılarındaki köklü değişimi de yansıtmaktadır. Ayrıca İslam öncesi dönemde doğa, genellikle insan için bir mücadele alanı ve hayatta kalma mekânı olarak tasvir edilirken İslam sonrası dönemde doğa, Allah'ın varlığını ve kudretini gösteren ayetler olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Ülkemizde Arap şiirindeki güzellik algısı çoğunlukla sevgili prototipi ve aşk söylemi üzerinden ele alınmıştır. Sadık Armutlu'nun *Klasik Arap, Fars ve Türk Şiirinde Güzel/Sevgili Prototipleri*, Zeynep Özkanlı'nın *'Abbâs Mahmûd el-'Akkad'ın Güzellik Anlayışı* gibi bir prototip ya da şair üzerine araştırmalar vardır. Bu araştırmada ise dinin dönüştürücü gücü güzellik algısı açısından ele alınmıştır. Çalışma, mevcut literatüre katkı sağlamayı ve güzellik algısındaki dönüşümü daha kapsamlı bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemektedir. Ayrıca Türkçe literatürde İslam öncesi ve sonrası Arap şiirindeki güzellik tasvirlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmanın önemini artırmıştır.

Araştırma sonuçları, Arap şiirinde güzellik algısının İslam'ın gelişiyle önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Cahiliye döneminde ağırlıklı olarak fiziksel ve maddi boyutuyla ele alınan güzellik, İslami dönemde metafizik ve manevi boyutları da içeren daha kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. Ancak İslami dönem şairlerinin klasik dönem şiiri gazel türünden ve sevgilinin güzelliğini anlatmalarından tamamen soyutlandıklarını söylemek mümkün değildir. Edebiyat eleştirmenleri şiirin klasik

dönemdeki haline benzerliğinin onun kalitesini artıracaklarını ifade etmişlerdir. Şairlerden bazıları bu saikle Cahiliye dönemine benzer şiirler yazma gereği duymuşlardır. Sadru'l-İslam döneminde inkıtaya uğrayan fiziki güzellik tasvirleri, Emevi ve Abbasi dönemlerinde tekrar önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Arap Şiiri, Güzellik Tasvirleri, İslami Dönem, Estetik Dönüşüm.

AESTHETIC CHANGE AND TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF BEAUTY DEPICTIONS IN PRE-ISLAMIC AND POST-ISLAMIC ARABIC POETRY

ABSTRACT

The poet's words are simultaneously the words of society. The linguistic universe of poetry consists of the words of society. Given that poetic imagery is formed from the poet's life experiences, the transformation that Islam brought about in the poet's intellectual and spiritual world inevitably reflects in their works. This transformation manifests itself not only in terms of form and style, but also in the thematic structure of poetry, the images used, and particularly in the perception of beauty.

In the Arabic poetic tradition, content is expressed through the concept of *al-ağrādu's-ši'riyya* (الأغراض الشعرية). Classical literary authorities have established the fundamental thematic repertoire of Arabic poetry as *madih* (praise), *ğazal* (love poetry), *waşf* (description), *fahr* (boasting), *hiğā'* (satire), and *martiya* (elegy). Over time, themes such as *iğwāniyyāt* (friendship) and *hamriyyāt* (wine and drinking songs) were also added to this repertoire, expanding thematic diversity.

The concept of beauty has found its place in various genres of Arabic poetry, particularly in *ğazal*. *Ğazal* can be defined as poetic genre whose main theme is love and passion, depicting the physical and spiritual beauties of the beloved. This genre is divided into two subcategories: *'afif ğazal* (chaste love poetry dealing with sincere feelings of love and spiritual beauty) and *hissī ğazal* (sensual love poetry describing physical characteristics).

In pre-Islamic *Ğāhiliyya* period poetry, which reflects the cultural life of pre-Islamic Arab society in its most refined form, the perception of beauty was predominantly addressed within the framework of physical and material elements. During this period, Arab poets concretized the phenomenon of beauty as “feminine beauty”, aiming to glorify the beloved and elements of beauty. In this context, Umm al-Iyās is accepted as the first beauty prototype in Arabic poetry. *Ğāhiliyya* period poets also incorporated elements of beauty in other descriptive poems such as city descriptions and depictions of animals and plants.

With the advent of Islam, significant changes were observed in poetry evaluation criteria. The Prophet's literary criticism standards were built upon moral foundation compatible with the spirit of Islam. During this period, poetry was predominantly used as tool for defending Islam, promoting moral values, and satirizing the enemies of Islam. Beauty depictions, on the other hand, acquired more measured character associated with spiritual values.

The scope of the research is limited to the poems of the *Mu‘allaqa* poets of the *Ĝāhiliyya* period and Islamic period poets Ḥassān ibn Tābit, Ka‘b ibn Zuhayr, and Labīd. The reason for selecting these poets is that they reflect the most characteristic features of both periods and employ the art of description in their poetry. While Imru‘ al-Qays is considered one of the most important representatives of *Ĝāhiliyya* poetry, Ḥassān ibn Tābit is known as the first poet of Islam.

The study employed qualitative research methods including document analysis, textual analysis, and comparative analysis techniques. Some examples of beauty depictions in poems were examined, and the changes these depictions showed with the advent of Islam were investigated. Additionally, the social and cultural background of the changes in poetry was evaluated.

The main thesis of the study is that the element of beauty as poetic subject underwent significant transformation in both content and style with the advent of Islam. It is observed that the detailed material depictions of the *Ĝāhiliyya* period were replaced by more measured depictions associated with spiritual values in the Islamic period. However, this does not mean that Islamic period poets completely abstained from using physical beauty depictions. According to some critics, the quality of poetry is high to the extent that it can remain faithful to tradition. Therefore, while adherence to tradition continues in Arabic poetry, it is an undeniable fact that change and transformation occur with the addition of new elements. This transformation reflects not only an aesthetic change but also fundamental change in worldview and value judgments. Moreover, while nature was generally depicted as struggle arena and survival space for humans in the pre-Islamic period, in the post-Islamic period, nature began to be considered as signs showing God’s existence and power.

In our country, the perception of beauty in Arabic poetry has mostly been addressed through the beloved prototype and love discourse. There are studies on prototype or poet such as Sadık Armutlu’s *Klasik Arap, Fars ve Türk Şiirinde Güzeli/Sevgili Prototipleri* (Beautiful/Beloved Prototypes in Classical Arabic, Persian and Turkish Poetry) and Zeynep Özkanlı’s *‘Abbās Mahmūd el-‘Akkad’ın Güzellik Anlayışı* (‘Abbās Maḥmūd al-‘Aqqād’s Understanding of Beauty). In this research, however, the transformative power of religion is addressed in terms of the perception of beauty. The study aims to contribute to the existing literature and address the transformation in the perception of beauty from more comprehensive perspective. Additionally, the limited number of studies in Turkish literature that comparatively examine beauty depictions in pre-Islamic and post-Islamic Arabic poetry has increased the importance of this research.

The research results reveal that the perception of beauty in Arabic poetry underwent significant transformation with the advent of Islam. Beauty, which was predominantly addressed in its physical and material dimensions in the *Ĝāhiliyya* period, was treated more comprehensively in the Islamic period, including metaphysical and spiritual dimensions. However, it is not possible to say that Islamic period poets completely abstracted themselves from the classical period poetry genre of *ğazal* and describing the beauty of the beloved. Literary critics have stated that the similarity of poetry to its classical form would increase its quality. Some poets felt the need to write poems similar to the *Ĝāhiliyya* period with this motivation. Physical beauty

depictions, which were interrupted during the early Islamic period (*Şadr al-Islām*), regained importance in the Umayyad and Abbasid periods.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poetry, Beauty Depictions, Islamic Period, Aesthetic Transformation.

İSLÂM SİYASÎ TARİHİNDE KADIN PORTRESİNİN DEĞİŞİMİ: MELİKE ERVÂ'NIN YARIM ASRI AŞAN İKTİDARI

Dr. Maşide KAMİT

Necmettin Erbakan Üniversitesi

mkamit@erbakan.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1337-3266

ÖZET

İslâm tarihi olarak tanımlanan süreçte kadının siyasî alandaki varlığı ve üstlendiği roller, içinde bulunulan zaman dilimi, kültürel yapı ve coğrafyaya göre farklılık göstermiştir. Teorideki bazı tartışmaların ötesinde pratikte ortaya çıkan bu çeşitlilik aynı zamanda her bir toplumun kendine mahsus özelliklerinin ve içinde bulunulan şartların tarihî izdüşümleridir. Dolayısıyla kadının siyasî hayattaki varlığı ya da siyasî hayata herhangi bir şekilde dahil oluşunda, özellikle söz konusu toplumun kültürü ve bu husustaki bakış açısı önemli ölçüde etkili olurken kadının siyasî zeminde üstlendiği roller her dönem ve toplumda birbirinden farklı bir gelişim ve değişim süreci çerçevesinde şekillenmiştir.

İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren kadınlar siyasî alanda genellikle, biat etme, düşüncelerini ifade etme, istişarelerde görüş bildirme, halifelerin bazı yaklaşımlarını ve izledikleri siyaseti tenkit etme, muhalif bir hareketin liderliğini üstlenme ya da böyle bir harekete destek verme şeklinde bazı faaliyetlerde bulunmuştur. İslâm toplumunda, fetihlerle gerçekleşen etkileşimlerin etkisiyle siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan gelişmelere paralel olarak bazı değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu kapsamda idarî alanda da Bizans ve Sâsânî İmparatorluklarının etkisiyle ortaya çıkan saray hayatı, kadının siyasî hayattaki yeri ve rolü üzerinde etkili olmuştur. Saray hayatı, halifelerin başta anneleri, eşleri ve kız kardeşleri gibi yakın çevrelerinde yer alan bazı kadınların idareye ve idarî işlere olan ilgi ve vukûfiyetlerinin artmasına imkân sağlamıştır. Nitekim Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde bazı halifelerin annesi ya da eşi gibi yakın çevresinde yer alan bazı kadınların fiilî olarak siyasî bir güce sahip olmamalarına rağmen perde arkasında, oğullarını veliaht ilan ettirme, istediklerini çeşitli idari görevlere getirtme ya da bazı görevlileri azlettirme gibi halife üzerindeki etkileriyle siyasete yön verme çabaları rivayetlerde yer almıştır. Ancak kadınların siyasî hayata dair bu tasarrufları genellikle sınırlı bir mahiyete sahip olmuştur.

XI. asrın sonlarına gelindiğinde İslâm siyaset geleneğinde ortaya çıkan kadının bu söz konusu konumunun aksine yönetim yetkisini elinde bulunduran ve bulunduğu coğrafyada siyasî olaylara yön veren bir kadın figürüyle karşılaşmak mümkündür. Ye-

men’de hüküm süren Suleyhî hanedanına mensup Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî (ö.532/1138), yarım asrı aşkın iktidar süreci ve sergilediği yönetimiyle İslâm siyaset geleneğinde eşine az rastlanır bir konum elde eden önemli kadın şahsiyetlerden biri olmuştur. 439/1047-532/1138 yılları arasında Yemen’de hüküm süren Şîî bir hanedan olan Suleyhîler’in kurucusu Himyeri asıllı olup Hemdân kabilesine mensup Ali b. Muhammed Suleyhî’dir. Ervâ bint Ahmed, Suleyhî hükümdarı Ali b. Muhammed ve onun eşi Esmâ bint Şihâb nezaretinde iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Zekâsı, cesareti, dindarlığı, dürüstlüğü, edebî yönü ve güçlü karakteriyle öne çıkan Ervâ bint Ahmed, Suleyhî hükümdarı Ali b. Muhammed’in oğlu Melikü’l-Mükerrem Ahmed ile evlenmiştir. Onun evliliği vasıtasıyla Suleyhî hanedanına olan bu intisâbı ileride üstleneceği siyasî ve dinî roller için ilk adımı oluşturmuştur. Nitekim Suleyhî hükümdarı Ali es-Suleyhî’nin 459/1067 yılındaki vefatı üzerine yönetime oğlu Melikü’l-Mükerrem Ahmed geçmiştir. Peşi sıra çıkan isyanları bastırmakla uğraşan Melikü’l-Mükerrem Ahmed bir süre sonra rahatsızlığı sebebiyle devletin idaresini eşi Ervâ bint Ahmed’e bırakmıştır.

477/1084 yılında eşinin vefatıyla devlet yönetimini tamamen üstlenen ve sergilediği güçlü ve başarılı yönetimi sebebiyle Sebe Melikesine nispetle “Küçük Belkis” lakabıyla anılan Melike Ervâ, yönetimine karşı muhalif tavır sergileyenleri bertaraf ettikten sonra Mısır’daki Fatimî Halifesî Müstansır-Billâh ile diplomatik ilişkiler kurmayı başarmıştır. Melike Ervâ’nın Fatimî Halifesî ile bu bağlantısının ardından Yemen’de İsmâilî davet faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu gelişmelerin üzerine Fatimî Halifesî Müstansır-Billâh, Melike Ervâ’yı İsmâilî hiyerarşinin mertebelerinden biri olan “Hüccet” unvanı ile onurlandırmıştır. Melike Ervâ Yemen’deki yönetimi boyunca Şîî İsmâilî mezhebinin önemli bir temsilcisi olarak yürüttüğü faaliyetlerle dinî konumunu güçlendirmiştir. Üstelik Mısır’daki Şîî Fatimî Halîfesi’nin Sünnî Abbâsî Halifesiyile mücadelesi hususunda ekonomik açıdan da ayrı bir önem taşıyan Batı Hindistan’daki İsmâilî mezhebinin davet işlerinin sorumluluğu Melike Ervâ’ya verilmiştir. Böylece Melike Ervâ sergilediği yönetimiyle İslam siyasî tarihinde müstesna bir siyasî ve dinî konum elde etmiş önemli kadın hükümdarlardan biri olmuştur.

Melike Ervâ, İsmâilî davet hiyerarşisinin en üst kademelerinde yer alıp çalkantılı zamanlarda Yemen davetine liderlik eden tek kadın olduğu gibi Mısır’da yaşanan siyasî ayrılıkların ardından Musta’li Tayyibi da’vet faaliyetinin başlatılması ve devamlılığının sağlanması hususunda önemli adımlar atmıştır. Bunun yanı sıra halkının refahına önem veren, camiler, medreseler ve su kanalları inşa ettiren, eğitim ve dini kurumları desteklemek için özel faaliyetler yürüten ve halkın ekonomik refahı için çeşitli teşebbüslerde bulunan Melike Ervâ, sergilediği başarılı yönetimiyle İslâm toplumunda siyasî alanda etkin bir kadın yönetici portresi oluşturmuştur. Melike Ervâ’nın devlet yönetimindeki siyasî ve dinî stratejileri ile sergilediği diplomatik yetkinliği sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmayıp kadının siyasî otoriteyi temsil ettiği güçlü bir örnek olarak önemli bir tarihsel kesit sunmaktadır. Bu araştırmada, İslâm tarihinde böyle müstesna bir konuma ulaşan Melike Ervâ’nın uzun soluklu iktidarı merkeze alınarak kadının siyasî alandaki varlığı ve üstlendiği rollerin değişimi incelenmiş olup bu değişimi etkileyen hususlar analiz edilmiştir. Melike Ervâ’nın siyasî ve dinî bir lider olarak başarısının arka planında yer alan temel dinamiklerin neler olduğu değerlendirilerek Müslüman toplumda kadının siyasî alandaki varlığı ve rolünün değişim sürecine dair bir perspektif sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Ervâ bint Ahmed, Suleyhî hanedanı, Yemen, Fatimîler

THE CHANGING PORTRAIT OF WOMAN IN ISLAMIC POLITICAL HISTORY: QUEEN ARWA'S RULE FOR OVER HALF A CENTURY

ABSTRACT

In the process defined as Islamic history, the presence of women in the political sphere and the roles they assumed differed according to the time period, cultural structure and geography. Beyond some theoretical debates, this diversity in practice is also the historical projection of the unique characteristics of each society and the conditions in which it has existed. Therefore, the presence of women in political life or their involvement in political life in any way is significantly influenced by the culture of the society in question and its perspective on this issue, while the roles of women on the political ground have been shaped within the framework of different development and change process in every period and society.

Since the early periods of Islamic history, women have generally engaged in some activities in the political sphere, such as pledging allegiance, expressing their opinions, expressing their views in consultations, criticizing some of the caliphs' approaches and policies, assuming the leadership of an opposition movement or supporting such movement. In parallel with the developments in the political, social, cultural and economic fields, some changes and transformations took place in the Islamic society under the influence of the interactions realized through conquests. In this context, the palace life that emerged under the influence of the Byzantine and Sassanid Empires in the administrative sphere had an impact on the place and role of women in political life. Court life enabled some of the women in the caliphs' inner circle, especially their mothers, wives, and sisters, to increase their interest in and familiarity with administration and administrative affairs. As matter of fact, during the Umayyad and Abbasid periods, although some women in the close circle of some caliphs, such as their mothers or wives, did not have actual political power, their efforts to shape politics behind the scenes through their influence on the caliph, such as having their sons declared heir apparent, appointing whomever they wanted to various administrative positions, or dismissing some officials, have been reported in the narrations. However, women's involvement in political life was generally of limited nature.

Towards the end of the 11th century, contrary to the position of women that emerged in Islamic political tradition, it is possible to encounter female figures who held administrative authority and influenced political events in their geographical regions. Queen Arwa bint Ahmad al-Sulayhi (d. 532/1138), member of the Sulayhi dynasty that ruled Yemen, was one of the most important female figures in Islamic political tradition, achieving position rarely seen before thanks to her reign lasting more than half century and her administration. The founder of the Sulayhids, Shiite dynasty that ruled Yemen between 439/1047 and 532/1138, was Ali ibn Muhammad al-Sulayhi, member of the Hamdan tribe who was originally from Himyar. Arwa bint Ahmad received thorough education and training under the supervision of the Sulayhid ruler Ali b. Muhammad and his wife Asma bint Shihab. Distinguished by her intelligence, courage, piety, integrity, literary acumen, and strong character, Arwa bint Ahmad married Malik al-Mukarram Ahmad, the son of the Sulayhid ruler Ali b. Muḥammad. Through this marriage, her affiliation with the Sulayhid dynasty was established, mar-

king the initial step toward the political and religious roles she would later assume. Indeed, following the death of the Sulayhid ruler Ali al-Sulayhi in 459/1067, his son Malik al-Mukarram Ahmad succeeded him in governance. Malik al-Mukarram Ahmad, who was occupied with suppressing successive uprisings, eventually entrusted the administration of the state to his wife, Arwa bint Ahmad, due to illness.

Following the death of her husband in 477/1084, Queen Arwa fully assumed the administration of the state and, due to her strong and successful governance, earned the epithet ‘Little Bilqis’ in reference to the Queen of Sheba. After suppressing those who opposed her rule, she succeeded in establishing diplomatic relations with the Fatimid Caliph al-Mustansir Billah in Egypt. Following Queen Arwa’s connection with the Fatimid Caliph, Ismaili da’wah activities in Yemen gained significant momentum. In response to these developments, the Fatimid Caliph al-Mustansir Billah honored Queen Arwa with the title of ‘Hujja’, rank within the Ismaili hierarchy. Throughout her rule in Yemen, Queen Arwa reinforced her religious authority through her activities as prominent representative of the Shiite Ismaili sect. Furthermore, Queen Arwa was given responsibility for the Ismaili sect’s da’wah work in Western India, which was of particular economic importance in the context of the struggle between the Shiite Fatimid Caliphate in Egypt and the Sunni Abbasid Caliphate. Thus, Queen Arwa became one of the most important female rulers in Islamic political history, achieving an exceptional political and religious position through her leadership.

Queen Arwa was the only woman to hold position at the highest level of the Ismaili da’wah hierarchy and lead the Yemen da’wah during turbulent times. She also took important steps in initiating and ensuring the continuity of the Musta’li Tayyibi da’wah activities following the political divisions in Egypt. In addition, Queen Arwa, who cared about the welfare of her people, built mosques, madrasas and water channels, carried out special activities to support educational and religious institutions, and undertook various initiatives for the economic welfare of her people, created an image of an effective female leader in the political arena of Islamic society with her successful administration. Queen Arwa’s political and religious strategies in state administration and her diplomatic competence are not limited to her own period, but present an important historical cross-section as powerful example of woman representing political authority. This study focuses on the long reign of Queen Arwa, who achieved such an exceptional position in Islamic history, and examines the presence of woman in the political arena and the changes in the roles they assumed, analysing the factors that influenced these changes. By evaluating the fundamental dynamics behind Queen Arwa’s success as political and religious leader, this study aims to offer perspective on the process of change in the presence and role of women in the political arena in Muslim societies.

Keywords: Islamic History, Arwa bint Ahmad, Sulayhid dynasty, Yemen, Fatimids.

İKRAM KÜLTÜRÜNÜN TOPLUMSAL İŞLEVLERİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Zeynep KARABACAK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

230495006@stu.kmu.edu.tr

ORCID: 0009-0008-5383-4208

ÖZET

Toplumların oluşturdukları kültürler, onları tanımlayan ve kimliklerini oluşturan en önemli unsurlardandır. Kültür, yalnızca bireylerin kimliklerini ifade etmelerini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda, toplumsal yapılarına ilişkin bir analiz yapmayı mümkün kılar. İnsanların gündelik hayatta oluşturdukları ve sürdürdükleri alışkanlıklar, değerler ve pratikler, bu bağlamda toplumsal ve kültürel çözümler için kaynak oluşturmaktadır. Yemek sosyolojisi bu çözümler yapabileceği önemli alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yemek pratikleri, yalnızca beslenme biçimlerini değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve kültürel kodların bir yansımasıdır. Bu çerçevede ele alındığında, özellikle ikram kültürü; paylaşma, misafirperverlik, toplumsal hiyerarşi gibi birçok değerini izini sürebilmek açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu araştırma, geleneksel dönemden modern döneme ikram kültüründe meydana gelen değişimleri sosyolojik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel hedefi, ikram pratiklerinin tarihsel gelişimini, kültürel değerler üzerindeki etkisini ve bu süreçlerin toplumsal yapılarla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemi temel alınarak, doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilecektir. Araştırma kapsamında, tezler, kitaplar ve makaleler gibi yazılı kaynaklar incelenerek ikram kültürüne dair zengin bir veri seti oluşturulması amaçlanmaktadır.

Araştırma, geleneksel dönemden modern döneme kadar olan süreçle sınırlı olmakla beraber yalnızca yazılı kaynakların analizine dayanmakta, bireysel görüşme veya saha çalışması içermemektedir. Araştırmanın bir başka sınırlılığıysa, literatürdeki bütün kaynaklara erişim mümkün olmadığından, yalnızca elde edilen belgelerdeki bilgiler analiz edilmiştir. Literatür taramaları, yemek sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların genellikle yiyecek türleri ve bu yiyeceklerin dönemin toplumsal yapıları içindeki anlamları üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Selçuklu Döneminde yemek kültürü üzerine yapılan bir çalışmada, o zamanın şartları ve imkânları çerçevesinde bireylerin tükettikleri ürünler ve bu ürünleri nasıl tükettikleri üzerinde durulmuştur (Uzunağaç, 2014, s. 1). Hz. Muhammed döneminde yemek kültürünü inceleyen bir başka çalışmadaysa genellikle mevcut yiyecekler üzerinden bir değerlendirme yapılmış; ancak yemek pratikleri ve ikram etme alışkanlıklarına dair kapsamlı bir araştırmaya yer verilmemiştir (Demir Akgün, 2007, s. 2). Bu çalışma ise söz konusu eksikliği

gidermeyi hedeflemekte, mevcut yiyecek türlerinden ziyade bu yiyeceklerin tüketim ve paylaşım pratiklerine odaklanmaktadır. Çünkü mevcut yiyeceklerin varlığı tarihsel ve kültürel bir bilgi sunarken, bu yiyeceklerin tüketilme ve paylaşılma biçimleri, toplumsal yapıları ve ilişkileri anlamlandırmaya imkân tanıyan sosyolojik bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu yaklaşım, ikram kültürünün sosyolojik analizi açısından önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel soruları ise şu şekildedir:

Modern dönemde ikram kültürü, toplumsal statü göstergesi olarak nasıl bir rol üstlenmiştir?

Geleneksel dönemdeki ikram pratikleri ile modern dönemdeki pratikler arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

İkramın modern dönemde bir tüketim ve prestij aracı haline gelmesinin nedenleri nelerdir?

Kentleşme, modern ikram pratiklerini hangi yönlerden etkilemiştir?

Geleneksel döneme kıyasla modern dönemde ikramın ekonomik boyutu nasıl değişmiştir?

Modern dönemde ikram kültürü, bireyler arası sosyal ilişkileri nasıl şekillendirmektedir?

Modern ikram kültüründe bireysellik ve toplumsallık arasındaki ilişki nasıl değişmiştir?

Çalışma hayatı ve yoğun yaşam temposu, modern dönemde ikram alışkanlıklarını nasıl etkilemiştir?

Küreselleşme, modern dönemde ikram pratiklerine hangi yeni unsurları eklemiştir?

Bu sorular çerçevesinde özellikle şu temel meseleye odaklanılmaktadır: Kültürel değişim ve dönüşümler her dönemde görülse de, modern dönemi diğer dönemlerden ayıran ve incelemeye değer kılan nedir? İkram kültürü geçmişten günümüze değişirken, modern dönemde diğer dönemlerden farklı olarak ne tür gelişmeler yaşanmıştır? Bu bağlamda çalışma, yalnızca geçmişe ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda günümüzdeki toplumsal eğilimleri anlamlandırmaya ve kültürel dönüşüm süreçlerine dair daha kapsamlı bir perspektif sunmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yemek sosyolojisi, toplumsal değişim, kültür, modernizm, ikram

THE SOCIAL FUNCTIONS AND TRANSFORMATION OF THE CULTURE OF OFFERING

ABSTRACT

Cultures created by societies are among the most important elements that define them and shape their identities. Culture not only enables individuals to express their identities but also makes it possible to analyze the structure of societies. The habits, values, and practices that people form and maintain in their daily lives provide valuable resources for sociocultural analysis. In this context, the sociology of food emerges as significant field through which such analyses can be conducted. Food practices reflect not only methods of nourishment but also social relations and cultural codes. In this regard, the culture of offering food (ikram) presents rich area for examination, as it allows for the tracing of values such as sharing, hospitality, and social hierarchy. This study aims to analyze the changes in the culture of offering food from the traditional period to the modern era from sociological perspective. The main objective of the research is to reveal the historical development of offering practices, their impact on cultural values, and their relationship with social structures. The study will be conducted using qualitative research method, specifically document analysis. In this context, rich data set on the culture of offering will be created by examining written sources such as theses, books, and academic articles. The study is limited to the period from the traditional era to the modern period and is based solely on the analysis of written documents; it does not include interviews or fieldwork. Another limitation is the inability to access all relevant sources in the literature; therefore, only the available documents were analyzed. Literature reviews indicate that existing research in the field of food sociology often focuses on the types of foods available during specific periods and the sociocultural meanings of these foods. For example, study on the food culture during the Seljuk period emphasizes the types of products consumed by individuals and how they were consumed within the conditions and possibilities of that time (Uzunağaç, 2014, p.1). Similarly, study examining the food culture during the time of the Prophet Muhammad primarily focuses on the available food items, with limited exploration of food practices and offering habits (Demir Akgün, 2007, p.2). This study, however, aims to fill that gap by focusing not on the types of food, but rather on the practices of consuming and sharing them. While the presence of certain foods provides historical and cultural insights, the ways in which these foods are consumed and shared offer sociological perspective that helps make sense of social structures and relationships. This approach seeks to contribute meaningfully to the sociological analysis of offering culture. The main research questions of this study are as follows:

What role does offering culture play as an indicator of social status in the modern era?

What are the fundamental differences between offering practices in the traditional and modern periods?

What are the reasons for offering becoming tool of consumption and prestige in modern times?

In what ways has urbanization influenced modern offering practices?

How has the economic dimension of offering changed in the modern period compared to traditional times?

How does offering culture shape interpersonal social relationships in the modern era?

How has the relationship between individuality and collectivity changed in the context of modern offering practices?

How have work life and fast-paced lifestyle affected offering habits in the modern period?

What new elements has globalization introduced to modern offering practices?

Within the framework of these questions, the study particularly focuses on this fundamental issue: Although cultural changes and transformations can be observed in every era, what distinguishes the modern period from others and makes it worth examining? As the offering culture has evolved from past to present, what specific developments have occurred in the modern era that set it apart from previous periods? In this regard, the study not only aims to shed light on the past but also seeks to contribute to broader understanding of contemporary social tendencies and the processes of cultural transformation.

Keywords: Sociology of food, social change, culture, modernism, offering culture.

FARKLI KUŞAKTAKİ BİREYLERİN SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEKİ DİNİ İÇERİKLERLE ETKİLEŞİMLERİNİN DİNİ YAŞAMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYER

Selçuk Üniversitesi

ali.bayer@selcuk.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1867-5236

Gülsüm BAŞAK

Selçuk Üniversitesi

gulsum.basak42@gmail.com

ORCID: 0009-0003-5840-2221

ÖZET

Dijital dünyadaki gelişmeler sayesinde, dini bilginin ulaşılması sosyal medya platformları vasıtasıyla küresel boyuta taşınmıştır ve bu durum insanların dini bilgilere kolaylıkla ulaşabilmesine olanak sağlamıştır. Sanal dünyadaki gelişmelerin hızla ilerlemesi farklı kuşaklarda bulunan bireylerin dini yaşamlarını ve dini geleneklerini de paralel ölçüde etkilemiştir. Bu çalışma, dijitalleşmeyle birlikte sosyal medya platformlarının farklı kuşaklar arasındaki bireylerin dini yaşamlarına etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın temel gayesi, sosyal medya platformlarında yer alan dini içeriklere, farklı kuşakların ulaşma biçimleri ve dini yaşamları üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu noktada, sosyal medya platformlarının ve dijital araçların farklı kuşakların dini yaşamlarını ve dini değerlerini nasıl etkilediği sorusu araştırmanın temel sorularından birini oluşturmuştur. Dijitalleşme yaşlı kuşakların sosyal ve toplumsal etkileşimlerini güçlendirirken, genç kuşakların dini deneyimlerini nasıl özgür ve bireysel bir hale getirdiği ve bu durumun kuşak farklılıklarını nasıl derinleştirdiği analiz edilmiştir. Sosyal medya ve dijital platformlardaki dini içeriklere ulaşımın kolay olması, genç kuşaktaki bireylerin daha çeşitli dini pratikleri deneyimlemelerine olanak sağlamıştır. Ancak modernleşme ve dijitalleşmenin yaşlı kuşaklar üzerinde geleneksel dini değerlerin korunması ve dini aidiyetlerinin devam ettirilebilmesi noktasında daha sınırlı bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada sosyal medya platformlarındaki dini içeriklerin, geleneksel dini değerlerin korunması ve aktarılması noktasındaki dönüşüme etkisi değerlendirilmektedir. Farklı kuşakların sanal dünyada, dini yaşamlarını nasıl sürdürdükleri ve geleneksel dini değerlerindeki dönüşümle birlikte bu dönüşüme bakış açılarının nasıl geliştiği soruları araştırmanın önemli problemlerini oluşturmuştur. Araştırma neticesinde, dijital dünyada yaşlı kuşakların geleneksel dini değerlerini koruma gayretlerinin genç kuşaklar üzerindeki etkileri, sanal ortamda dini inançlarını nasıl sürdürdükleri, genç kuşakların ise dijitalleşmeyle birlikte dini

pratiklerinin daha bireysel hale gelip gelmediği problemleri analiz edilmiştir. Yaşlı kuşaklar, genç kuşaklara oranla dini aidiyetlerini ve dini değerlerini daha güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Bu durum kuşaklar arasındaki dini değerlerin aktarımında bir kırılma meydana getirmiş olabilir. “ Toplumsal değişim sürecinde sosyal medya platformları ve dijital araçlar dini deneyimlerin aktarımında bir kırılma meydana getirmiş olabilir mi?” sorusu araştırmanın bir diğer temel problemini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, bu araştırma aynı zamanda kuşaklar arasındaki dini değerlerin aktarımındaki dönüşümü incelemeyi hedeflemiştir. Bu farklılık ve karşılaştırma, araştırmanın temel verilerini oluşturmuştur. Literatürde yer alan tanımlar incelendiğinde, kuşaklar: belirli bir tarihte doğmuş, ortak toplumsal, ekonomik ve kültürel değerleri paylaşan topluluktur. Bu gruplar yaşadıkları dönemlerin sosyal olaylarını, ortak değerlerini, teknolojik gelişmelerin izlerini ve sahip oldukları inançlarını kimlerinde taşırlar. 1965-1979 aralığında doğmuş olan “X kuşağı” genellikle dijital araçlarla tanışan ve geleneksel dini yaşamlarını sürdüren bir grup ve 1980- 1999 aralığında doğan “Y kuşağı” dijital araçlarla erken dönemlerde tanışmış ve aynı zamanda geleneksel dini değerlerle etkileşim halinde olan bir kuşak iken, 2000- 2018 yılları arasında doğmuş “ Z kuşağı” ise tamamen dijital araçlarla etkileşim halinde olan ve geleneksel dini değerlerle etkileşimi diğer kuşaklara nazaran daha düşük düzeyde olan bir gruptur. Araştırmada Konya ilinin Selçuklu, Karatay ve Meram ilçelerinde yaşayan farklı kuşaklarda bulunan bireylerin sosyal medya üzerinde yer alan dini içeriklere ulaşma biçimlerinin, dini yaşamlarına ve değerlerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dijital araçların ve sosyal medyanın farklı kuşakların dini inanç ve yaşam biçimlerine nasıl şekil verdiği, yaşlı kuşakların dijitalleşen bir dünyada geleneksel dini yaşamlarını nasıl sürdürdükleri, modernleşme ve dijitalleşme sürecinde toplumsal bağların güçlenmesi ya da zayıflamasında sosyal medyanın dini yaşama etkisinin nasıl olduğu, dini değerlerin kuşaklar arası aktarımında bir kırılma meydana gelip gelmediği gibi belirli sorulara yanıtlar sunmaktadır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, farklı kuşaklardaki bireylerin sosyal medya platformlarındaki dini deneyimlerine dair mülakatlar yapılmıştır. Araştırmanın saha çalışması Konya İlinin Selçuklu, Karatay ve Meram ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda deney grubundaki katılımcılardan elde edilen verilere göre kuşaklar arasında sosyal medya kullanımı, dini yaşamları üzerinde bazı farklılıklar göstermektedir. Bu sonuçlar modernleşme ve dijitalleşme sürecinde sosyal medya, dini bilgilerin ulaşılması ve aktarılmasında büyük ölçüde kolaylık sağlarken aynı zamanda kuşaklar arasında farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir. Sosyal mecralar farklı kuşaktan bireylerin dini yaşamları üzerinde yalnızca bireysel düzeyde değil dini ve kültürel değerlerin aktarılması noktasında da kırılmalara neden olmaktadır. Araştırmanın zamanla değişen dijital araçlar ve sosyal medya üzerinde yer alan içeriklerin de değişimi açısından sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmada ulaşılan veriler, sosyal medya üzerindeki dini içeriklerin farklı kuşaklardaki bireylerin dini yaşamları ve geleneksel dini değerleri üzerindeki etkisinin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle toplumsal değişimle birlikte toplumsal bağların güçlenmesi ya da zayıflamasında ve geleneksel dini değerlerin aktarılması konusunda, dijitalleşmeyle birlikte sosyal medyanın rolü araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, modernleşme ve beraberinde gelen dijitalleşme ile birlikte sosyal medya platformlarının farklı kuşaktaki bireylerin dini yaşamlarına etkisi ve toplumsal dini değerlerin aktarılmasındaki rolü hakkında literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Dijital Araçlar, Sosyal Medya, Kuşak Farkı, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı, Dini Yaşam, Dini Değer, Sanal Din.

“THE IMPACT OF RELIGIOUS CONTENT INTERACTIONS ON SOCIAL MEDIA ON THE RELIGIOUS LIVES OF INDIVIDUALS FROM DIFFERENT GENERATIONS”

ABSTRACT

The developments in the digital world, the access to religious knowledge has been carried to global dimension through social media platforms, and this has enabled people to easily access religious information. The rapid progress of developments in the virtual world has also affected the religious lives and religious traditions of individuals of different generations in parallel. This study aims to examine the impact of social media platforms on the religious lives of individuals among different generations with digitalization. The primary objective of the study is also to explore how different generations access religious content through digital platforms and how this access influences their religious lives. While digitalization enhances the social and communal interactions of older generations, this study has analyzed how it leads to the liberation and individualization of religious experiences among younger generations, and how these changes have deepened generational differences. The ease of access to religious content on social media and digital platforms has enabled individuals from younger generations to experience more diverse religious practices. However, it is thought that the process of modernization and digitalization has had more limited impact on older generations in terms of preserving traditional religious values and maintaining religious affiliations. In this research, the effect of religious content on social media platforms on the transformation of the preservation and transmission of traditional religious values is evaluated. The research findings have analyzed the efforts of older generations to preserve their traditional religious values in the digital world, the impact of these efforts on younger generations, how younger generations maintain their religious beliefs in the virtual environment, and whether digitalization has led to greater individualization of religious practices among younger generations. Older generations maintain their religious affiliations and values more strongly than younger generations. In this context, this research also aims to examine the transformation in the transmission of religious values between generations. This difference and comparison constitute the essential components of the research. When the definitions in the literature are examined, generations are defined as communities born at specific time, sharing common social, economic, and cultural values. These groups carry in their identities the social events of the periods they lived in, their common values, the traces of technological developments and their beliefs. The “X generation”, born between 1965 and 1979, is generally group that is familiar with digital tools and maintains their traditional religious life, while the “Y generation”, born between 1980 and 1999, is generation that was familiar with digital tools in early periods and at the same time interacts with traditional religious values, while the “Z generation”, born between 2000 and 2018, is group that is completely interacting with digital tools and whose interaction with traditional religious values is at lower level compared to other generations. As method, qualitative research approach was adopted, and interviews were conducted regarding the religious experiences of individuals from different generations on social media platforms. The field study of the research was conducted in the Selçuklu, Karatay, and Meram districts of Konya Province. According to the data obtained from the participants in the experimental group as result of the research, social media use shows some differences in religious lives across generations.

These results suggest that while social media largely facilitates access to and transmission of religious information in the process of modernization and digitalization, it has also brought about differentiations between generations. Social media platforms are causing fractures in the religious lives of individuals from different generations not only at an individual level but also in terms of the transmission of religious and cultural values. The research has limitations in terms of the changing nature of digital tools and the content on social media over time. The data obtained in the research allows for the analysis of the impact of religious content on social media on the religious lives and traditional religious values of individuals from different generations. This research will provide perspective for larger-scale research to be conducted in this field. In this context, it is aimed to contribute to the literature about the impact of social media platforms on the religious lives of individuals in different generations with modernization and the accompanying digitalization, and their role in the transmission of social religious values.

Keywords: Digital Tools, Social Media, Generational Difference, Generation X, Generation Y, Generation Z, Religious Life, Religious Value, Virtual Religion.

DENETİMLİ SERBESTLİK MÜDÜRLÜKLERİNDEKİ MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İLE MAREP'İN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI (KONYA DENETİMLİ SERBESTLİK)

Mustafa USLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi

uslumstff@gmail.com

ORCID: 0009-0001-1533-6776

ÖZET

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren suç ve ceza olguları varlığını sürdürmüş, zamanla farklı dönem ve bölgelerde çeşitli ceza sistemleri geliştirilmiştir. Bu sistemler, genellikle adaletin sağlanması ve topluma fayda sunma gibi iki temel amaç etrafında şekillenmiştir. Ceza, yalnızca adaletin tesisi için değil, aynı zamanda suçlunun temel insani değerleri yeniden kazanmasını ve topluma entegre olan faydalı bir birey olmasını hedeflemelidir. Bu bağlamda, bireyin toplumdan tamamen soyutlanmasını önlemek amacıyla geliştirilen denetimli serbestlik sistemi, günümüzde insancıl ceza siyaseti anlayışının önemli bir unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Denetimli serbestlik, kamu güvenliğinin sağlanması, bireyin tekrar suça karışmasının önlenmesi ve yeniden topluma kazandırılmasını amaçlayan toplum temelli ve insan odaklı bir ceza infaz sistemidir. Bu amaç doğrultusunda denetimli serbestlik müdürlüklerinde, yükümlülerle kamu yararına çalışma, ev hapsi, elektronik kelepçe, belirli yer ve bölgelere gitmeme gibi infaz ve tedbir çalışmaları; bireysel görüşme, seminer ve grup çalışmaları gibi eğitim ve iyileştirme faaliyetleri yürütülmektedir. İyileştirme çalışmalarına yükümlüleri tanımak amacıyla, bireysel görüşme yapılması ile başlanır. Sanık veya hükümlünün grup çalışmasına hazır hale gelmesi ve gerekli görülmesi halinde iyileştirme çalışmalarına grup çalışması ile devam edilebilir. Bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları kurum personeli olan psikolog, sosyolog ve öğretmenler tarafından yürütülür. Bunun yanında kurumlar arası işbirliği çerçevesinde farklı kurum ve kuruluş personellerince yükümlülere yönelik kişisel, psikolojik ve manevi gelişimlerini destekleyici içerikli seminerler verilmektedir. Grup çalışmaları iki haftada bir, seminerler ise ayda bir olacak şekilde planlama yapılmaktadır.

Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığınca yapılandırılmış birçok müdahale programı olmasına rağmen ağırlıklı olarak Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Müdahale Programı (SAMBA), Gençler İçin Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Müdahale Programı (GENÇ SAMBA), Hayat İçin Değişim Müdahale Programı (HAYDE) ve Öfke Kontrol Müdahale Programları uygulanmaktadır.

SAMBA sigara, alkol ve madde bağımlılığını tedavi amacıyla hazırlanmış bir programdır. Ancak denetimli serbestlikte kullanılmak üzere hazırlanan SAMBA, tam bir tedavi programı olarak değil, bağımlı bireylerin farkındalıklarının artırılması amacıyla düzenlenmiştir.

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımı temel alınarak hazırlanmış olan öfke kontrol programları, öfkesini kontrol etmekte zorluk çeken kimselere uygulanabilecek modüllerdir. Öfke kontrol programlarının temel amaçları, yetersiz öfke kontrolünün bir risk faktörü olarak tespit edildiği durumlarda öfke kontrolünün önemine ilişkin farkındalık yaratmak ve daha sonra uygulanacak olan farklı programlar ve bireysel çalışmalar için bir temel oluşturmaktır. Denetimli serbestlik müdürlükleri özelinde geliştirilen öfke yönetim programlarıyla, öfkeye yol açan süreçleri ve davranışlarını izlemesi konusunda yükümlülere bilinçlendirmek; yükümlülere, öfkeyi kontrol etme konusunda bazı yöntemleri ve bu yöntemlerin yararlarını göstermek; yükümlülerin öfke kontrolü tekniklerini geliştirmelerini sağlamak amaçlanmaktadır.

Hayat İçin Değişim Programı (HAYDE) yetişkin yükümlülere yönelik düzenlenmiş olup suç davranışına sebep olan çeşitli bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal etkenlerin ele alındığı bir grupla çalışma programıdır. HAYDE programında, diğer grup çalışma programlarından farklı olarak katılımcıların seçiminde daha hassas davranılır. Buna göre, zeka düzeyi çok düşük olan, ciddi öğrenme zorlukları yaşayan, akut akıl sağlığı sorunları olan, cinsel suç işlemiş olan, madde kötüye kullanım sorunu olan, grup birliğini ve dinamizmini tehlikeye atan ve birden fazla suç geçmişine sahip olmayan yükümlüler HAYDE'ye dahil edilmez.

Din ve maneviyat bireyin duygularını yönetip davranışlarını şekillendirebilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu nedenle multidisipliner bir faaliyet olan eğitim iyileştirme çalışmalarında din ve maneviyat etken bir güçtür. Nitekim 1982 yılından itibaren kapalı ve açık ceza infaz kurumlarında cezaevi vaizleri görev yapmaktadır. Ceza infaz kurumlarında cezaevi vaizleri tarafından Kur'an-ı Kerim ve din dersi, koğuş ziyareti, bireysel görüşmeler, dini ve milli gün ve gecelerde düzenlenen programlar, bilgi yarışmaları organizasyonları ve konferanslar düzenlenmektedir.

Ceza infaz kurumlarında uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının verimliliği ve geri dönüşleri göz önüne alınarak, 3 Aralık 2019 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında işbirliği protokolü imzalanarak denetimli serbestlik kurumlarında da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunulmaya başlanmıştır. Bu hizmetler, manevi temelli bir yaklaşımla bireylerin vicdani gücünü harekete geçirerek ıslahını, suça yönelimlerinin önlenmesini ve topluma yeniden kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde bulunan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Birimi tarafından yükümlülere yönelik bireysel görüşmeler, seminerler ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan 10 oturumluk Manevi Rehberlik Programı'nı (MAREP) uygulanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 1 Ocak 2020 tarihinden itibaren denetimli serbestlik müdürlüklerinde uygulanmakta olan manevi danışmanlık ve rehberlik birimlerinin çalışma ve uygulama yöntemlerinin yeterliliği başta olmak üzere; özellikle MAREP modelinin avantaj ve dezavantajlarının konu edinildiği bir alan analizini ortaya koymaktır. Bu bağlamda şu temel sorulara da yanıtlar aranacaktır: Denetimli Serbestlik

Müdürlüklerinde manevi danışmanlık ve rehberlik etkin ve verimli bir çalışma gerçekleştirilebilir mi? MAREP tüm suç türlerine uygulanabilir mi? MAREP'in oturum başlıkları ve içerikleri suçla mücadeleye uygun mudur? Suç türlerine özel ayrı MAREP modelleri geliştirilmeli mi?

Bu kapsamda, son beş yılın istatistiksel verileri incelenmiş ve MAREP hakkında kurum uzmanları ile yükümlülerin görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma, uygulamanın etkinliği ve eksikliklerine dair bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: denetimli serbestlik, manevi danışmanlık, suç, ceza, başa çıkma.

SPİRİTUAL COUNSELING AND GUIDANCE AT PROBATION OFFICES AND THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF MAREP (KONYA PROBATION OFFICE)

ABSTRACT

Since the beginning of human history, the concepts of crime and punishment have persisted, and over time, various penal systems have been developed in different periods and regions. These systems have generally been shaped around two main goals: ensuring justice and providing benefits to society. Punishment should aim not only at the establishment of justice but also at helping the offender regain fundamental human values and become a useful individual integrated into society. In this context, the probation system, developed to prevent the complete isolation of individuals from society, stands out today as an important element of the humane penal policy approach.

Probation is a community-based, human-centered penal execution system aimed at ensuring public safety, preventing reoffending, and reintegrating the individual into society. In line with this goal, various activities are carried out at probation offices, including public service work, house arrest, electronic monitoring, and restrictions on visiting specific places or regions; as well as educational and rehabilitative activities such as individual interviews, seminars, and group work. Rehabilitative efforts begin with individual interviews to get to know the offenders. If necessary, offenders may continue rehabilitation through group work, once they are ready. Individual interviews and group sessions are conducted by institutional staff, such as psychologists, sociologists, and teachers. Additionally, within the framework of inter-institutional cooperation, seminars are provided by different organizations and personnel to support the personal, psychological, and spiritual development of the offenders. Group sessions are planned bi-weekly, while seminars are held monthly.

Although the Probation Department has implemented several intervention programs, the primary ones are the Smoking, Alcohol, and Substance Abuse Intervention Program (SAMBA), the Smoking, Alcohol, and Substance Abuse Intervention Program for Youth (GENÇ SAMBA), the Life Change Intervention Program (HAYDE), and Anger Management Intervention Programs.

SAMBA is a program designed to treat smoking, alcohol, and substance abuse. However, the SAMBA designed for probation is not a complete treatment program,

but rather program aimed at raising awareness among individuals struggling with addiction.

Anger management programs, based on the Cognitive Behavioral Approach, consist of modules that can be applied to individuals who have difficulty controlling their anger. The main goals of anger management programs are to raise awareness about the importance of anger control when inadequate anger control is identified as risk factor, and to lay the foundation for other programs and individual works that will be applied later. The aim is to make offenders conscious of the processes and behaviors that lead to anger through anger management programs developed within probation offices; to show them some methods of controlling anger and the benefits of these methods; and to help offenders improve their anger control techniques.

The Life Change Intervention Program (HAYDE) is designed for adult offenders and is group work program that addresses various cognitive, emotional, behavioral, and social factors contributing to criminal behavior. In contrast to other group work programs, more care is taken in selecting participants for HAYDE. Accordingly, offenders with very low intelligence, serious learning disabilities, acute mental health issues, history of sexual offenses, substance abuse problems, those who disrupt group unity and dynamics, and those with criminal record involving multiple offenses are excluded from HAYDE.

Religion and spirituality play significant role in managing emotions and shaping behavior. Therefore, in educational and rehabilitative activities, religion and spirituality are influential factors. Since 1982, prison chaplains have been serving in both closed and open penal institutions. In these institutions, prison chaplains provide religious education, Quran courses, ward visits, individual interviews, programs on religious and national days, quiz competitions, and conferences.

Considering the effectiveness and feedback of spiritual counseling and guidance services implemented in penal institutions, on December 3, 2019, cooperation protocol was signed between the Presidency of Religious Affairs and the Ministry of Justice, allowing spiritual counseling and guidance services to be provided at probation offices as well. These services aim to activate the individual's moral strength through spiritually-based approach, aiming at their rehabilitation, preventing reoffending, and reintegrating them into society. In this regard, the Spiritual Counseling and Guidance Unit at Probation Offices provides individual interviews, seminars, and the 10-session Spiritual Guidance Program (MAREP) prepared by the Presidency of Religious Affairs.

The aim of this study is to conduct field analysis primarily focusing on the sufficiency of the methods and practices of spiritual counseling and guidance units operating at probation offices since January 1, 2020, with special focus on the advantages and disadvantages of the MAREP model. In this context, the study seeks answers to the following fundamental questions: Can spiritual counseling and guidance at probation offices be conducted effectively and efficiently? Is MAREP applicable to all types of crimes? Are the session topics and contents of MAREP suitable for combating crime? Should separate MAREP models be developed for different types of crimes?

In this context, statistical data from the last five years have been analyzed, and the opinions of institutional experts and offenders have been solicited regarding MAREP. The research aims to provide an evaluation of the effectiveness and shortcomings of the implementation.

Keywords: Probation, spiritual counseling, crime, punishment, coping.

SİYONİST SİNEMADA “YENİ YAHUDİ” İMAJININ DÖNÜŞÜMÜ: SALLAH SHABATİ FİLMİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Mahmut Zahit ERGÜN

Ordu Üniversitesi

mahmutzergun@odu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1430-9378

ÖZET

19. yüzyılın sonlarında milliyetçi bir hareket olarak doğan Siyonizm, Yahudi halkına ulusal bir devlet vaadi sunan siyasi bir ideoloji olmanın ötesinde, aynı zamanda köklü bir kimlik inşası projesidir. Bu proje kapsamında, sinematik yapımlarda inşa edilen ve literatürde “Yeni Yahudi” olarak adlandırılan bir portre ortaya konmuş; geleneksel diaspora Yahudiliğinin yerini alması beklenen yeni, ideal bir Yahudi profili oluşturulmuştur. Yeni Yahudi, pasif, edilgen ve entelektüel olarak nitelendirilen diaspora Yahudi’sinin karşıtı olarak, aktif, üretken, savaşçı, seküler, toprağa bağlı ve ulusal değerlere adanmış bir kimlik olarak kurgulanmıştır. Bu yeni kimlik, özellikle Aşkenaz Yahudiliği üzerinden şekillenmiş; eğitilmiş, Avrupalı, modern bir Yahudi tipi etrafında idealleştirilmiştir. Bu figürün topluma benimsetilmesi, sinema gibi güçlü propaganda araçlarıyla desteklenmiş ve sinema, ulus inşa sürecinin merkezi bir aygıtı hâline getirilmiştir.

Klasik Siyonist sinema olarak adlandırılan dönemde çekilen pek çok film, bu Yeni Yahudi kimliğini yücelten ve halka ideal olarak sunan anlatılar inşa etmiştir. Bu filmlerde yer alan karakterler, genellikle kahramanlık, özveri, çalışkanlık ve topluma aidiyet gibi özellikleri temsil etmektedir. Ancak bu idealin oluşumu sırasında, Mizrahi Yahudiler başta olmak üzere, doğulu Yahudilerin dışlandığı, stereotiplere indirgendikleri ve sisteme uyumsuz figürler olarak temsil edildikleri dikkat çekmektedir. Yeni Yahudi imajının propagandasını yapan yapımlar arasında farklı bir tonda öne çıkan Sallah Shabati (1964) filmi ise Yeni Yahudi imajına doğrudan eleştiri getirmesi açısından dikkate değerdir.

Bu bildirinin amacı, 1964 yapımı Sallah Shabati filmi üzerinden, Yeni Yahudi kimliğinin nasıl inşa edildiğini değil, bu kimliğe içeriden nasıl bir eleştiri getirildiğini ve bunun sinema yoluyla nasıl görselleştirildiğini ortaya koymaktır. Ephraim Kishon’un yönettiği ve başrolünde Chaim Topol’un yer aldığı film, modern İsrail’e yeni göç etmiş doğulu (Mizrahi) bir Yahudi olan Sallah’ın hikâyesi etrafında gelişir. Sallah karakteri, kılık kıyafetinden davranış biçimine, konuşma tarzından dünya görüşüne kadar birçok unsuruyla, Yeni Yahudi idealine zıt bir figür olarak sunulur. Bu yönüyle film, Mizrahi Yahudilerin İsrail toplumunda maruz kaldığı dışlanmayı, Aşkenaz merkezli modernleşme idealinin hegemonik karakterini ve göçmen entegrasyon politikalarındaki yapısal eşitsizlikleri görünür kılmaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi, Sallah Shabati filminin, klasik Siyonist sinemanın yücelttiği Yeni Yahudi imajına karşı içeriden bir eleştiri olduğu ve bu eleştiriye mizah yoluyla yaptığıdır. Bu bağlamda film, Mizrahi Yahudilerin ötekileştirilmesini, modernleşme söyleminin kültürel tek tipleştirici yönünü ve İsrail toplumundaki etnik sınıflamaları hicvederek sorgular. Film, mizahı yalnızca eğlence amacıyla değil, aynı zamanda politik ve sosyolojik bir eleştiri aracı olarak kullanır. Karakterin sisteme uyumsuzluğu, kibbutz hayatına entegre olamaması, Aşkenaz elitlerle yaşadığı iletişim sorunları ve çocuklarının modern topluma daha kolay entegre olması gibi temalar, bu eleştiriye çok boyutlu bir biçimde sunar.

Bu çerçevede bildiride şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- Yeni Yahudi figürü, Siyonist sinemada hangi karakteristik özelliklerle temsil edilmiştir?
- Sallah Shabati filminde bu figür hangi yollarla sorgulanmakta ve eleştirilmektedir?
- Mizrahi Yahudi kimliği nasıl inşa edilmekte, nasıl aşağılanmakta ya da ötekileştirilmektedir?
- Filmde etnik, kültürel ve sınıfsal çatışmalar hangi sahne ve diyaloglarla görünür kılınmaktadır?
- Mizah, Siyonist anlatının ideolojik çerçevesini ne ölçüde dönüştürebilmektedir?

Bu sorulara yanıt ararken kullanılacak yöntem nitel içerik analizidir. Filmdeki sahneler, karakterler, diyaloglar ve anlatı yapısı, tematik düzlemde çözümlenmekte; filmdeki temsiller, stereotipler ve ideolojik göstergeler üzerinden yorumlanmaktadır. Analiz sırasında Ella Shohat, Amy Kronish, Miri Talmon gibi akademisyenlerin Siyonist sinema, Mizrahi temsili ve Bourekas sineması üzerine çalışmaları temel kuramsal arka planı oluşturmaktadır.

Benzeri filmler arasında Sallah Shabati'nin seçilmesinin birkaç gerekçesi mevcuttur. Bunlardan ilki, ilgili dönemde çekilmiş filmlerin propagandacı ruhundan farklı olarak filmin eleştirel bir yapıya oluşudur. Bir diğer gerekçe, filmin Mizrahi Yahudileri merkeze alan hikayesidir. Son olarak filmin yeni yaratılmaya çalışılan modern İsrail ulusundaki iç çatışmaları göstermesi onu bu araştırmaya konu yapan bir diğer sebeptir.

Bu bağlamda çalışmanın katkısı iki yönlü olacaktır. Birincisi, Sallah Shabati gibi mizahi bir yapının sadece eğlence değil, aynı zamanda politik bir müdahale olarak okunabileceğini göstermesi; ikincisi ise Siyonist ideolojinin tek tipleştirici kimlik anlatılarının ne ölçüde içeriden eleştirildiğini ve bu eleştirinin hangi temsil stratejileriyle yapıldığını ortaya koymasıdır. Bu bağlamda Sallah Shabati, sadece bir film değil, aynı zamanda İsrail toplumsal yapısındaki derin çatışmaları yansıtan bir ideolojik kırılma metni olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Siyonizm, Kimlik, Temsil, Aşkenaz, Mizrahi, Yeni Yahudi, Sallah Shabati.

THE TRANSFORMATION OF THE “NEW JEW” IMAGE IN ZIONIST CINEMA: A CRITICAL READING OF THE *SALLAH SHABATI*

ABSTRACT

Zionism, which emerged in the late 19th century as a nationalist movement, was not only a political ideology that promised the Jewish people a national state, but also a comprehensive project of identity reconstruction. Within the scope of this project, a new, ideal Jewish profile was constructed in cinematic narratives—referred to in the literature as the “New Jew.” The New Jew was envisioned as the antithesis of the traditional Diaspora Jew, who was often characterized as passive, docile, and overly intellectual. Instead, the New Jew was constructed as active, productive, militant, secular, rooted in the land, and devoted to national values. This model was largely based on the Ashkenazi Jewish identity and idealized as an educated, modern, European-type Jew. The dissemination of this figure across society was supported by strong propaganda tools such as cinema, which became a central apparatus in the process of nation-building.

During the period known as classical Zionist cinema (approximately 1950–1970), numerous films were produced to glorify and popularize the New Jew. These films commonly portrayed characters who embodied heroism, self-sacrifice, labor, and devotion to the collective. However, while constructing this ideal, many films excluded or stereotyped Eastern Jews, particularly Mizrahi Jews, presenting them as backward, marginal, or incompatible with the Zionist project. Among these productions, *Sallah Shabati* (1964) stands out as a rare example that does not propagate the New Jew image but rather offers an internal critique of it through satire and irony.

The aim of this paper is not to trace how the New Jew identity was constructed in Zionist cinema, but rather to examine how it was challenged from within through the 1964 film *Sallah Shabati*, and how this critique was visualized and articulated via cinematic language. Directed by Ephraim Kishon and starring Chaim Topol, the film follows the story of Sallah, a recently immigrated Mizrahi Jew in Israel. From his clothing and speech to his worldview and behavior, Sallah represents the antithesis of the New Jew ideal. The film brings to light the social exclusion faced by Mizrahi Jews, the hegemonic character of Ashkenazi-centered modernization, and the structural inequalities embedded in Israel’s immigrant integration policies.

The core hypothesis of this study is that *Sallah Shabati* functions as an internal critique of the idealized New Jew image promoted by classical Zionist cinema, and that this critique is carried out through the strategic use of humor. The film questions the marginalization of Mizrahi Jews, the homogenizing aspects of modernization discourse, and the ethnic hierarchies present in Israeli society. Humor is used not merely as a form of entertainment, but as a political and sociological tool of resistance and criticism. Themes such as Sallah’s incompatibility with the system, his inability to integrate into kibbutz life, his communication difficulties with the Ashkenazi elite, and the greater social adaptability of his children collectively form the foundation of this multifaceted critique.

Accordingly, the following research questions will guide the inquiry:

- How is the New Jew figure represented in Zionist cinema in terms of its characteristic traits?
- In what ways does Sallah Shabati challenge and deconstruct this figure?
- How is Mizrahi Jewish identity constructed, marginalized, or folklorized in the film?
- Which scenes and dialogues bring to light the ethnic, cultural, and class-based conflicts?
- To what extent can humor alter or subvert the ideological framework of Zionist discourse?

The methodology employed in this study is qualitative content analysis. The film is examined through its scenes, characters, dialogues, and narrative structure. Representational strategies, stereotypes, and ideological signifiers are analyzed using thematic lens. Theoretical insights from scholars such as Ella Shohat, Amy Kronish, and Miri Talmon—who have extensively written on Zionist cinema, Mizrahi representation, and the Bourekas film genre—form the conceptual framework of the analysis.

There are several reasons why Sallah Shabati was selected among other films of the period. First, it differs significantly from the propagandistic tone of most classical Zionist films due to its openly critical narrative. Second, it centers Mizrahi Jewish experiences, which are often marginalized or caricatured in mainstream cinema. Finally, the film exposes the internal contradictions of modern Israeli nationhood and reveals the complexities of identity politics within Zionist discourse.

This study offers two main contributions: first, it demonstrates that humorous film like Sallah Shabati can be read not only as entertainment but also as form of political intervention; and second, it illustrates how the homogenizing narratives of Zionist ideology have been internally challenged, and through which cinematic strategies this subversion has been achieved. In this regard, Sallah Shabati is not merely film, but critical ideological rupture that reflects deep-seated conflicts within Israeli society.

Keywords: Zionism, Cinema, Identity, Representation, Ashkenazi, Mizrahi, New Jew, Sallah Shabati.

MODERN KAMUSAL ALANDA DİN: POST-SEKÜLER ÇÖZÜM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Asaf GANBAROV

Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

asefganbarov@ait.edu.az

ORCID: 0000-0002-6082-6029

ÖZET

Bu çalışma, modern çoğulcu kamusal alanda dini hareketlerin ve dini söylemlerin etkin temsiline yönelik bir çözüm olarak Habermas'ın ireli sürdürdüğü post-sekülerizm konusunu ele almaktadır. Çalışmada ilk olarak, post-sekülerizmin kavramsal ve kuramsal çözümlenmesi yapılmakta, araştırmacıların post-sekülerizmle ilgili görüşleri ve eleştirileri tartışılmaktadır. Araştırmanın yöntemi, Habermas, Taylor ve diğer sosyologların çağdaş dünyada dinin kamusal alanda görünürlüğü ve sekülerizmin sınırlılıklarını tartışan temel kaynakların ve ilgili literatürün taranması, konuya dair görüşlerin ve eleştirel yorumların karşılaştırılmasından ibarettir. Araştırmanın amacı, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda post-sekülerizm kuramının dindar bireylerin ve dini hareketlerin etkinliğine hangi katkıları sağladığını, farklı inançlara ve yaşam tarzlarına sahip bireylerin bir arada yaşamasına olanak sağlayan daha çoğulcu toplumun inşasında ne kadar etkili olduğunu anlamaktır.

Bu anlamda belirtmelidir ki, klasik sekülerizm dini inanç özgürlüğünü onaylamakla birlikte, çağdaş toplumların sosyal, kültürel ve siyasal hayatının seküler ilkeler üzerinde yapılandırılmasını ve dinin özel alanla sınırlandırılmasını temel bir norm olarak kabul eder. Ancak dinin toplumsal öneminin yitirilmesi, kamusal alandan geri çekilerek özel alana sıkışması beklentileri günümüz dünyasında gerçekçi yaklaşım gibi gözükmemektedir. Berger (1999) ve Taylor (2009) gibi bazı araştırmacılar, modernleşme sürecinin dünyayı kesin bir şekilde daha seküler hale getireceği varsayımlarının gerçeği yansıtmadığını ve dinin hâlâ sosyo-politik süreçlerde önemli bir rol oynadığını kabul etmiştir. Böylece, “dinin insan hayatının merkezinden uzaklaşması” (Bruce, 2011) veya “toplumsal ve bireysel düzlemde dinin öneminin azalması” (Martin, 2017) gibi ifadelerle tanımlanan sekülerleşme teorisine yönelik eleştirel yaklaşımlar giderek artmaktadır. Ayrıca, modern rasyonalizmin insan ihtiyaçlarına her zaman cevap verememesi, manevi arayışları artırmış ve yeni dini hareketlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Casanova, *Modern Dünyada Kamusal Dinler* (1994) adlı kitabında XX. yüzyılın sonlarından itibaren dini kurumların özel alanla sınırlandırılmasını reddederek kamusal rolünü yeniden üstlendiğini savunmuştur. Casanova'ya göre dini kurumlar, geniş modern haklar için mücadele etmeye başlamış, seküler kurumların

ahlaki kaygıları göz ardı etmesine karşı eleştiriler getirerek kamusal bir farkındalık oluşturmuş, böylece demokratik sivil toplumun bir parçası haline gelmiştir.

Habermas'ın (2005) savunduğu post-sekülerizm kuramı, dinin kişisel alana hapsedilmesinin hem imkânsız, hem de istenmeyen bir durum olduğunu ileri sürer. Dinin toplumun sosyo-kültürel yaşamındaki rolü, dünyanın kader yüklü, küresel ve ekolojik sorunlarının çözümüne önemli katkılar sağlayabileceğini savunuyor. Dolayısıyla laik kurumların, dini kurumlarla ortak zeminde küresel meseleleri tartışmaya açık olması ve toplumu ayrı kutuplara bölmemesi gerekmektedir. Habermas, böyle ortak bir platformun ortaya çıkabilmesi için laik kurumların dini saygın bir dünya görüşü olarak kabul etmesi, dinsel kurumların da modern dünyanın talepleriyle uyumlu bir dinsel dünya görüşü sunması gerektiğini düşünmektedir. Kısaca, Habermas' göre dini söylemlerin demokratik ve seküler bir dile "tercüme edilmesi" gerekmektedir.

Habermas, *Post-Seküler Topluma Dair Notlar (2008)* adlı makalesinde çokkültürcülük ile sekülerlik arasında bir denge kurulmasının önemini vurguluyor. Onun fikrinde, çokkültürcülük taraftarları kolektif kimliklerin korunmasını savunurken, laikler bireysel hakların ön planda tutulmasını savunurlar. Çokkültürcüler kolektif kimliklerin korunmasını öne çıkarmakta, diğer tarafı "radikal aydınlanma" ile suçlamaktadırlar. Nitekim, cemaatçi bir bakış açısıyla, soyut bütünleşme politikaları azınlıkların çoğunluk kültürüne asimile olmasına yol açmaktadır. Katı laikliği savunanlar ise, etnik azınlıkların hiçbir taviz vermeden bütünleşmesinin gerekliliğini vurgularken, karşıtlarını "aydınlanma düşüncelerine ihanet" etmekle suçluyorlar. Habermas, post-sekülerizm kuramının bu karşıt kampları birbirlerine yaklaştırmasına inanmakta, karşılıklı saygı ve işbirliği içinde birlikte yaşamının sağlanmasına bir çözüm olabileceğini belirtmektedir.

Post-sekülerizm kuramı, en başta post-seküler kavramının belirsizliği ve çok anlamlılığı, çoğunluk dinlerine ayrıcalık tanıma riski ve liberal olmayan uygulamaları barındırma gibi endişeler de dahil olmak üzere bir çok eleştirilere maruz kalmıştır. Kavramsal açıdan post-sekülerlik dinin geri dönüşünü, sekülerleşmenin gerçekleşmediğini ima eden analitik bir kavramı mı, yoksa devletin ve toplumun üzerine belirli siyasi ve dini görevler yükleyen normatif bir yaklaşımı mı ifade etmektedir? Habermas, bir taraftan yeni dini hareketlerin, köktenci dini grupların ortaya çıkmasını işaret ederek (2008) post-seküler bir toplumsal durumdan bahsetmekte, diğer taraftan post-seküler toplumda siyasal yapının sekülerizm kapsamında dini çoğulculuğu taşımayacağını, dini kurumların kamusal alanda temsiline yönelik sekülerizmin sınırlarının genişletilmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Fakat dini kurumların kamusal alanda temsilinin gerekli şartlarından bir diğeri ise yorum topluluklarının (dini grupların) dini söylemlerinin seküler dile tercüme edilmesidir. Böylece, birbirinden bağımsız etkenler olan siyasal yapının, seküler toplumsal kesimin ve dini hareketlerin işbirliğini gerektiren post-seküler toplumun ortaya çıkmasının oldukça zor olduğu gözükmektedir.

Sonuç olarak söylene bilir ki, post-sekülerizm modern kamusal alanda bütün toplumsal grupların eşit ve adil temsilini sağlama yönünde bir çözüm önermektedir. Post-seküler yaklaşım, karşıt ideolojik kamplara ayrılmış seküler-dindar ayrımlarını

aşarak, toplumun demokratik değerlerini korumakla birlikte, toplumsal ve küresel sorunların çözülmesinde dinin ahlaki ve sosyal sermayesinden yararlanmanın önünü açmaktadır. Post-sekülerizm sekülerizmin reddini değil, farkı dini, milli ve etnik grupların birlikte yaşam pratiğini daha demokratik, kapsayıcı ve çoğulcu zeminde gerçekleştiren bir kamusal alanı yapılandıрмаğı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post-sekülerizm, sekülerizm, kamusal alan, dini çoğulculuk, sekülerleşme.

ABSTRACT

This research captures the post-secularism concept, which introduced by Habermas as solution for the effective representation of religious discourses in the modern public sphere. The research analyses the conceptual and theoretical backgrounds of post-secularism and discusses the critical views about post-secularism. The methodology of the study consists of reviewing the main sources by Habermas, Taylor and other sociologists discussing the role of religion in public sphere and the limitations of secularism in the contemporary world, and comparing the views and critical interpretations on the subject. The aim of the research is to understand how post-secularism contributes to the effectiveness of religious people in the social, cultural and political spheres and how effective it is in creating more pluralistic society that allows individuals with different beliefs to live together.

It should be noted that, while classical secularism affirms freedom of religious belief, it accepts as basic norm that the social, cultural and political life of contemporary societies should be structured on secular principles and religion should be restricted to the private sphere. However, the expectations that religion will lose its social importance and withdraw from the public sphere do not seem to be realistic in contemporary world. Some researchers, such as Berger (1999) and Taylor (2009), have acknowledged that the assumptions that the modernization will definitely make the world more secular do not reflect the reality and that religion still plays an important role in society. Thus, there has been growing critical approach to secularization theory, which is defined as “the removal of religion from the center of human life” (Bruce, 2011) or “the declining importance of religion at the social and individual level” (Martin, 2017). Moreover, the failure of modern rationalism to respond to all human needs has increased spiritual searches and led to emergence of new religious movements. Casanova (1994) argued that, since the late 20th century, religious institutions have rejected being confined to the private sphere and have once again assumed their public roles. According to Casanova, religious institutions have begun to struggle for broader modern rights, raised public awareness by criticizing secular institutions for ignoring moral concerns, and thus became part of democratic civil society.

Habermas’ (2005) theory of post-secularism argues that the confinement of religion to the private sphere is both impossible and undesirable. In his view, the role of religion in the socio-cultural life of society can contribute to the solution of the world’s important problems. Therefore, secular institutions should be open to discuss global issues on common ground with religious institutions and not divide society into separate poles. Habermas believes that in order for creating such common platform,

secular institutions must accept religion as respectable worldview and religious institutions must introduce religious worldview that is compatible with the demands of the modern world. In short, according to Habermas, religious discourses need to be "translated" into secular language.

Habermas (2008) argues for balance between multiculturalism, which values group identities, and secularism, which prioritizes individual rights. While multiculturalists criticize strict secularists for promoting "radical enlightenment," secularists accuse multiculturalists of undermining enlightenment ideals. From communitarian view, forced integration risks minority assimilation. Habermas proposes post-secularism as way to bridge these divides and promote respectful coexistence.

The theory of post-secularism has been subjected to number of criticisms, most notably the ambiguity of the term post-secular, the risk of privileging majority religions, and concerns about illiberal practices. Conceptually, does post-secularism refer to an analytical concept that implies the return of religion, or normative approach that places certain political and religious duties on the state and society? On the one hand, Habermas mentions the post-secular situation, pointing to the emergence of new religious movements (2008), on the other hand, he argues that the political structure cannot accommodate religious pluralism within the scope of secularism, and that it is necessary to expand the boundaries of secularism for religious institutions. However, the necessary condition for representation of religious institutions in the public sphere is the translation of the religious discourses. The emergence of post-secular society, requiring cooperation between politics, secular society, and religious movements, appears quite difficult.

In conclusion, post-secularism offers solution to ensure equal representation of all social groups in public sphere. Post-secularism transcends the secular-religious ideological divides and paves the way for utilizing the moral and social capital of religion in solving global problems. Post-secularism do not aim to reject secularism, but construct public sphere that realizes the practice of coexistence of different religious groups on more democratic, inclusive and pluralistic basis.

Keywords: Post-secularism, secularism, public sphere, religious pluralism, secularization.

SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM ARASINDA EROL GÜNGÖR'ÜN DİN ANLAYIŞI

Doç. Dr. Hakan HEMŞİNLİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

hhemsinli@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4977-9054

ÖZET

Türkiye'nin entelektüel hayatının son dönemlerindeki en etkili isimlerden biri, şüphesiz Erol Güngör'dür. Kısa hayatında (1938-1983) sosyoloji, psikoloji, ahlâk, tasavvuf, tarih gibi birçok alanda telif ve tercüme eserler kazandırmış bir fikir adamı olarak Güngör, İslâm dünyasının sorunlarını Türkiye özelinde ele almış ve bunlara çözüm önerileri sunmuştur. Genel olarak din özel olarak da İslâm ile ilgili meseleleri, bir ilim adamı zihniyeti veya bir sosyal bilimci bakış açısıyla incelemesi onun en fazla dikkat ettiği noktalardan biridir. O, dinî meseleleri daha rasyonel bir zeminde tartışmayı toplumsal ve kültürel unsurları hesaba katarak araştırmayı hedef edinir. Müslümanların, dünyadaki değişime siyasî, iktisadî, hukukî vb. olarak ayak uyduramayınca Batı'yı taklit edip onun bilimini, hukukunu, yöntemini vb. iktibas ettiğini dile getirir. İslam davasını siyasî bir dava olarak görmeyen Güngör, Müslümanların yeni bir medeniyet kurarak varlıklarını korumak ve geleceğe taşımak zorunda olduklarını savunur. Din onun için bir yaşam tarzı olarak karşımıza çıkan bir olgudur. Ancak, bu yaşam tarzı sadece vicdanlara hapsedilmiş bireysel bir yaşam tarzı olmaktan ziyade, toplumsal, kültürel, sanatsal vb. yönü de bulunan bir yaşam tarzıdır. Değişen dünyada dinin konumu, durağan ve değişmez değil, aksine kendisini sürekli olarak yenileyen ve çağın sorunları karşısında, kendisini indiği döneme hapsedmeyip o sorunların üstesinden gelen ve tüm dünyaya bir model sunabilen dinamik bir konumdur. Güngör'ün dinî düşüncesinin temelinde, dinin temel esaslarının sabit olduğu, İslâm hukukunun ve insanların din algılarının ve anlayışlarının değişebileceği gerçeği yatar. İslam'ın yaşama gücünü kendi iç dinamiklerinden aldığını savunan ve bunun da kültür ve medeniyet yoluyla gelecek nesillere aktarıldığını ifade eden Güngör, 21. yüzyılda ortaya çıkmış birçok ideolojinin alternatifi olarak İslam'ın bu yaşama gücünü hep koruyacağına inanır. Ona göre din, yaşamın tüm alanını kuşatması yönüyle dinamik olmak zorundadır. Çünkü, değişen dünyada insanın hayatı sabit kalmaz. Eğer din hayatın tüm alanını kuşatıyor ise onun nizamını da sağlamak zorundadır. Bu nedenle, sosyal hayatın nizamının korunmasında, sürdürülmesinde dinin önemli bir rolü vardır. Bu rolü üstlenmesi gereken, dinin “değişen” yönüdür. Dinin “süreklilik” gösteren yani “değişmeyen/sabit” yönü ise imanî hakikatlerdir. Bu açıdan bakıldığında iki temel sacayağı üzerinde bulunan din, pergelin sabit, değişmez ve merkezde bulunan ayağı ile sürekli değişip dönüşebilen, her çağda kendisini yenileyebilen ve her yere uzanan ayağı arasında bir denge unsuru oluşturur. Dinin, hayatın tüm alanını kuşatıcı bir

özelliğ taşıyor olmasını da bu çift yönlülüğe sahip olmasıyla açıklamak mümkündür. Neredeyse bir sabitenin kalmadığı bu çağda, dinin mahiyetini ve konumunu, bir düşünürün gözünden görmeyi hedefleyen bu bildirinin temel amacı, Güngör'ün bir yaşam tarzı olarak gördüğü İslâm hakkındaki görüşlerini temele alarak, dinin mahiyeti ve özelliklerini tespit etmektir. Buradan hareketle, dinin değişen dünyada değişmeyen yapısının nasıl korunacağını belirlemek ve dinin değişen, dönüşen, yeniden yapılandırılan yönünün neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde cevabını arayacağımız temel soru, dinin sabit ve değişmez tarafı var mıdır? Varsa bunlar ne anlama gelmektedir? Ayrıca, Güngör'ün yaklaşık kırk beş yıl önce İslâm'ın meselelerine ürettiği çözüm önerileri bugün için geçerliliğini korumakta mıdır? Müslümanlar değişim karşısında nasıl bir tavır sergilemek durumundalar? Müslümanlar niçin geri kaldı? Bu soru gerçekten doğru bir soru mu? Müslümanların geri kalmasının nedenleri değişime ayak uyduramamak mı yoksa değişime direnmek mi? Felsefe tarihindeki Parmenides ile Herakleitos'un “süreklilik” ve “değişim” konusundaki tartışmaları konunun arka planını oluşturacak şekilde giriş bölümünde verilecek ve yukarıdaki sorular mümkün olduğu kadar bu tartışmanın etrafında cevaplanmaya çalışılacaktır. Bildiri temel olarak, üç temel başlıktan oluşacaktır. İlkinde, Erol Güngör'ün dini nasıl anladığına, nasıl tanımladığına ve dinin mahiyetini nasıl gördüğüne odaklanılacak ve dinin temel işlevlerinin ortaya çıkarılmasına gayret gösterilecektir. İkinci başlıkta, Güngör'ün süreklilik gösterdiğine inandığı dinin değişmez ve sabit yönünden neyi kastettiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Dinin değişip dönüşen yönü ise üçüncü başlıkta ele alınacak bir yaşam tarzı olarak ve hayatın bütün alanını kuşatan dinin bu iki yönle nasıl bir irtibatla olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Güngör'ün dinin mahiyeti ve konumuna dair düşüncelerinin ortaya çıkarılmasında, bir taraftan aydınların rolüne ve İttihad-ı İslâm tezine, bir taraftan da milliyetçilik, kültür, medeniyet, ıslah, reform gibi kavramlara değinilecektir. Çünkü, Güngör'ün temel düşünceleri bu tez ve kavramlar etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda bildirinin temel yöntemini, Güngör'ün düşüncelerinin hem tasvir edilerek açıklığa kavuşturulması hem de çözümleyici bir tarzda sunulması oluşturacaktır. Bununla birlikte, eleştirel bir üslup yoluyla metni hazırlamak merhum Güngör'ün en büyük beklentisini karşılaması adına önemli bir adım sayılmalıdır. Bildiride, onun *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri* adlı eseri temele alınmakla birlikte, zaman zaman diğer eserlerine de dolaylı olarak başvurulacaktır. Konu her ne kadar sosyolojik bir mesele olsa bile, bizim buradaki gayretimiz, dinin toplum üzerindeki etkisini tespit etmekten ziyade, felsefi bir mesele olarak dinin mahiyetini anlamak ve anlamlandırmaya çalışmaktır. Dolayısıyla, mesele, daha çok din felsefesi bakış açısıyla ortaya konulmaya gayret gösterilecektir. Bu çalışmanın temel iddiası, Güngör'ün din anlayışının “süreklilik” ve “değişim” arasında dinamik bir yapıda olduğu tezine dayanacaktır. Ayrıca, İslâm'ın tarihsel süreç içerisinde hem köklü bir sürekliliğe sahip olduğu hem de her çağda kendisini yenileyebilen evrensel bir hakikat taşıdığı savunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Erol Güngör, Din, Değişim, Süreklili

EROL GÜNGÖR'S UNDERSTANDING OF RELIGION BETWEEN CONTINUITY AND CHANGE

ABSTRACT

One of the most influential figures in Turkey's intellectual life in recent times is undoubtedly Erol Güngör. In his short life (1938–1983), he made significant contributions to various fields, including sociology, psychology, ethics, Sufism, and history, producing both original works and translations. As a thinker, Güngör examined the problems of the Islamic world, particularly in the context of Turkey, and proposed solutions. A key aspect of his approach was his examination of religious issues—particularly those related to Islam—from a scientific and social scientific perspective. His primary objective was to analyze religious matters within a rational framework while considering social and cultural dynamics.

Güngör argued that when Muslims failed to adapt to global changes in political, economic, and legal spheres, they resorted to imitating the West, adopting its science, legal system, and methodologies. Rejecting the idea that the Islamic cause is purely political one, he maintained that Muslims must establish a new civilization to sustain their existence and secure their future. For Güngör, religion is a way of life—one that extends beyond individual belief to encompass social, cultural, and artistic dimensions. He emphasized that the role of religion in a changing world is not static or immutable but rather dynamic, capable of continually renewing itself and addressing contemporary challenges. Religion, in his view, should not be confined to the historical period in which it emerged; instead, it should evolve to provide solutions and offer a model to the world.

At the core of Güngör's religious thought lies the idea that while the fundamental principles of religion remain constant, Islamic law and people's perceptions and interpretations of religion can change. He asserted that Islam derives its vitality from its internal dynamics, which are transmitted to future generations through culture and civilization. Güngör believed that Islam would continue to maintain its vitality as an alternative to various ideologies that emerged in the 21st century. According to him, religion must be dynamic because it encompasses all aspects of life, and since human life is not static, neither can religion be. If religion is to shape life, it must also regulate it. Therefore, religion plays a crucial role in preserving and maintaining the order of social life, a role that emerges from its adaptable and evolving aspects. On the other hand, the unchanging and permanent dimension of religion consists of fundamental articles of faith. From this perspective, religion is based on two essential pillars: one that is fixed, immutable, and central—like the unmoving leg of a compass—and another that is constantly evolving, renewing itself in every era, and extending to all areas of life. The comprehensiveness of religion in all aspects of life can be understood through this duality.

In an era where permanence is increasingly rare, this paper aims to explore the nature and role of religion through the lens of a prominent thinker. Taking Güngör's views on Islam as a way of life as a foundation, it seeks to determine the characteristics and essence of religion. The study also aims to explore how the unchanging structure of religion can be preserved in a changing world and what constitutes the mutable,

transformative, and reconstructive aspects of religion. The central questions guiding this research include: Does religion have fixed and unchanging aspects? If so, what do they signify? Additionally, are the solutions Güngör proposed for Islam's challenges approximately forty-five years ago still relevant today? How should Muslims respond to change? Is the question of why Muslims have fallen behind valid one? Is their stagnation due to resistance to change or an inability to adapt?

The introduction of this study will provide conceptual framework based on the philosophical debate between Parmenides and Heraclitus on continuity and change. The subsequent analysis will be structured into three main sections. The first section will focus on how Erol Güngör understood, defined, and conceptualized religion, aiming to identify its fundamental functions. The second section will examine what Güngör meant by the immutable and fixed aspects of religion that he believed to be continuous. The third section will address the transformative aspects of religion, considering its role as way of life that encompasses all aspects of human existence and analyzing the interplay between these two dimensions.

In uncovering Güngör's views on the nature and position of religion, this study will also engage with related concepts such as the role of intellectuals, the idea of Islamic unity (Ittihad-ı Islam), nationalism, culture, civilization, reform, and revival. These themes are central to Güngör's intellectual framework. The methodology of the study will involve both descriptive and analytical approaches to Güngör's ideas. Additionally, adopting critical stance is essential in order to align with Güngör's own intellectual expectations. While the primary reference for this study will be Güngör's work Islam's Contemporary Issues, other works of his will also be referenced when necessary.

Although the subject of this paper has sociological implications, its primary focus is not to analyze the social effects of religion but to understand and interpret the nature of religion from philosophical standpoint. Thus, the study will be conducted from the perspective of the philosophy of religion. The main argument of this paper is that Güngör's understanding of religion is characterized by dynamic balance between continuity and change. Furthermore, it will be argued that Islam, throughout history, has maintained both deep-rooted continuity and the capacity for renewal, embodying universal truth adaptable to every era.

Keywords: Philosophy of Religion, Erol Güngör, Religion, Change, Continuity.

ÇATIŞMA VE UYUM BAĞLAMINDA KUR'AN'DA KUŞAKLAR ARASI FARKLILAŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AÇIKALIN

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

bunyaminacikalin@kilis.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8333-5548

ÖZET

İnsanları ve cinleri kendisine kulluk etsinler diye yarattığını ifade buyuran Yüce Allah, bilgisi ancak kendi katında bulunan kıyamet vaktine kadar, kuşakları bir-biri ardınca var etmektedir. Hz. Adem'den itibaren, ölüm-hayat döngüsü içerisinde tekrarlanan bir sürece tabi olan insan, genellikle dede-baba gibi kendisinden önceki nesiller ile evlat-torun gibi kendisinden sonra gelen kuşaklarla aynı zaman dilimlerinde yaşamaktadır. Dünyaya geldiğinde, torun ve evlat iken, imkanlar elverirse, baba ve dede olmakta, değişik yaşların kendine mahsus hallerini tecrübe etmektedir.

Hayatın akışı içinde 3-5 yıllık zaman dilimleri bile pek çok değişimin yaşanması, teknolojik ilerlemelerin vuku bulması için yeterlidir. Aralarında 3-5 yıllık zaman farkı bulunan çocuklar ile gençler arasında bile yeniliklere uyum sağlama ve değer yargıları açısından farklılıklar bulunabilir. Çevremize baktığımızda genelde, yaşı büyük olanların yeni nesli küçümsediğini, beğenmediğini, eleştirdiğini, onları saygısız, aşırı özgüvenli bulduklarını ve kendi gençlik dönemlerine özlem duyduklarını görmekteyiz. Gençler ve çocuklar ise yetişkinleri geri kafalı, yeniliklere kapalı, bağnaz, aşırı kuralcı, korkak, yenilik ve değişime kapalı, zevksiz, eğlencesiz, teknolojik gelişmelerden habersiz görme eğilimindedir. Bu farklı değerlendirmelere soğukkanlı ve objektif şekilde bakıldığında, duygu, düşünce ve hayata bakışların birbirine benzemediği, çıkarlar ve hayattan beklentilerin çatıştığı anlaşılmaktadır. İster yetişkin ister genç olsun dikkatten kaçırılmaması gereken husus, insanoğlunun her düşüncesinin ve yaptığının uygun ve yerinde olmayabileceğini, nefsanî arzularına, şahsî çıkarlarına uyup, yanlış yapma ihtimalinin mevcut olduğunu aklından çıkarmamasıdır.

Hayata gelme hakkına kavuşan her birey, yapmış olduğu tercihleri doğrultusunda, kendi imtihanını vermekte, yaptıklarının karşılığını hem dünyada hem de ölümden sonraki hayatında görmektedir. Yüce Allah tarihin her döneminde, peygamberleri aracılığıyla insanların mutluluğu için bazı inanç ve davranış kurallarını bildirmiştir. Kur'an'da gerek geçmiş peygamberlerin gerekse Hz. Muhammed'in muhatapları ile ilişkilerine, tartışmalarına, mücadelelerine yer verilmektedir. Kur'an aynı zamanda bu ilişkilerin sonuçlarını da bildirmekte, -değişmez bir kural (sünnetullah) olarak-

iman edip güzel işler yapanların mutlu, diğerlerinin hüznü ve perişan olduklarını dikkatlere sunmaktadır.

Çalışmada Kur'an kıssalarında yer alan kuşaklar arası ilişkiler, Hz. Adem ve oğulları, Hz. Nuh ve oğulları, Hz. İbrahim ve babası/oğulları, Hz. Yakup ve oğulları, Hz. Dâvûd ve oğlu, Hz. Lokman ve oğlu, Hz. Şuayb ve kızları, Hz. Zekeriya ve oğlu, Hz. Meryem ve oğlu arasındaki diyaloglar örneğinde incelenecektir. Kur'an'da anlatılan kıssalar göz önünde bulundurulduğunda, anılan peygamberlerden Hz. Adem, Hz. Nûh ve Hz. Yakup oğullarından bazılarıyla uyumlu iken bazılarıyla uyumlu olmamıştır. Düşünce yapısı ve yaptıklarına bakıldığında Hâbil'in, babası Hz. Adem'in yolunu takip ettiği görülürken, Kâbil'in babası ve kardeşi gibi olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Nûh'un oğullarından Hâm, Sâm ve Yafes kendisine iman etmiş, gemiye binerek kurtulmuş ancak diğer oğlu Yâm iman etmemiş, tufan çıktığında boğularak can vermiştir. Hz. Yakup'un oğulları, kardeşleri Hz. Yusuf'u kıskanmış bu hususta babalarını hatalı görmüş, çareyi Hz. Yusuf'u babalarından uzaklaştırmada bulmuşlardır.

Kur'an'da Hz. Dâvûd'un kendisi gibi peygamber olan bir tek oğlu Hz. Süleyman'dan bahsedilmektedir. Genel anlamda Hz. Süleyman'ın babasıyla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bir olayda, babasına muhalefet etmiş, kendilerine başvuran davalı hakkında babasının vardığı hükme itiraz etmiş, kendisi başka bir çözüm yolu göstermiştir. Sonuçta Hz. Dâvûd oğlunun getirdiği hükmü daha makul bulmuştur. Bu örnek olayda baba ve oğulun düşünceleri birbirinden farklı olmuştur.

Kur'an'da zikredilen yukarıda bahsettiğimiz diğer baba ve anneler ile evlatlarının uyumlu oldukları anlaşılmaktadır.

Nesiller arası etkileşim ve iletişimin izlerini, Kur'an'da “babalarının yolundan/izinden ayrılmak istemediklerini belirten” toplulukların hikayelerinde de bulmak mümkündür. Kıssalarına yer verilen Hûd, Sâlih, İbrahim, Şuayb ve Musa (.s.) peygamberlerin yanı sıra Hz. Muhammed de muhataplarından buna benzer tepkiler almıştır. Bu durum, yaşadıkları dönemler farklı da olsa, peygamberlerin davetiyle karşılaştıklarında insanların tutumlarının birbirine benzediğini göstermektedir. Peygamberlerin davet ettiği yeni iman ve amel ilkeleri, bu kimselerin atalarından devraldıkları bilgi, uygulama ve alışkanlıklarıyla çelişmekte, çatışmaktadır. Peygamber ve ona uyanlar, eski neslin iman, ahlak ve amelleriyle ters düşerken, peygambere karşı çıkanlar, kendilerinden önceki nesille uyum içinde görünmektedirler.

Çalışmada yukarıda zikredilen, Kur'an'daki kuşaklar arası uyum/çatışma örneklerinin incelenmesi, diyaloglarda geçen ifadelerin üzerinde durulması, ilgili âyetlerden çıkması muhtemel doğrudan ve dolaylı mesajların, ibret ve derslerin tespit edilmesi, böylece kuşaklar arası çatışmalar yaşayan günümüz insanına Kur'an'dan çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmada, bahsi geçen âyetler hakkında yapılan açıklamaların yer aldığı tefsir literatürü, hedeflenen amaçlar doğrultusunda kapsamlı bir taramaya tabi tutulacaktır. Ayrıca konu hakkında yazılmış tez ve makalelerden istifade edilecektir. İlgili literatürün incelenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılacaktır.

Konu ile ilgili âyetler ve örneklere göz atıldığında, yapılacak araştırmaların sonucunda şöyle bir sonuca ulaşılabileceği beklenmektedir: Kur'an'daki örnekler çer-

çevesinde, kuşaklar arasındaki uyum ya da çatışmalarda önceki nesil ya da sonraki neslin mutlak manada doğru ve haklı olduğunu söylemek uygun görünmemektedir. Yeni ve çağdaş olan her zaman makbul olmadığı gibi, öncekiler ve eskiler her zaman isabetli kararlar vermeyebilirler. Buna göre sonuç itibarıyla, Yüce Allah'ın gönderdiği, elçilerinin tebliğ ettiği hakikatlere göre şekillenmiş sağduyulu, makul, adil, önyargılı olmayan, aşırılıklardan arınmış, istişarelerle olgunlaşmış bakış açılarına erişmeye gayret edilmeli ve onlara uyulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, tefsir, kuşaklar, çatışma, uyum.

INTERGENERATIONAL DIFFERENCES IN THE QUR'AN IN THE CONTEXT OF CONFLICT AND HARMONY

ABSTRACT

Almighty Allah, who stated that He created humans and jinn to serve Him, creates generations one after another until the Day of Judgment, the knowledge of which is only with Him. Since Adam, humans, who are subject to repetitive process within the cycle of death and life, generally live in the same time periods as the generations before them, such as grandfathers and fathers, and the generations after them, such as children and grandchildren. When they come to this world, they are grandchildren and children, and if the opportunities allow, they become fathers and grandfathers, experiencing the unique states of different ages.

Even 3-5 year periods in the flow of life are enough for many changes to occur and for technological advances to occur. There may be differences in terms of adapting to innovations and value judgments even between children and young people who have 3-5 year time difference between them. When we look around us, we generally see that the older ones belittle, dislike, criticize the new generation, find them disrespectful, overconfident, and miss their own youth. Young people and children tend to see adults as narrow-minded, closed to innovations, bigoted, overly prescriptive, cowardly, closed to innovation and change, tasteless, unfun, and unaware of technological developments. When these different evaluations are looked at calmly and objectively, it is understood that feelings, thoughts, and outlooks on life are not similar, and that interests and expectations from life conflict. Whether adult or young, the point that should not be overlooked is that not every thought and action of human being may be appropriate, and that there is possibility of making mistakes by following their egoistic desires and personal interests.

Every individual who has gained the right to come to life, is tested in accordance with the choices they have made, and sees the rewards of their actions both in this world and in the afterlife. In every period of history, Almighty Allah has revealed certain rules of belief and behavior for the happiness of people through His prophets. The Quran includes the relationships, discussions and struggles of both the past prophets and Hz. Muhammad with their interlocutors. The Quran also informs us of the results of these relationships, and - as an unchangeable rule (sunnahullah) - draws attention to the fact that those who believe and do good deeds are happy, while others are sad and miserable.

In this study, the intergenerational relationships in the Quranic stories will be examined with the examples of the dialogues between Adam and his sons, Noah and his sons, Ibrahim and his father/sons, Jacob and his sons, David and his son, Luqman and his son, Shuayb and his daughters, Zakariya and his son, Maryam and her son. When the stories told in the Quran are taken into consideration, while some of the prophets mentioned, Adam, Noah and Jacob, were compatible with some of their sons, they were not compatible with others. When we look at their mindset and actions, it is seen that Habil followed the path of his father Adam, while Cabil was not like his father and brother. Noah's sons, Ham, Sham and Jafes believed in him and were saved by boarding the ship, but his other son Yam did not believe and drowned when the flood came. Jacob's sons were jealous of their brother Yusuf and saw their father as wrong in this regard, and they found the solution in alienating Yusuf from their father.

In the Quran, David's only son, Solomon, who was prophet like him, is mentioned. In general, it is understood that Solomon was in harmony with his father. However, in one incident, he opposed his father, objected to the verdict his father reached regarding the defendant who applied to them, and he himself suggested another solution. As result, David found the verdict brought by his son more reasonable. In this example, the thoughts of the father and son were different from each other.

It is understood that the other fathers and mothers mentioned in the Quran and their children were in harmony.

It is also possible to find traces of interaction and communication between generations in the stories of communities in the Quran that "state that they do not want to deviate from the path/footsteps of their fathers". In addition to the prophets Hud, Salih, Ibrahim, Shuayb and Musa (pbuh) whose stories are included, Muhammad also received similar reactions from his addressees. This situation shows that people's attitudes are similar to each other when they encounter the invitation of the prophets, even though the periods they lived in are different. The new principles of faith and practice that the prophets invited contradict and clash with the knowledge, practices and habits that these people inherited from their ancestors. While the prophet and those who followed him were at odds with the faith, morals and practices of the older generation, those who opposed the prophet appeared to be in harmony with the generation before them.

The aim of the study is to examine the examples of intergenerational harmony/conflict in the Quran mentioned above, to focus on the expressions in the dialogues, to identify the direct and indirect messages, lessons and lessons that may come from the relevant verses, and thus to present solution suggestions from the Quran to today's people experiencing intergenerational conflicts. In the study, the exegesis literature, which includes explanations about the aforementioned verses, will be subjected to comprehensive scan in line with the targeted purposes. In addition, theses and articles written on the subject will be used. In the examination of the relevant literature, the document analysis technique, one of the qualitative research methods, will be used.

When the verses and examples related to the subject are examined, it is expected that the following conclusion will be reached as result of the research to be conducted: Within the framework of the examples in the Quran, it does not seem

appropriate to say that the previous generation or the next generation is absolutely right and correct in terms of harmony or conflict between generations. Just as what is new and contemporary is not always acceptable, the previous and old ones may not always make accurate decisions. Accordingly, as result, we should strive to reach common sense, reasonable, fair, unprejudiced, free from extremes, matured through consultations and adhere to perspectives that are shaped according to the truths sent by Almighty Allah and conveyed by His messengers.

Keywords: Quran, tafsir, generations, conflict, harmony.

DİN VE SOSYAL ADAPTASYON İLİŞKİSİ ÜZERİNE: HOLLANDA'DA YAŞAYAN TÜRKLER ÖRNEĞİ¹

Prof. Dr. Ahmet Özalp

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ahmet.ozalp@ogu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3134-3084

Şifa ŞAHİN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

hsifa.sahin@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2837-7673

ÖZET

Din, her toplum üzerinde varlığını ve önemini daima korumuştur. Göç de toplumları oluşturması ve dönüştürmesi bakımından her toplumda etkisi yoğun biçimde görülen bir olgudur. Toplum üzerinde etkisi olan göç ve din ilişkisi bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Zira göç ve din birbirini etkileyen fenomenlerdir. Karşılıklı bu ilişki ve etkileşim ilk insanlardan itibaren tarihin her safhasında görülen bir durumdur. Göç, ekonomik siyasi sosyal nedenlere bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmış, hem değişen topluma uyum sağlamak için değişime uğramış hem de toplumu değiştiren dönüştüren yeniden şekillendiren faktör olarak toplumla karşılıklı etkileşim halinde varlığını sürdürmüştür. Tüm bu önemi ve etkisi nedeniyle bu bildirinin konusu olarak göç olgusu seçilmiştir. Bu bildirinin temel sorusunu Türkiye’den Hollanda’ya göç eden bireylerin bulunduğu bölgedeki yerel halkla entegrasyon sürecinde dinin rolü ve etkileri oluşturmaktadır. Buna ek olarak bireylerin sosyal entegrasyon, kimlik inşa etme, sosyal ilişkiler kurma, yerel halkın davranış örüntülerine dahil olma veya dışarda kalma tutumlarında dinin etkilerinin neler olduğu çalışmanın alt sorularını oluşturmaktadır.

Bu bildirinin temel amacı, göç sonrasında sosyal entegrasyon üzerinde dinin etkilerini derinlemesine analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, göçmenlerin yerel toplumla sosyal entegrasyon sürecinde dinin olumlu ve olumsuz etkileri, katkıları veya ket vuran yönleri mercek altına alınmıştır. Nitekim din, göçmenler üzerinde dini kimliği koruma, dini pratikleri yerine getirme, emir ve yasaklara uyma yoluyla bireyi yönlendiren ve eylemlerin sınırlarını belirleyen bir niteliğe sahiptir. Öte yandan dini pratikler, törenler aracılığı ile sosyalleşme ve göçmenin sosyal ağlarını genişletmesine olanak tanımaktadır. Bireylerin duygu, düşünce davranış biçimlerini belirleyen din,

[1] Bu bildiri, Prof. Dr. Ahmet ÖZALP danışmanlığında hazırlanan “Din ve Sosyal Adaptasyon İlişkisi Üzerine; Hollanda’da Yaşayan Türkler Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

göçmenin göç etme nedeni, göç edilecek yerin belirlenmesi, göç sonrası iş yerinin ve arkadaşlık seçimi gibi bir çok kararı etkilemektedir. Bildiride dinin bu etki boyutlarının sosyal entegrasyon sürecinde nasıl işlediğini; göçmenlerle yapılan mülakatlar sonucunda güncel verilerle ortaya koymak hedeflenmiştir.

Din, göçmenler arasında dayanışma ve toplumsal bağları güçlendirme potansiyeline sahipken aynı zamanda farklı din ve kültürlere mensup bireyler arasında ayrışmayı ve toplumsal çatışmaları da tetikleyebilmektedir. Bu nedenle dinin sosyal entegrasyon sürecindeki etkisi, göç olgusunu anlamak adına önemli bir adımdır. Bu bağlamda bildirinin özgün değeri, dinin sosyal uyum ve entegrasyon sürecindeki etkilerini inceleyecek çalışmalara katkıda bulunmak ve literatüre güncel veriler sunacak olmasıdır. Ayrıca bu çalışmanın bulguları, daha etkili entegrasyon politikaları ve toplumsal uyumu destekleyici önlemler geliştirmek için kullanılabilir.

Çalışmada, Türkiye’den Hollanda’ya göç eden bireylerin, bölgeye ve yerel halka adaptasyon süreçlerinde, dinin rolünü anlamak amacıyla, nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. İki aşamalı olarak planlanan araştırma, öncelikle literatür taraması yapılarak mevcut bilgilerin derinlemesine incelenmesi ve ardından nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla birincil verilerin toplanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Göç sürecinde ve sonrasında bireylerin göç deneyimlerini, bu deneyimlere göçmenlerin iç dünyalarında nasıl anlam yüklediklerini ortaya çıkarmak amacıyla fenomenolojik desen kullanılmıştır. Sonuç kısmında Hollanda’daki göçmenlerle yapılan mülakatlar detaylı analiz edilerek bazı çıkarımlara ulaşılmıştır. Göçmenlerle yapılan mülakatlar sonucunda ulaşılmaktadır ki göç sürecinde din, gerek dindar olup dini pratikleri uygulayan bireylerde gerekse kendini dindar olarak tanımlamayıp dini pratikleri terk eden bireylerde belirgin bir etkiye sahiptir.

Yapılan mülakatlar sonucunda dinin, sosyal entegrasyon sürecinde göçmenler üzerinde etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Göç eden bireyler dini kimliklerini korumak ve dini pratiklerini yerine getirmek istemekte, bu durum ise göçmenin benzer dini gruplarla işbirliği ve iletişimini sağlamaktadır. Bu yönüyle din göçmenin sosyal ağ kurmasına, sosyal ortam oluşturmaya olanak tanıyarak daha az yalnızlık hissetmesine ve sosyal uyumun daha kolay olmasına imkân sağlamaktadır. Ancak dinin kendine has pratikleri ve sınırları toplumun geri kalanından farklılaştırarak ayrışmaya sebep olabilmektedir. Bu durum, göçmenin kendi grubu ile sıkı ilişkiler kurarken büyük gruptan ayrışmasına neden olur ve bunun sonucunda yerel halkta olumsuz yargılar oluşturarak sosyal uyumu engelleyici veya sosyal uyumu yavaşlatıcı bir pozisyona sahip olur. Dinin, sevgi, saygı, hoşgörü üzerine ilkeleri, farklılıklara rağmen birlikte yaşayabilmeye davet etmesi, bayramlar törenler aracılığı ile etkileşim kurmayı teşvik etmesi, sosyal uyumu destekler niteliktedir. Son olarak dinin kriz anlarında ve zorluklar karşısında bireyin başa çıkacağı anlam ve mekanizmalar sunarak bireyi güçlü hissettirmesinin, manevi ve psikolojik olarak desteklemesinin yaşanabilecek göç sorunları üzerinde hafifletici etkileri olduğu gözlemlenen bir durumdur.

Yukarıda bildirinin amacı, önemi, yöntemi ve sonucu kısaca açıklanmıştır. Bunun yanı sıra küreselleşmenin etkileriyle birlikte değişen yeni dünya görüşleri göç ve din kavramlarına farklı tanımlar getirmektedir. Bu durum tanımların basit genellemelere indirgenemeyeceği ve disiplinler arası yaklaşımlarla ele alınması ihtiyacını ortaya

çıkarmıştır. Ek olarak çalışma söz konusu alanlarda yeni perspektifler geliştirmeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Göç teorileri, Toplumsal uyum, Din.

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND SOCIAL ADAPTATION: THE EXAMPLE OF TURKS LIVING IN THE NETHERLANDS:

ABSTRACT

Religion has always maintained its existence and importance in every society. Migration is also a phenomenon that has an intense effect on every society in terms of forming and transforming societies. The relationship between migration and religion, which influences society, is the focal point of this study. Because migration and religion are phenomena that affect each other. This mutual relationship and interaction is a situation seen in every stage of history since the first people. Migration has emerged in different ways depending on economic, political and social reasons, has both changed to adapt to the changing society and has continued its existence in mutual interaction with society as a factor that changes, transforms and reshapes the society. Due to all this importance and effect, the phenomenon of migration has been chosen as the subject of this report. The main question of this report is the role and effects of religion in the integration process with the local people in the region where individuals migrating from Türkiye to the Netherlands are located. In addition, the sub-questions of the study are the effects of religion on individuals' social integration, identity construction, social relations, inclusion in the behavioral patterns of the local people or remaining outside.

The main purpose of this report is to deeply analyze the effects of religion on social integration after migration. For this purpose, the positive and negative effects, contributions and hindering aspects of religion in the social integration process of immigrants with the local society have been examined. Indeed, religion has a quality that guides the individual and determines the limits of actions by protecting religious identity, fulfilling religious practices, and complying with orders and prohibitions on immigrants. On the other hand, religious practices allow socialization and the expansion of immigrants' social networks through ceremonies. Religion, which determines the feelings, thoughts and behaviors of individuals, affects many decisions such as the reason for the immigrant's migration, the determination of the place to migrate, and the choice of workplace and friendship after migration. The aim of the report is to reveal how these dimensions of religion operate in the social integration process with current data because of interviews conducted with immigrants.

While religion has the potential to strengthen solidarity and social ties among immigrants, it can also trigger separation and social conflicts among individuals of different religions and cultures. Therefore, the effect of religion on the social integration process is an important step in understanding the phenomenon of migration. In this context, the original value of the paper is that it contributes to studies that will examine the effects of religion on social cohesion and integration processes and

[2] This paper is produced from the master's thesis titled "On the Relationship between Religion and Social Adaptation; The Example of Turks Living in the Netherlands" prepared under the supervision of Prof. Dr. Ahmet ÖZALP.

that it will provide up-to-date data to the literature. In addition, the findings of this study can be used to develop more effective integration policies and measures that support social cohesion.

In the study, qualitative research approach was adopted to understand the role of religion in the adaptation processes of individuals migrating from Turkey to the Netherlands to the region and the local people. The research, which was planned in two stages, was carried out by first conducting literature review and examining the existing information in depth, and then collecting primary data through semi-structured interviews, which are qualitative research methods. A phenomenological design was used to reveal the migration experiences of individuals during and after the migration process and how the immigrants attributed meaning to these experiences in their inner worlds. In the conclusion section, interviews conducted with immigrants in the Netherlands were analyzed in detail and some inferences were reached. As result of the interviews conducted with immigrants, it was concluded that religion has significant effect on both individuals who are religious and practice religion and individuals who do not define themselves as religious but abandon religious practices during the migration process.

As result of the interviews, it was observed that religion influences immigrants in the social integration process. Immigrants want to preserve their religious identities and fulfill their religious practices, and this situation enables immigrants to cooperate and communicate with similar religious groups. In this respect, religion allows immigrants to establish social networks, create social environment, feel less lonely and facilitate social adaptation. However, the unique practices and boundaries of religion can cause separation by differentiating them from the rest of the society. This situation causes immigrants to establish close relationships with their own group while separating them from the larger group, and as result, they create negative judgments in the local population, thus creating position that prevents or slows down social adaptation. The principles of religion on love, respect, tolerance, inviting people to live together despite differences, and encouraging interaction through holidays and ceremonies support social adaptation. Finally, it has been observed that religion provides the individual with meaning and mechanisms to cope with in times of crisis and difficulties, makes the individual feel strong and supports him/her spiritually and psychologically, and has mitigating effect on possible migration problems.

The purpose, importance, method and result of the report are briefly explained above. In addition, new worldviews that change with the effects of globalization bring different definitions to the concepts of migration and religion. This situation has revealed that the definitions cannot be reduced to simple generalizations and that they need to be addressed with interdisciplinary approaches. In addition, the study should be evaluated as an attempt to develop new perspectives in the fields in question.

Keywords: Migration, Immigrant, Migration theories, social adaptation, Religion.

ERGENLERİN DİNİ TUTUMLARININ YAŞAM KALİTELERİ VE PSİKOSOSYAL İYİLİK HALLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE'DEN TANIMLAYICI NİTELİKTE KESİTSEL BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Zeynep GÖKER

Ankara Bilkent Şehir Hastanesi

zeynepgoker@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6489-3800

ÖZET

Nörokimyasal, (hormonlar) reaksiyonlarla başlayıp, fiziksel (anatomik) değişikliklerle devam eden, psikolojik açıdan kimi bilişsel ve zihinsel unsurların öne çıktığı bir gelişim süreci olan ergenlik, soyut düşünme ve anlamlandırma becerisinin gelişerek kişi tarafından pragmatik bir şekilde kullanılmaya başlandığı dönemdir. Bu dönemde kişide benlik, kendilik, kimlik ve özerklik gibi unsurların gelişimi kendini gösterir. Akran kabulü gibi yine bu döneme has sosyal bir gereksinimin denkleme girmesiyle ergenlik dönemine has tutum ve davranışlar ortaya çıkar. Kimlik gelişimi sırasında daha da belirginleşen varoluşsal sorgulamalar ve “kimim ben?”, “neredeyim, buraya nasıl geldim?” gibi soruların yanıtları üzerine bina edilen kimlik, ergenin öğrenme dinamikleri ve sosyal çevresinin katkılarıyla edindiği deneyimleri üzerinden kimi “tutum ve davranışlar” ile kendini gösterir. Sergilediği “tutum ve davranışların” inançlara ve bu inançların da değerlere dönüşerek yeni tutum ve davranışların gelişmesine yol açtığı ergenlik sürecinde din kavramı kendine has bir yer tutar.

İçerdiği «ritüeller/rutinler» aracılığıyla kişinin ötesinde ve üstünde nihai bir hakikat olarak bulunan yüce bir varlık ile temasını sağlayarak kişinin kendini ifade etmesine aracılık eden bir antite olan “din” kavramına karşı ergenin biliş, duygu ve davranışları da içeren tepkilerin bütünü olan “dini tutum”, ergenin ailesi, okul ve arkadaş çevresi ve/veya kitle iletişim araçlarının etkisiyle veya kendi kişisel deneyimleri sonucunda geliştirdiği farkındalıkla şekillenir. Dünyada birçok dini düşünce ve inanç okulu olmasına rağmen, bu çalışmada ele alınan «din» kavramı, genelde tek tanrılı dinler, özelde İslam dinidir. Dini tutum ve davranışların ergenlerde gözlenen içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarına, riskli davranışlara karşı koruyucu bir faktör olduğu, “öz-kontrol” ve “davranışsal karar verme” yeteneklerini artırdığını ve bu artışın “ahlak” ve “ölümle ilgili kavramlar”da güçlü bir şekilde öne çıktığı gösterilmiştir.

Ergenin kendi hedefleri, beklentileri, standartları ve endişeleriyle birlikte yaşamındaki konumuna ilişkin algısı demek olan “yaşam kalitesi” ve ergenin duygusal, davranışsal ve sosyal işlevsellik alanlarını, akran ilişkileri ve sosyal tutumlarını içeren bir parametre olan “psikososyal refah”, dini tutum değişkeninin etkisine açık

kavramlardır. Bu çalışmanın amacı, İslami tutum sergilemenin ergenin algıladığı “yaşam kalitesi” ve “psikososyal refahı” üzerine etkilerini araştırmaktır. Hipotezimiz, dini tutumun algılanan yaşam kalitesi ve refah düzeyi üzerine pozitif etkisi vardır ve bu durum ergenin içinde bulunduğu gelişimin döneminin doğasını oluşturan kimi zorlukların çözülmesinde ve döneme hâkim olan dürtüsellığı önlemede etkili olabilir.

Yöntem: Bu tanımlayıcı nitelikteki kesitsel çalışmada, Mayıs 2022 ile Temmuz 2022 arasındaki 3 aylık dönemde Ankara Şehir Hastanesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Bölümüne başvuran ve normal zekaya sahip, psikiyatrik bir bozukluk bulunmayan 12-18 yaş arası toplam 96 ergen alınarak, dini tutum, yaşam kalitesi, güçler-güçlükler düzeyleri değerlendirildi.

Ölçüm Araçları:

Ok-Dini Tutum Ölçeği (İslam) (ORASI): İslam dinine ilişkin tutumları değerlendiren, toplam 8 madde ve 4 alt boyuttan (duygu, Allah ile ilişki, biliş ve davranış) oluşan ölçek, dini tutum ile ilgili tamamen sekülerden tamamen dindara şeklinde uzanan toplamda 5 kategori verir.

Pediyatrik Yaşam Kalitesi Envanteri (PedsQL): 23 maddeden oluşan, 2-18 yaş arası çocuk ve ergenlerin okul işlevselliğini, fiziksel sağlık, duygusal ve sosyal işlevsellik alanlarını sorgulayan ölçek, toplam, fiziksel sağlık ve psikososyal sağlık (duygusal, sosyal ve okul işlevselliğinin toplamı) olmak üzere 3 kategoride bilgi sunar.

Güçler ve Güçlükler Anketi (SDQ): Beş psikolojik özellik ile ilgili 25 maddeden oluşan ölçek, 2-17 yaş arası çocuklarla ilgili duygusal, davranışsal, akran sorunları, hiperaktivite ve prososyal davranış olmak üzere 5 kategoride bilgi veren bir davranış tarama anketidir.

İstatistik: Analizler için SPSS 21.0 (NY IBM Corp., 2012) programı kullanıldı. ANOVA, Mann-Whitney-U, Pearson- χ^2 testleri uygulanarak $p < .05$ anlamlılık düzeyi olarak kabul edildi.

Bulgular:

Toplam 96 ergenin ortalama yaşı 15,8 yıldır. %52,1'i ($n = 50$) kız idi. Tamamen dindar (seküler olmayan) tutuma sahip ergenlerin diğer dini tutumlara kıyasla en yüksek psikososyal yaşam kalitesi düzeylerine sahip oldukları bulundu ($p = .005$). Dini tutum ile algılanan psikososyal yaşam kalitesi arasında pozitif bir korelasyon saptandı ($r = .366$, $p < .001$). Tamamen dindar (seküler olmayan) tutuma sahip ergenlerin yaşadığı duygusal, davranışsal, dışsallaştırma ve içselleştirme (tümü için $p = .001$) sorunlarının açık ara en düşük olduğu saptanırken, tamamen seküler (dindar olmayan) dini tutuma sahip ergenlerde tam tersi sonuç bulundu. Aynı zamanda, dini tutum ile ergenin algıladığı güçlükler alanları arasında negatif korelasyon varlığı saptandı ($r = -.448$, $p < .001$).

Tartışma:

Tamamen dindar bir tutum sergileyen ergenlerin okul, sosyal ve duygusal işlevsellik alanlarından algıladıkları yaşam kalitesinin diğer dini tutumlara göre en

yüksek düzeylerde olması, dini tutumun ergenlik döneminde önemli bir yere sahip olduğuna işaret edebilir. Dini tutumun “sekülerlik”ten “dindarlık” tarafına kaydıkça algılanan psikososyal yaşam kalitesi seviyelerinin artmış olması bu sonucu destekler niteliktedir. Diğer yandan tamamen seküler bir dini tutum sergileyen ergenlerin duygu, davranış, akran sorunları ve hiperaktivite alanlarında en çok sorun yaşayan grup olmaları, dini tutumun ergenlikte yaşanan güçlükleri önlemede anahtar unsurlardan biri olacağına işaret etmektedir. Ergenlerin algılanan yaşam kalitesi ve işlevsellik düzeylerine olumlu katkıda bulunan bir değişken olarak dini tutumun ergenlik döneminde güçlükler yaşayan olgularda göz önünde bulundurulması dikkate değer görünmektedir. Benzer bir çalışmanın farklı kültür ve dinlerden gelen gençler için de yapılması, sonuçların genellenebilmesinde katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: ergen, dini tutum, İslam, yaşam kalitesi, iyilik hali.

THE IMPACT OF THE ADOLESCENTS' RELIGIOUS ATTITUDES ON THEIR QUALITY OF LIFE AND PSYCHOSOCIAL WELLBEING: A DESCRIPTIVE CROSS-SECTIONAL STUDY FROM TÜRKİYE

ABSTRACT

Adolescence is development process in which some cognitive and mental elements come to the forefront psychologically. It is the period when the ability to think abstractly and make sense develops and begins to be used pragmatically by the person. During this period, the development of elements such as self, self, identity and autonomy manifest themselves. Identity, which is built on existential questions that become more evident during identity development and manifests itself with certain “attitudes and behaviors” through the experiences gained by the adolescent with the contributions of his/her learning dynamics and social environment. The concept of religion holds unique place in the adolescence process, where the “attitudes and behaviors” he/she exhibits turn into beliefs, and these beliefs turn into values, leading to the development of new attitudes and behaviors.

The “religious attitude” is shaped by the awareness that the adolescent develops as result of his/her family, school and circle of friends and/or mass media or his/her own personal experiences. Although there are many religious schools of thought and belief in the world, the concept of “religion” discussed in this study is generally monotheistic religions and specifically Islam. Religious attitudes and behaviors have been shown as protective factor against internalization and externalization problems observed in adolescents and risky behaviors, and that they increase “self-control” and “behavioral decision-making” abilities, and that this increase is strongly prominent in “morality” and “death-related concepts”.

The “quality of life” and the “psychosocial well-being” are concepts that are open to the effect of the religious attitude variable. The aim of this study is to investigate the effects of exhibiting an Islamic attitude on the adolescent's perceived “quality of life” and “psychosocial well-being”. Our hypothesis is that religious attitude has positive effect on the perceived quality of life and level of well-being, and this may be effective in resolving some difficulties that constitute the nature of the adolescent's developmental period and in preventing the impulsivity that dominates the period.

Material and Methoda: In this descriptive cross-sectional study, total of 96 adolescents aged 12-18, with normal intelligence and no psychiatric disorder, who applied to the Ankara City Hospital Child and Adolescent Psychiatry Department in the 3-month period between May 2022 and July 2022, were included and their religious attitude, quality of life, and strengths-difficulties levels were evaluated.

Measurement Tools:

Ok-Religious Attitude Scale (Islam) (ORASI): The scale, which evaluates attitudes towards Islam, consists of 8 items and 4 sub-dimensions (emotion, relationship with Allah, cognition and behavior), provides total of 5 categories ranging from completely secular to completely religious regarding religious attitudes.

Pediatric Quality of Life Inventory (PedsQL): The scale, which consists of 23 items, questions the school functioning, physical health, emotional and social functioning areas of children and adolescents aged 2-18, provides information in 3 categories as total, physical health and psychosocial health (total of emotional, social and school functioning).

Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ): The scale, which consists of 25 items related to five psychological characteristics, is behavioral screening questionnaire that provides information in 5 categories as emotional, behavioral, peer problems, hyperactivity and prosocial behavior for children aged 2-17.

Statistical Analysis: SPSS 21.0 was used for the analyses and $p < .05$ was accepted as the significance level.

Results:

The average age of the 96 adolescents was 15.8 years. 52.1% ($n = 50$) were girls. It was found that adolescents with completely religious (non-secular) attitudes had the highest levels of psychosocial quality of life compared to other religious attitudes ($p = .005$). A positive correlation was found between religious attitude and perceived psychosocial quality of life ($r = .366, p < .001$). While it was found that adolescents with completely religious (non-secular) attitudes had the lowest emotional, behavioral, externalizing and internalizing ($p = .001$ for all) problems, the opposite result was found in adolescents with completely secular (non-religious) religious attitudes. At the same time, negative correlation was found between religious attitude and the areas of difficulties perceived by the adolescent ($r = -.448, p < .001$).

Discussion:

The fact that the perceived quality of life of adolescents who exhibit completely religious attitude in terms of school, social and emotional functioning is at the highest levels compared to other religious attitudes may indicate that religious attitude has an important place in adolescence. The fact that the perceived psychosocial quality of life levels increase as the religious attitude shifts from “secularity” to “religiosity” supports this result. On the other hand, the fact that adolescents who exhibit completely secular religious attitude are the group that experiences the most problems in the areas of emotion, behavior, peer problems and hyperactivity indicates that reli-

gious attitude will be one of the key elements in preventing difficulties experienced in adolescence. Conducting similar study for adolescents from different cultures and religions will contribute to the generalization of the results.

Keywords: adolescent, religious attitude, Islam, QoL, wellbeing.

KUTSAL MEKÂN ZİYARETLERİNDE SERGİLENEN RİTÜEL VE PRATİKLERİN KİŞİLERİN MANEVİ İYİ OLUŞU ÜZERİNDEKİ PSİKOSOSYAL ETKİLERİ: SEYYİD BURHANEDDİN TÜRBESİ ÖRNEĞİ¹

Ümit Süleyman TURAN

Erciyes Üniversitesi

4030230465@erciyes.edu.tr

ORCID: 0009-0005-6282-2653

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Erciyes Üniversitesi

celikc@erciyes.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3279-5405

ÖZET

Geniş halk kitleleri arasında yaygın, bünyesinde kadim Türk kültüründen farklı inanç ve uygulamalar ile dinî, mistik ve sihrî unsurlar barındıran mekân ziyareti, halk dindarlığında kutsalın tezahür ettiği (Hiyerofani) bir fenomen olarak belirmektedir. Ziyaret fenomenine konu olan şeyler kutsalın kendisinde tezahür ettiğine yahut onunla bir şekilde ilişkisi olduğuna inanılan belli usuller, ritüeller, pratikler vesilesiyle kurulacak temas sayesinde kendisinden yarar umulan yer ve objelerdir. Kutsal mekân ziyareti hem sembolik hem de sosyo-psikolojik anlamları, kişilerin gelişimine ve kimliklerinin oluşumuna etkileri, toplumsal tesirleri göz önüne alındığında üzerinde hassasiyetle durulup, akademik çevrelerce disiplinler arası bakış açısıyla el alınması gereken bir olgu olarak belirmektedir.

Bu araştırmada ziyaret tecrübesindeki ritüel ve pratiklerin, anlam, amaç ve değer arayışı odağındaki bireylerin, varoluşsal ve ruhsal iyilik durumlarını ifade eden manevi iyi oluşları (Spiritual Well-Being) üzerindeki psikososyal etkilerinin tespit edilerek Seyyid Burhaneddin Türbesi örneğinden hareketle sosyolojik gerçeklik içinde incelenip yorumlanması amaçlanmıştır.

Çalışmada: Ziyaretçiler kutsal kabul edilen mekânları hangi amaç ve güdülerle ziyaret etmektedir? Ziyaretçiler ziyaret deneyimlerini nasıl anlamlandırmaktadır? Ziyaret mekânında gerçekleştirilen ritüeller, pratikler ve terk edilmiş uygulamalar nelerdir? Bu uygulama ve pratiklerin kişinin manevi iyi oluşu üzerindeki etkileri nelerdir? Ziyaretçilerin ziyaret sonrası tavırları nasıldır, ziyarete ve diğer ziyaretçilere dair beklentileri nelerdir? sorularına cevap aranmıştır.

[1] Bu bildiri “Türk Halk Dindarlığında Kutsalın Tezahürü Olarak Ziyaret Fenomeni: Seyyid Burhaneddin Türbesi Örneği” başlıklı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye, 2025)

Ziyaret fenomeninin, modern toplumda yaşanan sosyal-ekonomik değişim ve dönüşümlerden ne şekilde etkilendiğini, günümüzde hangi form ve tipolojiler şeklinde belirip hangi saiklerle varlığını muhafaza ettiğini anlamak, kentleşme ve sanayileşme sürecinin etkisi altında süreklilik gösteren ve değişime uğrayan unsurlarını tespitte çalışmak, ortaya çıkan yeni anlayış ve uygulamalar üzerinde durmak da bu kurgu çerçevesinde ulaşmaya çalıştığımız alt amaçlar arasındadır.

Araştırma insana özgü bireysel özelliklerin engin doğasına odaklanması, bilginin derinliği ve özgünlüğünü incelemesi nedeniyle nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen ile şekillenmiştir. Veri toplama aracı olarak yerinde gözlem, görüşme ve doküman incelemesi kullanılmıştır. Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'nın 11/11/2022 tarih ve 2022/421 numaralı izni çerçevesinde, Kayseri ili Seyyid Burhaneddin Türbesi'nde ziyaret deneyimini yaşayan 25 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla Mart 2024- Temmuz 2024 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bütün görüşmeler ve görüşmelerin deşifreleri araştırmacı tarafından yapılmıştır. Veriler elde edildikten sonra sonuçlar yorumlayıcı fenomenolojik analiz (YFA) yöntemiyle değerlendirilerek MAXQDA analiz programı aracılığıyla çözümlenmiştir.

Gerçekleştirilen alan yazın taraması ve doküman incelemesinde, kutsal mekân ziyaretlerindeki ritüel ve pratiklerin kişilerin manevi iyi oluşlarına etkisi üzerine yapılmış herhangi bir bilimsel araştırmaya rastlanılmamakla, çalışmamızın alandaki boşluğu doldurması ve yapılacak ileri araştırmalara katkı sağlaması umulmaktadır.

Çalışmamızda dinin teolojik düzeyde ortaya konan resmi ve formel biçimi değil, gündelik hayata yansıyor paylaşılan inançlar, pratikler ve bunların içerdikleri normlar çerçevesinde biçimlenen halk kültürü (folk) boyutu ele alınmıştır. Büyük ölçüde dini kurumların otoritesi dışında kalan, merkezi (resmi) öğretiye uzak dini inanışlar, ibadetler ve uygulamaları kapsayan halk dindarlığı, kutsalı temsilde sembolik obje olarak nitelendirilebilecek türbe örneğinden hareketle, ziyaret fenomeni ekseninde anlamaya çalışılmıştır. Ziyaretin bir süreç olarak değerlendirildiği araştırmada, katılımcıların ziyaret öncesi hazırlık aşamaları, ziyareti deneyimleme anları (ritüeller ve pratikleri) ile ziyaret sonrasındaki tavırlarına ilişkin verilere gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak ulaşılmış, gerçekleştirilen analiz ışığında tecrübenin manevi iyi oluş üzerindeki etkilerinin göz önüne konulması amaçlanmıştır.

Çalışma, ziyaretçilerin kutsal kabul edilen türbe mekânını ziyaretleri sırasında ve sonrasında beliren duygu durumlarını, düşüncelerini, davranışlarını, yaşadıkları deneyimleri ve ziyaret tecrübesinin onlar için ifade ettiği anlamı ortaya koyması, kişilerin manevi iyi oluşları üzerindeki etkisini anlamaya yönelik yorum ve çıkarımda bulunmaya imkân vermesi açısından önemlidir.

Çalışmamızda ziyaret deneyiminin ve bu sırada sergilenen uygulamaların kişilerin duygu ve motivasyonlarını artıran, onları psikolojik olarak rahatlatan, pozitif düşüncelerini sağlayan, manevi iyi oluşlarına doğrudan tesir eden, sosyalleşme-dayanışma ve yardımlaşmaya katkı sunan, toplumsal hafızanın inşası ve muhafazasında etkin role sahip fonksiyonel bir olgu olduğu gözlemlenmiştir. Bu olgunun, ziyarete konu mekânlarda “selamlama, dua etme, Kur’an okuma, dilekte bulunma, namaz kılma, adak adama, şeker, lokum vb. dağıtma, türbe etrafında dönme, sandukaya el-yüz sürme,

duvara para sıkıştırma," türünden dini pratiklerle desteklendiği ve kişilere "manevi huzur, gönül darlığına çare, tövbe, Allah' yakınlık, terapi hissi, ruhi rahatlama, ferahlık, tavaf hissi, mutluluk, sekine, ağlama, teyakkuz, enerji, anlatılamayan hisler, dinginlik, tefekkür, saygı" şeklinde tanımladıkları duygu durumlarını yaşattığı anlaşılmıştır.

Araştırmada ziyaretin toplumun fertleri açısından ortak bir paydada birleşme-yi, grup norm ve dinamikleri ekseninde uyumlu hareket etmeyi gerekli kılan kolektif bilinçle ilgili sosyopsikolojik bir gerçeklik olarak belirlediği görülmüştür. Deneyimlenen ritüel ve pratiklerin kişiyi davranışsal, duygusal ve fiziksel yönden olumlu şekilde etkilediği, kendisi ve doğayla barışıklığını artırdığı, sağlıklı iletişim beceresi kazandırıp diyalogları kuvvetlendirdiği, bu özellikleriyle de moral ve motivasyon kaynağı bir olgu olarak ziyaretçilerin manevi iyi oluşlarına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kutsal, Ziyaret Fenomeni, Manevi İyi Oluş

PSYCHOSOCIAL EFFECTS OF RITUALS AND PRACTICES EXHIBITED DURING VISITS TO HOLY PLACES ON PEOPLE'S SPIRITUAL WELL-BEING: A CASE STUDY IN SEYYİD BURHANEDDİN TOMB²

ABSTRACT

The visitation of places that are widespread among the general public, containing beliefs and practices different from ancient Turkish culture, as well as religious, mystical, and magical elements, appears as phenomenon in folk piety where the sacred manifests itself (Hierophany). The subjects of the visitation phenomenon are places and objects from which benefit is expected through contact established by means of certain methods, rituals, and practices believed to be manifestations of the sacred or somehow related to it. Considering its symbolic and socio-psychological meanings, effects on personal development and identity formation, and social impacts, the visitation of sacred places emerges as phenomenon that should be carefully examined and addressed by academic circles with an interdisciplinary perspective.

This research aims to identify the psychosocial effects of rituals and practices in the visitation experience on the spiritual well-being of individuals focused on the search for meaning, purpose, and value, expressing their existential and psychological wellness. It intends to examine and interpret these effects within sociological reality, using the example of the Seyyid Burhaneddin Tomb.

In the study: With what purposes and motives do visitors visit the places considered sacred? How do visitors make sense of their visit experience? What are the rituals, practices and abandoned practices performed at the visiting venue? What are the effects of these practices and practices on person's spiritual well-being? What is the attitude of the visitors after the visit, what are their expectations about the visit and other visitors? Answers to questions have been sought.

Understanding how the visiting phenomenon is affected by the social-economic changes and transformations experienced in modern society, in what forms

[2] This paper has been prepared based on an unpublished master's thesis titled "*The Phenomenon of Pilgrimage as Manifestation of the Sacred in Turkish Folk Religion: A Case Study In Seyyid Burhaneddin*" (Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Kayseri, Türkiye, 2025)

and typologies it appears today and with what motivations it maintains its existence, trying to identify its elements that show continuity and change under the influence of the urbanization and industrialization process, and focusing on the new understandings and practices that emerge are among the sub-goals we try to achieve within the framework of this fiction.

The research was shaped by the phenomenological pattern, one of the qualitative research methods, as it focuses on the vast nature of human-specific individual characteristics and prioritizes the depth and originality of knowledge. On-site observation, interview and document review were used as data collection tools. Within the framework of the permission of Erciyes University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee dated 11/11/2022 and numbered 2022/421, face-to-face interviews were held between March 2024 and July 2024 with the help of semi-structured interview form with 25 participants who had the experience of visiting the Tomb of Seyyid Burhaneddin in Kayseri province. All interviews and transcripts were made by the researcher. After the data was obtained, the results were evaluated with the interpretive phenomenological analysis (IPA) method and analyzed through the MAXQDA analysis program.

In the literature review and document review conducted, no scientific research was found on the effects of rituals and practices in holy place visits on people's spiritual well-being. It is hoped that our study will fill the gap in the field and contribute to further research.

In our study, we have addressed the folk culture dimension that is shaped within the framework of beliefs, practices and norms that are shared and reflected in daily life, rather than the official and formal form of religion that is presented at the theological level. Folk religiosity, which largely remains outside the authority of religious institutions and includes religious beliefs, worships and practices that are distant from the central (official) doctrine, has been tried to be understood in the context of the phenomenon of visiting, based on the example of the tomb, which can be described as symbolic object in representing the sacred. In the study, where the visit is evaluated as process, data on the participants' preparation stages before the visit, the moments of experiencing the visit (rituals and practices) and their attitudes after the visit were obtained using observation and interview techniques, and in the light of the analysis performed, it was aimed to put forward the effects of the experience on spiritual well-being.

The study is important in terms of revealing the emotional states, thoughts, behaviors, experiences and the meaning of the visit experience that emerges for the visitors during and after their visit to the tomb, which is considered sacred, and allowing for interpretation and inference to understand the effect of the visit on the spiritual well-being of individuals.

In our study, it was observed that the visit experience and the practices exhibited during this time are functional phenomenon that increases people's emotions and motivations, relaxes them psychologically, enables them to think positively, directly affects their spiritual well-being, contributes to socialization-solidarity and cooperation, and plays an active role in the construction and preservation of social

memory. It was understood that this phenomenon is supported by religious practices such as “greeting, praying, reading the Quran, making wishes, performing prayers, making vows, distributing candy, Turkish delight, etc., circling around the tomb, rubbing hands and face on the coffin, squeezing money on the wall” in the places subject to visit, and makes people experience emotional states defined as “spiritual peace, remedy for heartbreak, repentance, closeness to God, feeling of therapy, spiritual relaxation, relief, feeling of circumambulation, happiness, tranquility, crying, alertness, energy, indescribable feelings, serenity, contemplation, respect”. In the research, it was observed that the visit emerged as sociopsychological reality related to the collective consciousness that requires the individuals of the society to unite on common ground and to act in harmony within the axis of group norms and dynamics. It was concluded that the rituals and practices experienced positively affect the person in behavioral, emotional and physical aspects, increase their peace with themselves and nature, provide healthy communication skills and strengthen dialogues, and with these features, they emerge as source of morale and motivation and contribute to the spiritual well-being of the visitors.

Keywords: Sacred, Visitation Phenomenon, Spiritual Well-Being

TASAVVUFUN MANEVİ İYİ OLUŞTAKİ ROLÜ: MODERN PSİKOLOJİ İLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdulrahman ACER

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

abdurrahman.acer@erdogan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1054-4055

ÖZET

Manevi iyi oluş (spiritual well-being), bireyin iç huzur, anlam arayışı, kendini gerçekleştirme ve ruhsal denge gibi unsurlarını kapsayan, psikoloji ve manevi danışmanlık alanlarında giderek daha fazla önem kazanan bir kavramdır. Tasavvuf, bireyin ruhsal huzurunu ve manevi gelişimini destekleyen güçlü bir sistem sunarken, modern psikoloji de bireyin psikolojik dayanıklılığını artırmaya, stresle başa çıkmasını sağlamaya ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik birçok benzer teori ortaya koymuş, farklı terapi yöntemleri geliştirmiştir. Bu noktada, tasavvufun asırlardır bireylerin manevi gelişimini destekleyen pratikleri, modern psikoloji ile örtüşen birçok unsur içermektedir.

Bu çalışma, tasavvufun bireyin ruhsal dengesini sağlama ve manevi iyi oluşunu artırma konusundaki katkıları modern psikolojik kavramlarla karşılaştırmalı olarak ele alacaktır. Tasavvuf klasiklerindeki nefis terbiyesi, tevekkül, sabır, zikir, murakabe gibi kavramların, bireyin iç huzuru, stres yönetimi ve psikolojik dayanıklılığı üzerindeki etkilerini ve psikolojik iyi oluşuna olan katkılarını analiz edecektir.

Bu araştırma, tasavvufi uygulamaların, modern psikolojideki bilinçli farkındalık, öz-şefkat, travma sonrası büyüme, pozitif psikoloji ve kendini gerçekleştirme gibi kavramlarla tasavvufî pratikler veya kavramların nasıl paralellikler taşıdığını ortaya koyacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, tasavvufi öğretilerin bireyin ruhsal ve psikolojik sağlığını nasıl desteklediğini bilimsel bir çerçevede ortaya koymaktır. Yapılan analizler, tasavvufun sadece dinî bir öğreti olmaktan öte, bireyin içsel dengesini sağlamada ve anlam arayışını desteklemede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Sonuç olarak, tasavvufi kavramların modern psikoterapi ve manevi danışmanlık süreçlerinde uygulanabilirliğine dair çıkarımlar yapılacaktır.

Araştırmanın Temel soruları

Tasavvufî öğretiler bireyin manevi iyi oluşunu nasıl destekler?

Tasavvufî pratikler modern psikoterapi yaklaşımlarında nasıl kullanılabilir?

Tasavvufî eğitim yöntemleri, bireyin psikolojik dayanıklılığına nasıl katkı sağlar?

Zikir ve bilinçli farkındalık arasındaki psikolojik benzerlikler nelerdir?

Araştırmanın Hedefleri

Tasavvufun temel kavramlarını ve bireyin manevi gelişimine katkılarını analiz ederek, bu kavramların bireysel ve toplumsal düzeyde manevi iyi oluşa nasıl etki ettiğini teorik bir çerçevede incelemek.

Tasavvufî kavramları ve manevi pratikleri, modern psikolojideki bilinçli farkındalık, pozitif psikoloji ve travma sonrası büyüme gibi kavramlarla kıyaslayarak, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirmek.

Manevi danışmanlık, psikoterapi ve bireysel iyi oluş süreçlerinde tasavvufî öğretilerin kullanımına yönelik öneriler sunmak.

Tasavvuf ve modern psikoloji arasındaki etkileşimi disiplinlerarası bir perspektifle ele almak.

Araştırmanın Hipotezleri

Tasavvufî pratikler bireyin manevi iyi oluşunu artırır. Zikir, murakabe, tevekkül, sabır ve nefis terbiyesi gibi tasavvufî pratikler, bireylerin manevi huzur düzeylerini artırmaktadır.

Tasavvufî kavramlar ve modern psikoloji kavramları örtüşmektedir. Tasavvufî pratikler ile modern psikolojideki bilinçli farkındalık, pozitif psikoloji ve travma sonrası büyüme kavramları arasında kavramsal ve işlevsel paralellikler bulunmaktadır.

Tasavvufî öğretiler modern psikoterapi ve manevi danışmanlık süreçlerine entegre edilebilir. Tasavvufun içsel dönüşüm, ruhsal dinginlik ve bireysel gelişime dair sunduğu kavramlar, modern psikoterapi ve manevi danışmanlık süreçlerine uyarlanabilir.

Tasavvuf ve psikoloji arasındaki ilişkiler akademik araştırmalarda daha fazla incelenmelidir. Tasavvufî öğretiler ve modern psikoloji arasında disiplinlerarası çalışmaların artırılması, manevi iyi oluşun bilimsel olarak daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu bildiri, tasavvufî pratiklerin bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı varsayılan nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanacaktır:

Karşılaştırmalı metin analizi (Comparative Document Analysis):

Karşılaştırmalı metin analizi, farklı dönemlere, kültürlere veya disiplinlere ait metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu çalışmada, metin analizi klasik tasavvufi eserler ve modern psikoloji literatürünü taramak ve karşılaştırmak için kullanılacaktır.

Karşılaştırmalı kavramsal analiz (comparative conceptual analysis):

Karşılaştırmalı kavramsal analiz, iki farklı disipline ait kavramların teorik anlam ve kullanımlarını sistematik bir şekilde inceleyen bir yöntemdir. Bu bağlamda, tasavvuf ve modern psikoloji kavramlarının manevi iyi oluş perspektifinden karşılaştırılması, bu yöntemin uygulanmasını uygun hale getirmektedir.

Karşılaştırmalı içerik analizi (Comparative Content Analysis):

Karşılaştırmalı içerik analizi, metinlerde kullanılan kavramların bağlamı ve metinlerin oluşturduğu genel anlam yapısını incelemeye odaklanır. Bu bildiride, içerik analizi yöntemi tasavvufi eserlerde ve modern psikoloji metinlerinde geçen anahtar kavramları belirlemek, tematik analiz yapmak ve bunları sistematik olarak karşılaştırmak için kullanılacaktır. Manevi iyi oluş ile ilgili tasavvufi kavramların metinlerde nasıl ele alındığı tespit edilecek ve psikoloji ile paralellikler kurulacaktır.

Araştırmanın Muhtemel Sonuçları

Bu bildiri, tasavvufun bireysel ve toplumsal düzeyde manevi iyi oluşu destekleyen bir bilgi kaynağı sunduğu ve modern psikoloji ile önemli ölçüde örtüşen pratikler içerdiği varsayımına dayanmaktadır. Bu çalışmanın sonunda tasavvuf uygulamalarının psikolojik faydaları daha net bir şekilde tanımlanması; tevekkül, sabır ve rıza kavramlarının psikoterapi süreçlerinde bilişsel yeniden yapılandırma ve stres yönetimi teknikleriyle nasıl bütünleştirilebileceği konusunda öneriler geliştirilmesi beklenmektedir.

Bulgular doğrultusunda, tasavvufi kavramların psikoterapi, manevi danışmanlık ve bireysel psikolojik destek süreçlerinde uygulanabilirliği konusunda akademik ve pratik katkılar sunulabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Psikoloji, Manevi İyi Oluş, Bilinçli Farkındalık, Nefs Terbiyesi.

THE ROLE OF SUFISM IN SPIRITUAL WELL-BEING: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH MODERN PSYCHOLOGY

ABSTRACT

Spiritual well-being is a concept that encompasses inner peace, the search for meaning, self-actualization, and psychological balance and has gained increasing importance in psychology and spiritual counseling. While Sufism provides a structured system that supports an individual's spiritual tranquility and personal development, modern psychology has introduced various theories and therapeutic methods aimed

at enhancing psychological resilience, managing stress, and improving mental health. In this context, Sufism has long presented practices that contribute to personal development, many of which align with modern psychological approaches.

This study aims to examine the contributions of Sufism to spiritual balance and well-being by comparing Sufi concepts with modern psychological concepts. It will explore how fundamental Sufi principles such as nafs purification (self-discipline), tawakkul (trust in God), sabr (patience), dhikr (remembrance), and murāqaba (spiritual contemplation), impact inner peace, stress management, and psychological resilience.

Furthermore, this research will reveal the parallels between Sufi practices and modern psychological concepts such as mindfulness, self-compassion, post-traumatic growth, positive psychology, and self-actualization.

Research Aim

The primary objective of this research is to scientifically investigate how Sufi teachings contribute to an individual's psychological and mental well-being. The study argues that Sufism goes beyond being mere religious doctrine and plays crucial role in achieving inner balance and supporting the search for meaning. Consequently, this research seeks to evaluate the applicability of Sufi concepts within modern psychotherapy and spiritual counseling frameworks.

Research Key Questions

How do Sufi teachings contribute to an individual's spiritual well-being?

How can Sufi practices be incorporated into modern psychotherapy?

How do Sufi educational methodologies enhance psychological resilience?

What are the psychological parallels between dhikr (remembrance) and mindfulness?

Research Objectives

To analyze the core concepts of Sufism and their contributions to individual and societal spiritual well-being within theoretical framework.

To compare and contrast Sufi concepts and practices with modern psychological theories, including mindfulness, positive psychology, and post-traumatic growth.

To offer suggestions on how Sufi teachings can be applied in spiritual counseling, psychotherapy, and self-development processes.

To explore the interdisciplinary connections between Sufism and modern psychology.

Research Hypotheses

Sufi practices enhance an individual's spiritual well-being. Practices such as dhikr, murāqaba, tawakkul, sabr, and nafs purification significantly contribute to an individual's inner peace and psychological resilience.

Sufi concepts and modern psychological theories exhibit strong parallels. Sufi practices share conceptual and functional similarities with mindfulness, positive psychology, and post-traumatic growth models in contemporary psychology.

Sufi teachings can be integrated into modern psychotherapy and spiritual counseling. Sufi concepts related to inner transformation, spiritual tranquility, and self-development can be adapted for use in psychotherapeutic and counseling processes.

The relationship between Sufism and psychology requires further academic exploration. Increasing interdisciplinary studies between Sufi philosophy and modern psychology can contribute to deeper understanding of spiritual well-being from both perspectives.

Research Methodology

This study employs qualitative research methods to investigate the psychological impact of Sufi practices:

Comparative Document Analysis (Comparative Document Analysis):

This method involves analyzing and comparing texts from different historical periods, cultures, or disciplines. In this study, classical Sufi works and modern psychological literature will be examined and systematically compared.

Comparative Conceptual Analysis (Comparative Conceptual Analysis):

This approach systematically examines the theoretical meaning and applications of concepts across different disciplines. The study will compare Sufi spiritual concepts with modern psychological theories in the context of spiritual well-being.

Comparative Content Analysis (Comparative Content Analysis):

This method focuses on analyzing how key concepts are structured within texts, identifying thematic patterns, and examining linguistic context. The study will conduct comparative thematic analysis of Sufi literature and modern psychological texts to evaluate how spiritual well-being is addressed in both fields.

Research Expected Findings

This paper is based on the assumption that Sufism serves as a valuable source of knowledge that supports spiritual well-being at both individual and societal levels and contains practices that significantly overlap with modern psychology. At the conclusion of this study, it is expected that:

The psychological benefits of Sufi practices will be more clearly defined. Recommendations will be developed on how the concepts of tawakkul (trust in God), sabr (patience), and rida (contentment) can be integrated into psychotherapy through cognitive restructuring and stress management techniques.

Based on the findings, it is anticipated that Sufi concepts can contribute both academically and practically to the applicability of psychotherapy, spiritual counseling, and individual psychological support processes.

Keywords: Sufism, Psychology, Spiritual well-being, Mindfulness, Nafs purification.

DİNİ ÖĞRETİLERİN MÜSLÜMAN ŞAHSİYETİNİN KUDVE-I HASENE OLARAK ŞEKİLLENMESİNDEKİ ROLÜ

Dr. Shamsiah DAUD

Institut Pendidikan Guru Malaysia

drshamsiah@ipgmksm.edu.my

ORCID: 0009-0004-9917-5149

Prof. Dr. Mohd Yusri YUSUF

PSk Bukit Kenak

yusree75@yahoo.com

ÖZET

İslam, bireyin kimliğini ve toplumsal rolünü şekillendirmede merkezi bir konumda yer almakta ve kapsamlı bir yaşam rehberi sunmaktadır. Kur'an ve Hadis ekseninde şekillenen İslamî öğretiler, bireyin karakter gelişimi için sağlam bir temel oluşturur. Kudve-i hasene kavramı, bireyin Peygamber Muhammed'in (SAV) ahlaki ve etik üstünlüğünü örnek alarak örnek bir şahsiyet geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma, dinin Müslüman şahsiyetini ve kimliğini şekillendirme sürecindeki rolünü ele alarak, İslamî erdemleri içselleştiren bireylerin toplumda nasıl örnek şahsiyetler hâline geldiğini analiz etmektedir. Konunun derinlemesine incelenmesi, bireyin davranış biçimlerini, etik karar alma süreçlerini ve toplumsal etkileşimlerini doğrudan etkileyen dinî unsurların anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma şu temel hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır, Dinî öğretilerin Müslüman şahsiyet ve kimliğinin oluşumuna etkisini analiz etmek. Kudve-i hasene kavramının etik ve ahlaki gelişimdeki rolünü incelemek. İslamî prensiplere bağlılığın bireylerin topluma örnek şahsiyetler olarak kazandırılmasına katkısını değerlendirmek. Dinî öğretiler doğrultusunda şekillenen bireysel kimliğin toplumsal uyum ve sosyal dayanışma üzerindeki etkisini araştırmak. Araştırma Soruları, İslamî öğretiler, Müslüman şahsiyet ve kimliğinin oluşumuna nasıl katkı sağlamaktadır, Müslüman bireylerin ahlaki ve etik gelişimini etkileyen temel dinî prensipler nelerdir, Kudve-i hasene kavramı, Müslüman bireyin tutum, davranış ve toplumsal ilişkilerini nasıl şekillendirmektedir. Dinî öğretiler doğrultusunda gelişen şahsiyet, çağdaş toplumda liderlik ve rol model olma süreçlerine ne derece katkı sağlamaktadır. Metodoloj bu çalışma, kapsamlı bir literatür taraması ve tematik içerik analizi yöntemiyle yürütülecek nitel bir araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Birincil kaynaklar olarak *Kur'an*, *Hadis* ve şahsiyet gelişimi ile ilgili klasik ve çağdaş İslamî eserler analiz edilecektir. İkincil kaynaklar arasında din psikolojisi, kimlik oluşumu ve İslamî etik çerçevesinde bireysel davranış üzerine yazılmış akademik makaleler ve kitaplar yer almaktadır. Ayrıca, Kudve-i hasene kavramının karakter gelişimindeki yeri üzerine uzman görüşlerini almak amacıyla İslamî ilimler alanındaki akademisyenler ve eğitimcilerle yarı

yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilecektir. Elde edilen veriler, dinî öğretilerin bireyin şahsiyet gelişimi, kimlik oluşumu ve ahlaki örneklik üzerindeki etkilerini sistematik bir şekilde ortaya koymak amacıyla tematik analiz yöntemi ile değerlendirilecektir. Bu araştırma, dinin bireysel ve toplumsal kimlik oluşumu üzerindeki etkisine dair kapsamlı bir akademik çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın bulgularının, Kudve-i hasene kavramının ahlaki bütünlüğe, toplumsal sorumluluğa ve manevi dirence sahip bireylerin yetiştirilmesine nasıl katkı sağladığını ortaya koymasını beklenmektedir. Ayrıca, İslamî rol model anlayışının çağdaş toplum bağlamında nasıl uygulanabileceğini irdeleyerek, dinî kimliğin ahlaki liderlik, sosyal dayanışma ve etik yönetim alanlarında nasıl bir etkide bulunduğu dair önemli çıkarımlarda bulunması amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın, eğitim, liderlik eğitimi ve toplum gelişimi gibi çeşitli alanlarda uygulanabilir sonuçlar sunarak, dinî öğretilerin bireylerin bütüncül gelişimine olan katkısını vurgulaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinî Etki, Müslüman Şahsiyeti, Kudve-I hasene, Ahlaki Gelişim, Kimlik Oluşumu

THE ROLE OF RELIGION IN SHAPING MUSLIM PERSONALITY AS QUDWAH HASANAH

ABSTRACT

The formation of well-developed Muslim personality is fundamental in shaping an individual's identity and social role. Islam, as a comprehensive way of life, provides a structured framework for character development based on the teachings of the Qur'an and Hadith. The concept of Qudwah Hasanah, which refers to exemplary role modeling, underscores the necessity of emulating the conduct of Prophet Muhammad (PBUH) as an ideal guide for moral and ethical excellence. This study explores the role of religion in cultivating the personality and identity of Muslims who embody Islamic virtues and serve as moral exemplars within society. Understanding this dynamic is crucial, as it directly influences behavioral patterns, ethical decision-making, and social interactions within the Muslim community. This study seeks to achieve analyzing the influence of religious teachings in shaping Muslim's personality and identity, to examine the impact of Qudwah Hasanah as a religious paradigm for ethical and moral development, to assess the extent to which adherence to Islamic principles fosters the emergence of exemplary individuals in society and to evaluate the implications of religiously influenced personal identity on social cohesion and communal harmony. The research Questions based to how do Islamic teachings contribute to the formation of Muslim personality and identity, What are the core religious principles that influence ethical and moral development in Muslims, how does the concept of Qudwah Hasanah shape the attitudes, behaviors, and social engagements of practicing Muslims and to what extent does religiously guided personality development contribute to leadership and role modeling in contemporary society? This study adopts a qualitative research approach, utilizing a comprehensive literature review and thematic content analysis. Primary sources include textual analysis of the Qur'an and Hadith, as well as classical and contemporary Islamic scholarship on personal and moral development. Secondary sources consist of journal articles, books, and empirical studies on religious psychology, identity formation, and ethical conduct within Islamic frameworks. Additionally, semi-structured interviews with Islamic scholars and educators will be

conducted to provide expert perspectives on the application of Qudwah Hasanah in character development. Thematic analysis will be employed to systematically identify recurring patterns and key themes related to the impact of religion on personality formation, identity consolidation, and moral exemplarity. This study aims to contribute to the growing discourse on religion and identity formation by elucidating the profound role of Islamic teachings in shaping personal and communal ethics. The findings are expected to highlight the significance of Qudwah Hasanah in fostering individuals who embody moral integrity, social responsibility, and spiritual resilience. Furthermore, by contextualizing Islamic role modeling within contemporary society, this study seeks to offer insights into how religiously driven personality development can enhance moral leadership, strengthen social cohesion, and contribute to ethical governance. The implications of this study extend to various domains, including education, leadership training, and community development, reinforcing the importance of religious teachings in the holistic development of Muslim individuals.

Keywords: Religious Influence, Muslim Personality, Qudwah Hasanah, Ethical Development, Identity Formation

TÜRK TOPLUMUNDA SOSYAL DEĞİŞME VE DİNİN TOPLUM HAYATINDAKİ FONKSİYONLARI

Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi

kemaleddintas@sdu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8759-5147

ÖZET

Dinin toplumdaki hemen hemen bütün diğerlerini kapsayacak ölçüde önemli fonksiyonlarından birisi, insanlara belli bir zihniyet yapısı kazandırması ve inananları üzerindeki birleştirme/bütünleştirme fonksiyonudur. Sosyal gerçekliğin en önemli unsuru olan din, toplumsal yapının davranışlarının belirlenmesinde çok güçlü bir fonksiyona sahiptir. Din, topluma belli bir zihniyet kazandırmakta ve bu doğrultuda sosyal hayatın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle de din, insanın “dünya kurma” girişiminde stratejik bir rol oynamaktadır. Dinin diğer bir fonksiyonu toplumsal kontrol, yani insanları toplum kuralları çizgisinde tutmaya yardım etmektir. Din, toplumsal kontrolü, “dış” ve “iç” kontrol olmak üzere iki şekilde gerçekleştirmektedir. Dinin önemli fonksiyonlarından bir başkası da toplumu yapılandırmak ve düzenlemek amacıyla belirli bir normlar sistemini ortaya koymasıdır. Din, sosyal hayatın hemen her alanı ile ilgili normlar getirmiş ve düzenlemelerde bulunmuştur. Bu sebeple onun toplumu yapılandırma ve düzenleme fonksiyonuna sahip olması, her dinde yapısal ve sosyal şartlara göre farklı özelliklerde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim her din, inananlarına nasıl hareket edeceklerine ve belirli etkiler karşısında ne tür tepkiler göstereceklerine ilişkin davranış kalıpları sunmaktadır. Bu itibarla kişi, dinin kendisine sunduğu hazır bir harita ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Kutsal ile kurulan bağla belirlenen din, öte yandan bir toplum olayı olması bakımından da sosyal bir karaktere sahiptir. Dinin sosyal bir karaktere sahip olması ise onun, öteki toplum olayları ile karşılıklı ilişkiler içinde bulunması ve dinin belli ölçülerde coğrafi, toplumsal, kültürel vb. değişkenlere bağlı bulunması demektir. Dolayısıyla toplumun devamlı hareket halinde, değişen ve yenilenen bir olgu olduğu kabul edilirse; toplum olaylarındaki değişimler, din ve toplum ilişkilerine de yansımaktadır. Bir sosyal yapıyı meydana getiren unsurların, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin etkileşiminden doğan değerlerin bir önceki durumundan az ya da çok farklı bir muhtevaya sahip olması şeklinde tanımlanabilecek sosyal değişimin tesiri ile toplumun içinde yaşanan dinde de birtakım değişmelerin ve çeşitlenmelerin, türlü etki ve tepkilerin ortaya çıktığı görüldüğünden, dinin yer ve rolünün de değişmesi normal bir gelişmedir. Diğer bir ifadeyle, tarihî ve sosyal bir fenomen olarak, bütün sosyal olaylar gibi din anlayışları da değişmektedirler. Bireycilik ve rasyonelliği esas

alan modernleşmenin, dinin mahiyetini ve modern dünyadaki yerini değiştirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla geleneksel topluma oranla modern toplumlarda gözlenen birçok önemli farklılıklar sebebiyle dinin geleneksel toplumda olduğu şekliyle modern toplumda da varlığını sürdürebileceğini düşünmek doğru değildir. Geleneksel toplumda sosyal hayatın tepe noktasında bulunan din, modern toplumda ortaya çıkan sekülerizasyon sonucu bireyselleşmiş, birçok toplumsal etkilerden arınarak kendi öz alanına çekilmiş; çoğu zaman kişilerin özel yaşantılarıyla ilgili bir vicdan ve bireysel seçim haline gelmiştir. Bu bağlamda geleneksel toplumlarda din, merkezî bir önem taşıırken, modern toplumlarda kültürel bir unsur olarak yer almış ve sosyal hayatın işleyişine doğrudan müdahale etme imkânı sınırlanmıştır. Kısacası modern toplum, geleneksel toplumlardaki dinî birlik, beraberlik ve bütünlüğün yerine, dine bağlılık ve dinî yaşayış açısından bir plüralizm, geleneksel ve kurumlaşmış dindarlıkta bir gevşeme, ilgisizlik, dine karşı tenkit ve hatta inançsızlıkla karakterize olmaktadır.

Ülkemizin yakın tarihinde bütün geleneksel kurum ve yapıları da içine alan çok köklü sosyal ve kültürel değişimler yaşanması zorunlu olarak çeşitli uyumsuzluk ve çatışmalara yol açmış, kişilerin diğer hususlara olduğu gibi din veya dindarlık ile ilgili konulara da bakış açılarını önemli ölçüde etkilemiş ve farklılaştırmış; doğal olarak da yaşanan bu zihniyet değişimi, dinin toplumsal fonksiyonları üzerinde de etkili olmuştur. Rasyonelizasyon, iş bölümü ve kurumsallaşma gibi önemli yapısal değişimlerin yaşandığı şehirleşme ve modernleşme sürecinde, kültürel yapıda olduğu gibi dinin toplumsal fonksiyonlarıyla ilgili hususlarda da ciddi sarsıntılar ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden modernleşme ile yaşanan kültürel değişme, çatışma ve uyum süreçleri, hayatı ve topluma anlamlandırmada farklı anlayışları da ortaya çıkarmakta ve dinin toplumsal fonksiyonlarını etkilemektedir. Diğer taraftan modernleşme ile boy gösteren sekülerleşme olgusu, dinin öznelleşmesi sonucunu doğurmuş, kamusal alanlar ve diğer boyutlardaki etkinliğini zayıflatmış ve dini daha çok kişiler arası ilişkiler düzeyine hapsedmiştir. Dolayısıyla din, sosyal değişme sürecinin etkileri sebebiyle toplumsal yapılandırma temsilcisi olarak işlev görme gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Diğer bir ifadeyle din, modern toplumun yapılanma sürecinde genelde edilgen veya tepkisel bir faktör veya bağımlı değişken olarak yer almıştır. Bu bakımdan, diğer kurumsal alanların hususileşme süreci, dini, artan bir şekilde "özel" ve "özel" bir gerçekliğe dönüştüren bir gelişmeyi başlatmıştır. Ancak bu durum, dinin toplumsal hayattan tamamen çekildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü günümüzde gerek dünya genelinde gerekse ülkemizde sosyal değişimin etkisiyle dinin sadece sosyal hayattaki görev ve fonksiyonlarında bir değişiklik olmuştur.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan çerçeve doğrultusunda metinde, dinin toplumsal fonksiyonlarının, yaşanan hızlı sosyal değişme süreçleri sonucunda nasıl bir hal aldığı ağırlıklı olarak Türk toplumu özelinde sosyolojik bir perspektifle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Değişme, Din, Dindarlık, Türk Toplumunu, Modernleşme

SOCIAL CHANGE IN TURKISH SOCIETY AND THE FUNCTIONS OF RELIGION IN SOCIAL LIFE

ABSTRACT

One of the most significant functions of religion, encompassing almost all other aspects of society, is its role in shaping particular mindset among individuals and its function of unifying and integrating believers. As the most fundamental element of social reality, religion holds powerful function in determining behavioral patterns within social structures. It instills specific mentality in society and plays crucial role in shaping social life accordingly. Therefore, religion occupies strategic position in humanity's endeavor to “construct world”. Another critical function of religion is social control, which involves guiding individuals to adhere to societal norms. Religion achieves social control through two mechanisms: “external” and “internal” control. Additionally, religion establishes system of norms aimed at structuring and regulating society. Throughout history, religion has introduced regulations and norms concerning nearly every aspect of social life. Consequently, its role in structuring and organizing society manifests differently across various religions, depending on structural and social conditions. Indeed, each religion provides its followers with behavioral patterns that dictate how they should act and respond to certain influences. In this sense, individuals are presented with pre-established roadmap by religion.

Defined by its relationship with the sacred, religion also possesses social character by virtue of being societal phenomenon. This social character implies that religion interacts reciprocally with other social phenomena and is, to certain extent, influenced by geographical, societal, and cultural variables. Given that society is dynamic, ever-changing, and evolving phenomenon, transformations within social events inevitably impact the relationship between religion and society. Social change, defined as the modification of the elements constituting social structure, human relationships, and the values arising from their interactions, brings about variations in religious experiences and practices within society. As result, shifts in the place and role of religion are natural development. In other words, as historical and social phenomenon, religious perceptions, like all social events, are subject to change. It is well known that modernization, which prioritizes individualism and rationality, has altered both the nature of religion and its position in the modern world. Therefore, given the significant differences observed between traditional and modern societies, it would be incorrect to assume that religion can maintain its role in modern societies in the same manner as it did in traditional ones. In traditional societies, religion occupied central role in social life, whereas in modern societies, due to the process of secularization, religion has become increasingly individualized, shedding many of its societal influences and retreating into its intrinsic domain. In many cases, religion has been relegated to matter of personal conscience and individual choice. In this context, while religion held central importance in traditional societies, it has become cultural element in modern societies, with its ability to directly influence social life becoming increasingly limited. In summary, modern society, in contrast to the religious unity, cohesion, and integrity observed in traditional societies, is characterized by religious pluralism, decline in institutionalized religiosity, growing indifference toward religion, religious criticism, and even disbelief.

In recent history, Türkiye has undergone profound social and cultural transformations encompassing all traditional institutions and structures. These changes have inevitably led to various conflicts and social dissonances, significantly influencing and altering individuals' perspectives on religion and religiosity. Naturally, this shift in mindset has also impacted on the social functions of religion. During the processes of urbanization and modernization marked by structural transformations such as rationalization, division of labor, and institutionalization, serious disruptions have emerged concerning the social functions of religion, much like in the broader cultural landscape. Consequently, cultural change, conflict, and adaptation processes associated with modernization have given rise to diverse interpretations of life and society, thereby affecting the social functions of religion. Furthermore, the phenomenon of secularization, which has accompanied modernization, has led to the increasing subjectification of religion, weakening its influence in public spheres and various dimensions of social life, and confining it largely to the realm of interpersonal relationships. As result, due to the impacts of social change, religion has largely lost its role as an agent of societal structuring. In other words, during the formation of modern society, religion has generally assumed passive or reactive role, functioning as dependent variable. In this respect, the process of differentiation in institutional domains has triggered development that increasingly transforms religion into "subjective" and "private" reality. However, this does not imply that religion has completely withdrawn from social life. Rather, both globally and in Türkiye, religion has merely undergone transformation in its functions and roles within society due to the effects of social change.

Building on the discussion above, this paper will analyze how the social functions of religion have transformed in the face of rapid social change, focusing primarily on Turkish society from sociological perspective.

Keywords: Social Change, Religion, Religiosity, Turkish Society, Modernization.

POPÜLİST OTORİTER REJİMLERDE DİNİ ARAÇSALLAŞTIRMA: TARİHSEL VE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Doç. Dr. Mesut DÜZCE

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

mesutduzce@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8599-390X

ÖZET

Popülist otoriter rejimler, çağdaş siyasetin dikkat çekici ve karmaşık fenomenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu rejimler, halkın çıkarlarını temsil ettiklerini iddia ederek toplumsal desteği artırmayı ve muhalefeti etkisiz hale getirmeyi hedeflerken, dinî söylemleri stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. Din, yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda ulusal kimlik inşasında, politik meşruiyet sağlama süreçlerinde ve toplumsal kontrolü pekiştirmede etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, popülist otoriter liderler dinî sembolleri ve söylemleri, toplumu “biz” ve “onlar” ekseninde kutuplaştırmak, ulusal kimliği yeniden şekillendirmek ve azınlık gruplarını marjinalleştirmek için kullanmaktadır. Bu çalışmada, popülist otoriter rejimlerin dinî söylemleri nasıl ve neden araçsallaştırdığı incelenerek, bu stratejilerin tarihsel kökenleri ve çağdaş dönüşümleri ele alınacaktır.

Bu araştırma esas olarak popülist otoriter rejimlerin meşruiyetlerini tesis etmek ve kontrollerini sürdürüp iktidarlarını pekiştirmek için dini nasıl kullandıklarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışma, şu temel sorulara odaklanacaktır: Popülist otoriter rejimler dinî söylemleri neden bir araç olarak benimsemektedir? Bu rejimler azınlıkları veya muhalifleri marjinalleştirirken destekçilerinde yankı uyandıran bir “dini popülizmi” nasıl yaratıyor? Popülist otoriter liderlerin söylemlerinde ve yönetim stratejilerinde din nasıl bir rol oynamaktadır? Dinî söylemler, toplumsal kimlik inşası ve politik meşruiyet sağlama açısından nasıl bir işlev görmektedir? Dini anlatıların kullanımında tarihsel ve çağdaş örnekler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Çalışma, bu sorulara hem tarihsel hem de çağdaş bağlamlarda yanıt aramayı ve karşılaştırmalı bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın metodolojisi, teorik bir çerçeve üzerine inşa edilecek ve literatür taraması, karşılaştırmalı vaka analizi, söylem analizi ve tarihsel analiz gibi yöntemleri içerecektir. Literatür taraması, popülizm, otoriterlik ve din arasındaki ilişkileri ele alan teorik çalışmaları inceleyerek bu araştırmanın temelini oluşturacaktır. Ernesto Laclau'nun popülizm teorisi, Hannah Arendt'in otoriterlik analizleri ve Carl Schmitt'in politik teolojisi gibi temel eserler, çalışmanın teorik altyapısını oluşturacaktır. Buna ek olarak, José Casanova'nın dinin modern toplumdaki kamusal rolüne dair çalışmaları

ve Mark Juergensmeyer'in dinî milliyetçilik üzerine yaptığı analizler, teorik çerçevenin daha güçlü bir şekilde kurulmasına yardım edecektir.

Karşılaştırmalı vaka analizi ile tarihsel bağlamda Franco'nun İspanya'sında Katoliklik ve Pinochet'nin Şili'sinde Hristiyanlık retoriğinin kullanımı derinlemesine analiz edilecektir. Franco rejiminde Katoliklik, yalnızca ulusal birliği pekiştiren bir unsur olarak değil, aynı zamanda rejimin politik meşruiyetini sağlamlaştıran bir araç olarak işlev görmüştür. Franco, İspanya İç Savaşı'nın ardından Katolik Kilisesi ile yakın bir ilişki kurmuş ve bu ilişkiyi rejim karşıtı unsurları bastırmanın bir aracı olarak kullanmıştır. Benzer şekilde, Pinochet rejiminde Hristiyanlık retoriği, neoliberal ekonomik reformların meşruiyetini sağlamak ve toplumsal desteği artırmak için stratejik bir araç olarak kullanılmıştır. Çağdaş bağlamda ise Hindistan'daki Bharatiya Janata Partisi (BJP) liderliğindeki Hindu milliyetçiliği ve İsrail'de Yahudilik gibi örnekler incelenecektir. Hindistan'da dinî söylemler, seçim kampanyalarında sıkça kullanılmakta ve ulusal kimlik inşasında Hindu değerlerini ön plana çıkarırken, Müslüman azınlıkları marjinalleştiren bir ideolojik çerçeve yaratmaktadır. İsrail'de ise Yahudilik, ulusal kimliğin ve politik meşruiyetin temel bir unsuru olarak popülist otoriter söylemlerde stratejik bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle Filistinliler ve Arap azınlıkların ötekileştirilmesinde Yahudi kimliği vurgulanırken, Netanyahu gibi liderlerin seçim kampanyalarında Yahudiliği popülist bir söylem aracı olarak kullanması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, İsrail örneği, popülist otoriter rejimlerde dinin politik kontrol ve toplumsal kutuplaşma yaratmada nasıl etkin bir araç olduğunu göstermektedir.

Söylem analizi yöntemiyle liderlerin konuşmaları, kampanya materyalleri ve resmi belgeler incelenerek, dinî söylemlerin politik meşruiyet sağlama ve toplumsal kontrol mekanizmalarındaki rolü analiz edilecektir. Özellikle Hindistan'da BJP'nin kampanyalarındaki Hindu semboller ve söylemler, toplumdaki dayanışmayı Hindu çoğunluğun değerleriyle sınırlandırırken, azınlıkları "öteki" olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde, İsrail'de Yahudi kimliğinin politik meşruiyet sağlamak için nasıl kullanıldığı, söylem analizi yöntemiyle detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Tarihsel analiz ise dinî söylemlerin zaman içinde nasıl evrildiğini anlamak için kullanılacaktır. Franco ve Pinochet rejimlerinde dinî söylemlerin işlevleri incelenerek, çağdaş otoriter rejimlerin bu söylemleri nasıl yeniden şekillendirdiği tartışılacaktır. Bu yöntem, dinî söylemlerin otoriter rejimlerde süreklilik gösteren bir meşruiyet aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tartışma ve literatür açısından, bu çalışma, popülist otoriter rejimlerin dinî söylemleri neden ve nasıl kullandığını tarihsel ve çağdaş bağlamlarda inceleyerek literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Franco ve Pinochet gibi tarihsel liderlerin söylemleri, Hindistan'daki BJP veya İsrail'deki ulusal-dinî kimlik inşası stratejileriyle karşılaştırılarak, dinî söylemlerin ideolojik bir tutarlılık sağlamak yerine çoğunlukla pragmatik politik hedeflere hizmet ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu çalışma, Carl Schmitt'in politik teoloji kavramını dini söylemlerle ilişkilendirerek, bu söylemlerin meşruiyet sağlamaya nasıl hizmet ettiğine dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, dini söylemlerin siyasi, toplumsal ve tarihsel işlevlerine dair kavrayışımızı geliştirmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, popülist otoriter rejimlerin dinî söylemleri nasıl araçsallaştırdığına dair teorik ve analitik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma-

nın sunduğu karşılaştırmalı analiz, dinî söylemlerin sürekliliklerini ve dönüşümlerini anlamak için yeni bir perspektif sağlayacaktır. Sempozyumda sunulacak bu araştırma, literatürdeki eksikliklere dair önemli bir açığı kapatmayı ve akademik literatüre değerli katkılar sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Popülizm, Otoriterlik, Dinî popülizm, Popülist otoriter rejimler, Dinî söylemler.

THE INSTRUMENTALIZATION OF RELİGİON IN POPULIST AUTHORITARIAN REGIMES: HISTORICAL AND CONTEMPORARY APPROACHES

ABSTRACT

Populist authoritarian regimes represent some of contemporary politics' most significant and intricate phenomena. These regimes seek to boost public support and neutralize opposition by asserting that they represent the people's interests while strategically employing religious rhetoric. Religion, in addition to being belief system, becomes powerful tool for constructing national identity, legitimizing political authority, and enhancing social control. In this context, populist authoritarian leaders use religious symbols and rhetoric to divide society into “us” versus “them,” redefine national identity, and marginalize minority groups. This study investigates how and why populist authoritarian regimes leverage religious rhetoric by exploring the historical roots and contemporary changes in strategy.

This research primarily explores how populist authoritarian regimes utilize religion to establish legitimacy, maintain control, and consolidate power. Within this framework, the study focuses on several key questions: Why do populist authoritarian regimes employ religious rhetoric as tool? How do these regimes construct form of “religious populism” that resonates with their supporters while marginalizing minorities or opponents? What role does religion play in the rhetoric and governance strategies of populist authoritarian leaders? How do religious narratives function in shaping social identity and legitimizing political authority? What are the similarities and differences between historical and contemporary examples regarding the use of religious narratives? The study addresses these questions in historical and contemporary contexts and offers comparative perspective.

The study's methodology is based on theoretical framework and encompasses literature review, comparative case study analysis, discourse analysis, and historical analysis. The literature review explores theoretical works that address the relationships between populism, authoritarianism, and religion. Foundational texts such as Ernesto Laclau's theory of populism, Hannah Arendt's analysis of authoritarianism, and Carl Schmitt's political theology establish the study's theoretical foundation. Additionally, the analyses by José Casanova on the public role of religion in modern society and Mark Juergensmeyer on religious nationalism further reinforce the theoretical framework.

This comparative case study analysis examines historical contexts such as Franco's Spain and Pinochet's Chile alongside contemporary examples like Hindu nationalism in India under the Bharatiya Janata Party (BJP) and Judaism in Israel. In Franco's regime, Catholicism served not only as unifying element but also as tool to

legitimize political authority. Franco built close ties with the Catholic Church following the Spanish Civil War and used this relationship to suppress opposition. Similarly, Pinochet employed Christian rhetoric to justify neoliberal economic reforms and garner public support for his military regime. In the contemporary context, the BJP in India frequently uses religious rhetoric in election campaigns, emphasizing Hindu values to construct national identity while creating an ideological framework that marginalizes Muslim minorities. In Israel, Judaism functions as a divisive factor in national identity against Palestinians, where religious rhetoric serves as a tool for exclusionary policies.

Discourse analysis will focus on leaders' speeches, campaign materials, and official documents to examine how religious rhetoric functions in legitimizing political authority and reinforcing social control. For example, in BJP campaigns, Hindu symbols and rhetoric are often used to frame solidarity within Hindu values, while minorities are portrayed as “the other.” Similarly, in Israel, the application of Jewish identity in political legitimacy and its effects on policies that marginalize Palestinians will be discussed. Historical analysis will be employed to explore the evolution of religious rhetoric over time. The roles of religious rhetoric in Franco and Pinochet's regimes will be analyzed to discuss how contemporary authoritarian regimes have reshaped these narratives. This method emphasizes the continuity of religious rhetoric as a legitimizing tool in authoritarian regimes.

This study aims to analyze why and how populist authoritarian regimes utilize religious rhetoric in both historical and contemporary contexts. By comparing the rhetoric of historical leaders like Franco and Pinochet with the identity-building strategies of the BJP in India and national-religious policies in Israel, it shows that religious rhetoric often serves practical political purposes rather than maintaining ideological consistency. Furthermore, this study provides a new perspective by linking Carl Schmitt's concept of political theology to the legitimizing functions of religious rhetoric. This comprehensive approach deepens our understanding of the political, social, and historical roles of religious rhetoric.

Ultimately, this study aims to provide a theoretical and analytical contribution to understanding how populist authoritarian regimes instrumentalize religious rhetoric. The comparative analysis presented will offer a new perspective on the continuities and transformations of religious rhetoric in authoritarian regimes and contribute to addressing critical gaps in the literature.

Keywords: Populism, Authoritarianism, Religious Populism, Authoritarian Populist Regimes, Religious Discourse.

ENDONEZYA'DA İSLAM VE DİRENİŞ: KOLONYAL POLİTİKALARIN GÖLGESİNDE DİNİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Alaeddin TEKİN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

alaeddin.tekin@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8358-5934

ÖZET

Endonezya, dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olarak İslam dünyası için büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde yaklaşık 250 milyon Müslüman'ın yaşadığı bu ülke, 17.500'den fazla adadan oluşan devasa bir takımada olma özelliği taşır. Coğrafi olarak oldukça geniş bir alana yayılan Endonezya'nın batı sınırından doğu sınırına kadar olan mesafesi 5.000 kilometreyi aşmaktadır. Bu kadar geniş ve dağınık bir coğrafyada ulaşım zorlukları, sosyal ve kültürel etkileşimlerin yanı sıra, İslam'ın yayılma süreçlerini de derinden etkilemiştir. Özellikle kolonyal dönemde İslam'ın nasıl yayıldığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve karşılaşılan zorluklar önemli bir tartışma konusudur.

Portekizlilerin 1511 yılında Malakka'yı işgal etmesiyle bölgedeki kolonyal hareketler başlamıştır. Bu dönemde İslam, Sumatra ve Cava gibi takımadaların batısında yayılmıştı. Portekizliler, bu bölgelerde Hristiyanlığı yaymak amacıyla saldırgan bir sömürge politikası izlerken, Müslüman tüccarlar ve din adamları İslam'ı doğuya taşıma çabasına girişmiştir. Sulavesi, Borneo, Maluku ve Papua gibi adalara yönelik bu tebliğ faaliyetleri, özellikle Portekizlilerin Hristiyanlaştırma çabalarına karşı Müslümanların bir direniş stratejisi olarak da değerlendirilebilir. Bu süreçte Portekizliler ile Müslümanlar arasında yoğun bir rekabet yaşanmıştır. Portekizliler, bölgede Hristiyanlığı yayma konusunda ciddi bir başarı elde edemezken, aynı dönemde İspanyollar, Filipinler'i Hristiyanlaştırmayı büyük ölçüde başarmışlardır. Bu durum, Güneydoğu Asya'da dini etkileşimlerin ve mücadelelerin oldukça yoğun olduğu bir döneme işaret etmektedir.

On yedinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Portekizlilerin bölgedeki etkisi zayıflamış ve yerlerini Hollandalılar ile İngilizler almıştır. Özellikle Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketleri, bölge ticaretine hâkim olmuş ve yerel halk üzerinde doğrudan bir baskı uygulamaksızın, daha çok ekonomik çıkarlarına odaklanmıştır. Bu dönemde sömürgeci baskının görece azalmış olması, İslam'ın yayılmasını hızlandırmıştır. Ancak, İslam'ın doğuya doğru yayılma süreci daha çok Yemenli (Hadrami) tüccarlar ve onların beraberlerinde getirdikleri sufi grupların katkılarıyla gerçekleşmiştir. Hadramiler, bölgeye ticari faaliyetler için gelmiş, yerel halkla yaptıkları evlilikler sayesinde bölge-

de kalıcı bir varlık oluşturmuş ve İslam'ın kabulünü kolaylaştırmışlardır. Söz konusu evlilikler, sadece dini yayılmayı değil, aynı zamanda kültürel bir uyum da sağlamıştır. Ancak, 1824 yılında imzalanan Anglo-Hollanda (Londra) Antlaşması ile bölge İngilizler ve Hollandalılar arasında ikiye bölünmüştür. Bu anlaşmayla birlikte, Endonezya'daki Hollanda kolonyal yönetimi daha baskıcı bir politika izlemeye başlamış, yerel halkın dini özgürlükleri kısıtlanmıştır.

Bu dönemde Hollanda yönetimi, özellikle Hadramilerin ve diğer Müslüman liderlerin tebliğ faaliyetlerini engellemek amacıyla çeşitli yasalar çıkarmıştır. 1866 yılında yürürlüğe giren *Wijkenstelsel* ve *Passenstelsel* politikaları, Hadramiler başta olmak üzere Arap kökenli tüm grupların hareketliliğini sınırlandırmayı hedeflemiştir. Bu politikalar kapsamında, Müslümanların bir yerden başka bir yere seyahat edebilmesi için Hollanda kolonyal yönetiminden izin belgesi almaları zorunlu hale getirilmiştir. Ancak bu yasalar, İslam'ın bölgedeki köklü yayılma sürecini durdurmakta başarılı olamamıştır. Kolonyal yönetim için bir diğer endişe kaynağı ise Endonezyalı hacılar olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, özellikle 1880'li yıllardan itibaren, Hicaz bölgesine giderek İslam birliği ve milliyetçilik gibi fikirlerden etkilenen hacıların, Endonezya'ya döndüklerinde yerel halk üzerinde önemli bir etki yarattıkları gözlemlenmiştir. Osmanlı yönetimindeki Hicaz'da yayılan bu fikirler, kolonyal yönetimin kontrol altına almak istediği bir diğer önemli alan haline gelmiştir. Hollandalılar, hacıları kontrol etmek ve Osmanlı merkezli İslami yayınların bölgeye girişini engellemek için çeşitli önlemler almıştır. Bu dönemde Hollanda kolonyal yönetiminin Müslümanları kontrol altına almak için izlediği politikaların arkasında, dönemin meşhur Hollandalı şarkiyatçısı Snouck Hurgronje'nin etkisi büyüktür. Hurgronje, hem İslami hareketleri analiz etmiş hem de Müslüman toplulukların etkinliğini azaltmayı amaçlayan stratejiler geliştirmiştir. Ancak, tüm bu baskıcı politikalara rağmen, İslam'ın bölgede yayılmasını engellemek mümkün olmamıştır.

Sonuç olarak, Endonezya'da İslam'ın yayılması, 1511 yılından itibaren Portekiz, Hollanda ve İngiliz gibi sömürge güçlerinin baskılarına rağmen hız kesmemiştir. Yerel halkın dini ve kültürel kimliğine yönelik bu baskılara karşı İslam, sadece bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda bir direniş ve kimlik unsuru olarak da önemli bir rol oynamıştır. Bugün dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesi olan Endonezya'da İslamlaşmanın tarihsel arka planı, bu kolonyal dönem mücadeleleriyle şekillenmiştir. Bu çalışma, kolonyal dönemdeki Endonezya Müslümanlarının karşılaştıkları zorlukları ve İslam'ın yayılma dinamiklerini detaylı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. İslam'ın bu zorlu süreçte nasıl yayıldığı, hangi aktörlerin bu yayılmada rol oynadığı ve kolonyal yönetimlerin ne tür engellemeler yaptığı, bu araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır. Çalışma, “Kolonyal baskılar altında İslam'ın yayılması nasıl mümkün oldu?” ve “Hadrami tüccarların bu süreçteki etkileri nelerdi?” gibi araştırma soruları üzerinden yapılandırılmıştır. Yöntemsel olarak, arşiv belgeleri, kolonyal döneme ait kayıtlar ve ikincil kaynaklar üzerinden tarihsel bir analiz yöntemi izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endonezya, İslamlaşma, Kolonyal Yönetim, Sömürgecilik, İslam Birliği.

ISLAM AND RESISTANCE IN INDONESIA: THE ROLE OF RELIGION IN THE SHADOW OF COLONIAL POLICIES

ABSTRACT

Indonesia, home to the world's largest Muslim population, holds a position of considerable significance within the Islamic world. With approximately 250 million Muslims, this vast nation comprises more than 17,500 islands, forming an extensive archipelago. Geographically, Indonesia stretches over 5,000 kilometers from its westernmost to easternmost points, creating a landscape marked by immense diversity and logistical challenges. The sheer scale and dispersed nature of this geography have deeply shaped not only social and cultural interactions but also the pathways through which Islam spread across the region. In particular, the colonial period stands out as a pivotal era, raising critical questions about the methods used to propagate Islam, the obstacles faced, and the broader dynamics of its dissemination.

The colonial movements in the region began with the Portuguese invasion of Melaka in 1511. During this period, Islam had already spread across the western parts of the archipelago, including Sumatra and Java. While the Portuguese pursued an aggressive colonial policy aimed at spreading Christianity in these areas, Muslim traders and scholars undertook efforts to propagate Islam further eastward. These missionary activities, targeting islands such as Sulawesi, Borneo, Maluku, and Papua, can also be interpreted as a strategy of resistance against the Portuguese attempts at Christianization. While the Portuguese achieved limited success in spreading Christianity in the region, the Spanish, during the same period, were largely successful in Christianizing the Philippines. This reflects a time of intense religious interactions and struggles in Southeast Asia.

By the mid-seventeenth century, Portuguese influence in the region had waned, giving way to the Dutch and the British. The Dutch and British East India Companies, in particular, came to dominate regional trade, focusing primarily on their economic interests without exerting direct pressure on local populations. The relative decline in colonial oppression during this period facilitated the accelerated spread of Islam. However, the eastward expansion of Islam was largely driven by Yemeni (Hadrami) merchants and the Sufi groups they brought with them. The Hadramis arrived in the region for commercial purposes and established a lasting presence through intermarriage with local populations, which significantly contributed to the acceptance of Islam. These marriages not only promoted religious conversion but also fostered cultural integration. Nevertheless, the Anglo-Dutch (London) Treaty of 1824 divided the region between the British and the Dutch. Following this treaty, the Dutch colonial administration in Indonesia adopted more aggressive policies, including restrictions on the religious freedoms of the local population.

During this period, the Dutch administration enacted various laws aimed at curbing the missionary activities of the Hadramis and other Muslim leaders. Policies such as the *Wijkenstelsel* and *Passenstelsel*, implemented in 1866, sought to restrict the mobility of Hadramis and other Arab-origin groups. Under these policies, Muslims were required to obtain a permit from the Dutch colonial authorities in order to travel from one location to another. However, these measures failed to halt the deep-rooted

spread of Islam in the region. Another major concern for the colonial administration was the growing influence of Indonesian pilgrims. By the late nineteenth century, particularly from the 1880s onward, pilgrims returning from the Hejaz after being exposed to ideas of Islamic unity and nationalism began to exert significant influence on local communities in Indonesia. The Hejaz, under Ottoman rule, became key source of such transformative ideas, making it critical area the Dutch sought to control. The Dutch implemented measures to monitor pilgrims and block the circulation of Ottoman-centered Islamic publications in the region. During this time, the policies aimed at controlling Muslims were significantly shaped by the prominent Dutch orientalist Snouck Hurgronje. Hurgronje not only analyzed Islamic movements but also developed strategies to weaken the influence of Muslim communities. Despite these repressive measures, the spread of Islam in the region could not be stopped.

In conclusion, the spread of Islam in Indonesia persisted unabated despite the pressures exerted by colonial powers such as the Portuguese, Dutch, and British since 1511. In the face of these colonial efforts to suppress the religious and cultural identity of the local population, Islam served not only as belief system but also as key element of resistance and identity. Today, as the most populous Muslim-majority country in the world, Indonesia's historical trajectory of Islamization has been profoundly shaped by these colonial-era struggles. This study aims to explore in detail the challenges faced by Indonesian Muslims during the colonial period and the dynamics of Islam's expansion. The central focus of the research is to understand how Islam spread under such difficult circumstances, the key actors involved in this process, and the types of obstacles imposed by colonial administrations. The study is structured around research questions such as "How was the spread of Islam possible under colonial repression?" and "What was the role of Hadrami merchants in this process?" Methodologically, the research employs historical analysis, utilizing archival documents, colonial records, and secondary sources to provide comprehensive examination.

Keywords: Indonesia, Islamization, Colonial Administration, Colonialism, Islamic Unity.

KIBRIS'TA DİNİ LİDERLER ARASI GÖRÜŞMELER: BARİŞ VE UZLAŞMA ARAYIŞLARI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞENGİL

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

mustafasengil25@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2904-1776

ÖZET

Kıbrıs, uzun yıllardır bölünmüş bir ada olarak uluslararası diplomaside önemli bir yer tutmaktadır. 1974 yılında yaşanan olaylardan sonra, Kıbrıs adası Türk ve Rum toplulukları arasında ikiye ayrılmıştır. Bu bölünmenin ardından adanın iki kesimi arasındaki siyasi gerilimler ve anlaşmazlıklar çözülmeye çalışılsa da halen kalıcı bir çözüme ulaşılamamıştır. Bu süreçte, sadece siyasi ve diplomatik görüşmeler değil, aynı zamanda dinî liderler arasında yürütülen görüşmeler de dikkat çekici bir rol oynamaktadır.

Kıbrıs'taki dinî liderler arasında yürütülen görüşmeler, adadaki barış sürecine katkı sağlama amacı taşımaktadır. Bu görüşmelerin temelinde, toplumların bir arada barış içinde yaşama arzusu, dinler arası iletişimin güçlendirilmesi ve farklı dinî topluluklar arasında güven tesis edilmesi yer almaktadır. Adanın Türk ve Rum kesiminde, İslam ve Hristiyanlık, tarihsel olarak önemli birer kimlik unsuru olmuştur. Bu nedenle, dinî liderlerin bir araya gelmesi, yalnızca dinî konuları değil, aynı zamanda toplumsal uzlaşının da sağlanmasına yönelik önemli bir adımdır.

Kıbrıs'taki dinî liderler arası görüşmelerin temelini, 2009 yılında başlatılan *The Religious Track of the Cyprus Peace Process (Kıbrıs Barış Sürecinin Dini Yolu)* oluşturmaktadır. Bu girişim, adadaki farklı inanç gruplarını temsil eden dinî liderler arasında düzenli diyalog ve iş birliği ortamı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. İnisiyatif, Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'taki Barış Gücü (UNFICYP) ve İsveç Büyükelçiliği'nin desteğiyle hayata geçirilmiş ve o günden bu yana adanın bölünmüşlüğüne aşmayı hedefleyen önemli bir platform haline gelmiştir.

Dinî liderler arası görüşmelerde öne çıkan isimler arasında, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos, Kıbrıs Türk Müftüsü Dr. Talip Atalay, Marunî Başpiskoposu Youssef Soueif ve Ermeni Piskoposu Khoren Doghramadjian gibi adadaki çeşitli dini toplulukların liderleri bulunmaktadır. Bu liderler, adadaki bölünmüşlüğün dinî boyutunu ele alarak, barış ve uzlaşma çabalarına dinî bir perspektiften katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Dinî liderler arası görüşmeler, belirli ana konular etrafında şekillenmektedir. Bu konular arasında özellikle *barışın tesisi ve toplumsal uzlaşısı, ibadet özgürlüğü, kültürel ve dinî mirasın korunması, eğitim ve dinî hoşgörü* ön plana çıkmaktadır. Dinî liderler arası görüşmeler, adadaki siyasi çözüme doğrudan etki etmese de toplumların birbirlerine karşı geliştirdiği önyargıların yıkılması açısından önemli bir işlev görmektedir. Dinî liderlerin birlikte verdiği barış ve uzlaşısı mesajları, her iki toplumda karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü artırmayı ve toplumsal güvenin yeniden inşa edilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın konusu, Kıbrıs adasında Türk ve Rum toplumlarını temsil eden dinî liderler arasındaki görüşmeleri ve bu görüşmelerin Kıbrıs'taki barış ve uzlaşısı sürecine katkılarını incelemektir. Adada yaşanan uzun süreli bölünme ve çatışmaların sadece siyasi boyutları değil, dinî ve toplumsal boyutları da bulunmaktadır. Araştırmada, dinî liderlerin barış sürecindeki rolü ve dinî iletişimin adadaki iki toplum arasında güven ve iş birliği inşa etmedeki potansiyeli analiz edilecektir. Çalışma 2009 yılında başlatılan ve bugün devam ettirilmeye çalışılan dinî liderler arası görüşmeler ile sınırlı olacaktır. Çalışma, Kıbrıs'taki dinî liderler arasındaki diyalogun barışa giden yolda farklı aktörlerin ve süreçlerin de dikkate alınması gerektiğini vurgulaması açısından önemlidir.

Çalışmada dinî liderler arasında gerçekleşen görüşmeler ve bu görüşmelere dair yayımlanan raporlar, bildirimler ve basın açıklamaları incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Verilerin toplanmasında, Birleşmiş Milletler, İsveç Büyükelçiliği ve Kıbrıs'taki çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yayımladığı raporlar gibi birincil kaynaklar kullanılmıştır. Sonuç itibarıyla dinî liderlerin bugün için dolaylı ama yarın doğrudan barışa katkı koyduğu/koyabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kıbrıs, Toplumsal Uzlaşısı, Dinî Liderler, İslam, Hıristiyanlık.

TALKS BETWEEN RELIGIOUS LEADERS IN CYPRUS: THE SEARCH FOR PEACE AND RECONCILIATION

ABSTRACT

Cyprus, as a divided island, has occupied an important place in international diplomacy for many years. After the events of 1974, the island of Cyprus was divided between the Turkish and Greek communities. Following this division, political tensions and disagreements between the two parts of the island have been tried to be resolved, but a permanent solution has still not been reached. In this process, not only political and diplomatic negotiations, but also negotiations between religious leaders play a remarkable role.

The talks between religious leaders in Cyprus aim to contribute to the peace process on the island. At the heart of these talks is the desire of communities to live together in peace, strengthening interfaith communication and building trust between different religious communities. Islam and Christianity have historically been important elements of identity in the Greek and Turkish parts of the island. Therefore, the meeting of religious leaders is an important step towards achieving social reconciliation, not only on religious issues.

The Religious Track of the Cyprus Peace Process, launched in 2009, is the basis for talks between religious leaders in Cyprus. This initiative was created to foster regular dialogue and cooperation between religious leaders representing different faith groups on the island. The initiative was launched with the support of the United Nations Peacekeeping Force in Cyprus (UNFICYP) and the Embassy of Sweden and has since become an important platform for overcoming the division of the island.

Prominent figures in the inter-religious meetings include leaders of the various religious communities on the island, such as Archbishop Chrysostomos II of the Greek Cypriot Orthodox Church, Turkish Cypriot Mufti Dr. Talip Atalay, Maronite Archbishop Youssef Soueif and Armenian Bishop Khoren Doghramadjian. These leaders aim to contribute to peace and reconciliation efforts from religious perspective by addressing the religious dimension of the division on the island.

Discussions between religious leaders are centered around certain key issues. These include peace building and social reconciliation, freedom of worship, protection of cultural and religious heritage, education and religious tolerance. Although the meetings between religious leaders do not directly affect the political solution on the island, they serve an important function in terms of breaking down the prejudices that societies have developed against each other. The messages of peace and reconciliation given by religious leaders together aim to increase mutual understanding and tolerance in both communities and contribute to the rebuilding of social trust.

In the light of this information, the subject of this study is to examine the meetings between religious leaders representing the Greek and Turkish communities on the island of Cyprus and their contribution to the peace and reconciliation process in Cyprus. The long-term division and conflicts on the island have not only political dimensions but also religious and social dimensions. The study will analyze the role of religious leaders in the peace process and the potential of religious communication in building trust and cooperation between the two communities on the island. The study will be limited to the inter-religious talks that were initiated in 2009 and are still ongoing today. The study is important in that the dialogue between religious leaders in Cyprus emphasizes that different actors and processes should be taken into account on the road to peace.

In the study, literature review was conducted by examining the meetings between religious leaders and the reports, statements and press releases published on these meetings. Primary sources such as reports published by the United Nations, the Swedish Embassy and various non-governmental organizations in Cyprus were used to collect the data. As result, it is evaluated that religious leaders contribute/may contribute to peace indirectly today but directly tomorrow.

Keywords: History of Religions, Cyprus, Social Reconciliation, Religious Leaders, Islam.

SEKÜLERLEŞME VE DİNİ CANLANMA EKSENİNDE YENİ DİNİ HAREKETLER: ÜVEYS-VEYSEL KARANE ZİKİRİ GRUBU

Hamza ÇAKIR

Erciyes Üniversitesi

4030240081@erciyes.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8225-1748

ÖZET

İslam dini müntesiplerine belirli bir inanç sistemiyle beraber gündelik hayatın en ince detaylarına kadar düşünülmüş bir yaşam şekli sunar. Kendi içerisinde son derece tutarlı olan bu sistem insanın hem maddi anlamda gereksinimlerini göz ardı etmezken hem de manevi anlamda da insan ruhuna hitap etmektedir. Tarihi süreç içerisinde her ne kadar farklı uçlara doğru çeşitli eğilimler olmuşsa da Müslüman toplumların geneli bu itidalli çizgi üzerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İnsanın maddi ve manevi ihtiyaçlarının ikisini de göz önünde bulunduran bu anlayış sayesinde Müslümanlar kendi medeniyetlerini inşa etmiş ve uzunca bir süre tarih sahnesinde hâkim medeniyet olarak kalmayı başarmışlardır.

İslam medeniyetinin dünya sahnesinde üstün olduğu dönemde Avrupa'da İstanbul'un fethinin de muharrik kuvvetiyle beraber bir takım gelişmeler yaşanmaya başladı. Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, Fransız Devrimi ve sanayi inkılabı gibi bir takım hareketler geçmişten bir kopuş şeklini alacak yenilikleri de beraberinde getirdi ve modern dönemin tohumları ekilmiş oldu. Modernitenin fikri altyapısı aydınlanma dönemi düşünürleri tarafından hazırlanmış ve yukarıda bahsi geçen iki önemli devrimle siyasi ve iktisadi anlamda hudutları netlik kazanmıştır.

Yukarıda ifade edilen olaylar ile Batı'da modernleşme süreci başlamış oldu. Modernleşme her ne kadar Batı'da başlamış olsa da etkileri zamanla bütün dünyada görülmeye başladı. Modernleşen toplumların yaşadığı dönüşüm endüstrileşme, şehirleşme ve sekülerleşme olarak üç temel alan üzerinde özetlenebilir. Bu üç alan birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir. Endüstrileşen toplumların ekonomik gelişimlerine bağlı olarak şehirleşme oranı artmış bu durumda sekülerleşme tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

Sekülerleşme kavramı, toplumsal değişimin sonuçlarından biri olarak oluşan şartların dini kurumlarla diğer toplumsal kurumlar arasında oluşturduğu kurumsal ve yapısal farklılaşmayla olduğu kadar mezkûr kurumların egemenlik düzeyi ve çoğulculukla da ilişkilidir. Zaman içerisinde sekülerleşme üzerine yapılan tartışmalar artmış ve bu sürecin nasıl ilerleyeceğine dair farklı paradigmlar geliştirilmiştir. Özellikle

klasik sekülerleşme kuramının karşısında yer alan dinin yeniden insan hayatındaki önemini arttırdığına dair görüş “dini canlanma”nın üzerinde durmuştur.

Hızla gelişen modern dünyada başta Batı toplumları olmak üzere dünya üzerindeki birçok toplumda insanlık bir kimlik ve anlam krizi yaşamaktadır. Hali hazırda yerleşik konumda bulunan dini inançlar bu krizin içinde bulunan bireylere tatmin edici bir din anlayışı sağlayamadığı için insanlar yeni bir arayış içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda yeni ortaya çıkan kutsallık ve dindarlık şekillerini ifade eden birden fazla yeni dini hareket tarih sahnesinde yerini almıştır. Yeni dini hareketlerin en belirgin özellikleri; farklı mezheplere karşı eleştiri, kutsal deneyimin doğrudan oluşuna vurgu, karizmatik ve otoriter liderler etrafında gelişmesi, üyeler arası normatif bir etkileşimin varlığı, grup içinde bireysel ve doğrudan öğrenme yoluyla bireylere grup içi yeni kimliklerin empoze edilmesi ve akli sorgulama yerine kalbi teslimiyettir.

Sekülerleşme ve dini canlanma tartışmalarının gölgesinde yeni dini hareketler insanlığın değişim sürecinde önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde bildiri olarak sunmak istediğimiz çalışmamızla İzmir merkezli bir topluluk olan Veysel Karane Zikri grubunun sekülerleşme ve dini canlanma bağlamında sosyolojik bir analizini yapmayı amaçlamaktayız. Böylece sekülerleşme teorileri üzerine oluşturulan farklı kuramlar örnek bir grup üzerinden değerlendirilecektir. Bu değerlendirme ile sekülerleşme veya dini canlanma süreçlerinin, topluluklar üzerinde nasıl bir etkisinin olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca söz konusu grubun toplumsal hareketler ve yeni dini hareketler kapsamında da ele alınması ve böylece modernite ile olan ilişkisinin de tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmamız nitel araştırma yönteminin içerik analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak grubun kendini tanıttığı ve bir nevi resmi yayın organı gibi bir işlevi olan internet sitesi incelenmiştir. Akabinde her ne kadar grup içerisinde bir liderlik olmadığı ifade edilse de grubun lideri konumunda olan Muharrem Karabay'ın Aşk-ı Üveysi isimli kitap serisi ve grup özelinde katılımcı gözlem tekniği kullanılarak yapılan tez çalışması detaylı şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda grup; kullanılan terminoloji, kurumsal dini yapıyla olan bağı, tasavvufi gelenek içerisindeki yeri, modernite ile olan ilişkisi ve yeni dini hareketler bağlamındaki yeri şeklinde oluşturulan temalar üzerinden incelenmiştir.

Günümüz Türkiye'sinde tasavvuf bağlantılı olmakla beraber kült bir hareket özelliği taşıyan Üveys-Veysel Karane zikri grubu müntesiplerine sunmuş olduğu duygu yoğunluğu ve yayılmak için kullandığı teknolojik imkânları ile seküler araçların dini bir hüviyet kazanması noktasında bir dindarlaşma örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer bir taraftan kurumsal dini yapıyla olan farklılıkları ve çeşitli meselelerde dinin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in te'vil edilişi üzerinden bakıldığı zaman da moderneleşen ve sekülerleşen bir grup olarak değerlendirilebilir. İki durumunda çeşitli örneklerini sunan grup bir yandan modern ve seküler formları yayımlı politikası için kullanarak bir dindarlaşma örneği sunarken diğer yandan da kurumsal dini yapıya bir karşı çıkış şeklinde sekülerleşme örneği de sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kült, Tasavvuf, Üveysîlik, Zikir, Sekülerleşme.

NEW RELIGIOUS MOVEMENTS ON THE BETWEEN SECULARİZATION AND RELIGIOUS REVIVAL: GROUP OF THE ÜVEYS-VEYSEL KARANE ZİKİRİ

ABSTRACT

The religion of Islam offers its followers lifestyle that is thought out down to the smallest details of daily life, along with specific belief system. This system, which is extremely consistent within itself, does not ignore the material needs of man, while also appealing to the human spirit in spiritual sense. Although there have been various tendencies towards different extremes throughout history, the majority of Muslim societies have continued their lives on this moderate line. Thanks to this understanding that takes both the material and spiritual needs of man into consideration, Muslims have built their own civilization and have managed to remain the dominant civilization on the stage of history for long time.

During the period when Islamic civilization was dominant on the world stage, number of developments began to take place in Europe with the driving force of the conquest of Istanbul. The Renaissance and Reformation movements in Europe, the French Revolution and the industrial revolution, brought innovations that would take the form of break from the past, and the seeds of the modern era were planted. The intellectual infrastructure of modernity was prepared by the thinkers of the Enlightenment period, and its political and economic boundaries became clear with the two important revolutions mentioned above.

The events mentioned above began the process of modernization in the West. Although modernization began in the West, its effects began to be seen throughout the world over time. The transformation experienced by modernizing societies can be summarized in three basic areas: industrialization, urbanization, and secularization. These three areas mutually influenced each other. The rate of urbanization increased depending on the economic development of industrializing societies, which brought about discussions of secularization.

The concept of secularization is related to the institutional and structural differentiation between religious institutions and other social institutions as result of the conditions that emerge as result of social change, as well as the level of dominance and pluralism of these institutions. Over time, discussions on secularization have increased and different paradigms have been developed on how this process will proceed. In particular, the view that religion has increased its importance in human life, which is against the classical secularization theory, has focused on "religious revival".

In the rapidly developing modern world, humanity is experiencing an identity and meaning crisis in many societies around the world, especially in Western societies. Since the currently established religious beliefs cannot provide satisfactory understanding of religion for individuals in this crisis, people have embarked on new quest. In this context, more than one new religious movement has taken its place on the stage of history, expressing newly emerging forms of holiness and piety. The most distinctive characteristics of new religious movements are; criticism against different sects, emphasis on the directness of sacred experience, development around charismatic and authoritarian leaders, the existence of normative interaction between

members, the imposition of new identities on individuals within the group through individual and direct learning within the group, and submission of the heart instead of intellectual questioning.

In the shadow of the discussions on secularization and religious revival, new religious movements emerge as an important area of research in the process of human change. In this context, with our study that we want to present as report, we aim to make sociological analysis of the Veysel Karane Zikri group, community based in Izmir, in the context of secularization and religious revival. Thus, different theories created on secularization theories will be evaluated through sample group. With this evaluation, it is aimed to reveal how the processes of secularization or religious revival have an effect on communities. In addition, it is aimed to consider the group in question within the scope of social movements and new religious movements and thus to determine its relationship with modernity.

Our study was conducted using the content analysis technique of the qualitative research method. In this context, firstly, the internet site where the group introduced itself and which had function as kind of official publication organ was examined. Afterwards, although it was stated that there was no leadership within the group, Muharrem Karabay's book series named Aşk-ı Üveysi, who was the leader of the group, and the thesis study conducted using the participant observation technique specific to the group were examined in detail. In this context, the group was examined through the themes created as the terminology used, its connection with the institutional religious structure, its place in the Sufi tradition, its relationship with modernity and its place in the context of new religious movements.

In today's Turkey, Group of the Üveys-Veyssel Karane Zikri, which has cult movement characteristic despite being connected to Sufism, can be evaluated as an example of religiosity in terms of the emotional intensity it offers to its followers and the technological opportunities it uses to spread, in terms of secular tools gaining religious identity. However, on the other hand, when it is looked at from the perspective of its differences with the institutional religious structure and the interpretation of the Quran, which is the main source of religion in various matters, it can be evaluated as modernizing and secularizing group. The group, which presents various examples in both situations, presents an example of religiosity by using modern and secular forms for its expansionist policy, on the one hand, and also presents an example of secularization as opposition to the institutional religious structure.

Keywords: Cult, Sufism, Uwaysi, Dhikr, Secularization.

BİLİMSEL GELİŞMELERİN KUR'ÂN YORUMUNA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Kovsar TAGHİYEV

Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

kovsartagiyev@ait.edu.az

ORCID: 0000-0002-0541-7118

ÖZET

Bu çalışma, Kur'ân'ın nüzulünden günümüze kadar meydana gelen bilimsel gelişmelerin ve bilimsel paradigma dönüşümlerinin Kur'ân yorumuna etkisini ele almakta; bu bağlamda, bilimselci tefsirin doğuşunu ve gelişimini incelemektedir. Araştırmamız şu sorular etrafında şekillenmektedir: Kur'ân'ın hitap üslubu bilimsel bir özellik taşımakta mıdır? Kur'ân bilimsel bilgi içermekte midir? Kur'ân âyetlerinin bilimselci yorumu tarihsel süreç içinde nasıl bir dönüşüm geçirmiştir? Çalışmamızda, bilimselci yoruma konu olan Kur'ân âyetlerine ilişkin yaklaşımların erken dönemden günümüze nasıl evrildiği incelenmiş; literatür taraması, tarihsel analiz ve metin analizi gibi yöntemler kullanılarak, bu alanda öne çıkan şahısların görüşleri mercek altına alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerim, evrene dair anlatımlarında ilk muhataplarının evren algısını esas almış ve onların zihin dünyasına uygun bir anlatım tarzı benimsemiştir. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde yaşayan ilk muhatapların evren anlayışı, bilimsel temelden yoksun olup, çoğunlukla eski mitolojilerden kaynaklanan çeşitli inanışlardan oluşmaktaydı. Kur'ân-ı Kerim, onların evrene dair tasavvurlarını doğrulamak, yanlışlamak veya tashih etmek gibi bir yöntem benimsememiştir. Ayrıca, Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Arapların zihin dünyasında yer alan dış dünyaya ilişkin herhangi bir bilginin tashih edildiğine dair bir kayda rastlanmamaktadır.

İlerleyen dönemlerde bilimsel yorumlamaya konu olan birçok Kur'ân âyetinde geçen “gökyüzü”, “yeryüzü”, “gece” ve “gündüz” gibi ifadelerin bilimsel kavramlar olarak değil, şiirsel bir üslupta kullanıldığı ve Arapların zihin dünyasındaki anlamlara karşılık geldiği söylenebilir. Kanaatimizce Kur'ân-ı Kerim'de “arz” ve “sema” gibi kavramlar, dinî söylem içinde anlamlandırılması gereken sade ve derin bir içeriğe sahiptir. Örneğin, “arz” denildiğinde murad edilen; “uzayın boşluğunda belli bir yörüngede hareket eden bir gök cismi” değil, daha çok “ayağınızın altındaki toprak veya yurt”, “sizi düşmekten ve sarsılmaktan koruyan bir zemin” ya da “hayatınızın idamesi için muhtaç olduğunuz nimetleri sağlayan bir yaşam kaynağı” gibi manevî yönü baskın anlamlardır. Benzer şekilde, “sema” kavramı da “atmosferin çeşitli tabakaları” veya “uzay boşluğu” gibi teknik ve katı anlamlardan ziyade; “hayranlıkla baktığınız ve sizi derin düşüncelere sevk eden gökyüzü”, “parıltılı yıldızlarla süslenmiş bir manzara”,

"sırlarına vakıf olamadığınız büyüleyici bir âlem" ya da "bereket getiren yağmurların kaynağı" gibi insanın gönül dünyasına hitap eden, manevî içeriği zengin anlamlar taşımaktadır.

İlerleyen dönemlerde İslam coğrafyasının genişlemesi ve farklı kültürlerle tanışılması, Müslüman yorumcuların zihin dünyasının da gelişmesine neden oldu. Bu süreçte doğa ve evrene dair elde edilen yeni bilgiler, Kur'ân âyetlerinin yorumlarına da yansımaya başladı. Yirminci yüzyılda bir tefsir yöntemi olarak öne çıkan ve sıkça tartışılan bilimselci tefsirin ilk örneklerine, erken dönem tefsir çalışmalarında da rastlamak mümkündür. Tefsir literatürünü bu perspektiften incelediğimizde, sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden aktarılan bazı rivayetlerle karşılaşırız. Bu rivayetlerde evrenin yaratılışı ve işleyişine dair çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Müslümanların bilimde ilerlemesine paralel olarak tefsirlerde bu tür yorumların giderek arttığı görülmektedir. Metinde bazı örneklerine yer vereceğimiz bu yorumları doğrudan bilimselci tefsir olarak adlandırmak doğru olmasa da erken dönemden itibaren müfessirlerin, bazı Kur'ân âyetlerini açıklarken evrene dair belirli kabullerden hareket ettiklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in evrene ve doğaya dair âyetlerini bilimsel verilerle yorumlamayı, böylece Kur'ân'ın mucizeliğini ve evrenselliğini ispatlamayı amaçlayan bilimselci yorum yöntemi, tefsir tarihinde özellikle iki dönemde ivme kazanmıştır. Bunlardan ilki, Abbâsîler dönemindeki tercüme faaliyetleriyle başlayıp, Müslümanların bilim ve felsefede büyük başarılar elde ettiği süreçtir. Bu dönemde, hadis, fıkıh, tefsir ve kelâm gibi nakle dayalı ilimlerle meşgul olan geleneksel ulema ile yeni akım felsefeciler arasında bir rekabet ortamının oluştuğu görülmektedir. Tercüme eserlerle birlikte İslam bilim dünyasına dâhil olan bu yeni akım; felsefe, mantık, astronomi ve tıp gibi birçok ilmi bünyesinde barındırmaktaydı. O dönemde bilim denildiğinde genellikle felsefe anlaşılmaktaydı, çünkü farklı bilim dalları, felsefenin alt başlıkları olarak ele alınıyordu. Geleneksel ilimlerle uğraşan ulema, bir süre sonra felsefecilerin tabîî bilimler üzerindeki tekeli kırma yolları aramıştır. Bu süreçte dinin akılla ilişkisi uzun tartışmalara konu olmuş ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin önde gelen isimlerinden biri olan Gazzâlî (ö. 505/1111), aklın ve bilimin sınırlarını belirlemeye çalışmış, bunların din ile ilişkisini tartışmıştır. Bu yönüyle Gazzâlî, bilimselci tefsir yönteminin kurucularından biri olarak görülmektedir. Zira Kur'ân âyetlerinin bilimsel izahını teorik açıdan temellendirmeye çalışmış ve eserlerinde buna dair örnekler sunmuştur. Bu bağlamda öne çıkan bir diğer önemli isim ise Fahreddin Râzî'dir (ö. 606/1209). Kur'ân âyetlerinin bilimsel yorumuna dair faaliyetlerdeki ikinci yükseliş dönemi, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Batı'da gelişen sanayi ve teknoloji, Müslüman dünyayı geride bırakmış ve bu ilerleme, Müslümanları yeni çözüm arayışlarına sevk etmiştir. Bu bağlamda, bilimselci tefsir olarak adlandırılan yorum faaliyetleri bu dönemde yeniden canlanmıştır.

Kur'ân'ı modern bilimin verileri doğrultusunda yorumlama çabaları, bir yandan bilimin ilgili coğrafyalarda popülerliğini artırmayı, diğer yandan da Kur'ân'ın bilime ve gelişime engel olmadığını ispat etmeyi amaçlamaktaydı. Ancak, çoğu zaman bilimselci yoruma tabi tutulan bazı âyetler, yanlış yorumlanarak tarihsel ve metinsel bağlamlarından koparılmıştır. Bu nedenle, Kur'ân'ın bilimsel verilerle yorumlanmasına yönelik faaliyetler pek çok eleştiriye maruz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tefsir, bilim, bilimselci tefsir, yorum.

THE IMPACT OF SCIENTIFIC DEVELOPMENTS ON THE INTERPRETATION OF THE QUR'AN

ABSTRACT

This study deals with the impact of scientific developments and scientific paradigm transformations on the interpretation of the Qur'an from the revelation of the Qur'an to the present day; in this context, it examines the emergence and development of scientific exegesis. Our research is shaped around the following questions: Does the Qur'an's style of address have scientific character? Does the Qur'an contain scientific knowledge? How has the scientific interpretation of the Qur'anic verses transformed in the historical process? This study examines how the approaches to the Qur'anic verses that are subject to scientific interpretation have evolved from the early period to the present day; using methods such as literature review, historical analysis and textual analysis, the views of prominent figures in this field are scrutinized.

The Qur'an, in its narratives about the universe, has taken the perception of the universe of its first interlocutors as basis and has adopted narrative style suitable for their world of mind. The understanding of the universe of the first interlocutors living at the time of the Qur'an's revelation lacked scientific basis and consisted mostly of various beliefs originating from ancient mythologies. The Qur'an did not adopt method of verifying, falsifying or correcting their conceptions of the universe. Moreover, there is no record of the Qur'an correcting any of the knowledge about the external world that was in the minds of the Arabs at the time of the Qur'an's revelation.

It can be said that expressions such as “sky”, “earth”, “night” and “day” in many Qur'anic verses, which were subject to scientific interpretation in later periods, were not used as scientific concepts, but in poetic style and corresponded to the meanings in the Arabs' mental world. In our opinion, concepts such as “earth” and “sky” in the Qur'an have simple and deep content that needs to be understood within the religious discourse. For example, what is meant by the term “earth” is not “celestial body moving in certain orbit in the vacuum of space”, but rather “the earth or land beneath your feet”, “ground that protects you from falling and shaking”, or “source of life that provides you with the blessings you need for the sustenance of your life”. Similarly, the concept of “the sky”, rather than having technical and rigid meanings such as “the various layers of the atmosphere” or “the vacuum of space”, carries meanings rich in spiritual content that appeal to the human heart, such as “the sky that you look at with admiration and that leads you to deep thoughts”, “landscape adorned with sparkling stars”, “fascinating realm whose secrets you cannot comprehend” or “the source of the rains that bring blessings”.

In the following periods, the expansion of the Islamic geography and the acquaintance with different cultures led to the development of the minds of Muslim commentators. In this process, new knowledge about nature and the universe began to be reflected in the interpretation of Qur'anic verses. The first examples of scientific exegesis, which came to the fore as method of exegesis in the twentieth century and was frequently discussed, can be found in early tafsir studies. When we examine the tafsir literature from this perspective, we come across some narrations from the sahaba, tâbiîn and taba-i tâbiîn. In these narrations, various evaluations were made

about the creation and functioning of the universe. Parallel to the advancement of Muslims in science, such interpretations have gradually increased in tafsir. Although it is not correct to call these interpretations, of which we will include some examples in the text, directly scientific exegesis, it is important in terms of showing that the commentators from the early period onwards acted from certain assumptions about the universe while explaining some Qur'anic verses.

The scientific interpretation method, which aims to interpret the verses of the Qur'an about the universe and nature with scientific data, thus proving the miraculousness and universality of the Qur'an, gained momentum in the history of exegesis, especially in two periods. The first of these is the period beginning with the translation activities during the Abbasid period, when Muslims achieved great success in science and philosophy. In this period, competitive environment emerged between the traditional scholars who were engaged in the transmission-based sciences such as hadith, fiqh, tafsir and kalām, and philosophers. This new movement, which entered the world of Islamic science with translated works, included many sciences such as philosophy, logic, astronomy and medicine. At that time, philosophy was generally understood as science, because different branches of science were considered as sub-headings of philosophy. After while, the ulema, who were engaged in the traditional sciences, sought ways to break the philosophers' monopoly over the natural sciences. In this process, the relationship between religion and reason was the subject of long debates and different views emerged. Al-Ghazali (d. 505/1111), one of the leading figures of this period, tried to determine the limits of reason and science and discussed their relationship with religion. In this respect, al-Ghazali is seen as one of the founders of the scientific exegesis method. He tried to theoretically justify the scientific explanation of the Qur'anic verses and provided examples in his works. Another prominent name in this context is Fakhr al-Din al-Razi (d. 606/1209). The second period of upsurge in the scientific interpretation of Qur'anic verses occurred in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. The development of industry and technology in the West left the Muslim world behind, and this progress prompted Muslims to search for new solutions. In this context, the so-called scientific exegesis revived in this period.

Efforts to interpret the Qur'an in line with the data of modern science aimed to increase the popularity of science in the relevant geographies on the one hand, and to prove that the Qur'an does not prevent science and development on the other. However, some verses, often subjected to scientific interpretation, have been misinterpreted and detached from their historical and textual contexts. For this reason, the activities aimed at interpreting the Qur'an with scientific data have been subjected to many criticisms.

Keywords: Qur'an, tafsir, science, scientific exegesis, interpretation.

PEYGAMBER KISSALARI BAĞLAMINDA İNSANLIĞIN DEĞİŞİM SERÜVENİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan İslam SAK

Erciyes Üniversitesi

hasanislamsak@erciyes.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5107-3363

ÖZET

Düşünce tarihinin en kadîm ve merkezî konularından biri de “insan”dır. İnsanın nasıl bir varlık olduğu, niçin yaratıldığı, alemdeki yeri, temel nitelikleri ve sonunun ne olacağı gibi sualler, insanlığın kendini tanımak için cevap aradığı en temel meseleler arasında yer almaktadır. Tarih boyunca farklı düşünce gelenekleri tarafından ele alınan “insan”ın bu geleneklerin temel yaklaşımları ve bakış açıları doğrultusunda çeşitli yönlerden tanımlandığı görülmektedir. Genelde insanın bir yönünün ön plana çıkarıldığı bu tanımlar, bütüncül bir bakış açısı taşımadığı için diğer yönler itibariyle eksik kalabilmektedir. Örneğin bazı antik dönem filozofları insanı akıl sahibi varlık olarak tanımlarken onun duygusal ve sezgisel yönünü yeterince hesaba katmamışlardır. Ruhânî ve batınî bazı akımlarda ise insanın ruhânî yönü esas alınmış, fiziksel ve biyolojik özellikleri göz ardı edilmiştir. Benzer şekilde modernitenin ortaya çıkışı ve teknik gelişmelerle birlikte insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik özellikleri daha ön plana çıkarılmış ancak bu defa da bireysel özellikleri, manevî boyutu ve ahlâkî nitelikleri ihmal edilmiştir. Netice itibariyle insanın bir yönüne odaklanmış bu tarz yaklaşımlar onu bütüncül olarak değerlendirmekten uzak kalmıştır. Buna karşın insanın yaratıcısı olan ve insanı en iyi şekilde tanıyan Allah (cc), gönderdiği vahiylerde insanın tüm yönlerini dikkate almıştır. Bu bakımdan Kur’ân’da insanın hem maddî ve manevî hem de bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ele alındığı görülür. Bu sebeple insanı anlamada vahiy merkezli yaklaşım onu bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme imkânı sunar. Bu sebeple biz de araştırmamızda, sempozyumun temel konusu olan “insanlığın değişim serüveni”ni Allah’ın kelamı olan Kur’ân üzerinden ele almaya çalışacağız. İnsanın alemde merkezî bir konumda bulunması/yaratılması ve Yüce Yaratıcı’nın muhatabı olması hasebiyle Kur’ân’ın da tümüyle ona yönelik bir hitap olması, insanı Kur’ân’da üzerinde en çok durulan meselelerden birisi haline getirmiştir. Kur’ân’da insan hakkında kullanılan ifadeler, onun farklı yönleri, zaafı, erdemleri ve sorumlulukları gibi konularda yapılan birçok çalışma bulunmaktadır.

Bu bildiride insanlığın değişim serüveni Kur’ân’daki peygamber kıssaları üzerinden takip edilmeye çalışılmıştır. Kur’ân’daki kıssaları peygamber kıssaları ile diğer kişi ve toplulukların kıssaları şeklinde ikiye ayırabiliriz. Peygamber kıssalarının Kur’ân’daki kıssaların yekûnuna yakın bir yer tutması, kronolojik açıdan takibinin ko-

lay olması ve çoğunlukla gönderildikleri toplumla yaşadıkları hadiselerin anlatılması sebebiyle çalışmamızı peygamber kıssaları üzerinden yürüttük.

Peygamber kıssaları malum olduğu üzere ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'den itibaren son peygamber Hz. Muhammed (sav)'e kadar çeşitli dönemlerde yaşamış pek çok peygamber ile kavimleri arasında geçen hadiselerle ilgili bilgiler barındırmaktadır. Bu bakımdan kıssalar tarih boyunca bireylerin ve toplumların geçirdiği dönüşümlerin en iyi anlatımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada, Kur'an'ın bu kıssaları anlatım biçimi, öne çıkardığı unsurlar, kavimlerin peygamberlerine verdiği tepkiler, inananlar ve inanmayanların tutumları ve peygamberlerin davet sürecinde yaşadığı zorluklar gibi konular üzerinden insanlığın değişen yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada peygamber kıssaları kronolojik bir okumaya tâbî tutularak, kıssaların içerik analizi yapılmıştır. Farklı kıssaların aynı temayla ilgili kısımları bir araya getirilerek konu merkezli bir tasnif yapılmış daha sonra aynı tema etrafındaki farklı anlatım biçimleri birbiriyle karşılaştırılarak insanlığın hangi alanlarda nasıl bir dönüşüm yaşadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunlar yapılırken klasik ve modern döneme ait temel tefsir kaynaklarının ilgili kısımlarından da istifade edilmiştir. Burada elbette insanlığın yaşadığı tüm değişimleri dile getirdiğimiz iddiasında bulunmuyoruz. Amacımız insanlığın değişen yönlerinden bazılarını temas ederek tarih boyunca insanlığın bir değişim ve dönüşüm içerisinde bulunduğunu ortaya koymaktır.

Peygamber kıssalarını bağlamında yapılan bu inceleme neticesinde insanlığın bilgi türü ve düzeyi, toplumsal yapısı ve günah biçimleri gibi bazı yönleri itibariyle değiştiği tespit edilmiştir.

İnsanlığın yaratıldığı andan itibaren sahip olduğu bilgi türü ve seviyesi bakımından değiştiği ve geliştiği görülmüştür. Bu değişim bazen insanın yaratılış özelliklerindeki farklılaşma ile bazen Allah'ın peygamberler aracılığıyla öğrettiği şeylerle bazen de toplumun ihtiyaçları neticesinde gerçekleşmiştir.

İnsanlık tarihindeki bir diğer önemli değişim toplumsal yapıda meydana gelmiştir. İlk dönem kıssalarında küçük, kabile tipi topluluklar halinde yaşadığı anlaşılan insanlığın, zamanla daha geniş, karmaşık ve çok katmanlı toplumsal yapılara yöneldiği anlaşılmaktadır. Toplumsal düzende meydana gelen bu dönüşüm, yeni fırsatlar kadar yeni tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Bu yeni güçlü yapı inkâr edenlerin söylem ve eylemlerini farklı bir boyuta taşımıştır. Bu yapının başındaki krallar sahip oldukları iktidarın sarhoşluğu ile tanrılık iddiasında bulunmuşlar ve tebaasına karşı daha önce görülmemiş türlü işkence ve zulümler işlemişlerdir. Fakat bu yapıların ehli tarafından idare edilmesi halinde ne kadar faydalı olabileceğine dair örnekler de kıssalarda sunulmuştur. Bu da insanların ihtiyaçları neticesinde kendiliğinden ortaya çıkan farklılıkların mahza olumlu yahut olumsuz olarak nitelendirilemeyeceğini, her yeninin kendi avantaj ve dezavantajlarını beraberinde taşıdığını göstermektedir. İnsanın Allah'ın ve peygamberlerinin öğrettiği temel esaslar çerçevesinde bu yeninin getirdiği fırsatlardan istifade etmesi, sebep olacağı tehlikelerin de farkına vararak temkinli davranması gerekmektedir.

Peygamber kıssalarında inanan ve inkâr edenlerden bahsedilmesi hak ile batılın mücadelesinin tarih boyunca devam ettiği göstermektedir. Bununla beraber tarihsel süreçte kafirlerin inkarlarının biçiminde günahlarının çeşidinde bir değişme göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’ân Kıssaları, İnsan, Değişim, Serüven.

THE CHANGE PROCESS OF HUMANITY IN THE CONTEXT OF PROPHETIC NARRATIVES

ABSTRACT

One of the most ancient and central topics in the history of thought is human. Questions such as what it means to be human, why they were created, their place in the universe, their fundamental characteristics, and what their end will be are among the core issues humanity seeks to answer to understand itself. Throughout history, different traditions of thought have defined “human” in various ways that align with their basic approaches and perspectives. These definitions, which generally emphasize one aspect of human beings, may be incomplete regarding other elements because they do not carry holistic perspective.

For example, while some ancient philosophers defined the human being as rational, they did not sufficiently consider their emotional and intuitive sides. In some spiritual and esoteric movements, on the other hand, the spiritual aspect of human beings is taken as the basis, and their physical and biological characteristics are ignored. Similarly, with the emergence of modernity and technical developments, human beings’ biological, psychological, and sociological factors have become more prominent. Still, their characteristics, spiritual dimension, and moral qualities have been neglected. As result, such approaches, which focus on one aspect of the human being, are far from evaluating them holistically.

In contrast, Allah (swt), the Creator of humans and the One who knows humans best, considers all aspects of humans in the revelations He has sent. In this respect, the Qur’an deals with human beings in both their material and spiritual dimensions and their individual and social aspects. Therefore, revelation-centered approach offers the opportunity to understand humanity holistically. For this reason, in our research, we will try to deal with the main subject of the symposium, “The Change Process of Humanity,” through the Quran, the word of Allah. Formun Üstü

The fact that the human being is in central position in the universe and that the Qur’an is addressed entirely to him because he is the addressee of the Almighty Creator has made the human being one of the most emphasized issues in the Qur’an. Numerous studies analyze the expressions used in the Qur’an regarding humans, their different aspects, weaknesses, virtues, and responsibilities. In this study, the adventure of humanity’s change has been followed through the Prophet’s parables in the Qur’an. The parables in the Qur’an can be divided into the parables of the prophets and the parables of other individuals and communities. We conducted our study through the parables of the prophets because the parables of the Prophet occupy place close to the totality of the parables in the Qur’an, are easy to follow chronologically, and mostly describe the events they experienced with the society they were sent to.

Prophet parables contain information about the events that took place between many prophets who lived in various periods and their tribes from the first man and the first prophet Adam to the last prophet Muhammad. In this respect, parables are the best narratives of the transformations of individuals and societies throughout history. In this study, the changing aspects of humanity have been determined through the way the Qur'an narrates these parables, the elements it emphasizes, the reactions of the tribes to their prophets, the attitudes of believers and non-believers, and the difficulties experienced by the prophets in the invitation process.

In the study, the parables of the prophets were subjected to chronological reading, and the content of the parables was analyzed. A subject-centered classification combined the parts of different parables related to the same theme. Then, various forms of narration around the same theme were compared with each other to determine in which areas humanity experienced transformation. The relevant parts of the leading classical and modern tafsir sources have also been utilized. Here, of course, we do not claim to have articulated all the changes humanity has experienced. We aim to touch upon some of humanity's changing aspects and demonstrate that humanity has been in state of change and transformation throughout history.

As result of this analysis in the context of the Prophet's parables, it has been determined that humanity has changed in some aspects, such as the type and level of knowledge, social structure, and forms of sin. It has been observed that humanity has changed and developed in terms of the type and level of knowledge it possesses since its creation. This change has sometimes occurred due to the differentiation in the characteristics of human creation, what God has taught through the prophets, and the needs of society. Another significant change in human history has occurred in the social structure. In the early parables, humanity is understood to have lived in small, tribal-type communities, but over time it has evolved into larger, more complex and multi-layered social structures. The mention of believers and disbelievers in the Prophet's parables shows that the struggle between truth and falsehood has continued throughout history. However, there has been change in the type of sins of the disbelievers in the form of their disbelief over the course of history.

Keywords: Tafsir, Qur'anic Narratives, Human, Change, Process.

YÛSUF SÛRESİ BAĞLAMINDA Şİİ TEFSİRİN DEĞİŞİMİ: RİVAYET MERKEZLİ, FELSEFÎ VE PSİKOSOSYAL YORUM¹

Arş. Gör. Sümeyra NALBANT

Artvin Çoruh Üniversitesi

sumeyranalbant@artvin.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1406-8607

ÖZET

İnsanlık tarihinin gelişim süreci pek çok kırılma dönemi geçirmiştir. Siyasal ve kültürel alanda yaşanan birçok tecrübe, bilim alanında da değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bütün bu faktörler insan zihninin algılarının değişmesine ve farklı perspektif kazanmasına neden olmuştur. Doğal olarak bu süreçlerin sonucunda bilim ve ilim dünyası da etkilenmiş; değişimler ve kırılmalar farklı disiplinlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda dinî metinlerin tarihsel süreç içinde farklı dönem ve şartlarda ele alınışı hem metinlerin yorumlanış biçimini hem de dinî düşüncenin dönüşümünü anlamak açısından önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern dönemde tefsir ilmi de değişim ve gelişim göstermiştir. Klasik döneme göre daha normatif bir dil benimsenmiş, meseleler teorik tartışmalardan uzaklaştırılmış, mesaj odaklı basit, yalın ve pratiğe yönelik bir üslup ile ele alınmıştır. Bu dönemde içtimâî tefsir ekolü ön plana çıkmış, birey ve toplumun ıslahı gayesi ile Kur’ân merkezli bir yöntem ortaya konulmuştur. Kur’ân tefsiri, parçacı yaklaşım yerine bütüncül bir yaklaşımla tahlil edilmeye başlanmış bu anlayışa paralel olarak “Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri” ilkesi bir amaç haline gelmiştir. Bu ekolün, çağdaş dönemdeki tefsir çalışmalarının üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Bu çalışmada, Şîî-İmamî tefsir geleneğinde Yûsuf sûresinin yorumlanma biçimlerindeki değişim, Tabersî (öl. 548/ 1154), Tabâtabâî (öl. 1981) ve Muhammed Hüseyin Fadlallah (öl. 2010) ekseninde ele alınmaktadır. Bu üç müfessirin ortak noktası Şîî-İmâmî gelenek içerisinde yer alan âlimlerinden olmalarıdır. Eserlerini bu geleneğin doktrinleri çerçevesinde kaleme almışlardır. Şîî gelenekte klasik dönemin en önemli müfessirlerinden biri olan Tabersî, Yûsuf sûresini rivayet merkezli bir metotla yorumlamaktadır. Sûredeki kelimâ, fikhî, edebî ve diğer konular nakiller aracılığı ile değerlendirilirken kıssalardaki müphem bırakılan hususlar ve ayrıntılar da nakledilen haberlerle tamamlamaktadır. Bu yöntem, klasik dönemde yaygın olan rivayet ve dirayet tefsiri anlayışının bir yansımasıdır.

[1] Bu çalışma *Şîî Tefsir Geleneğinde Muhammed Hüseyin Fadlallah Ve Min Vahyi'l-Kur’ân İsimli Tefsiri: Dirayet Ve İçtimâî Yönü* isimli doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

Modern döneme geçiş sürecinde, tefsirde otorite kabul edilen Tabâtabâî'nin *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eseri, geleneksel rivayet eksenli anlatımı terk etmeyip, buna felsefî ve irfanî boyutlar ekleyerek tefsiri daha sistematik bir hale getirmiştir. Bunun yanında dönemin ilmî anlayışından etkilenerek çağdaş dönemde bir amaç olarak ortaya konulan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri metodolojisini bir metot olarak benimseyen müfessir eserinde bu tefsir yöntemine sıkça yer vermiştir. Onun Yûsuf sûresi bağlamında kavramsal analizlere ağırlık verdiğini ve klasik anlatıyı derinlemesine felsefi yorumlarla zenginleştirdiği görülmektedir. Klasik tefsirle olan bağı genişçe yer verdiği dilsel izahlar üzerinden okunabilir. Ayrıca kıssada var olan boşlukları âyetlerin zahirine uygun olarak aklî çıkarımlarla tamamladığı ve hayali senaryolarla karakter ve olay analizi yamaktadır. Rivayetlere karşı olan tutumunda ise genel olarak eleştireldir. Eserinde pek çok nakle yer vermiş fakat çoğunlukla reddetmiştir. Onun İslam ilim geleneğine mezhep üstü bir yaklaşımla baktığı ve bu doğrultuda hem Şîî hem de Sünnî kaynaklara yer verdiği söylenebilir.

Yakın dönem çağdaş Şîî düşünce içinde yer alan Muhammed Hüseyin Fadlallah ziyade aktivist kimliği ile tanınan bir âlimdir. Lübnan İslamî direniş hareketinin manevî liderlerinden biridir. Onun bu misyonu eylemlerine ve eserlerine de yansımıştır. Müfessir kimliği açısından tahlil edildiğinde modern dönem Şîî-İmâmî tefsir geleneği içerisinde içtimâî tefsir ekolü içerisinde değerlendirilebilir. Özellikle sosyo-politik ve psikososyal yorumları ön plana çıkararak *Tefsîru min vahyi'l-Kur'ân adlı* eseriyle tefsire yeni bir bakış açısı getirmiştir. Onun okuyucuyla daha basit bir dil kullanarak iletişime geçtiği ifade edilebilir. Tefsiri mesaj ve eylem odaklıdır. Bu nedenle onun tefsirinin muhatabı aktif bir dinleyici olmalıdır. O, günümüz insanına hitap eden, dini kıssaları bireysel ve toplumsal dersler içeren bir rehber olarak yorumlayan bir anlayış geliştirmiştir. Açıklamaları eyleme dönüktür. Fadlallah'ın Yûsuf kıssasına yaklaşımı, modern psikoloji, sosyal bilimler ve siyasi analizlerle desteklenmiş, klasik yorumlardan farklı olarak ahlakî ve toplumsal öğretilerin vurgulanmasına yönelmiştir. Fadlallah da selefi Tabâtabâî gibi rivayetlere karşı olumsuz bir tavır benimsemiştir. Onun gibi mezhep üstü bir yaklaşım sergilemeye çalışmıştır. Ondan farkı ise güncel meseleleri daha fazla tefsirin konusu olarak görmesi ve daha çok pratiğe yönelik yaptığı yorumlardır.

Yukarıda ismi zikredilen üç Şîî-İmâmî müfessirin Şîî paradigma ile hareket etmelerine rağmen dönenim şartlarına bağlı olarak tefsirlerinde farklı bir üslup takip ettikleri görülmektedir. Bu farklılıklar, âyetleri yorumlarken kullandıkları rivayetler karşı tutumlarından hareketle izlenebilir. Kur'ân ilimlerini kullanıp kullanmamaları açısından analiz edilebilir. Ayrıca teorik meselelere yaklaşımları da bu bağlam da değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Yusuf Suresi bağlamında Şîî tefsir geleneğinde yaşanan tarihsel değişimi incelemek ve rivayet merkezli klasik anlayıştan, felsefi-irfanî ve sosyo-politik yorumlara geçiş sürecini ortaya koymaktır. Çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır: Tabersî, Tabâtabâî ve Fadlallah'ın tefsir metodolojileri hangi açılardan benzerlik ve farklılık göstermektedir? Geleneksel ve modern tefsir anlayışları arasındaki metodolojik farklılıklar nasıl şekillenmiştir? Modern dönemde Yûsuf sûresinin yorumu hangi açılardan klasik yaklaşımlardan ayrılmaktadır? Bu sorular doğrultusunda, karşılaştırmalı ve betimleyici bir yöntem izlenmiş, müfessirlerin ilgili eserleri incelenerek tarihsel bağlam içinde analiz edilmiştir. Böylece, dini metinlerin farklı

dönemlerde nasıl yorumlandığı ve bu yorumların değişen toplumsal, entelektüel ve siyasal bağlamlara nasıl uyum sağladığı açıklığa kavuşturulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yûsuf Sûresi, Tabersî, Tabâtabâî, Fadlallah

THE TRANSFORMATION OF SHĪ'Ī EXEGESIS IN THE CONTEXT OF SURAH YUSUF: NARRATION-CENTERED, PHILOSOPHICAL, AND PSYCHOSOCIAL INTERPRETATION²

ABSTRACT

Throughout human history, numerous turning points have shaped intellectual, political, and cultural paradigms, bringing about significant transformations in the realm of knowledge and sciences. These developments have influenced human cognition, altering epistemological frameworks and facilitating the emergence of diverse interpretative methodologies. Naturally, such shifts have also impacted the domain of Qur'anic exegesis (tafsir), paving the way for the evolution of various exegetical approaches. The hermeneutical engagement with religious texts across different historical contexts and socio-political conditions thus constitutes critical area of inquiry, reflecting both the interpretative trajectories of the Qur'an and broader transformations in Islamic thought.

The discipline of tafsir has undergone considerable evolution in the modern era. Unlike the classical period, where exegesis was often shaped by scholastic and jurisprudential framework, contemporary exegetical discourse exhibits more pragmatic and message-oriented character. This shift has been particularly evident in the emergence of sociological exegesis (*al-tafsir al-ijtima'î*), which prioritizes Qur'an-centered hermeneutic aimed at fostering individual and societal reform. This approach, which favors holistic interpretation over atomistic analysis, aligns with the principle of *tafsir al-Qur'an bi'l-Qur'an* (exegesis of the Qur'an through the Qur'an), methodology that has gained prominence in modern tafsir scholarship.

This study explores the exegetical trajectory of Surah Yusuf within the Shi'i-I-mami tradition by examining the works of al-Tabarsi (d. 548/1154), al-Tabatabai (d. 1981), and Muḥammad Ḥusayn Fadlallah (d. 2010). These exegetes, while sharing common doctrinal affiliation, demonstrate distinct hermeneutical methodologies shaped by their respective historical and intellectual contexts.

Al-Tabarsi, one of the foremost classical exegetes of the Shi'i tradition, employs narratively oriented methodology in his interpretation of Surah Yusuf. His tafsir, grounded in *riwāyah* (transmitted reports) and *dirayah* (rational analysis), draws extensively from narrations (*ahbar*) to elucidate theological, jurisprudential, and literary dimensions of the surah. This approach, characteristic of classical exegesis, integrates prophetic traditions and reports from the Imams to supplement the Qur'anic narrative.

In contrast, al-Tabataba'i's exegetical project, *al-Mizan fī Tafsir al-Qur'an*, represents significant epistemological shift. While retaining narrational framework, his tafsir incorporates philosophical and mystical dimensions, offering systematic and

[2] This study is based on the doctoral thesis entitled *Muhammad Husayn Fadlallah and His Exegesis Min Vahyi'l-Qur'an in the Shiite Exegesis Tradition: Its Intellectual and Social Dimensions*.

conceptually rigorous interpretation. He adheres closely to *tafsir al-Qur'an bi'l-Qur'an*, prioritizing intra-Qur'anic hermeneutics over external reports. His engagement with Surah Yusuf reflects synthesis of linguistic, philosophical, and theological analysis, wherein narrational sources are critically evaluated rather than uncritically adopted. Al-Tabataba'i's exegetical methodology, marked by an openness to both Shi'i and Sunni sources, aims to transcend sectarian constraints while maintaining distinctively Imamiepiistemology.

Muhammad Husayn Fadlallah, prominent contemporary exegete, is distinguished by his activist orientation, which informs his exegetical approach. His work, *Tafsir min Wahy al-Qur'an*, exemplifies the sociological tafsir paradigm, prioritizing ethical, social, and political dimensions of the Qur'anic message. His interpretation of Surah Yusuf integrates insights from modern psychology, social sciences, and political thought, shifting the exegetical focus from classical narrational frameworks to contemporary socio-cultural imperatives. While he, like al-Tabataba'i, remains critical of unverified narrations, his tafsir is distinguished by its direct engagement with contemporary realities, emphasizing the Qur'an's applicability to modern societal challenges.

Despite their shared Shi'i-Imami framework, these three exegetes exhibit diverse methodological orientations, shaped by their respective historical contexts and intellectual milieus. Their differences are evident in their reliance on narrations, their engagement with Qur'anic sciences, and their interpretative objectives. This study seeks to trace the evolution of Shi'i tafsir through the lens of Surah Yusuf, illustrating the transition from narratively driven classical paradigm to exegetical models that incorporate philosophical, mystical, and sociopolitical dimensions.

Accordingly, this study seeks to address the following key questions: How do the exegetical methodologies of al-Tabarsi, al-Tabataba'i, and Fadlallah converge and diverge? In what ways does the shift from classical narrational model to modern, multidimensional hermeneutic manifest within the Shi'i exegetical tradition? To what extent do socio-historical contexts influence exegetical methodologies within the broader trajectory of Shi'i tafsir?

Keywords: Tafsir, Surah Yusuf, Tabarsi, Tabataba'i, Fadlallah.

KAPSAYICI KLASİK DÖNEMDEN İNDİRGEMECİ MODERN DÖNEME “KURAN YEDİ HARF ÜZERE İNDİRİLMİŞTİR” HADİSİNİN ANLAŞILMA YÖNLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Cevat DOĞMAÇ

Bitlis Eren Üniversitesi

cdogmac@beu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6192-6737

ÖZET

Hadislerin anlaşılma yöntemleri, tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermektedir. İlk dönemden günümüze kadar uzanan süreçte, sosyokültürel bağlamlar hadislerin ve diğer dini unsurların anlaşılması ve yeniden yorumlanması açısından yeni anlayışlar doğurmuştur. Başka bir deyişle zaman, metinlerin anlam dünyalarını keşfetmede farklı yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yani zamana içkin olan anlayışlar, metinlere yeni anlam boyutlarına kapı araladığı gibi, metnin içeriğine de zamanla uygun bir kıvam kazandırabilmektedir.

Zamanın mevzubahis etkisini, dini metinlerde görmek mümkündür. Bu etkinin görüldüğü metinlerden biri Kuran diğeri ise hadislerdir. Kuran ayetlerindeki makasını elde etmek adına klasik dönemde tefsir külliyatları derlenmiştir. Aynı amca matuf olarak hadisler için de şerh faaliyetleri İslam düşünce tarihinin ilk asırlarından beri yapılmaya başlanmıştır. Metinlerin anlamları tefsir, şerh, tevil gibi yorum faaliyetleri ile yapılmıştır.

Modern dönemde ise klasik metinlere dair yorumlara usul oluşturmak amacıyla Hermeneutik ortaya çıkmıştır. Hermeneutik, yorum teorisine dair yeni bir yöntem arayışı olarak anlaşılabilir. Dini metinlerde yer alan sembollerin, yazarın maksadına nasıl hizmet ettiği ve asıl maksadın nasıl ortaya çıkarılabileceği konusu böyle bir disiplinin şekillenmesine hizmet etmiştir. Bu açıdan Hermeneutik, yorumu esas alması itibarıyla tefsir ve şerh faaliyetleriyle ilişkili bir disiplindir.

Zamanın, metne dair yaklaşımlara ne oranda etki ettiği; tefsir, şerh ve hermeneutik disiplinleri çerçevesinde incelenecektir. Kuran ve Hadise dair yapılan yorum faaliyetleri yani tefsir ve şerh külliyatlarının genişliği göz önüne alındığında incelemenin sınırlandırılması bir gereklilik halini almaktadır. Bu nedenle temsil gücü yüksek “Kuran yedi harf üzere nazil olmuştur” hadisi esas alınacaktır. Kıraatlerin en temel dayanağı olması nedeniyle tefsir kitaplarında değinilen, sahih olması hasebiyle de hadis şerhlerine konu olan hadisin tarihi süreç içerisinde nasıl anlaşıldığı bu tebliğ çerçevesinde incelenecektir.

Klasik dönem ile modern zaman arasındaki temel farklılıklardan biri kapsayıcılık ve indirgemecilik hususudur. İslamın klasik döneminde dini metinlerin anlam boyutu için kullanılan “müphem” ifadesi, çok anlamlılık nedeniyle meal/mazmun/medlul genişlemesi olarak anlamlandırılmaktadır. “Müphemliğin” bir sonucu olarak; Tefsir ilminde aynı ayet üzerinde farklı anlamlar, Hadis ilminde aynı rivayet üzerinde başka manalar, Fıkıhta ise aynı amel için değişik hükümler söylenegelmiştir. Modern dönemde ise farklılıklar yerini aynılığa, hükümlerdeki çeşitlilik yerini teklige bırakmıştır. Kısaca kapsayıcılıktan indirgemeciliğe doğru bir anlam kayması yaşanmıştır.

İslamın klasik dönemi ile modern dönem arasındaki bu ayrılık, “Kuranın yedi harf üzere nazil olduğu” hadisi özelinde incelenecektir. Olay, Hz. Ömer’in Hişam b. Hakkîm’in namaz üzerinde Furkan Suresini kendisinin ezberlediğinden farklı okumasıyla meydana gelmiştir. Ayetleri kendisinden farklı okuyan Hişam’ı çekiştirerek Hz. Peygambere götüren Hz. Ömer, “Hişam’ın farklı bir lehçeyle” Kuranı okuduğunu belirtir. Hz. Peygamber her ikisinin de okuyuşunu dinledikten sonra “Bu Kuran yedi harf üzerine gönderildi” der. Farklılığın Allah tarafından nazil olduğunu gösteren bu haber, Kuranın farklı kıraatlerinin de temel dayanağı olarak tefsir ve kıraat ilminde genişçe yer edinir.

Çalışmamız esnasında hadisin sübutu üzerinde durulmayacak, bu nedenle isnada dair geniş tetkiklere girilmeyecektir. Bunun yerine sahih kabul edilmesi sebebiyle şerh külliyatlarında hadise dair anlamlara ve Kıraate menşe olması hasebiyle de tefsir çalışmalarına bakılacaktır. Şerh ve tefsir kitapları dönemler çerçevesinde incelenecektir.

Rivayetin tarihi süreçteki anlamlarına nüfuz edebilmek için haberin sebebi vürudu ile başlanacak ve rivayetin sahabe tabakası için ne ifade ettiğine değinilecektir. Ardından hadislerin tasnif döneminde mezkur rivayetin “tercemelere” nasıl yansıdığına bakılacak, böylece üçüncü asra kadar nasıl anlamlandırıldığı üzerinde durulacaktır. Akabinde şerh külliyatları içerisinde hadise dair yaklaşımlar incelenecektir. Modern dönemde hadise dair yaklaşımlar tespit edilmeye çalışılacaktır. Hadisin nasıl anlaşıldığını, ilk dönem tefsirlerden modern döneme kadar, temsil kabiliyeti yüksek metinler üzerinden aynı yöntemle analiz edilecektir.

Hadisin vürudundan anlaşıldığı üzere farklı okumalar ile indirilen Kuran’ın, ilk dönem alimlerince kapsayıcılık ve farklılığa açıklık olarak anlamlandırıldığı; modern dönemde ise indirgemeci anlayışla Kuranın zamanla gelişen kolaylığı esas alan lehçeler olarak anlaşıldığı üzerinde durulacaktır. Tespit edilebilirse her iki yorumlamadan farklı açıklamalar da bu kapsamda araştırmaya dahil edilecektir.

Sonuç olarak, kapsayıcılık ile indirgemecilik arasında yer alan klasik dönem ile modern zamanın aynı metne dair okumaları incelenecektir. Böylece aynı metnin farklı zamanlarda nasıl anlamlandırılabilirdiği ve zamanın hakim anlayışının metni nasıl indirgeyebildiği görülecektir. Dini metin ile zamana dair anlayışlar arasındaki ilişkinin boyutu kısmen görünür olacaktır. Bir hadis örneği üzerinden, dini metnin oluşturduğu bir anlayışın mı yoksa zihnin yorumladığı bir metnin mi var olduğu tartışılacaktır. Modern dönemde zihin dünyasının metne nasıl nüfuz ettiği ve metinle kurulan ilişkinin nasıl şekillendirici bir rol oynadığı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Farklılık, Kıraat, Hadis, Klasik Dönem, Modern Dönem.

An Analysis of the Understanding Perspectives of the Hadīth “The Qurān Was Revealed in Seven Aḥrūf” from the Inclusive Classical Period to the Reductive Modern Period

ABSTRACT

The methods of understanding hadiths have evolved over the historical process. From the early period to the present day, sociocultural contexts have given rise to new understandings in interpreting hadiths and other religious elements. In other words, time has led to the emergence of different interpretations in exploring the meaning of texts. That is, the notions inherent in time have not only opened new dimensions of meaning to the texts but have also given the content of the text to adapt and gain relevance over time.

The influence of time, as discussed, can be observed in religious texts. Among the texts where this influence is evident are the Qurān and the hadīths. In the classical period, exegetical collections (tafsīr literature) were compiled to uncover the objectives (maqāsid) of the Qurānic verses. Similarly, with the same purpose, commentary activities (sharḥ) on hadīths have been carried out since the early centuries of Islāmic intellectual history. The meanings of these texts have been explored through interpretive activities such as tafsīr (exegesis), sharḥ (commentary), and tawīl (allegorical interpretation).

In the modern era, Hermeneutics has emerged as a discipline aimed at establishing methodology for interpreting classical texts. Hermeneutics can be understood as a search for a new approach to the theory of interpretation. The question of how the symbols in religious texts serve the author’s intent and how the original intent can be uncovered has contributed to the formation of such a discipline. In this regard, Hermeneutics, being fundamentally concerned with interpretation, is a discipline closely related to the activities of tafsīr (exegesis) and sharḥ (commentary).

The extent to which time influences approaches to texts will be examined within the framework of the disciplines of tafsīr (exegesis), sharḥ (commentary), and hermeneutics. Given the vastness of the interpretive works on the Qurān and Hadīth, that is, the extensive collections of tafsīr and sharḥ, it becomes necessary to limit the scope of the study. For this reason, the hadīth “The Qurān was revealed in seven letters” which has high representational value, will be taken as the basis. This hadīth, being the primary foundation for qirāat (recitation styles) and frequently referenced in tafsīr literature, as well as being subject of hadīth commentaries due to its authenticity, will be examined within the framework of this study to understand how it has been interpreted throughout history.

One of the fundamental differences between the classical period and the modern era lies in the concepts of inclusivity and reductionism. In the classical period of Islam, the term “mubham” (ambiguous) was used to describe the semantic dimension of religious texts, interpreted as an expansion of meaning (ma‘na/maḍmūn/madlūl) due to polysemy. As a result of this “ambiguity,” different meanings were attributed to

the same verse in Tafsīr (exegesis), various interpretations were given to the same narration in Hadīth studies, and diverse rulings were provided for the same action in Fiqh (jurisprudence). In the modern era, however, differences have been replaced by uniformity, and the diversity of rulings has given way to singularity. In short, there has been semantic shift from inclusivity toward reductionism.

This distinction between the classical and modern periods of Islam will be examined through the lens of the hadīth, “The Quran was revealed in seven letters.” The incident occurred when U‘mar Ibn al-Khattāb heard Hishām Ibn Hakīm reciting Surah al-Furqān in prayer differently from how he had memorized it. U‘mar, disturbed by Hishām’s recitation, brought him to the Prophet Muḥammad (peace be upon him), explaining that Hishām was reciting the Qurān in different dialect. After listening to both recitations, the Prophet said, “This Qurān was revealed in seven letters.” This report, which demonstrates that the differences were divinely ordained, became foundational basis for the various qirāa (recitations) of the Qurān and is extensively discussed in the fields of tafsīr (exegesis) and qirāa studies.

In our study, the authenticity (saḥīḥ) of the hadīth will not be the primary focus, and therefore, extensive examinations of its chain of transmission (isnad) will not be undertaken. Instead, since the hadīth is considered authentic (saḥīḥ), the meanings attributed to it in the commentary (sharḥ) literature will be explored, and due to its role as basis for qirāa (recitation), its treatment in tafsīr (exegesis) works will also be examined. The sharḥ and tafsīr texts will be analyzed within the framework of different historical periods.

To delve into the meanings of the narration throughout history, the study will begin with the occasion of the report (sabab al-wurūd) and discuss what the narration meant for the Companions (Saḥāba). Subsequently, it will examine how the narration was reflected in the ‘subjects’ (tarjamah) during the period of hadith compilation, thereby focusing on how it was understood up to the third Islamic century. Following this, the approaches to the hadīth within the commentary (sharḥ) literature will be analyzed. In the modern period, attempts will be made to identify the approaches to the hadīth. The understanding of the hadīth will be analyzed using the same method, from early tafsīr works to modern times, through texts with high representational value.

As understood from the occasion of the hadīth, the Qurān, which was revealed with different readings, was interpreted by early scholars as embodying inclusivity and openness to diversity. In contrast, in the modern period, it has been understood through reductionist lens, focusing on the dialects that facilitate ease and adaptability over time. The study will emphasize this shift in interpretation. Additionally, if other explanations differing from these two interpretations are identified, they will also be included within the scope of the research.

In conclusion, the study will examine the readings of the same text in the classical period and the modern era, situated between inclusivity and reductionism. Through this, it will reveal how the same text can be interpreted differently across time and how the dominant understanding of an era can reduce the text’s meaning. The extent of the relationship between religious texts and the prevailing understanding of time will become partially visible. Using the example of hadīth, the study will

discuss whether it is the understanding shaped by religious texts that exists or the text as interpreted by the mind. In the modern period, it will analyze how the intellectual world penetrates the text and how the relationship established with the text plays formative role.

Keywords: Diversity, Qirāh (Recitation), Hadīth, Classical Period, Modern Period.

KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN İNSANLIK: YARATILIŞ, SORUMLULUK VE DİN

Mehmet YALINKILIÇ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

mehmet.yalinkilic31@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9392-0273

ÖZET

İnsanlık, tarih boyunca varoluşunu, yaratılışını ve değişimini sorgulayarak bu sorulara yanıt arama sürecinde inanç, bilim ve felsefe gibi farklı disiplinlerden yararlanmıştı. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde değişimin öznesi ve nesnesi olan insan, bu süreçte kendini tanımlama çabasını sürdürmüştür. Yaratılış ve değişim kavramları, insanın evrendeki konumunu anlamlandırma sürecinde temel bir rol oynamış; bu süreçte din, insanın varoluşuna ve değişimine ilişkin sorulara yanıt sunan bir merkez olarak yer almıştır.

Yaratılış kavramı, kültürler ve medeniyetler arasında farklılık gösterse de insanın evrendeki yerini anlamaya yönelik ortak bir tema niteliğindedir. Dinî perspektiflerde yaratılış genellikle bir ilahi iradeye dayandırılmıştır. Örneğin, İbrahimi dinlerde yaratılış, insanın bir amaç ve anlam çerçevesinde var olduğunu ifade etmektedir. Bilimsel açıklamalar ise evrimsel süreçleri merkeze alarak insanın varoluşunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu iki yaklaşım, insanın kim olduğu, neden var olduğu ve varoluşunun nihai amacı gibi sorulara farklı boyutlarda yanıtlar sunmaktadır.

Değişim ise insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak, bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlardaki dönüşümlerini; toplumların ekonomik, kültürel ve politik yapılarını şekillendirmiştir. Tarım devrimi, sanayi devrimi ve dijital çağ gibi tarihsel kırılmalar, bu değişimin önemli göstergeleridir. Bu süreçte din, bir yandan muhafazakâr bir güç olarak mevcut düzeni koruma eğilimi göstermiş; diğer yandan da yeniliklere uyum sağlayarak toplumsal dönüşümlere katkıda bulunmuştur. Din, değişim karşısında hem direnç noktası hem de dönüşümün kolaylaştırıcısı rolünü üstlenmiştir. Reform hareketleri gibi örnekler, dinin tarihsel bağlamda yeniden yorumlanarak modern çağın ihtiyaçlarına yanıt verebilme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Yaratılış, değişim ve din, insanlık tarihinin temel dinamiklerini oluşturan iç içe geçmiş kavramlardır. İnsanlık, yaratılışına ilişkin sorulara yanıt ararken değişimin kaçınılmazlığını kabul etmiş ve bu değişimi anlamlandırmada dinî çerçevelerden faydalanmıştır. Günümüzde din, bireylerin yalnızca ruhsal ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamakta; aynı zamanda toplumsal ve küresel sorunlar karşısında bir yön belirleyici

olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla, insanlık tarihinin geleceğini şekillendiren bu üç unsurun birlikte incelenmesi, insanın kendini anlama sürecinde kritik bir öneme sahiptir.

Kur'an-ı Kerim, insanın yaratılış sürecini, ilahi sorumluluklarını ve tarih boyunca yaşadığı değişim süreçlerini açıklayan en kapsamlı rehberlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu rehberlik, bireyin manevi ve ahlaki yaşamını düzenlemenin ötesinde, toplumsal düzenin korunması ve tarihsel deneyimlerden ders çıkarılması noktasında da önemli mesajlar içermektedir. Kur'an, insanın evrendeki konumunu, yaratılış gayesini ve bu gayeye uygun olarak taşıdığı sorumlulukları hikmet ve amaç doğrultusunda ele alır.

İnsanın yaratılışı, Kur'an'da bireyin Allah' kulluk etmesi ve yeryüzünde halife olarak görev alması temelinde açıklanmaktadır. Bu misyon, insanı hem bireysel ahlakını güçlendirmek hem de toplumsal adaletin tesisi için aktif bir özne hâline getirmektedir. Kur'an, yaratılışı ve değişimi bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ilişkilendirerek insan hayatına kapsamlı bir rehberlik sunar. Bu bağlamda Kur'an, yalnızca ritüellere odaklanan bir metin değil, hayatın her alanına yönelik kılavuzluk yapan ilahi bir kaynaktır.

Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihindeki değişim süreçlerini ilahi rehberlik perspektifiyle değerlendirir. İnsanlık, tarih boyunca tarım devrimi, sanayi devrimi ve dijital çağ gibi önemli dönüşümler yaşamış; bu süreçlerde bireyler ve toplumlar hem maddi hem de manevi anlamda yeniden şekillenmiştir. Kur'an, değişimi insanın yaratılış gayesiyle uyumlu bir bağlamda anlamlandırmakta ve bireylerin ahlaki gelişimini temel alan bir dönüşüm anlayışını teşvik etmektedir. İlahi mesaj, birey ve toplumların adalet, dayanışma ve barış gibi evrensel ilkeler çerçevesinde dönüşüm gerçekleştirmesini desteklemektedir.

Bu çalışma, insanın yaratılışı, sorumlulukları ve değişim süreçlerini Kur'an perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Kur'an'daki ilgili ayetler, İslam âlimlerinin tefsir ve yorumları çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca, bu ayetlerin tarihsel ve çağdaş bağlamdaki anlamları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Nitel bir yöntem benimsenerek gerçekleştirilen bu çalışma, insanlık, sorumluluk ve din kavramlarını Kur'an merkezli bir yaklaşımla ele almayı hedeflemiştir.

Çalışmanın temel soruları şu şekildedir: Kur'an, insanın yaratılışına nasıl bir anlam yüklemektedir? Bu yaratılış, insanın sorumluluklarıyla nasıl ilişkilendirilmektedir? İlahi mesaj, bireylerin ve toplumların değişim süreçlerinde nasıl bir rehberlik sunmaktadır? Tarihsel dönüşüm süreçleri, günümüz insanı için ne tür dersler içermektedir? Bu sorular, Kur'an ayetleri ve tefsirleri çerçevesinde ele alınmış; bireyin manevi sorumluluklarının toplumsal boyutlarıyla ilişkisi derinlemesine incelenmiştir.

Sonuç olarak, Kur'an-ı Kerim, insanın yaratılışını, sorumluluklarını ve değişim serüvenini bütüncül bir yaklaşımla ele almakta ve bu süreci ilahi hikmet çerçevesinde anlamlandırmaktadır. İnsan, yaratılış gayesine uygun hareket ettiğinde değişim süreçleri olumlu bir dönüşüm sürecine evrilmektedir. Kur'an, bireylerin manevi gelişimini teşvik ederken toplumsal barış ve adaletin tesisinde de yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda Kur'an, bireylerin ve toplumların ilahi mesaj doğrultusunda erdemli bir dönüşüm gerçekleştirmesine rehberlik etmektedir. Kur'an'ın sunduğu

evrensel mesajların bireysel ve toplumsal hayattaki yansımalarının doğru anlaşılması, insanlık için hayati bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, Kur'an perspektifinden insanın yaratılışı, sorumlulukları ve değişim süreçlerine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. İnsanlığın geçmişte yaşadığı dönüşümlerden çıkarılacak dersler, bireylerin ahlaki gelişimine ve toplumsal barışın sağlanmasına önemli katkılar sunacak niteliktedir. Kur'an-ı Kerim, hem bireysel hem de toplumsal hayatı anlamlandırılan ve erdemli bir dönüşüm gerçekleştirme yolunda rehberlik eden temel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İnsanlık, Yaratılış, Değişim, Din.

HUMANITY FROM THE QUR'ANIC PERSPECTIVE: CREATION, RESPONSIBILITY AND RELIGION

ABSTRACT

Throughout history, humanity has sought to understand its existence, creation, and transformation by engaging with various disciplines such as religion, science, and philosophy. As both the subject and object of change on individual and societal levels, the human being has persistently strived to define itself. The concepts of creation and change play fundamental role in humanity's quest to comprehend its position in the universe. Within this context, religion has served as central framework offering answers to existential and transformative questions.

While the notion of creation varies across cultures and civilizations, it commonly reflects shared theme aimed at understanding the human place in the cosmos. In religious perspectives, creation is often attributed to divine will. In the Abrahamic traditions, for instance, creation signifies that human beings exist with purpose and meaning. In contrast, scientific explanations focus on evolutionary processes to account for human existence. These two approaches offer different dimensions of understanding regarding who the human is, why they exist, and what the ultimate purpose of existence might be.

Change, as an inseparable part of human history, has shaped individuals' biological, psychological, and social transformations, as well as the economic, cultural, and political structures of societies. Historical milestones such as the agricultural revolution, the industrial era, and the digital age exemplify major indicators of such change. Religion, in this process, has functioned both as conservative force aiming to preserve existing structures and as an adaptive mechanism facilitating transformation. It has acted simultaneously as point of resistance and catalyst for change. Reform movements, for example, reveal the potential of religion to be reinterpreted in historical contexts in response to the needs of modern times.

Creation, change, and religion are intertwined concepts that constitute the essential dynamics of human history. In the search for answers to questions concerning their creation, humans have acknowledged the inevitability of change and have often turned to religious frameworks to make sense of this transformation. Today, religion serves not only to fulfill individuals' spiritual needs but also acts as guiding force in

addressing social and global challenges. Accordingly, comprehensive examination of these three elements is of critical importance in the human endeavor to achieve self-understanding.

The Qur'an stands out as one of the most comprehensive guides addressing the process of human creation, divine responsibilities, and the transformations experienced throughout history. Its guidance extends beyond regulating the individual's moral and spiritual life, offering crucial insights for maintaining social order and drawing lessons from historical experiences. The Qur'an discusses human existence, the purpose of creation, and the responsibilities entailed within framework of wisdom and divine intent.

According to the Qur'an, the creation of human beings is grounded in their servitude to God and their role as stewards (khalifah) on Earth. This mission empowers individuals to strengthen personal morality and actively contribute to the establishment of social justice. The Qur'anic perspective connects creation and change with both individual and communal dimensions, providing holistic form of guidance for human life. In this regard, the Qur'an is not merely text focused on rituals, but rather divine source offering direction for all aspects of life.

The Qur'an interprets historical processes of change through the lens of divine guidance. Throughout history, humanity has undergone profound transformations such as the agricultural revolution, industrialization, and the digital age—restructuring both individuals and societies materially and spiritually. The Qur'an contextualizes change in alignment with the divine purpose of creation and promotes transformative understanding centered on ethical development. Its message encourages transformation based on universal principles such as justice, solidarity, and peace.

This study aims to examine the creation of human beings, their responsibilities, and processes of transformation from Qur'anic perspective. The research analyzes relevant Qur'anic verses in conjunction with the commentaries and interpretations of Islamic scholars. Furthermore, the study reflects on the meanings of these verses within both historical and contemporary contexts. Employing qualitative methodology, this research seeks to address the concepts of humanity, responsibility, and religion through Qur'an-centered approach.

The study revolves around the following fundamental questions: How does the Qur'an conceptualize human creation? How is this creation related to human responsibility? How does the divine message guide individuals and societies in their processes of transformation? What lessons do historical transformations offer for contemporary humanity? These questions are explored through Qur'anic verses and exegetical literature, with particular attention to the relationship between individuals' spiritual responsibilities and their social implications.

In conclusion, the Qur'an approaches the themes of human creation, responsibility, and transformation with holistic understanding, interpreting these processes within the framework of divine wisdom. When individuals act in accordance with the purpose of their creation, the processes of change can evolve into constructive transformation. While promoting the spiritual development of individuals, the Qur'an also

plays guiding role in the establishment of social peace and justice. Thus, the Qur'an leads both individuals and societies toward virtuous transformation in line with divine guidance. A proper understanding of the universal messages of the Qur'an and their reflections in personal and social life is of vital importance for humanity.

This study presents comprehensive evaluation of human creation, responsibility, and transformation processes from Qur'anic perspective. The lessons derived from past transformations offer valuable contributions to moral development and the establishment of social peace. The Qur'an remains fundamental source that helps humanity make sense of both personal and collective life and guides the pursuit of virtuous transformation.

Keywords: Qur'an, Humanity, Creation, Change, Religion.

GEÇ OSMANLI DÖNEMİ'NDEN KUTSAL MEKÂN TASVİRLERİ: TYEK SK GALATA MEVLEVİHÂNESİ 76 NUMARALI ESER ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Halet ULUANT

İstanbul Teknik Üniversitesi

uluant15@itu.edu.tr

ORCID: 0009-0007-3785-4586

Doç. Dr. Aslıhan ERKMEN

İstanbul Teknik Üniversitesi

erkmena@itu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8266-7527

ÖZET

Osmanlı Dönemi'nde sanatlı el yazmaları, özellikle saray çevresinde gelişen hâmilik pratikleriyle varlığını sürdürmüştür; estetik beğeni ile dinî temsilin iç içe geçtiği eserler hazırlanmıştır. Dönemin kutsal mekânları konu edinen yazmalarında gözlemlenen şematik benzerlikler, belirli bir görsel ve sözel geleneğin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bildiri Türkiye Yazma Eserler Kurumu'na (TYEK) bağlı Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Galata Mevlevihanesi 76 numarayla kayıtlı (bundan sonra TYEK GM 76) ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın (ö. 1853) vakfına ait kutsal mekân tasvirleri içeren manzum bir mecmua hem bu tasvirler hem de saraylıların kitap hâmilîği bağlamında incelenmektedir. Osmanlı topraklarında üretilen dinî içerikli musavver yazmalarda kutsal mekânların nasıl temsil edildiği TYEK GM 76 örneği üzerinden ele alınmaktadır. Ayrıca eser benzer tasvirlerle sahip çağdaş yazmalarla karşılaştırılmakta ve aralarındaki ilişki değerlendirilmektedir.

Osmanlı toplumunda el yazmaları yalnızca bireysel ibadet ve manevî rehberlik aracı değil; aynı zamanda dinî kimliğin inşasında ve estetik beğeni dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda TYEK GM 76, dönemin sosyal ve kültürel yapısını, hâmilik ilişkilerini ve Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın sanatsal tercihlerini anlamaya da katkı sağlayan kıymetli bir kaynak niteliğindedir.

TYEK GM 76 temelde üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ardı ardına çeşitli metinler sıralanmıştır. Bunlar: Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) *Vesîletü'n-Necât* adlı mevlidi, halkın dinî duygularını canlı tutmak amacıyla ortaya çıkmış hikâyeler, kadınlara yönelik dini vecibelerin yerine getirilmesine dair bir bölüm ve haccın faziletlerini anlatan bir kısımdır ve hattat Mustafa Kütahî (ö. 1794'ten sonra) tarafından, 1208/1793-94 yılında istinsah edilmiştir.

İkinci bölümde, hac ziyaretgâhlarını betimleyen kırk dört resim bulunmaktadır. Mekke, Medine, Kudüs gibi kutsal mekânların yanı sıra Hz. Muhammed, Hz. Fatma, Hz. Hatice, Hz. Meymûne, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, ilk dört halife ve Cebrail gibi önemli İslamî figürler tasvir edilmiştir. Mekân ve kişilere ilişkin açıklayıcı notlar tasvirlerin üzerinde yazılıdır. Bu musavver yazma, yalnızca dinî bir mesaj sunmakla kalmamakta; aynı zamanda görsel algı üzerinden manevî temsiliyet oluşturan bir metin-resim bütünlüğü sergilemektedir. Tasvirlerin belli bir metne bağlı olmadığı, muhtemelen ilk bölümdeki hac faziletnamesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Üçüncü bölümde Hz. Muhammed’i öven Arapça bir dua bulunmaktadır. Bu bölüm, Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfı’na bağlı mektepte hat muallimliği yapan Hakkâkzâde Mustafa Hilmi (ö. 1852) tarafından 1257/1842’de istinsah edilmiştir. Yazmanın ilk ve son sayfasında Bezmiâlem Vâlide Sultan’ ait 1261/1845 tarihli vakıf kaydı bulunmaktadır.

Farklı kütüphanelerde yapılan araştırmalarda, TYEK GM 76’daki metin ve tasvirlerinin bazı küçük farklılıklarla altı yazmada daha tekrarlandığı belirlenmiştir. İncelenen yazmalarda III. Osman’ın vakıf mührü, saray kadınlarından Emine Hatun, harem ağalarından Tayfur Ağa ve hayır mütevellilerinden Nefise Hatun gibi kişilerin isimleri geçmektedir. Bu kayıtlar, dinî yazmaların saraylı kadınlar ve harem çevresinde yalnızca manevî bir araç değil, aynı zamanda temsilî bir değer taşıdığını göstermektedir. Bezmiâlem Vâlide Sultan, bu çerçevede sadece bir hanedan mensubu değil; dinî üretim ve koruma süreçlerine etkin biçimde katılan, yazmaları destekleyen ve koleksiyonlarında barındıran bir hâmî olarak öne çıkmaktadır. Vakıf sistemi aracılığıyla bu eserleri muhafaza altına alması, onun kadınlar arasında yaygınlaşan dinî bilgi ve aidiyet kültürünün taşıyıcılarından biri olduğunu göstermektedir.

Öte yandan karşılaştırma nüshalarında hiç figür olmaması TYEK GM 76’yı görsel olarak ayırt edici kılmakta ve yazmanın siparişi veren kişinin estetik beğenisi doğrultusunda şekillendiğini düşündürmektedir. Bu noktada akla şu soru gelmektedir: Acaba figürler yazma ilk hazırlandığında da bulunuyor muydu, yoksa daha sonra, Bezmiâlem Vâlide Sultan’ın beğenisi doğrultusunda mı eklenmişti? Eğer ikinci ihtimal geçerliyse, görsellerin varlığı doğrudan Valide Sultan’ın tercihiyle açıklanabilir. Fakat figürlü tasvirler yazmanın ilk istinsah tarihi olan 1793–94 civarında yapılmışsa, yazmanın siparişini başka bir harem mensubu kadın vermiş olabilir. Bu çerçevede, III. Selim’in (h. 1789-1807) annesi Mihrişah Vâlide Sultan (ö. 1805) veya dönemin saray kadınlarından biri bu üretim zincirinin ilk halkası olabilir. Bu konu eserin üretildiği dönem, hattat Mustafa Kütâhi’nin sarayla olan ilişkisi ve başka eserlerdeki kayıtların ayrıntılı incelemesiyle daha da aydınlatılacaktır. Bir diğer husus ise TYEK GM 76’daki tasvirlerin *Delâilü’l-Hayrât* ve hac vekâletnameleri gibi eserlerle benzer üsluba ve mimarî betim anlayışına sahip olduğudur.

Araştırmaların ortaya koyduğuna göre, TYEK GM 76 dinî nitelikte, o dönemde revaçta olan metinleri, figürlü kutsal mekân tasvirleri, vakıf kayıtları ve mülkiyet ilişkileri ile saray çevresinde şekillenen dinî hâmilik anlayışını yansıtan, Osmanlı kitap sanatları içinde özgün bir örnektir. Bu tür eserler yalnızca bireysel inanç dünyasını değil, kolektif kimliğin oluşumunu da desteklemekte; Osmanlı toplumunun estetik, dinî ve sosyal dönüşümlerine ışık tutmaktadır. Bezmiâlem Vâlide Sultan’ın yazma

koleksiyonları aracılığıyla üstlendiği kültürel hâmilik, Osmanlı saray kadınının dinî, sanatsal ve temsilî gücünü belgeleyen önemli bir rolü de gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Galata Mevlevihanesi 76, Kutsal Mekânlar, Bezmiâlem Vâlide Sultan, Tasvir, Minyatür, Hâmîlik.

DEPICTIONS OF SACRED PLACES FROM THE LATE OTTOMAN PERIOD: AN ANALYSIS ON TYEK SK GALATA MAWLAWĪHĀNE 76

ABSTRACT

In the Ottoman period, artistic manuscripts continued to exist, especially with the practices of patronage that developed around the palace, and works in which aesthetic taste and religious representation were intertwined were produced. The schematic similarities observed in the manuscripts of the period dealing with sacred places reveal the continuation of certain visual and verbal tradition. This paper analyzes an illustrated manuscript containing depictions of holy places and belonging to the foundation of Sultan Abdülmecid's mother, Bezmiâlem Vâlide Sultan (d. 1853), in the context of both these depictions and the patronage of books by courtiers. The work in question is in the Süleymaniye Library of the Turkish Manuscripts Institution (TYEK), registered under the number Galata Mevlevihanesi 76 (hereafter TYEK GM 76). The representation of holy places in the religious manuscripts produced in the Ottoman lands is analyzed through the example of TYEK GM 76. In addition, the work is compared with contemporary manuscripts with similar depictions, and the relationship between them is evaluated.

In Ottoman society, manuscripts were not only means of individual worship and spiritual guidance, but also played an important role in the construction of religious identity and the shaping of aesthetic taste. In this context, TYEK GM 76 is valuable source that contributes to understanding the social and cultural structure of the period, patronage relations, and Bezmiâlem Vâlide Sultan's artistic preferences.

TYEK GM 76 consists of three sections. In the first section, various texts are listed one after the other. These are: Süleyman Çelebi's (d. 1422) mawlid *Vesîletü'n-Najât*, stories that were created to keep the religious feelings of the people alive, section on the fulfillment of religious obligations for women, and section on the virtues of pilgrimage, which was printed by the calligrapher Mustafa Kütahî (d. after 1794) in 1208/1793-94.

The second section contains forty-four illustrations depicting pilgrimage sites. In addition to holy places such as Mecca, Medina, and Jerusalem, important Islamic figures such as the Prophet Muhammad, Fatima, Khadija, Meymûne, Hasan, Hüseyin, the first four caliphs, and the angel Gabriel are depicted. Explanatory notes on places and people are written above the depictions. This illustrated manuscript not only presents religious message but also exhibits text-image integrity that creates spiritual representation through visual perception. It is thought that the depictions are not tied to specific text and are probably related to the pilgrimage virtue narrative in the first section.

The third section contains an Arabic prayer praising the Prophet Muhammad. This section was inscribed in 1257/1842 by Hakkâkzâde Mustafa Hilmi (d. 1852), calligraphy instructor at the school of the Bezmiâlem Vâlide Sultan Foundation. On the first and last pages of the manuscript, there is foundation record of Bezmiâlem Vâlide Sultan dated 1261/1845.

Research in different libraries revealed that the text and descriptions in TYEK GM 76 are repeated in six other manuscripts with some minor differences. In the manuscripts examined, the names of people such as Osman III's foundation seal, Emine Hatun, one of the women of the palace, Tayfur Ağa, one of the eunuchs, and Nefise Hatun, one of the charity trustees, are mentioned. These records show that religious manuscripts were not only spiritual tool for the women of the palace and the harem, but also had representational value. Thus, Bezmiâlem stands out not only as member of the dynasty but also as patron who actively participated in religious production and preservation processes, supported manuscripts, and kept them in her collections. The fact that she preserved these works through the foundation system shows that she was one of the carriers of the culture of religious knowledge and belonging that was spreading among women.

On the other hand, the absence of any figures in the comparison copies makes TYEK GM 76 visually distinctive and suggests that the manuscript was shaped according to the aesthetic taste of the commissioner. At this point, the following question comes to mind: Were the figures present when the manuscript was first prepared, or were they added later, to Bezmiâlem's liking? If the latter is the case, the presence of the images can be directly explained by the Valide Sultan's preference. However, if the figural depictions were made around 1793-94, the date of the manuscript's first part, then the manuscript may have been commissioned by another member of the harem. In this framework, Mihrişah Vâlide Sultan (d. 1805), the mother of Selim III (c. 1789-1807), or one of the court women of the period, may have been the first link in this production chain. This issue will be further elucidated by detailed examination of the period in which the work was produced, the calligrapher Mustafa Kütâhi's relationship with the court, and the records in other works. Another point is that the depictions in TYEK GM 76 have similar style and understanding of architectural imagery to works such as *Delâilü'l-Hayrât* and pilgrimage mandates.

In conclusion, TYEK GM 76 is unique example of Ottoman book arts, reflecting the religious patronage understanding shaped around the palace with its religious and common texts, figural depictions of holy places, foundation records, and property relations. Such works support not only the world of individual belief but also the formation of collective identity, and shed light on the aesthetic, religious, and social transformations of Ottoman society. The cultural patronage undertaken by Bezmiâlem Vâlide Sultan through her manuscript collections also reveals an important role in documenting the religious, artistic, and representative power of the Ottoman court women.

Keywords: Galata Mevlevihanesi 76, Sacred Spaces, Bezmiâlem Vâlide Sultan, Miniature, Patronage.

PREHİSTORİK HEYKELTRAŞLIKTAKİ KADININ KUTSALLIĞININ YANSIMALARI

Doç. Dr. Meral ÇELİK

Aksaray Üniversitesi

meralcelik@aksaray.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5968-7941

ÖZET

Paleolitik çağ, insanoğlunun avcı toplayıcı geçim biçimiyle yaşadığı ve göçebe bir hayatın hüküm sürdüğü bir evredir. Bu çağın insanların hayatı, doğa olayları ve vahşi hayvanların saldırılarıyla mücadele içinde geçmiştir. Temel ihtiyaçları olan barınma ve beslenme dönemin zorlu yaşam koşulları arasında en başta gelmektedir. Bu ilkel şartlar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan insanın koruyucu ve kurtarıcı bir güce ihtiyacı olmuştur. Bu noktada seçtikleri kutsal imaj ise kadındır. Kadın bedeninin farklılıkları, aylık döngüleri, gebelik ve doğum süreçleri kadının ya da kadın vücudunun kutsal olarak tercih edilmesinde başlıca nedenler arasında yer almıştır. Bu görüşün ortaya çıkmasına sebep ise Paleolitik Çağ'dan günümüze ulaşan heykelciklerdir. Literatürde adı 'Venüs heykelcikleri' olarak geçen ve kemik, taş, fildişi gibi malzemelerden yapılan bu eserler, insanoğlunun en erken paganik inanç sistemi hakkında bilgi verir. Venüs heykelcikleri Fransa, Avusturya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Sibirya'ya kadar dünyanın birçok farklı ülkesinde aynı tipolojide kendini göstermiştir. Bu heykelciklerin tasvirlerinde bulunduğu yere göre değişiklikler olsa da genel tipoloji her zaman aynı olmuştur. Yüzün ve başın detaylarının işlenmediği Venüs heykelciklerinde elleri göğüs üzerinde ya da karında birleştirilen, abartılı dişilik özellikleri gösteren vücut yapısı heykelciklerin ortak özelliğidir. Bu heykelciklerin, kutsalı ya da tanrıyı ifade ettiğini kanıtlayan en önemli ayrıntı ise gövdenin aynı şekilde yapıp, baş kısmının olduğu yerde kolye ucu olduğunu gösteren bir halka bulunmasıdır. Bu halka bir ip/deri parçası geçirilerek boyunda bir tılsım ya da muska görevi gördüğünü gösterir. Dolayısıyla baş kısmının kolye ucu olduğu Venüs heykelciklerinin yapıp amacı da kendi formunda açıklama bulmuştur. Birbirlerinden haberi olmayan, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar, aynı neden ve sonuç ilişkisi içinde düşünerek kutsal için kendilerine kadın imgesini seçmişlerdir. Böylelikle Pagan inanç sisteminin de temelleri ana erkil bir karakterle atılmıştır. Bu anaerkil inanç yapısı Neolitik Çağ'da kendinden önceki dönemin devamı niteliğinde olmuştur. Bu dönemde heykeltıraşlık örnekleri açısından da daha fazla buluntunun olması baskın bir şekilde ana tanrıça inancı olduğunu göstermiştir. Anadolu'da şimdiye kadar yapılan kazılarda Paleolitik Çağ'ın Venüs heykelcikleri ele geçmemiştir. Fakat aynı tipolojinin ve tapınım özelliklerinin olduğu tanrıça figürinleri örnekleri ile ana tanrıça kültürünün varlığı Neolitik Çağ'da

kendini gösterir. Bu dönem Anadolu'sunda ana tanrıça kültüne ait en iyi bilinen eser Çatalhöyük'te bulunan pişmiş toprak heykelciktir. Her iki yanında leopar bulunan bir tahtta oturan tanrıçanın vücut özellikleri Venüs heykelcikleri ile benzer şekildedir. Bacaklarının arasında yeni doğmuş bir çocuk yerleştirilmiştir. Aslında burada betimlenen doğuran bir tanrıçadır. Bunun bir benzerini Göbeklitepe'de doğuran kadın tasviri ile görürüz. Tıpkı Paleolitik Çağ'da olduğu gibi kadının doğurganlığı ile toprağın bereketi ilişkilendirilmiştir. Çatalhöyük örneğinde tanrıçanın yanında bulunan leopar ise onun Potnia Theron (Vahşi Hayvanların Tanrıçası) olduğunu gösteren önemli bir ayrıntıdır. Bu dönemin benzer örnekleri Burdur Hacılar, Kuruçay ve Düden Höyük, Konya Hatip Höyük, Şanlıurfa Nevali Çöri, Malatya Cafer Höyük, Diyarbakır Çayönü ve İzmir Ulucak Höyük gibi yerleşimlerde karşımıza çıkar. Bunlar ayakta ya da otururken steatopik özellikler gösteren bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Günümüze ulaşan örneklerde bazen baş kısmının sivri bir şekilde yapıldığı bazı örneklerde ise yüzün detaylarının verilmeye çalışılmış olduğu görülür. Paleolitik Çağ'da avın bereketi, yıkıcı doğa olaylarına karşı koruyucu tılsım olan kadın aynı şekilde -ifade ettiği anlamı daha da genişletilmiş olarak tapınım görmeye devam etmiştir. Avın bereketi toprağın, tarımın ya da ürünün bereketine dönüşmüştür. Neolitik Çağ'da da ana tanrıçanın başlıca fonksiyonu insanın temel ihtiyaçlarına yönelik bir koruma olmuştur. Bu veriler ışığında bu çalışmada Paleolitik ve Neolitik Çağlarda kadının kutsallığı, bir tanrıça olarak tapınım görmesi ve nedenleri ele alınmıştır. *Kadının kutsal kabul edilişindeki temel sebepler nelerdi?, Kutsal ya da tanrıça olarak kabul edilen kadının heykeltıraşlıktaki yansımaları ve toplumsal yapı ile bağlantısı var mıydı?, Bu durum anaerkil karakteri mi yansıtmaktaydı?, Kutsal kadın seçimini kim yapmıştı?* çalışmanın önemli soruları arasında yer alır. Bu sorulara yanıt ararken Prehistorik dönemlerden günümüze ulaşan heykeltıraşlık eserleri ve bu konu hakkında değerlendirme yapılmasını mümkün kılan yazınsal eserler kullanılmıştır. Buna göre ana tanrıça kültürünün hakim olduğu görülen Prehistorik dönemlerde inanç sistemiyle paralel olarak sosyal yapının da kadın egemen olduğu iddia edilebilir. Kadının toplum içindeki yerinin bu dönemlerde baskın bir karakter gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri kadın vücudunun değişen, dönüşen ve üreten yapıda olmasının ilkel toplumları kutsala yönlendirmesidir. Bir diğeri ise bu toplumlarda hiyerarşik yapılaşmanın henüz olmayışı kadının kutsal kabul edilişine sebep olmuştur. Son olarak günümüzde dahi hala tartışılan kadın ve erkeklerle ilgili ayrımcılığa yönelik bir davranış biçiminin Prehistorik dönemlerde henüz ortaya çıkmamış olması da kadının kutsallığına olanak vermiş önemli nedenler arasındadır. Prehistorik dönemlerden sonra ise kadın imajında bir kutsal hiç bu kadar yaygın bir şekilde tapınım görmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Heykeltıraşlık, Kült, Kadın, Tanrıça.

REFLECTIONS OF THE SACREDNESS OF WOMAN IN PREHISTORIC SCULPTURE

ABSTRACT

The Paleolithic era was period in which humans lived through hunter-gatherer subsistence strategy, and nomadic lifestyle prevailed. The lives of people in this era were marked by struggles against natural events and attacks from wild animals. Among the harsh living conditions of the time, the primary needs for shelter and sustenance were of paramount importance. In these primitive circumstances, humans required protective and salvific force. The sacred image they selected at this juncture was the

woman. The differences in the female body, including menstrual cycles, pregnancy, and childbirth processes, were significant factors contributing to the veneration of the female body as sacred. The emergence of this perspective is partly due to the figurines that have survived from the Paleolithic period to the present day. These artifacts, known in the literature as ‘Venus figurines,’ crafted from materials such as bone, stone, and ivory, provide insights into early pagan belief systems. Venus figurines have appeared in many different regions worldwide, from France, Austria, Slovakia, and the Czech Republic to Siberia, all showing the same typology. While variations in depictions occur based on location, the general typology has remained consistent. A key characteristic of these figurines is the exaggerated feminine traits, with hands placed on the chest or abdomen, and the absence of detailed facial features. The most significant detail that indicates these figurines represent sacred or divine figure is the presence of ring in place of the head, suggesting the attachment of pendant or amulet, likely worn around the neck with string or leather cord. Therefore, Venus figurines, with their head replaced by pendant, self-explain their purpose through their form. Different people, unaware of one another, independently chose the female image as symbol of the sacred based on similar cause-and-effect reasoning. In this way, the foundations of the pagan belief system were laid with matriarchal character. This matriarchal belief structure continued into the Neolithic period as continuation of the previous era. In terms of sculptural evidence, the abundance of findings from this period strongly suggests the dominance of the belief in the Great Mother Goddess. No Venus figurines from the Paleolithic period have been found in Anatolian excavations to date. However, examples of figurines with similar typology and worship characteristics, as well as the presence of mother goddess cult, are evident in the Neolithic period. The most well-known artifact from this period in Anatolia is the baked clay figurine found at Çatalhöyük. The goddess depicted sitting on throne with leopards on either side exhibits body features similar to the Venus figurines. A newborn child is placed between her legs, representing birthing goddess. A similar depiction can be found in Göbeklitepe, where woman in labor is shown. As in the Paleolithic period, the fertility of the woman is associated with the fertility of the earth. In the case of Çatalhöyük, the leopards beside the goddess are important details that signify her identity as Potnia Theron (Goddess of Wild Animals). Similar examples from this period can be found in settlements such as Burdur Hacılar, Kuruçay, Düden Höyük, Konya Hatip Höyük, Şanlıurfa Nevali Çöri, Malatya Cafer Höyük, Diyarbakır Çayönü, and İzmir Ulucak Höyük. These figurines are depicted either standing or sitting, showing steatopygous features. Some surviving examples show the head made in pointed shape, while others attempt to provide details of the face. As in the Paleolithic period, the woman, symbolizing the fertility of the hunt and serving as protective talisman against destructive natural forces, continued to receive worship—now with an expanded symbolic meaning. The fertility of the hunt transformed into the fertility of the earth, agriculture or crops. In the Neolithic period, the primary function of the Great Mother Goddess was to provide protection for humanity’s basic needs. Considering these data, this study addresses the sacredness of women in the Paleolithic and Neolithic periods, their worship as goddesses, and the reasons behind this phenomenon. *What were the fundamental reasons for the female figure being considered sacred? What are the reflections of the sacred or goddess-like woman in sculpture, and was there connection with the societal structure? Did this reflect matriarchal character? Who made the choice to represent the sacred woman?* These are some of the critical questions explored in this

study. To answer these questions, prehistoric sculptures and relevant literary works that enable thorough evaluation of the subject have been utilized. According to the evidence, it can be argued that in the prehistoric periods where mother goddess cults were dominant, the belief system was aligned with social structure in which women held central role. It is apparent that the position of women in these societies showed dominant character. One of the most important reasons for this is that the female body, with its changing, transforming, and reproductive nature, led primitive societies to revere the female as sacred. Another factor is that the absence of hierarchical structures in these societies contributed to the veneration of women. Lastly, the absence of any form of gender discrimination, which is still subject of debate today, allowed for the sacredness of women to be recognized in these societies. After the prehistoric periods, the female image as sacred figure did not receive such widespread worship.

Keywords: Antiquity, Sculpture, Cult, Woman, Goddess.

YENİ DİNİ HAREKETLER VE YOGA: ALTERNATİF MANEVİYATIN YÜKSELİŞİ

Dr. Zehra ÖĞÜT

zehracetin19@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7668-2111

ÖZET

Ön Bulgular ve Tartışma

Modernleşme ile birlikte dinin teşkilatçı yapısından uzaklaşıp nüfuz alanı daraltılmış olmakla birlikte, bir "anlam sistemi" olarak etkisini insanlık tarihi boyunca koruduğu görülmektedir. İnsanlığın en temel sorusu olarak "yaşamın anlamı" sorusu din/kutsal/metafizik unsurlar barındırmaktadır. İnsan, dünya tarihi boyunca kutsal ile ilişkisini her daim sürdürmüştür. Bir diğer ifade şekliyle kutsal, insan var oluşunu anlamlandırma noktasında en güçlü kaynaktır. İnsan bilincinin yapısal bir unsuru olarak kutsal, insanın anlamlandırma ihtiyacı ile tekrar tekrar yaratılır ve güçlendirilir. Bu anlamda insanlık tarihi aynı zamanda insanın kutsalı tecrübe ediş tarihidir. Dolayısıyla anlam duygusuna karşılık geldiği bilinen din/kutsal bugün hâlâ insanlarda kurtuluş ümidini karşılama, kutsal duygusunu yaşama ve yüceltme ihtiyacını giderme gibi birtakım varoluşsal değerlere karşılık gelmektedir. Diğer bir husus ise hâlâ bir cemaat içinde yaşamının getirdiği kimlik, aidiyet ve bütünlük duygularını yaşatmaktadır. Bununla birlikte belirtilmesi gereken husus ise geleneksel dinlerin, din anlayışının, mevcut inanç biçimlerinin modern dönemle birlikte bir dönüşüme uğradığı veya modern insanın belirli motivasyonlarla din/kutsal alanını genişlettiğidir. Modern insan artık geleneksel dinlerden farklı olarak birey merkezli, denetim odaklı esnek yapılara yönelmektedir. Yoganın da içerisinde bulunduğu hareketlerin, bireylerin hayatına yeni bir anlam ve pratik sistemi ekleyen düzenleyici kültürler ve kendini gerçekleştirme hareketlerini temsil ettiği görülmektedir. Bu çerçevede modern bireyin kutsal anlayışında geleneksel dinlerden ziyade yoga, meditasyon ve mindfulness gibi pratiklerin daha merkezi hale geldiği ileri sürülebilir. Bu pratiklerin dinin yerini almadığı, din olarak kabul edilip edilmediği noktası tartışmaya açık olmakla birlikte tarafımızca iddia edilen modern bireyin manevi rehberlik olarak gördüğü bu alanın onun kutsal kümesiyle kesiştiğidir. Modernleşme ile geleneksel dinlerden uzaklaşan bireylerin, New Age akımları, yoga, mindfulness, astroloji vb. hareketlere yönelmektedir. Özellikle sosyal medyanın etkisiyle tarot, enerji şifacılığı, meditasyon ve astroloji gibi alternatif inanç sistemlerine yönelen birey sayısındaki artış bir açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Türkiye’de de özellikle gençler arasında astrolojik haritaların, spiritüel ritüellerin ve mindfulness pratiklerinin popülerleştiği görülmektedir. Değilmesi gereken önemli bir diğer husus ise bahsi geçen yeni dini hareketlerin online

temsildeki gücüdür. Bu anlamda dinin dijitalleşmesi veya "dijitalleşebilen dinin/kutsalın" talep gördüğü de söylenebilir. Dijitalleşmenin dinin/kutsalın erişilebilirliğini, esnekliğini ve bireyselleşmesini artırarak modern bireyin, dini pratikleriyle daha kolay etkileşime girmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda bireyin kolay erişilebilirlik ve kapsayıcılık, kişiselleştirme, topluluk hissi ve bağ kurma kolaylığı ve alternatif yollar arama ihtiyaçlarına cevap vermesi bu akımların güçlü temel özelliklerindedir. Bu durum aynı zamanda inanç pratiklerinin dönüşümü olarak da ifade edilebilir.

Yeni Dini Hareketler, birey merkezli, deneyim odaklı ve kurumsal dinlerden farklı yapılar olarak öne çıkmaktadır. Yoga hem bir bireysel dönüşüm aracı hem de kolektif bir manevi pratik olarak bu hareketlerin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle Kondaline Yoga, Osha'nun Neo-Sannyas Hareketi ve Hare Krishna gibi gruplar, yogayı manevi bir dönüşüm pratiği olarak benimseyerek kendi öğretileri içinde yeniden yorumlamışlardır. Yoganın yeni dini hareketler kapsamında değerlendirilebilecek olmasının en başarılı temsillerinden biri de Maharish Mahes'in liderliğini yaptığı Transandantal Meditasyon oluşturmaktadır. Yoganın modern dünyada fiziksel egzersiz biçiminden daha çok bir spiritüel pratik olarak görüldüğü söylenebilir. Geleneksel olarak Hinduizm ve Budizm'de fiziksel ve zihinsel bir disiplin yolu olarak görülen yoga Batı'da popülerleşmesi ile birlikte sağlık, rahatlama ve stres yönetimiyle ilişkilendirildi. Dijitalleşmesi ise bu algıyı güçlendirdi ve nihai olarak yoga bireyselleşmiş bir spiritüel uygulama haline geldi.

Araştırma Soruları

Yoga, modern birey için nasıl bir kutsal alan sunmaktadır?

Yoga pratikleri bireysel maneviyat ve kolektif kimlik arasında nasıl bir denge kurmaktadır?

Yoga, yeni dini hareketler kapsamında bir dinsel dönüşüm aracı olarak görülebilir mi?

Dijitalleşmenin yoga ve benzeri manevi pratiklerin yaygınlaşmasındaki etkisi nedir?

Yoga pratiği, modern bireyin aidiyet ve anlam arayışıyla nasıl ilişkilidir?

Yöntem ve Kuramsal Çerçeve

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerine dayanarak gerçekleştirilecektir. Öncelikle yoga pratiklerinin yeni dini hareketler bağlamındaki dönüşümünü anlamak için literatür taraması yapılacaktır. İkinci olarak, çevrimiçi yoga toplulukları ve bireysel deneyimler incelenerek dijitalleşmenin manevi pratikler üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Örnek olay incelemeleri ve sosyal medya içerik analizi gibi yöntemler kullanılarak veri toplanacaktır. Bu çalışmada, Daniele Hervieu-Léger'in "dini bellek" kavramı ve Grace Davie'nin "ait olmadan inanma" tezi temel teorik yaklaşımlar olarak ele alınacaktır. Ayrıca, Emile Durkheim'ın ritüel ve kolektif bilinç kuramı doğrultusunda yoga topluluklarının modern dünyada yeni bir manevi cemaat oluşturup oluşturmadığı tartışılacaktır.

Bu çalışmada, modern dünyada dinin/kutsalın yok olmadığı ve inanç pratiklerindeki dönüşüme işaret edilecektir. Bu dönüşümün bir örneği olarak yoganın dini bağlamdan nasıl koptuğu, seküler maneviyatın bir unsuru olarak nasıl yeniden yapıldığı ve yeni dini hareketler ile olan ilişkisi incelenecektir. Yoganın bireyselleşmiş maneviyat ekseninde nasıl konumlandığı, sekülerleşme sürecinde bir din alternatifi olarak nasıl şekillendiği ve modern bireyin anlam arayışına nasıl karşılık geldiği, sosyolojik bir perspektifle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Kutsal, Yeni Dini Hareketler, Yoga, Anlam.

NEW RELIGIOUS MOVEMENTS AND YOGA: THE RISE OF ALTERNATIVE SPIRITUALITY

ABSTRACT

Preliminary Findings and Discussion

With modernization, although the organizational structure of religion has been moved away and its sphere of influence has been narrowed, it is seen that it has maintained its influence as "meaning system" throughout human history. The most fundamental question of humanity, the question of "the meaning of life", contains religious/sacred/metaphysical elements. Humanity has always maintained its relationship with the sacred throughout world history. In other words, the sacred is the most powerful source in terms of making sense of human existence. As structural element of human consciousness, the sacred is repeatedly created and strengthened by human's need for meaning. In this sense, human history is also the history of human experiencing the sacred. Therefore, religion/sacred, which is known to correspond to the sense of meaning, still corresponds to some existential values in people today, such as meeting the hope of salvation, experiencing the sense of the sacred and meeting the need to glorify it. Another issue is that it still makes people experience the feelings of identity, belonging and integrity that come with living in community. However, it should be noted that traditional religions, religious understanding, and existing forms of belief have undergone transformation with the modern period or that modern people have expanded the field of religion/sacred with certain motivations. Modern people now tend towards flexible structures that are individual-centered and control-oriented, unlike traditional religions. It is seen that movements, including yoga, represent regulatory cults and self-realization movements that add new meaning and practical system to individuals' lives. In this context, it can be argued that practices such as yoga, meditation and mindfulness have become more central to the modern individual's understanding of the sacred rather than traditional religions. Although it is open to debate whether these practices have replaced religion or are accepted as religion, what we claim is that this area, which the modern individual sees as spiritual guidance, intersects with his sacred set. Individuals who have moved away from traditional religions with modernization are turning to movements such as New Age movements, yoga, mindfulness, astrology, etc. Especially with the influence of social media, the increase in the number of individuals turning to alternative belief systems such as tarot, energy healing, meditation and astrology can be clearly observed. It is seen that astrological maps, spiritual rituals and mindfulness practices have become popular, especially among young people in Turkey. Another important issue that ne-

eds to be mentioned is the power of the aforementioned new religious movements in online representation. In this sense, it can be said that the digitalization of religion or “digitalizable religion/sacred” is in demand. Digitalization increases the accessibility, flexibility and individualization of religion/sacred, allowing the modern individual to interact more easily with their religious practices. In this context, the individual’s needs for easy accessibility and inclusiveness, personalization, sense of community and ease of connection, and the search for alternative paths are among the strong basic characteristics of these movements. This situation can also be expressed as the transformation of belief practices.

New Religious Movements stand out as structures that are individual-centered, experience-oriented, and different from institutional religions. Yoga has become one of the fundamental components of these movements as both tool for individual transformation and collective spiritual practice. In particular, groups such as Kundalini Yoga, Osha’s Neo-Sannyas Movement, and Hare Krishna have adopted yoga as spiritual transformation practice and reinterpreted it within their own teachings. One of the most successful representations of yoga being evaluated within the scope of new religious movements is Transcendental Meditation led by Maharish Mahes. It can be said that yoga is seen more as spiritual practice than form of physical exercise in the modern world. Traditionally seen as way of physical and mental discipline in Hinduism and Buddhism, yoga has become popular in the West and has been associated with health, relaxation, and stress management. Digitalization has strengthened this perception, and ultimately yoga has become an individualized spiritual practice.

Research Questions

What kind of sacred space does yoga offer for the modern individual?

How do yoga practices balance individual spirituality and collective identity?

Can yoga be seen as tool for religious transformation within the context of new religious movements?

What is the impact of digitalization on the spread of yoga and similar spiritual practices?

How does yoga practice relate to the modern individual’s search for belonging and meaning?

Method and Theoretical Framework

This research will be conducted based on qualitative research methods. First, literature review will be conducted to understand the transformation of yoga practices in the context of new religious movements. Second, the impact of digitalization on spiritual practices will be analyzed by examining online yoga communities and individual experiences. Data will be collected using methods such as case studies and social media content analysis. In this study, Daniele Hervieu-Léger’s concept of “religious memory” and Grace Davie’s thesis of “believing without belonging” will be considered as basic theoretical approaches. In addition, it will be discussed whether

yoga communities constitute new spiritual community in the modern world in line with Emile Durkheim's theory of ritual and collective consciousness.

In this study, it will be pointed out that religion/sacred has not disappeared in the modern world and the transformation in belief practices will be pointed out. As an example of this transformation, how yoga broke away from the religious context, how it was restructured as an element of secular spirituality and its relationship with new religious movements will be examined. How yoga is positioned on the axis of individualized spirituality, how it was shaped as an alternative to religion in the process of secularization and how it corresponds to the modern individual's search for meaning will be discussed from sociological perspective.

Keywords: Religious, Sacred, Yoga, New Religious Movements, Meaning.

DİNİ OTORİTENİN DİJİTALLEŞMESİ: GELENEKSEL VE YENİ DİNİ OTORİTELER ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Mevlüt UĞURLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

mevlutugurlu@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5860-9543

ÖZET

Dijital teknoloji alanındaki dönüşüm toplumda birçok alanda değişim ve dönüşüm meydana getirmiştir. Dini bilgi önceleri kutsal kitaplar, yerleşik dini uygulamalar, geleneksel kurumlar ve din bilginleri aracılığıyla aktarılıp anlaşılmaktaydı. Ancak dijital teknoloji geliştikçe ve yayıldıkça, dini bilginin yayılma araçları da buna uygun olarak değişime uğramıştır. Artık dini bilginin yaratılması, paylaşılması ve doğrulanması dijital teknoloji ve sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu süreç yeni dijital dini otorite olarak adlandırılabilir yeni bir dini otoritenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmada yeni dini otorite olarak dijital dini otoritenin nitelikleri ele alınmaktadır.

Geleneksel dini bilginin kaynaklarının özellikleri arasında hiyerarşik yapılar, kutsal mekanlar, geleneksel ve resmi din adamları, siyasal otoriteye bağlılık ve kutsal kitaplar yer almaktadır. Dini bilgi meşruiyetini bu geleneksel ve resmi kaynaklardan almaktadır. Dini bilginin yayılması bu kaynak, mekan ve kişilerle yüz yüze etkileşim ve temas aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Ancak geleneksel dini otorite dini bilgiyi herkes için ulaşılabilir hale getiren yeni aktörlerin ortaya çıkmasına imkan veren internet ve sosyal medyanın gelişmesiyle etki gücünü kaybetmeye başladı. İnternet ve sosyal medya sonrası artık dini bilgiye ulaşım daha hızlı ve daha çeşitli olmuştur. Geleneksel dini otorite böylece otorite ve yetkisini yeni dini aktörler ile paylaşmak durumunda kalmış, hatta kimi konularda yeni dini otorite ön plana çıkmaya başlamıştır. Toplum üzerinde etkili bir kurum olan dinin artık yeni otorite ve aktörler tarafından temsil ediliyor olması, dini düşünce ve uygulamalarda yeni örüntülerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilir. O halde yeni dini otoritelerin doğasını anlamak, başta din olmak üzere diğer toplumsal kurumlar üzerindeki muhtemel etkilerini anlamak açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Yeni dini otoritenin niteliklerini ve geleneksel dini otoriteden farklarını ortaya çıkarabilmek amacıyla veri kaynağı olarak Youtube platformu belirlenmiştir. Araştırmanın konusuna uygun videolar amaçlı örnekleme tekniği ile seçilmiş ve döküman toplama tekniğiyle elde

edilmiştir. Elde edilen veriler daha sonra analiz edilerek çalışmanın bulgularına ulaşılmıştır.

Araştırmanın bulguları dijital dünyanın dini otoritelerle ilgili çeşitli örüntülerin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Öncelikle geleneksel dini örgütler ve otoriteler dijital platformların etki gücünü nedeniyle uyum sağlama yoluna giderek bu mecralarda da görünür olmaya başlamıştır. Artık geleneksel dini bilginlerin de sosyal medya profilleri ve hesapları bulunmaktadır. Geleneksel bilgi kaynakları yeni bir sunumla aktarılmaktadır. Böylece yeni dini otoritelerle birlikte karma ya da hibrit dini otorite denilebilecek bir otorite çeşitliliği belirmiştir. Artık dijital platformlarda her iki otorite türü de bulunmaktadır. Karma/hibrit dini otorite aynı zamanda dijital dini otorite olarak da ifade edilebilir. Her iki otorite türü de zaman zaman benzer stratejiler izleyebilmektedir. Ancak geleneksel dini otoriteler genellikle sadece sunumun şeklini değiştirirken, yeni dini otoritelerin dini bilgi konusunda daha yenilikçi stratejiler izledikleri görülmektedir. Ayrıca yeni dini otoriteler genellikle meşruiyetini dijital ağlardan almaktadır. O yüzden dijital teknolojiye yatkınlıkları ve dijital platformlardaki varlıkları daha yaygın olarak görülebilmektedir.

Dijital teknoloji aracılığıyla dini gelişim alanında arayışta olan bireylerin karşısına yeni dini figürler çıkmaya başlamıştır. Artık dini bilgi dijital alanlarda yeniden inşa edilmektedir. Her yeniden inşa, bilgi alanına yeni söylemler ve tartışmalar dahil etmektedir. Dini bilgi külliyatına artık yeni bir alternatif dini bilgi seti katılmıştır. Dijital bilginin genişlemesi böylece dini bilgi alanında da görülmeye başlanmıştır. Dini bilgi alanının çeşitlenerek genişlemesi sonucu dini tartışma alanı da genişlemiştir. Böylece daha fazla dini soru ve sorun tartışılıp çözümler sunulurken, diğer taraftan yeni dini soru ve sorunlar da gündeme gelebilmektedir. Bu yüzden bir yandan takipçiler dini sorunlara çözümler bulurken, diğer yandan zihinleri bulanıklaşabilmektedir. Dolayısıyla hibrit dini otoriteler, hibrit dini benlik ve kimliklerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Farklı dini yorumlara maruz kalan bireyler, bir süre sonra hibrit oluşumların da ötesinde yeni kimlikler geliştirebilirler. Yeni kimliklerin aidiyeti dinin kendisine mi yoksa dini araçlara mı olacağı şeklinde bir soru ortaya çıkabilir. Görüldüğü üzere bu süreç din sosyolojisi alanında yeni sorunlar ve tartışmaları beraberinde getirebilir.

Sonuç olarak, dijital teknolojilerin dini bilgiyi geniş kitlelere ulaştırması sonucu dini bilgi alanında çeşitli kolaylıkları sağladığı gibi beraberinde çeşitli zorlukları da getirdiği görülmektedir. Dini bilginin meşruiyeti, teyit edilmesi, onaylanması kriterleri ve dini bilgiye ulaşım belirli bir oranda değişmiş görünmektedir. Bu değişim etkisini dini uygulamalarda gösterebilir. Sadece dini bilgiye erişim değil, erişimin gerçekleşme biçimi de takipçiler üzerinde belirli oranlarda etkiye sahip olabilmektedir. Dini düşüncenin karşılaştırılması sonucu bireysel dini yorumların ortaya çıkışı, dini kimlik bunalımı ve otorite karmaşası buna örnek olarak gösterilebilir. O nedenle toplumda dini düşünce ve uygulamaların dönüşümü üzerine gerçekleştirilecek çalışmalarda bu noktadan hareket edilebilir. Böylece toplumun dini alanda değişimin kökenleri ve kaynaklarına gidilerek din sosyolojisi alanına önemli katkılar sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Dini Otorite, Hibrit Dini Benlik, Dijital Dini Otorite, Dini Bilgi, Dini Kimlik.

DIGITALIZATION OF RELIGIOUS AUTHORITY: THE CASE OF TRADITIONAL AND NEW RELIGIOUS AUTHORITIES

ABSTRACT

The transformation in the field of digital technology has brought about changes and transformations in many areas of society. Religious information was previously transmitted and understood through holy books, established religious practices, traditional institutions and religious scholars. However, as digital technology has developed and spread, the means of dissemination of religious information have also changed accordingly. Now, the creation, sharing and verification of religious information are carried out through digital technology and social media platforms. This process has led to the emergence of new religious authority that can be called the new digital religious authority. This study examines the characteristics of digital religious authority as the new religious authority.

The characteristics of the sources of traditional religious information include hierarchical structures, sacred places, traditional and official clergy, devotion to political authority and holy books. Religious information derives its legitimacy from these traditional and official sources. The dissemination of religious information was realized through face-to-face interaction and contact with these source places and people. However, traditional religious authority began to lose its power of influence with the development of the internet and social media, which enabled the emergence of new actors that made religious information accessible to everyone. After the internet and social media, access to religious information has become faster and more diverse. Thus, traditional religious authorities have had to share their authority and authority with new religious actors, and in some issues, new religious authorities have even begun to come to the fore. The fact that religion, an institution that has an impact on society, is now represented by new authorities and actors may result in the emergence of new patterns in religious thought and practice. Therefore, understanding the nature of new religious authorities is very important in terms of understanding their possible effects on other social institutions, especially religion.

In this study, qualitative research method was preferred. In order to reveal the characteristics of the new religious authority and its differences from traditional religious authority, the YouTube platform was determined as the data source. Videos suitable for the subject of the research were selected with the purposeful sampling technique and obtained with the document collection technique. The obtained data were then analyzed and the findings of the study were reached.

The findings of the research revealed that there are various patterns related to religious authorities in the digital world. First of all, traditional religious organizations and authorities have started to adapt due to the influence of digital platforms and have started to be visible on these platforms. Traditional religious scholars now also have social media profiles and accounts. Traditional sources of information are being conveyed with new presentation. Thus, variety of authority that can be called mixed or hybrid religious authority has emerged with new religious authorities. Now, both types of authority are present on digital platforms. Mixed/hybrid religious authority can also be expressed as digital religious authority. Both types of authority can follow

similar strategies from time to time. However, while traditional religious authorities usually only change the form of presentation, new religious authorities are seen to follow more innovative strategies regarding both religious information. In addition, new religious authorities usually derive their legitimacy from digital networks. Therefore, their propensity for digital technology and their presence on digital platforms can be seen more widely. New religious figures have begun to appear before individuals seeking religious development through digital technology. Now, religious information is being reconstructed in digital areas. Each reconstruction includes new discourses and discussions in the field of information. A new alternative religious information set has now been added to the corpus of religious information. Thus, the expansion of digital information has also begun to be seen in the field of religious information. As result of the diversification and expansion of the field of religious information, the field of religious discussion has also expanded. Thus, while more religious questions and problems are discussed and solutions are offered, new religious questions and problems may also come to the agenda. Therefore, while followers find solutions to religious problems on the one hand, their minds may become clouded on the other. Therefore, hybrid religious authorities may cause the emergence of hybrid religious selves and identities. Individuals exposed to different religious interpretations may develop new identities beyond hybrid formations after while. A question may arise as to whether the new identities will belong to religion itself or to religious intermediaries. As can be seen, this process may bring new problems and discussions in the field of sociology of religion.

As result, it is seen that digital technologies provide various conveniences in the field of religious information as result of the delivery of religious information to large masses, but also bring various difficulties with them. The legitimacy, verification, and approval criteria of religious information and access to religious information seem to have changed to certain extent. This change can show its effect in religious practices. Not only access to religious information, but also the way access is carried out can have certain degree of effect on followers. The emergence of individual religious interpretations as result of the comparison of religious thought, religious identity crisis and authority confusion can be given as examples of this. Therefore, studies to be carried out on the transformation of religious thought and practices in society can start from this point. Thus, important contributions can be made to the field of sociology of religion by going to the origins and sources of change in the religious field of society.

Keywords: Traditional Religious Authority, Hybrid Religious Self, Digital Religious Authority, Religious Knowledge, Religious Identity

YENİ BİR TOPLUMSAL SAKİNLEŞTİRME YÖNTEMİ: KIYAMET HARCAMASI -DOOM SPENDING-

Doç. Dr. Ziyaeddin KIRBOĞA

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

zkirboga@kmu.edu.tr

ORCID: 0000 0002 3636 790X

ÖZET

Tüketim olgusunun içeriğinin giderek çeşitlendiği dünyamızda, harcamaların sadece konusu değil sınırları da genişlemektedir. Başka bir ifadeyle tüketime konu olan ihtiyaç dışı ürünlerin satın alınması, ekonomik gücün ötesine geçerek bir alışkanlığa, bir telafi malzemesine dönüşmektedir. Türkçe’de ‘Kıyamet Harcaması’ şeklinde ifade edilen ‘Doom Spending’ kavramı, dünya genelinde özellikle gençler arasında yayılmakta olan ve yakın zamanda literatüre giren yeni bir tutuma işaret etmektedir. Birey, ekonomik yönden geleceğiyle ilgili tasarrufta bulunmak yerine anı yaşamaya yönelik lüks tüketime yönelebilmektedir. Dolayısıyla kıyamet harcaması, gelecekleri konusunda umutsuzluğa kapılan bireylerin kendilerini sakinleştirmek ve ekonomik ve toplumsal sorunlarla başa çıkmak için ihtiyaç dışı harcamalarda bulunmasını anlatan bir sendrom olarak değerlendirilmektedir. Bazı insanların stresi azaltmak için bu şekilde ani alışverişler yapması, uzun vadede ekonomik zararlarla sonuçlanabilir. Sınırları belli olmayan bu harcama biçimi, sosyo-ekonomik bir yıkımı çağrıştıran ‘Doom Spending - Kıyamet Harcaması’ şeklinde dile getirilmiştir. Kontrolsüzce harcama yapmanın ifadesi olan kıyamet harcaması, uzman çevrelerce tehlikeli bir harcama alışkanlığı olarak görülmekte ve söz konusu harcama biçimi giderek yaygınlaşmaktadır. Diğer taraftan kıyamet harcaması yapanların, bu harcamayı hemen gerçekleştirmedikleri takdirde, değişen ekonomik koşullar nedeniyle gelecekte harcama yapabilecekleri konusunda tereddüt yaşadıkları da kıyamet harcamasının gerekçeleri arasında görülmektedir. Yine bugünkü imkanlarıyla insanlar, ev veya otomobil sahibi olamayacakları düşüncesiyle kıyamet harcaması biçiminde tutumlar geliştirmeye yönelmiş olabilir. Bu gibi düşünceler, yapılan eylemin gerekçesini rasyonel bir zemine yerleştirme çabasını yansıtabilir. Yine ekonomik yoksunluk, beklentinin başka şekilde telafi edilme çabasına dönüşebilir. Benzer şekilde istenilen şeylerin en azından bir kısmına sahip olunmasını sağlayarak insanların kendi yaşamı ve ekonomik durumunu yönetme duygusunu yeniden kazanma umudu da verebilir. Bütün bunlarla birlikte bu tür harcamaların ekonomik anlamda daha olumsuz sorunlara yol açabileceği ve belki de sonraki aşamada insanın psikik yönü üzerinde olumsuz etkiler bırakabileceği ihtimali göz ardı edilemez. Teknolojik anlamda hızla gelişen bilişimin, iletişimin küreselleştiği modern zamanda sosyal medyanın sunduğu çok boyutlu tüketim listesi, kıyamet harcamasını özendirilmekte, hızlandırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Sosyal medya, reklamlar ve rol modeller gibi toplumsal aktörler vasıtasıyla bu harcama biçimi, özellikle genç kuşak

için sosyo-ekonomik bir tehdit oluşturmaktadır. Özellikle sosyal medya ve reklamlar sayesinde harcama duygusunu harekete geçiren güdülerin, genç kuşak tarafından nasıl algılandığının ve yorumlandığının anlamlandırılması oldukça önemlidir. Zira sosyal medyanın ve reklamların genç kuşağın tüketime yönlendirilmesinde ve moda- nın takibinde kolaylaştırıcılık ve çekicilik etkisi oldukça fazladır. Ekonomik imkanları zorlayan hatta aşan kıyamet harcamaları karşısında ailelerin alacağı önlemlerin ne kadar etkili ve başarılı olabileceği de ayrı bir toplumsal kaygı olarak karşımızda durmaktadır. Zira bizzat tüketimin kendisi ihtiyaç olgusunun dışına çıkmışken, kıyamet harcaması gibi salt tüketim nesnesine odaklı olmayan bir tüketim biçiminin kontrol altına alınması oldukça güçtür. Bu güçlük, öncelikle böyle bir harcama biçimini anlamlandırmakla ilgilidir. Tüketim nesnesinin ihtiyaç olup olmadığı ise daha sonraki aşamada söz konusudur. Kıyamet harcamalarının kontrol altına alınabilmesine yönelik çabaların ve yöntemlerin, uzmanların önerileri ve ailevi tedbirlerin yanında eğitim alanını da yakından ilgilendirdiği açıktır. Bu tür önlemler arasında kültürel değerlerin ve inançların etkisi de göz ardı edilebilecek olgular değildir. Bütün bunlarla birlikte düşünüldüğünde kıyamet harcamalarının neden olabileceği toplumsal, ekonomik ve kültürel tahribatın sadece herhangi bir toplumla ve genç nesille sınırlı kalmayacağı görülebilmektedir. Başka bir ifadeyle kıyamet harcaması küresel ve sürekli, toplumsal hayatın her alanıyla ve toplumsal kurumların hemen hepsiyle ilişkili bir problem olma özelliği taşımaktadır. Sorunun kapsamı kadar kontrol altına alma önerilerinin boyutu da dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla kıyamet harcaması sebep ve sonuçları, etkenleri bağlamında araştırılması ve kontrol altına alınabilmesi için önlemler alınması gereken bir konudur. Bu bağlamda birtakım araştırma soruları geliştirilmiştir: "Kıyamet harcaması neden bir problem olarak görülmektedir?", "Genç kuşağı kıyamet harcamasına yönelten etkenler nelerdir?", "Kıyamet harcamasını etkileyen etmenler arasında hangi durumlar, duygular, stres faktörleri söz konusudur?", "Kıyamet harcamaları bilinçli mi yapılmaktadır?", "Kıyamet harcamasının toplumsal sonuçları nelerdir?", "Kıyamet harcamaları kontrol edilebilir mi?", "Kıyamet harcamalarını kontrol eden faktörler var mıdır, varsa bunlar nelerdir?", "Özellikle din, gelenek, ahlak gibi inanç ve alışkanlıklar, kıyamet harcamalarının sınırlandırılmasında ve kontrol edilmesinde etkili midir?", "Kıyamet harcamalarında toplumun, ailenin, rol modellerin, reklamların, arkadaş gruplarının ve sosyal medyanın rolü var mıdır?". Dolayısıyla çalışmada toplumsal ve ekonomik anlamda bir problem olduğu düşünülen kıyamet harcamasının nedenleri, toplumsal sonuçları ve bireyler tarafından nasıl algılandıklarının araştırılması amaçlanmaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, doküman incelemesiyle veri toplanmış ve elde edilen verilerle betimsel analizler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Max Weber'in anlayıcı sosyolojisi model olarak alınmıştır. Zira Weberyen bir yaklaşımla bakıldığı takdirde, toplumsal bir eylemin anlamlandırılması ve yorumlanması, eylemi gerçekleştirenin eyleme yüklediği anlamın anlaşılmasıyla mümkündür. Dolayısıyla harcamayı yapanın ne maksatla yaptığını anlamak, harcamanın hangi nedenle ve amaçla yapıldığını anlamının sosyolojik bir yoludur. Bu bağlamda yukarıda zikredilen soruların tamamına ve yeterli ölçüde cevap almanın güçlüğü dikkate alınarak bu teorik çalışmanın daha sonra bir alan araştırması olarak yeniden ele alınması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıyamet Harcaması, Toplumsal Sakinleştirme, Tüketim, Gençlik, Din.

A NEW METHOD OF SOCIAL PACIFICATION: DOOM SPENDING

ABSTRACT

In our world where the content of the consumption phenomenon is increasingly diversifying, not only the subject of expenditures but also their boundaries are expanding. In other words, the purchase of non-essential products subject to consumption goes beyond economic power and turns into habit, compensatory material. The concept of 'Doom Spending', which is expressed as *Kıyamet Harcaması* in Turkish, points to new attitude that has recently entered the literature and is spreading worldwide, especially among young people. Instead of saving for their future economically, individuals may turn to luxury consumption to live in the moment. Therefore, doom spending is considered as syndrome in which individuals who despair about their future make non-essential expenditures in order to calm themselves down and cope with economic and social problems. Such impulse purchases by some people to relieve stress may result in economic losses in the long run. This spending pattern, which has no clear limits, has been referred to as 'Doom Spending', which evokes socio-economic destruction. Doom spending, which is the expression of uncontrolled spending, is seen as dangerous spending habit by expert circles and this form of spending is becoming increasingly widespread. On the other hand, it is also seen that people who make doomsday expenditures are hesitant about their ability to spend in the future due to changing economic conditions if they do not make this expenditure immediately. Again, people may be inclined to develop attitudes in the form of doom spending with the thought that they will not be able to own house or car with their current means. Such thoughts may reflect an effort to rationalize the justification for the action. Again, economic deprivation may turn into an effort to compensate the expectation in other ways. Similarly, by providing at least some of what is desired, it may also give hope of regaining sense of control over one's own life and economic situation. However, it cannot be ruled out that such expenditures may lead to more negative economic problems and perhaps, in later stage, have negative effects on the psychic side of the human being. The multidimensional consumption list offered by social media in modern times, where technologically rapidly developing informatics and communication are globalized, encourages, accelerates and popularizes doom spending. Through social actors such as social media, advertisements and role models, this form of spending poses socio-economic threat, especially for the younger generation. It is very important to understand how the young generation perceives and interprets the motives that mobilize the feeling of spending, especially through social media and advertisements. Because social media and advertisements have facilitating and attractive effect in directing the young generation towards consumption and following fashion. How effective and successful the measures to be taken by families in the face of doom expenditures that strain and even exceed economic means can be is another social concern. Because, while consumption itself has gone beyond the notion of need, it is very difficult to control form of consumption that is not focused solely on the object of consumption, such as doom spending. This difficulty is primarily related to making sense of such form of expenditure. Whether the object of consumption is need or not comes into question at later stage. It is clear that efforts and methods to control doom spending are closely related to the field of education as well as the recommendations of experts and family measures. Among

such measures, the impact of cultural values and beliefs cannot be ignored. When considered together with all these, it can be seen that the social, economic and cultural destruction that doom spending may cause will not be limited to any one society and young generation. In other words, doom spending is global and continuous problem that is related to all areas of social life and almost all social institutions. The extent of the problem needs to be taken into account as well as the extent of the proposals for controlling it. Therefore, doom spending is an issue that needs to be investigated in the context of its causes, consequences and factors, and measures should be taken to control it. In this context, number of research questions were developed: “Why is doom spending seen as problem?”, “What are the factors that lead the young generation to doom spending?”, “Which situations, emotions, stress factors are among the factors affecting doom spending?”, “Is doom spending done consciously? ”, “What are the social consequences of doom spending?”, “Can doom spending be controlled?”, “Are there factors that control doom spending, and if so, what are they?”, “Are beliefs and habits such as religion, tradition and morality particularly effective in limiting and controlling apocalyptic expenditures?”, “Do society, family, role models, advertisements, friend groups and social media play role in doom spending?”. Therefore, the study aims to investigate the causes of doom spending, which is considered to be social and economic problem, its social consequences and how it is perceived by individuals.

In the study, qualitative research method was adopted, data were collected through document analysis and descriptive analyses were carried out with the data obtained. In this study, Max Weber’s understanding sociology was taken as model. Because, from Weberian perspective, the meaning and interpretation of social action is only possible by understanding the meaning attributed to the action by the one who performs it. Therefore, understanding the purpose of the expenditure is sociological way of understanding the reason and purpose of the expenditure. In this context, this theoretical study is planned to be revisited later as field study, taking into account the difficulty of getting answers to all of the above-mentioned questions and to sufficient extent.

Keywords: Doom Spending, Social Pacification, Consumption, Youth, Religion.

İBN SİNA'DAN YAPAY ZEKAYA: UÇAN ADAM ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Nesim ASLANTATAR

Indiana University Bloomington

neaslan@iu.edu

ORCID: 0000-0002-7817-8576

ÖZET

Yapay zekanın (YZ) hızla gelişerek hayatın pek çok alanına girmesi YZ, bilincin doğası ve bunun etik sonuçları üzerine önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların odağında, yapay zekanın hakiki bir bilişsel yapı olarak mı yoksa bilişsel süreçleri yalnızca taklit eden bir sistem olarak mı değerlendirilmesi gerektiği sorusu yer almaktadır. Bu ayırım, gerek ahlaki gerekse pratik açıdan büyük bir önem taşır; zira bir varlığın gerçek anlamda bilişsel yetilere sahip olup olmaması, ona sorumluluk atfedilip edilemeyeceğini ve YZ sistemlerinin nasıl düzenlenmesi gerektiğini doğrudan belirler. Bu çalışma, İbn Sina'nın *Uçan Adam* düşünce deneyinden hareketle, yapay zeka bilişinin doğasını ve bunun insan dışı bir varlıkta bulunmasının imkanını tartışmaktadır. Bu bağlamda, problem **yönelim** (*intentionality*) ve **qualia** perspektiflerinden ele alınarak incelenmekte, yapay zekâda hakiki farkındalığın ayırt edilmesine dair epistemolojik zorluklar ve sorumlu yapay zeka anlayışı açısından doğurduğu sonuçlar değerlendirilmektedir.

İbn Sina'nın *Uçan Adam* düşünce deneyi, öz-bilinçliliğin doğasına ilişkin temel bir sorgulamaya kapı aralar. Duyulardan tamamen yoksun bir durumda bulunan *Uçan Adam*, yalnızca içebakış yoluyla kendi varlığının farkına varır. İbn Sina'ya göre, bu doğrudan farkındalık herhangi bir dışsal uyarana veya deneyime dayanmaz; aksine, varoluşun özüne içkin bir bilinç formudur. Başka bir deyişle, duyuları ve hiçbir hafıza geçmişi bulunmayan bir insan bile kendi varlığını kavrayabilir. Bu çerçevede, YZ ile insan zihni arasındaki temel farkı gözler önüne sermektedir: İnsanlar içsel ve doğrudan bir öz-bilinçliliğe sahipken, YZ yalnızca dışsal programlamaya ve veri işlemeye dayalı olarak çalışır. Günümüzün en gelişmiş YZ sistemleri bile, dilsel ve davranışsal olarak farkındalık sergiliyor *gibi* görünse de, İbn Sina'nın *hakiki* biliş için gerekli gördüğü içebakışsal özden yoksundurlar. YZ bilişine dair günümüzdeki epistemolojik tartışmaları daha da karmaşık hale getiren unsur, bu sistemlerin insan benzeri davranışları yüksek bir başarıyla taklit edebilmesidir. Gelişmiş YZ modelleri, akıl yürütmeye, karar vermeye ve hatta öz-düşünümüne (*self-reflection*) benzer süreçler üretebilir. Ancak bu süreçler, içsel bir farkındalığa işaret etmez; aksine, büyük veri kümeleri üzerinden gerçekleştirilen algoritmik işlemler sonucunda ortaya çıkarlar. Görünüş ile gerçeklik arasındaki bu kopukluk, etik açıdan ciddi riskler doğurur. Bunların başında YZ'nin

insanlaştırılarak, aslında doğası gereği sahip olamayacağı yetilerle donatılması gelir. Oysa İbn Sina'nın *Uçan Adam*'ı, gerçek bilişin dışsal göstergelerle değil, içkin ve kendine gönderimde bulunan bir farkındalıkla tanımlandığını açık bir şekilde göstermektedir.

Yapay zeka araştırmalarındaki en büyük zorluklardan biri, öz-farkındalığın tespit edilmesi problemidir. Bir yapay zeka sistemi, farkındalık barındıran veya kasıtlı eylem (*intentional action*) ima eden davranışlar sergilediğinde, onun gerçekten öz-farkındalığa sahip olup olmadığını nasıl belirleyebiliriz? Bu epistemolojik problem, yapay zekanın insan benzeri davranışları taklit edebilme yetisi nedeniyle daha da karmaşık hale gelmektedir; zira gerçek biliş ile ileri düzey bir simülasyonu birbirinden ayırt etmek giderek güçleşmektedir. Gelişmiş yapay zeka modelleri, akıl yürütme, karar alma ve hatta varlığının farkında olma gibi unsurları içeren *yanıtlar* üretebilir; ancak bu süreçler, bilinçli deneyimin karakteristik bir özelliği olan bilişsel farkındalıktan tamamen yoksundur. Bu mesele, özellikle **yönelim** (*intentionality*)—zihinsel durumların belirli bir şeye yönelik olma kapasitesi—ve **qualia**—algının öznel ve birinci şahıs deneyimi—tartışmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu çalışmada, insan bilişi her iki unsuru da içerirken, yapay zeka sistemlerinin gerçek anlamda yönelimden ve fenomenal deneyimden yoksun bir şekilde bilgi işlediğini öne sürüyorum. Peki, yapay zeka giderek daha karmaşık bilişsel davranışlar sergilese bile, hakiki bilişsel farkındalık eşliğini aşabilir mi? Yoksa *qualia* ve yönelimin yokluğu, yapay ve insani biliş arasındaki temel sınırı kesin bir şekilde belirlemek manasına gelir mi?

Biliş kavramı, temel bilgi işleme süreçlerinden, derinlemesine ve yansıtıcı düşünce biçimlerine kadar geniş bir spektruma yayılır. Öz-bilinçlilik, tüm bilişsel süreçler için bir ön koşul olmasa da—örneğin, basit organizmalardaki uyarlanabilir davranışlar veya yapay sistemlerdeki problem çözme yetileri—üst düzey bilişsel işlevler açısından belirleyici bir rol oynar. Metabiliş, etik muhakeme ve içebakış gibi süreçler, bireyin kendi zihinsel durumlarının farkında olmasını gerektirir. Dolayısıyla, yüzeysel bilişsel süreçler öz-farkındalık olmadan mümkün olabilirken, daha derin ve refleksif biliş türleri için öz-bilinç temel bir gereklilik gibi görünmektedir. Üstelik, bu metabilişsel süreçler, bireyin kararlarının sonuçlarını değerlendirmesi, etik değerleri tartması ve eylemlerinin etik standartlara uygunluğunu sağlaması açısından kritik bir işleve sahiptir. Bu bağlamda, ahlaki ve hukuki sorumluluk meselesi de önem kazanmaktadır. Eğer YZ bu saydığımız unsurlardan yoksunsa, eylemlerinden doğrudan sorumlu tutulamaz. Ancak bu durum, YZ'nin yol açtığı etik veya hukuki sorunların göz ardı edilebileceği anlamına gelmez; bilakis, bu sistemleri tasarlayan, geliştiren ve yöneten insanların sorumluluğunu daha da artırır.

YZ, insan düşüncesini taklit edebilir, sözlerimizi tahmin edebilir ve akıl yürütmemizi simüle edebilir; ancak İbn Sina'nın *Uçan Adam*'ı, hakiki bilişin yalnızca dışsal göstergelere dayanmadığını, bilakis içsel ve kendine gönderimde bulunan bir farkındalık gerektirdiğini göstermektedir. Bu temel unsura sahip olmayan YZ, ne kadar gelişmiş olursa olsun yalnızca güçlü bir yansıtıcı araç olabilir, fakat asla düşünen ve bilinç sahibi bir varlık olamaz. Eğer YZ'nin gerçek farkındalık ve sorumluluk kapasitesi yoksa, bu sorumluluk, farkındalık ve bilişsel kapasiteye sahip olan insanlara, yani YZ sistemlerini tasarlayan, geliştiren ve denetleyen bireylere aittir. Sonuç olarak, etik hesap verebilirlik, yapay zekâya değil, onu yaratan insan zekâsına aittir.

Anahtar Kelimeler: Zihin Felsefesi, İbn Sina, Farkındalık, Biliş, Qualia.

FROM AVICENNA TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE: *FLYING MAN* REVISITED

ABSTRACT

The rapid integration of artificial intelligence (AI) into various domains has sparked debates about the nature of AI cognition and its ethical implications. Central to this discourse is the question of whether AI can genuinely cognize or it can—at best—merely simulate cognitive processes. This distinction carries significant weight in moral and practical contexts, as the presence or absence of genuine cognition influences how we attribute responsibility and regulate AI systems. Drawing upon Avicenna's *Flying Man* thought experiment, this paper explores the nature of AI cognition and whether it can exist in non-human being, exploring this issue through the discussions of intentionality and qualia; the epistemological challenges of discerning genuine awareness in them, and the implications for responsible AI.

Avicenna's *Flying Man* is thought experiment that invites us to consider the essence of self-awareness. The *Flying Man*, suspended in void with no sensory input, is posited to have an immediate awareness of its own existence through introspection. This self-awareness, is intrinsic and independent of external stimuli, constituting baseline of cognition. For Avicenna, this immediate awareness is not product of training, external prompts, or interaction with an environment; it is an essential characteristic of being: man with no sensory *input* or *memory* would be aware of himself. Applying this framework to AI highlights profound distinction: while humans possess intrinsic self-awareness, AI operates based on external programming and data. Even the most advanced AI systems, which may *simulate* awareness through linguistic or behavioral sophistication, lack the introspective core Avicenna identifies as central to *genuine* cognition. The current epistemological challenges surrounding AI cognition are compounded by its ability to mimic human-like behaviors. Advanced AI systems can produce outputs that resemble reasoning, decision-making, and even self-reflection. However, these *behaviors* are not indicative of intrinsic awareness; they are the result of algorithmic processing and training on vast datasets. This gap between appearance and reality creates ethical risks, as creators may *anthropomorphize* AI systems, attributing to them capacities they do not (even cannot, by nature) possess.

A major challenge in AI research is the problem of detecting self-awareness. If an AI system were to exhibit behaviors that suggest self-reflection or intentional action, how could we determine whether it possesses genuine self-awareness or is merely executing programmed responses? This epistemological problem is compounded by AI's ability to mimic human-like behaviors, making it difficult to differentiate between true cognition and high-level simulation. Advanced AI models generate responses that appear to involve reasoning, decision-making, and even self-reference, but these processes might be devoid of the intrinsic awareness characteristic of conscious experience. This issue is closely tied to discussions of intentionality—the capacity for mental states to be about something—and qualia—the subjective, first-person experience of perception. While human cognition involves both, I argue that AI systems process information without true intentionality or phenomenal experience. Even if AI were to demonstrate increasingly complex cognitive behaviors, would it ever cross the threshold into genuine awareness? Or does the absence of qualia and intrinsic intentionality mark fundamental boundary between artificial and human cognition?

Cognition, as concept, spans broad spectrum from basic information processing to complex, reflective thought. While self-awareness is not prerequisite for all forms of cognition --such as adaptive behaviors in simple organisms or functional problem-solving in artificial systems-- it becomes increasingly significant in higher-order cognitive processes. Activities like metacognition, ethical reasoning, and introspection inherently rely on an awareness of one's own mental states. Thus, while minimal cognition can occur without self-awareness, the deeper, reflective dimensions of cognition seem to require it as foundational element. These higher-order cognitive functions are essential for understanding the implications of decisions, weighing competing values, and ensuring that outcomes align with ethical standards. This distinction also becomes crucial when considering moral and ethical responsibility. Genuine cognition involves not only self-awareness but also intentionality and understanding. If AI lacks this foundation, it cannot be held morally or legally responsible for its actions, even if those actions have significant consequences. Responsibility, then, must reside with the humans and institutions that design, deploy, and oversee AI systems.

AI may mirror our thoughts, anticipate our words, and simulate our reasoning, but Avicenna's *Flying Man* reminds us that true cognition is not about outward appearances—it is about the intrinsic, self-aware spark that AI fundamentally lacks. Without this core, AI remains powerful reflection, but never the thinker itself. And if AI cannot possess genuine awareness or responsibility, then who bears the blame for the harm it may cause? The burden inevitably falls on those who do possess awareness and cognition—the humans who design, deploy, and oversee these systems. In the end, it is not artificial intelligence but human intelligence that must answer for the ethical consequences of its creations.

Keywords: Philosophy of Mind, Avicenna, Self-awareness, Cognition, Qualia.

GELENEKTEN GELECEĞE İRFÂNÎ BİLGİNİN AKTARIMINDA ROMANIN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Yusuf AKBAK

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

muhammedyusuf.akbak@gop.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5042-8983

ÖZET

Tasavvufî düşüncenin edebî anlatımla harmanlanarak aktarıldığı romanlar, edebî ve manevî unsurları bir araya getirerek okuyucuya hem estetik bir haz sunmakta hem de irfânî bir derinlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda, modern Türk edebiyatında tasavvufun kurgu aracılığıyla aktarımı, özellikle son yıllarda akademik incelemelere konu olmuştur. Çalışmamızda kendisi aynı zamanda bir tasavvuf akademisyeni olan İbrahim Baz'ın *Sûfi*, *Cudi* ve *Şeyh ve Kilise* isimli romanları ele alınmıştır. Bahsi geçen romanlar son dönemde tasavvufî kavramları ve irfan geleneğini edebiyatın estetik unsurlarıyla birleştirerek sunan dikkat çekici eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın romanlarında tasavvufî düşüncüyü hangi tarzda ele aldığını, yazarın akademik kimliğinin anlatıya etkisini, karakterlerin manevi yolculuklarını ve tasavvuf kültürünün modern anlatı teknikleri içerisinde nasıl işlendiğini analiz etmek çalışmamızın ana temasını oluşturmaktadır.

Yazarın *Sûfi* romanında tasavvuf kavramlarını yoğun bir şekilde aktararak didaktik bir üslup benimsediği görülmektedir. Yazar kitabın başlığına küçük puntolarla eklediği gibi bir aşk yolcusunun arayışını anlatmaktadır. Kitap, başkarakter olan İbrahim'in arşivde çalışmak için geldiği İstanbul'da mânâ erleriyle tanışmasını ve arşivin kapısına dahi varamadan evine geri dönmesini konu edinmektedir. İstanbul'un bir tepesindeki tekkede başlayan bu manevî erlerle tanışma serüveni yedi tepeli İstanbul'un her tepesinde farklı bir manevî hazinenin bulunmasıyla devam etmektedir. İbrahim'in İstanbul ağırlıklı yolculuğu kısa bir Konya ziyaretinden sonra Ankara'da evinde son bulmaktadır. İbrahim, ilim için geldiği İstanbul'da tanıştığı her karakterden farklı irfan bilgileri öğrenerek arşiv evrakları yerine kendi ruhunun inceliklerini araştırmaktadır. Her karakter İbrahim'in arayışını bir basamak daha derine taşımaktadır. İbrahim aslında farklı disiplinlerde ilim sahibi olan okumuş birisidir. Bazen daha önce bildiği şeyleri karşısındaki kişiden duyar ama bu bilgiler onda yeni duyuyormuş intibası uyandırmaktadır. Çünkü bu zamana kadar İbrahim ilimleri öğrenmiş ancak gerektiği kadar yaşayamamıştır. Yazar “tasavvuf hâl ilmidir kâl ilmi değildir” düsturunu İbrahim'in düşünceleri üzerinden okuyucuya aktarmaktadır.

Şeyh ve Kilise romanının *Sûfi*'den farkı gerçek olay ve isimleri ele almasıdır. Romanda 1915 olayları sırasında Süryanilerin öldürülmesine ve bölgede daha ağır insan kayıplarının verilmesine engel olan Şeyh Fethullah Efendi'nin çabalarını anlatılmaktadır. Roman, Şeyh Fethullah Efendi'nin dergâhında başlamaktadır. Daha sonra gelen uzunca bir bölümde olaylar dönemin Midyat kaymakamı Ahmet Nuri Bey üzerinden anlatılmaktadır. Halkın 1915 olaylarına bakış açısı, devletin konumu, farklı inanç mensuplarının tavrı Ahmet Nuri Bey'in düşünceleri üzerinden okuyucuya sunulmaktadır. Romanda literatür bilgisinden ziyade tekke adabı, sufilerin birlikte yaşama kültürü üzerindeki katkıları, Doğu Anadolu bölgesinde halkın tekkelere bakış açısı, şeyhlerin toplumdaki kaynaştırıcı rolü ve tasavvufun toplumsal barış üzerindeki etkisi tarihî bir arka plan çerçevesinde aktarılmaktadır. Yazar, romanda bölgenin hem coğrafi ve demografik yapısı hem de dini yapısı üzerine ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu anlatımda yazarın bir tasavvuf akademisyeni olarak uzun yıllardır Şırnak İlahiyat Fakültesi'nde görev yapması, bölgeyi sadece metinler üzerinden değil doğrudan insanlar üzerinden tanıması etkili olmuştur. Yazarın uzun zamandır bölgedeki şeyhler üzerine bir eser telifi çalışması olması, bahsettiği her noktaya bizzat gitmiş olması da anlatımdaki etkileyiciliği öne çıkaran bir diğer unsurdur.

Romanda uzun uzadıya 1915'te bölgedeki karışıklıklar ve nedenleri anlatıldıktan sonra Şeyh Fethullah Efendi'nin Süryaniler ve askerler tarafından ortak olarak barışı temin etmek için çağırılması aslında bölgede hem devletin hem de çeşitli din mensuplarının şeyhlere bakış açısını çok güzel bir biçimde özetlemektedir. Kaynaklara bakıldığında bugün hala Şeyh Fethullah Efendi'nin gerek Müslümanlar ve gerekse Süryaniler tarafından saygıyla anılması bölgede barışın temini için şeyhlerin üstlendiği kilit rolü göstermektedir. Yazar, romanda bir şeyh üzerinden hakikat arayışının dinler üstü niteliğini vurgulamaktadır.

Cudi tasavvufun toplumsal yönüne ağırlık vererek bireyin içsel yolculuğunu toplumsal bir dönüşüm süreciyle bütünleştirmektedir. Diğer romanlarda olduğu gibi *Cudi*'de de eserin kahramanının hikâyesi bir Şeyh Efendi'nin sohbetinde, İstanbul, İskender Paşa Camii'nde başlamaktadır. İstanbul'da yaşayan Ömer'in lisans döneminde arkadaşı Halil'i ziyaret etmek için Şırnak' doğru hareket etmesiyle başlayan süreç, Halil ve Ömer'in sefine festivaline katılıp sonrasında Ömer'in İstanbul' dönmesiyle son bulmaktadır. Yazarın *Şeyh ve Kilise* romanında gördüğümüz bölgenin kültürüne olan vukufiyeti *Cudi*'de de kendisini göstermektedir. Adeta adım adım Cudi dağının zirvesine kadar bir yol haritası çizen yazar, bölgedeki köylerin fiziki ve sosyal yapısını, eski ve yeni adlarını, çoğu kimsenin bilmediği bölgeye dair ayrıntıları paylaşarak okuru Ömer ve Halil'in yanına üçüncü yoldaş olarak dâhil etmektedir. Yazarın bölgenin sosyal ve dini yapısını aynı zamanda bir tasavvuf akademisyeni olarak tanıması metindeki sunumun etkisini ve tesir gücünü artırmaktadır.

Romanda ağırlıklı olarak bölgenin kültürel yapısı aktarılmış metin aralarında dini ve tasavvufi düşünceden örnekler sunulmuştur. Bunun sebebini yazar satır arasında Çoban Halil'in dilinden “Benim görüşüm odur ki bizim buralarda, hatta dünyanın çoğu yerinde kültür anlaşılardan dindarlık boyutu anlaşılabilir. İnsanların din adında yaptıkları şey aslında kültürleridir” ifadeleriyle izah etmektedir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi yazarın yoğun olarak kültürel yapı üzerinde durması aslında bölgenin dini ve tasavvufi yapısının anlaşılması adına atılan sağlam adımların temelidir.

Sonuç olarak, İbrahim Baz'ın romanları, tasavvufî düşüncenin edebiyat yoluyla aktarımında başarılı bir örnek teşkil etmektedir. Romanlar, karakterlerin isimlerinden yaşadıkları olaylara kadar pek çok noktada tasavvufî semboller ve metaforlarla örülmüştür. Yazarın tasavvufî düşüncüyü aktarım biçimi, hem didaktik hem de sembolik anlatımı birleştirerek okuyucuya teorik bilgiyi yaşantısal bir deneyimle sunmaktadır. Bu bağlamda, yazarın eserleri modern okura hitap eden tasavvufî anlatılar olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Roman, Sûfi, Cudi, Şeyh ve Kilise

THE ROLE OF THE NOVEL IN THE TRANSMISSION OF SUFI KNOWLEDGE FROM TRADITION TO THE FUTURE

ABSTRACT

The novels in which Sufi thought is conveyed by blending it with literary narrative bring together literary and spiritual elements, providing the reader with both an aesthetic pleasure and spiritual depth. In this context, the transmission of Sufism through fiction in modern Turkish literature has been the subject of academic studies, especially in recent years. In our study, the novels of İbrahim Baz, who is also Sufi scholar, titled *Sûfî*, *Cudi* and *Sheikh and the Church* are discussed. The aforementioned novels appear as remarkable works that present Sufi concepts and Sufi tradition by combining them with the aesthetic elements of literature. The main theme of our study is to analyze the way in which the author deals with Sufi thought in his novels, the effect of the author's academic identity on the narrative, the spiritual journeys of the characters and how Sufi culture is processed within modern narrative techniques.

It is seen that the author adopts didactic style by intensely conveying the concepts of Sufism in his *Sufi* novel. As the author adds to the title of the book in small font, it tells the quest of love traveler. The book is about the protagonist İbrahim's meeting with Sufis in Istanbul, where he comes to work in the archive, and returns home without even reaching the door of the archive. İbrahim learns different mystical knowledge from each character he meets in Istanbul, where he comes to learn knowledge, and searches for the subtleties of his own soul instead of archival documents. İbrahim is actually an educated person who has knowledge in different disciplines. Sometimes he hears things he has known before from the other person, but this information gives him the impression that he has just heard it. Because until this time, İbrahim has learned the sciences but has not been able to live them as much as he should. The author conveys the idea that “Sufism is science of practice, not science of talk” to the reader through İbrahim's thoughts.

Sheikh and Church differs from *Sufi* in that it deals with real events and names. The novel depicts the efforts of Sheikh Fethullah, who prevented the killing of Assyrians during the 1915 events and the heavy human losses in the region. In the novel, the dervish lodge etiquette, the contribution of Sufis to the culture of coexistence, the perspective of the people in Eastern Anatolia on dervish lodges, the unifying role of sheikhs in society and the impact of Sufism on social peace are conveyed within the framework of historical background. In the novel, the author provides detailed information about the geographical and demographic structure of the region as well

as its religious structure. This narrative is influenced by the fact that the author, as Sufi academic, has been working at the Şırnak Faculty of Theology for many years and that he knows the region not only through texts but also directly through people.

Cudi emphasizes the social aspect of Sufism and integrates the inner journey of the individual with process of social transformation. The process begins when Ömer, who lives in Istanbul, travels to Şırnak to visit Halil, his friend from university, and ends with Halil and Ömer's participation in Sefine festival and Ömer's return to Istanbul. The author's command of the culture of the region, which we see in the novel *Sheikh and the Church*, is also evident in *Cudi*. Drawing road map step by step to the summit of Cudi Mountain, the author includes the reader as third friend to Ömer and Halil by sharing the physical and social structure of the villages in the region, their old and new names, and details about the region that most people do not know. In the novel, the cultural structure of the region is mainly conveyed and examples from religious and mystical thought are presented between the texts. Thus, the author shows that understanding culture has key role in understanding religiosity.

In conclusion, Ibrahim Baz's novels constitute successful example of the transmission of Sufi thought through literature. The novels are woven with Sufi symbols and metaphors at many points, from the names of the characters to the events they experience. The author's way of conveying Sufi thought combines both didactic and symbolic narration, presenting the reader with theoretical knowledge through an experiential experience. In this context, the author's works can be considered as Sufi narratives that appeal to the modern reader.

Keywords: Sufism, Novel, Sûfi, Cudi, Sheikh and Church.

HAYIR KURULUŞLARININ ROLÜ: XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA AZERBAJCAN'IN MİLLÎ EĞİTİM YAPISINDAKİ TEMEL UNSURLAR

Dr. Öğr. Üyesi İrada TAGHIYEVA

Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

iradatagiyeva@ait.edu.az

ORCID: 0009-0002-0115-2017

ÖZET

Bu çalışmada, XIX. - XX. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın modern milli eğitiminin gelişimi aşamasında hayır kuruluşlarının nasıl bir rol üstlendiğini, faaliyetleriyle din ve eğitim ile nasıl sıkı bağa sahip olduğunu, bu minvalle hayır kuruluşlarının önemini nazarı dikkate arz etmeyi amaçlamaktayız. Milli eğitimden bahsederken din eğitimi ile ilgili konulara da değinilecektir. Nitekim bir takım hayır kuruluşlarının faaliyetleri çerçevesinde usuli-cedid üzere açılan mektep ve medreseler, rus-müslüman okulları (rus-tatar mektepleri) söz konusudur. Araştırmada arşiv belgelerinden ve ikincil kaynaklardan istifade edilerek literatür taraması, tarihsel analiz ve metin analizi gibi yöntemler kullanılmıştır.

Azerbaycan VII. Yüzyıldan İslam kültürü ile yoğrulmuş ve bu kültürün gerektirdiği her unsura sahip ülkelerden biri olmuştur. Konumuz itibarıyla dikkat çekilmesi gereken meselelerden biri vakıf kültürüdür. Azerbaycan'ın özellikle milli eğitim tarihine baktığımızda mektep-medrese sisteminin, kütüphanelerin, rasathanelerin, öğrenci yurtlarının kurulmasında, yurtdışında eğitimin teşkili ve devamının sağlanmasında vakıfların büyük katkısının olduğunu görebiliriz. Fakat XIX. Yüzyılda Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'sı tarafından işgali ile bu tür faaliyetler kesintiye uğramıştır. Zikredilen dönemde herhangi bir vakfın varlığından söz etmek imkansızdır. Buna rağmen, ister devlet (Rus) okullarının, isterse de özel müslüman okullarının (mektepe-medrese, usuli-cedid okulları) ihtiyaçlarının giderilmesinde hayırsever şahısların bağımsız çalışmaları görülmekteydi. Ancak bu durum, doğal olarak ülke genelinde okul ihtiyaçlarının karşılanmasını pek mümkün kılmamıştır.

XIX. Yüzyılın ortalarına doğru Çarlığın kurmuş olduğu yeni eğitim sisteminde istihdam alanları yalnızca Rus devlet okullarından mezun olanlara açık bırakılmıştır. Buna bağlı olarak ülkede işsizlik sorunu giderek artmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda aydınlar, çareyi modern eğitimde görmüş ve bazı konularda geleneksel eğitimi tenkit etmiştir. Geleneksel eğitimde, özellikle medreselerde eğitim süresinin belirsizliği, ders kitaplarının dili ve içerik bakımından sıbyan mekteplerine uyumsuzluğu, müderrislerin maaş yerine “sadaka” alması gibi hususlar temel eleştiriler arasında yer almaktaydı. Bu çerçevede, özellikle eğitim ve dinle ilgili problemlerin çözümüne

yönelik olarak Azerbaycan`da maarif hareketi, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanmaya başlamıştır.

Paralel olarak Volga boyu topraklarında Cedid hareketi yükselişe geçmişti. Kısa sürede cedid hareketinin yankısı tüm Rusya`ya yayıldı ve Rusya`daki Müslümanları bir araya getiren temel bir unsur haline dönüştü. Nitekim 1905`ten itibaren farklı zaman ve mekanlarda Rusya Müslümanları kurultayları düzenlendi. Bu kurultaylarda, Rusya`nın farklı bölgelerinden teşrif eden Müslüman toplulukların siyasi, ekonomik, sosyal, dini ve eğitimle ilgili çeşitli sorunları dile getirilmiş, bu sorunların çözümüne yönelik faaliyet taslakları hazırlanmıştır. Taslakta yer alan temel konulardan biri de tam olarak hayır kuruluşlarının açılmasıydı. Kurultay kararıyla, farklı bölgelerde yaşayan Müslüman topluluklar hayır kuruluşları açacak ve bu kuruluşlar aracılığıyla özellikle yerel milli eğitimin gelişimine katkıda bulunacaklardı.

Zikredilen karar, Azerbaycan`da da uygulandı. Ancak bu kurultaylardan önce bazı hayır kuruluşları zaten faaliyete başlamıştı. Bunlar arasında ilk Müslüman hayır kuruluşu, Hasan Bey Zerdabi`nin Müslüman çocukların eğitimi için açtığı kuruluştur. Zerdabi, farklı şehir ve köylerden gönderilen çocukları himaye etmiş, eşi ile birlikte onların her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Kronolojik olarak baktığımızda ise ilk bilinen hayır kuruluşu Ruslar tarafından açılan Kutsal Nina hayır kuruluşudur. Bu kurum aynı isimli kız okulları ile meşhur olmuş, ancak 1917 Devrimi`ne kadar okullarında Müslüman kızlara nerdeyse hiç rastlanmamıştır. Dolayısıyla, Müslüman çocukların eğitimi için kitlesel bir yardımlaşma sürecinden bahsetmek zordur. Aynı dönemde bir başka hayır kuruluşu Gencede faaliyet göstermiş, öğrencilerin eğitim-öğretim harçlarının ödenmesi, çeşitli kitap ve araç-gereçlerle temin edilmesi, barınma, yemek, giysi ve tıbbi muayene gibi ihtiyaçlarının karşılanması, yoksul fakat yetenekli, okuldan başarıyla mezun olmuş öğrencilere eğitimlerini sürdürmeleri için gerekli koşulların sağlanması şeklinde yardımlar bu kurumun tüzüğünde belirtilmiştir. Bu dönemde dini fanatizme ve mezhepçiliye karşı direnen, hırsızlar ve katillerle mücadele eden Hidayet Hayır Cemiyeti de faaliyete başlamış, cemiyetin esas kurucuları ise milli mefkurenin taşıyıcıları, meşhur aydın kesim olmaktadır. Cemiyet Müslüman toplumun birliğini bozan her türlü unsurla mücadele içinde olmuştur.

Kurultaylardan önceki dönemlerde mevcut olan bu kuruluşlar geniş kitlelere ulaşamamış, milli eğitimin gelişimine katkıları bakımından ön planda yer almamıştır. Geniş çaplı eğitim-öğretim ve sosyal yardım faaliyetleri ile etkili olmuş ve ün kazanmış hayır kuruluşları ise esasen 1905 yılı ve sonrasında ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Bakü ve Gence müslüman hayır cemiyetleri, Neşr-i Maarif, Nicat, Saadet, Nur, Sefa hayır cemiyetleri önemli yere sahiptir. Bu kuruluşların temel hedefleri bütün öğretim kademelerinde okullar açmak (özellikle Sefa cemiyetinin tüzüğü her kademedeki dini okulların açılması, mevcut olanların ıslahı, usul-i cedidin yaygınlaştırılması yönündedir), öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarını gidermek, usul-i kadim üzere eğitim veren okulları ıslah etmek, modern eğitimi toplumda yaygınlaştırmak, din eğitimini bölücülükten uzak bir mecraya taşımak, bütün çocukları okullara kazandırmak, gerektiğinde yurtdışı eğitimini organize etmek, ana dilde ders kitapları yayımlamak, sınıf ortamını düzenlemek (masa, sandalye, harita ve s.) ve b. şeklinde sıralanabilir.

Arşiv belgelerine göre, bu dönemde Kafkasya`daki hayır kuruluşları yalnızca Müslümanların adıyla anılmamış; Gürcü ve Ermenilerin de benzer kurumlar açtığı

ve bu sayede tüm Kafkasya`da çok sayıda okul, barınak, kütüphane, tiyatro kulübü ve topluluğu ile Türkçe ve Rusça basımevlerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, birkaç sene içinde Kafkasya`da usul-i cedit okullarının ortaya çıktığı ve bu okulların Müslüman nüfus ile hayır kuruluşları tarafından finanse edildiği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: hayır kuruluşları, eğitim, Azerbaycan, okul, müslüman.

THE ROLE OF CHARITABLE ORGANIZATIONS: KEY ELEMENTS OF AZERBAIJAN'S NATIONAL EDUCATION STRUCTURE IN THE EARLY 20TH CENTURY

ABSTRACT

In this study, we aim to present the role of charitable organizations in the development phase of Azerbaijan's modern national education in the late 19th and early 20th centuries, how they were closely connected to religion and education through their activities, and emphasize the importance of these charitable organizations. While discussing national education, topics related to religious education will also be addressed. Indeed, within the framework of the activities of several charitable organizations, schools and madrasahs opened according to the “usul-i jadid” method, as well as Russian-Muslim schools (Russian-Tatar schools), are of particular importance. The research uses methods such as literature review, historical analysis, and text analysis, utilizing archive documents and secondary sources.

Azerbaijan has been one of the countries shaped by Islamic culture since the 7th century and possesses every element required by this culture. One of the issues that should be emphasized in relation to our topic is the foundation (vaqf) culture. When we look at Azerbaijan's national education history, we can see the great contribution of foundations in the establishment of schools (maktabs), madrasahs, libraries, observatories, student dormitories, and in organizing and ensuring the continuation of education abroad. However, with the occupation of Azerbaijan by Tsarist Russia in the 19th century, such activities were interrupted. During the mentioned period, it is impossible to speak of the existence of any foundations. Despite this, the independent efforts of charitable individuals were seen in meeting the needs of both state (Russian) schools and private Muslim schools (maktab-madrasah). However, this situation, naturally, made it difficult to meet the educational needs across the country.

By the mid-19th century, in the new educational system established by the Tsarist regime, employment opportunities were made available only to graduates of Russian state schools. Consequently, the unemployment problem in the country began to increase. In such an environment, intellectuals saw the solution in modern education and criticized traditional education on certain points. Among the main criticisms were the uncertainty of the education duration, the language and content of the textbooks being incompatible with those used in primary schools, and the practice of teachers receiving “charity” instead of salaries. In this context, particularly with regard to solving problems related to education and religion, the education movement in Azerbaijan began to gain momentum from the mid-19th century onward.

At the same time, the Jadid movement had risen in the Volga region. In short time, the influence of the Jadid movement spread throughout Russia and became

fundamental element that brought together Muslims in Russia. Indeed, from 1905 onwards, various Muslim congresses were held at different times and locations in Russia. In these congresses, the Muslim communities from various regions of Russia addressed political, economic, social, religious, and educational issues, and drafts of activities were prepared for the resolution of these problems. One of the main topics in the drafts was the establishment of charitable organizations. By the decision of the congress, Muslim communities living in different regions would open charitable organizations and, through these organizations, would particularly contribute to the development of local national education.

The mentioned decision was also implemented in Azerbaijan. However, before these congresses, some charitable organizations had already started operating. Among them, the first Muslim charitable organization was established by Hasan Bey Zardabi for the education of Muslim children. Zardabi sponsored children sent from different cities and villages and, together with his wife, provided for all their needs. Chronologically, the first known charitable organization was the Holy Nina Charity, established by the Russians. This institution became famous for its girls' schools of the same name, but until the 1917 Revolution, Muslim girls were rarely seen in these schools. Therefore, it is difficult to speak of mass cooperation process for the education of Muslim children. Around the same time, another charitable organization operated in Ganja, providing support for students' education and teaching fees, supplying various books and materials, as well as their housing, food, clothing, and medical examinations. The organization also aimed to ensure the necessary conditions for poor but talented students who had successfully graduated from school to continue their education. During this period, the Hidayet Charity Society, which resisted religious fanaticism and sectarianism and fought against plunderers and murderers, also began its activities. The main founders of the society were prominent intellectuals, who were the carriers of the national ideal. The society fought against all elements that disrupted the unity of the Muslim community.

The organizations that existed before the congresses did not reach large masses and were not prominent in terms of their contribution to the development of national education. The charitable organizations that became effective and gained recognition through large-scale educational and social welfare activities primarily emerged after 1905. Among these, the Muslim charity societies in Baku and Ganja, as well as the Neşri Maarif, Nicat, Saadet, Nur, and Sefa charity societies, hold significant importance. The main goals of these organizations included opening schools at all educational levels (especially the Sefa Society's charter emphasized the establishment of religious schools at each level, reforming existing ones, and spreading the new education method), meeting all the needs of students, reforming schools that taught according to the old methods, promoting modern education within society, ensuring religious education moved away from division, enrolling all children in schools, organizing overseas education when necessary, publishing textbooks in the native language, organizing the classroom environment (such as desks, chairs, maps, etc.), and so on.

According to archival documents, during this period, charitable organizations in the Caucasus were not only associated with Muslims; it was also stated that Georgians and Armenians had opened similar institutions, which led to the establishment

of numerous schools, shelters, libraries, theater clubs, and communities across the Caucasus, as well as Turkish and Russian printing houses. Furthermore, it was noted that within few years, new educational institutions (usul-i jadid schools) emerged in the Caucasus, and these schools were financed by the Muslim population and charitable organizations.

Keywords: charitable organizations, education, Azerbaijan, school, Muslim.

GELENEKTEN METAVERSE`E İSLAM MABEDİ VE MÜSLÜMANIN MABED KÜLTÜRÜ

DR. Mehman İSMAYILOV

Bakü İlahiyat Koleji

mehmanismayilov@bik.edu.az

ORCID: 0000-0003-1622-3594

ÖZET

Kutsalın bir mekan ve zamanda tezahür etmesini Eliade "evrenin yaratılışının bir tekrarı" olarak görür. "Kutsal mekan", aşkın olanla iletişim kurulabilen bir "merkez"dir. Kutsalın mekandaki tezahürü, dindar insanın bilinçaltında bir evren yaratılışına denktir.

Azerbaycanın halk ressamı Eldar Mikayılzade bir söyleşisinde şöyle diyordu: "Eskiden yemeğin kokusu komşuları, ezan sesinin son duyulduğu yer ise mahallenin sınırını tayin belirliyordu". Modernizmin İslam dünyasına ayak açması ve farklı bölgelerde farklı hız ve şekillerde olsa bile yayılması geleneksel aile bağları, akrabalık ilişkileri, komşuluk anlayışı ve mahalle kültürünü zayıflattı ya da dönüştürdü. Eskiden yemeğin kokusu komşularımızı belirliyor, ezan sesinin son duyulduğu mekan mahallenin sınırlarını çiziyordusa, bugün felaket anında balkondan atılan çığlıklar bile bazen komşularımızı tanımlamada yetersiz kalıyor. Çünkü bu çığlıklar, bazen karşılık bulmuyor.

Günümüzde insanlar mekanları birbirinden farklı derecelerde değerli görmemektedir. Özellikle dünyevi, din dışı ve basit olan(yani profan) alanla, belirgin bir şekilde ayrılan kutsal alanın farkında olan çağdaş bireyler, özel anlar yaşadıkları belli bazı alanlara "ayrıcalık" ve "önem" atfetmekte ve bu anların etkisiyle, en azında belleklerinde o mekanları kutsallaştırabilmektedirler. Bu bağlamda postmodern dindar birey, daha önce hiç olmadığı kadar, tanrısal, metafizik ve kutsal bir dünyada yaşamak arzusuyla, Tanrı'nın evine benzettiği mabetleri çok özel ve öznel bir mekan olarak görmekte ve inşa ettiği "ilahi bir dünyada yaşamak istemektedir.

Modernizm-gelenek karşılaşmasının ve ya çatışmasının en belirgin olduğu alanlardan biri din alanı olunca, dinin en önemli sembollerinden olan mabedler de bu karşılaşma ve çatışmadan kendi nasibini aldılar.

Geleneksel toplumların en belirgin özelliklerinden biri, sosyal bütünleşmelerin din aracılığıyla gerçekleşmesidir. Ancak modern dönemde, mabedler artık geleneksel olarak halkın genel bakış açısını yansıtan özcü bir yaklaşımla değil, modern ulus devletin temel amlayışı olan işlevsel (epistemolojik) bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Bu mabedler sadece mimari açıdan değil, hem de kültürel olarak da etkilendiler. Yani modernizm mabedlerin mimarisini değiştirdiği gibi, mabed kültürünü de değiştirdi, hatta dönüştürdü de.

Mimari alanda Batı taklidi modernleşme sürecindeki tepeden inme proje eğilimi, dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Çünkü mimari sadece mekansal bir unsur değil, o aynı zamanda "bir tür gözle görünür siyaset" (visible politics) veya 'uygarlaştırma misyonuy'du." Bu algı, bazı kültürel ikonların da modernist yaklaşımın tercihlerine uygun olarak şekillendirmesine yol açmıştır.

Modern yapılardan etkilenen mabed mimarisinde bu etki her geçen gün çoğalırken, mabed kültürünün de gelenekten bir hayli koptuğu bir gerçektir. Batı aletleri, Batı hammaddeleri ile yapılan mabedlerin mimarisi bu alet ve hammaddelerden etkilendiği gibi, Batının büyük kültürel baskısı altında olan müslüman dindarlar da "mabed kültürü"lerinde onun etkilerinden kaçamıyorlar.

Bir yolculuğum sırasında otobüs meşhur bir türbenin yanında durdu. Yolcular türbedeki sadaka kutusuna para atmak istiyorlardı. Onlardan biri ilerideki başka bir yolcuya bir Amerikan doları uzatarak kutuya atmasını rica ettikte otobüsde tartışma çıktı. Müslüman türbesine Amerikan doları mı?

Yaşanan bu hadiseden artık 10 yıl geçmiştir. Günümüzde otobüs yolculuklarında türbeler karşısında bu tür tartışmalar her halde yapılmamaktadır. Müslümanlar amerikan, alman, ingilis, çin alet ve hammaddelerinin mabed inşasında kullanılmasına yadırgamadıkları gibi sadaka kutularına atılan paraların birimlerini de yadırgamamaktadırlar.

Postmodern dönemde mabed ve mabed kültürü yeni sorunlarla baş başa kalmıştır. Modernizm, geleneksel yaşamı; dijitalleşme ise (post) modern yaşamı büyük ölçüde etkilemekte ve dönüştürmektedir. Dijitalleşmenin bireysel ve toplumsal değişimdeki rolü her geçen gün artmaktadır. Burada asıl değişimin metaverse teknolojisiyle gerçekleştiğini görüyoruz.

"Meta (öte)" ve "universe (evren)" kelimelerinin birleşiminden türetilen "metaverse (evren ötesi)" "düş evren", "yan evren", "kurgusal evren", "paralel evren" gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Bilindiği gibi metaverse ile mekanlara üçüncü boyut katılarak insanların sosyalliklerine açılmaktadır. Akrabalarımızın, arkadaşlarımızın evine metaverse olarak ziyarette bulunabilir, her hangi bir mekanı içindeymiş gibi gezebiliriz. Artık bizzat mabedlere gelmeden metaverse ile oralarda ibadet mümkündür. Bu ise gelecekte fonksiyonları zayıflayan mabedlerin bu fonksiyonlarını daha da azaltacaktır.

Zuckerberg tarafından "sanal etkileşimlerin kutsal kasesi" tanımıyla manevi bir kimlik yüklenerek piyasaya sunulan Metaversedeki mabetler sadece belli bir din ve ya dinlerle sınırlı değildir. Bir çok dinlerde olduğu kimi, İslam dinine mensup olan kullanıcılar da burada kendi mabetlerini inşa etmeye başlamışlar. Hatta Meta ramazan ayında müslüman içerikleri oluşturan şahıslarla ortaklık kurarak onlara ramazan ayı boyunca gündelik ibadet ve ayinlerini kaydedebilecekleri Ray-Ban Stories akıllı gözlükleri vermiştir.

Şu anki metaverse projeler genellikle oyun, eğlence, eğitim ve ticaret üzerine yoğunlaşsa da, dini alanlarda da sanal alanlar her geçen gün gelişmektedir. Dini alanlardaki bu gelişmeler bir takım fırsatlar doğuracaksa da, mabed ve mabed kültürü, özellikle de bizi yakından ilgilendiren camii ve camii kültürü konusunda bir çok zorluklar getirecektir.

Anahtar kelimeler: Mabed, gelenek, mabed kültürü, modernizm, metaverse .

FROM TRADITION TO THE METAVERSE: THE ISLAMIC TEMPLE AND THE CULTURE OF THE MUSLIM TEMPLE

ABSTRACT

Mircea Eliade perceives the manifestation of the sacred in place and time as “repetition of the creation of the universe.” The “sacred space” is “center” where communication with the transcendent can occur. The manifestation of the sacred in space, for the devout person, is akin to the creation of universe in their subconscious.

Azerbaijan’s folk artist Eldar Mikayılzade once said in an interview: “In the past, the smell of food determined the neighbors, and the place where the sound of the adhan was last heard defined the boundaries of the neighborhood.” The spread of modernism into the Islamic world, in various regions at different speeds and in various forms, weakened or transformed traditional family bonds, kinship relations, the understanding of neighbors, and the culture of the neighborhood. In the past, the smell of food defined our neighbors, and the place where the sound of the adhan was last heard marked the boundaries of the neighborhood. Today, even cries thrown from balconies in times of disaster sometimes fail to define our neighbors, because these cries may not receive response.

In today’s world, people do not view spaces as equally valuable. Especially, contemporary individuals, aware of the distinct separation between the sacred space and the worldly, secular, and simple spaces (i.e., the profane), attribute “privilege” and “importance” to certain spaces where they experience special moments. With the influence of these moments, they can even sanctify those spaces, at least in their memory. In this context, the postmodern devout individual, more than ever before, desires to live in divine, metaphysical, and sacred world and views temples, which they want to resemble God’s house, as very special and subjective spaces, desiring to live in the “divine world” they have constructed.

The confrontation or conflict between modernism and tradition is most evident in the realm of religion, and the temples, as one of the most important symbols of religion, have also been affected by this encounter and conflict.

One of the most distinctive features of traditional societies is the social integration through religion. However, in the modern era, temples are now approached not from an essentialist perspective, which traditionally reflected the general outlook of the people, but rather from functional (epistemological) approach, which is the basic perspective of the modern nation-state.

These temples have been influenced not only architecturally but also culturally. That is, modernism not only changed the architecture of the temples but also changed and even transformed the temple culture.

In the field of architecture, the top-down project inclination in the Western imitation modernization process has created transformative effect. Architecture is not just spatial element; it is also "kind of 'visible politics' or 'civilizing mission.'" This perception has led to the shaping of certain cultural icons in accordance with modernist preferences.

As the influence of modern structures grows in temple architecture, it is fact that the temple culture has significantly departed from tradition. The architecture of temples made with Western tools and materials is influenced by these tools and materials, and Muslim worshippers, who are under the great cultural pressure of the West, cannot avoid the effects of this on their "temple culture."

During one of my travels, the bus stopped near famous shrine. The passengers wanted to throw money into the charity box at the shrine. One of them handed an American dollar to another passenger to put it in the box, and debate broke out on the bus: "An American dollar for Muslim shrine?"

It has been 10 years since this incident. Nowadays, such debates likely no longer occur during bus journeys near shrines. Muslims no longer react to the use of American, German, English, or Chinese tools and materials in the construction of temples, nor do they object to the denominations of money thrown into charity boxes.

In the postmodern era, the temple and temple culture face new challenges. Modernism has greatly affected and transformed traditional life, and digitization is increasingly influencing and changing both individual and societal life. The role of digitization in individual and societal change is growing every day. The main change here is occurring with the metaverse technology.

The term "metaverse" is derived from the combination of "meta (beyond)" and "universe (universe)" and is also expressed by terms such as "dream universe," "parallel universe," and "fictional universe." As is known, with the metaverse, third-dimensionality is added to spaces, opening them up for social interaction. We can visit the homes of our relatives or friends in the metaverse and visit any space as if we are there. Now, it is possible to worship in temples without physically going there, using the metaverse. This will further reduce the functions of temples in the future.

The temples in the Metaverse, marketed with spiritual identity as the "holy grail of virtual interactions" by Zuckerberg, are not limited to just one religion or religions. Users who follow Islam, like in many other religions, have begun to build their own temples in the metaverse. Meta, for example, partnered with individuals creating Muslim content during Ramadan, providing them with Ray-Ban Stories smart glasses so they could record their daily prayers and rituals during the holy month.

Although current metaverse projects mainly focus on gaming, entertainment, education, and commerce, virtual spaces in religious areas are developing day by

day. While these developments in religious spaces may present some opportunities, temples and temple culture, especially the mosque and mosque culture, will face many challenges in this new era.

Keywords: Temple, tradition, temple culture, modernism, metaverse.

HACI BEKTAŞ VELİ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE EĞİTİM VE DİN

Emin ORUCOV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

eminorucov@ait.edu.az

ORCID: 0000-0002-0583-5053

ÖZET

Günümüzde eğitim ve din arasındaki ilişkiler çeşitli boyutlarda tartışılmaya devam etmektedir. Bir yandan seküler eğitim modeli gelişirken, diğer yandan dini bilgiye dayalı eğitim sistemleri de mevcuttur. Hacı Bektaş Veli'nin düşünce sisteminde ise bu iki unsur birbirine zıt değil, aksine birbirini tamamlayan unsurlar olarak kabul edilmektedir. Onun düşüncesinde bilgi, insanı olgunlaştıran, ahlaki ve manevi açıdan eğiten bir unsur olarak sunulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Hacı Bektaş Veli'nin fikirlerinin günümüzde din ve eğitim arasında denge kurmak isteyen toplumlar için nasıl bir örnek teşkil edebileceğini ortaya koymaktır. Bu konunun araştırılması hem tarihi hem de toplumsal açıdan önemlidir.

Hacı Bektaş Veli, eğitimin insan gelişimindeki rolüne özel önem veren sufi düşünürlerden biridir. Onun mirasının incelenmesi, günümüzde eğitimcilik, hoşgörü ve insani değerlerle ilgili yeni yaklaşımların gelişmesine katkı sağlayabilir.

Hacı Bektaş Veli, 13. yüzyılda yaşamış büyük bir sufi irfanının düşünür olarak kabul edilmektedir. Onun fikirleri Türk-İslam kültüründe derin izler bırakmıştır. Hacı Bektaş Veli, kendi düşünce sisteminde dini-manevi ve eğitimle ilgili öğeleri bir çerçevede değerlendirmiş olan düşünürdür. Onun mirası yalnızca Anadolu irfanının değil, genel anlamda İslam düşünce dünyasının da önemli bir parçasıdır. O, eğitim anlayışını maneviyatla birleştirerek, naklî ve aklî bilgilerin birbirini tamamladığını vurgulamıştır. Onun düşüncesinde eğitim, insanın iç ve dış dünyasını şekillendiren, toplumun gelişimine katkı sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak gösterilmektedir.

Hacı Bektaş Veli, eğitimi insanın kendini tanımasıyla doğrudan ilişkilendirmiştir. O, yalnızca şerî ilimleri değil, irfani bilgiyi de önemli bulmuştur. Onun düşünce sisteminde bilgi sadece şeriat kurallarını öğrenmekle sınırlı kalmaz, aynı zamanda insanın iç dünyasını ve çevresini anlamasını sağlayan bir araç hâline gelir. Hacı Bektaş Veli, dini eğitimi sadece ibadetle sınırlandırmaz, onu insanın kendini keşfetmesi için bir araç olarak görür. Onun meşhur ilkelerinden biri olan “*Eline, diline, beline sahip ol*” ifadesi yalnızca ahlaki değerlere değil, aynı zamanda bilgiye ve eğitime dayalı terbiyeye işaret etmektedir. O, toplumun refahı için maneviyat ve eğitimin birlikte gelişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hacı Bektaş Veli, ilme ve bilgiye büyük önem

atfederek “*Elimde kalem, gönlümde iman*” ilkesiyle bilim ve dinin birlikte gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle kadınların ve gençlerin eğitim almasının önemine dikkat çekmiştir. O, manevi arınmayla birlikte rasyonel düşünceyi de teşvik etmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin “Makâlât” adlı eserinde din ve eğitim birbirini tamamlayan iki sütun olarak kabul edilir. O, dini bilgilerin eğitim sistemine dahil edilmesini desteklemiş, ancak bilime ve düşünceye sınır konulmasına da karşı çıkmıştır. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin toplumun ilerlemesini sağlayacağına ve bireyin iç dünyasını aydınlatacağına inanmıştır.

Sufi geleneğinin bir parçası olan Bektaşilikte eğitim anlayışı tasavvuf geleneği çerçevesinde dört temel aşama üzerine inşa edilmiştir: Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat. Bu aşamalar, insanın hem dini hem de zihinsel gelişimini sağlayan bütüncül bir sistem olarak değerlendirilir. Eğitim, yalnızca dini ritüellerin yerine getirilmesiyle sınırlı kalmaz; ahlaki değerleri, düşünceyi ve akli bilimlere de kapsar. Hacı Bektaş Veli, sufi geleneğinde eğitimin yalnızca zahiri değil, aynı zamanda manevi-derunî terbiyeyi de içermesi gerektiğini vurgulayarak bilgi ve maneviyatın ayrılmaz olduğunu göstermiştir. Onun eğitim anlayışı, yalnızca İslam dünyasında değil, bazı diğer dini ve felsefi akımlarda da var olan hümanist prensiplerle örtüşmektedir.

Hacı Bektaş Veli'nin eğitim ve din anlayışı günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Kültürel çeşitliliğin ve hoşgörü anlayışının güçlendiği bir dönemde, onun tolerans, manevi gelişim ve bilgi edinme konusundaki düşünceleri değerli bir örnek teşkil etmektedir.

Hızla sekülerleşen dünyamızda var olan modern eğitim sistemlerinde bilgi ve maneviyatın birbirinden ayrıldığı gözlemlenmektedir. Oysa Hacı Bektaş Veli'nin fikirleri, bilgi edinmenin ahlaki eğitimin aynı anda gelişmesi gerektiğini göstermektedir. Onun eğitim modeli, günümüzde etik değerlerin öğretilmesi, kapsayıcı ve hümanist yaklaşımların benimsenmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, günümüzde din ve bilim arasında gerilimin var olduğu tezine karşı Hacı Bektaş Veli'nin felsefesi, bu iki alanın nasıl uyum içinde birleştirilebileceğini gösteren bir model sunmaktadır.

Hacı Bektaş Veli, eğitimi ve dini insan gelişiminin ayrılmaz parçaları olarak sunmuştur. Onun felsefesinde bilgi ve maneviyat, birbirini tamamlayan unsurlardır. O, eğitimi insanın hem entelektüel hem de manevi olgunluğa erişmesinin temel yolu olarak görmüştür. Hacı Bektaş Veli'nin felsefi mirası, çağdaş eğitim ve din anlayışları için değerli dersler içermektedir. Onun ilkeleri, dini hoşgörü, etik değerler ve bilgi ile maneviyatın birleşimi açısından günümüzde de önemini korumaktadır.

Hacı Bektaş Veli için din ve eğitim birbirinden ayrı değil, aksine insanın manevi yükselişi için birlikte hareket etmesi gereken unsurlardır. O, eğitimin ve bilimin önemini vurgulayarak, fanatizmden uzak, açık fikirli ve sevgi dolu bir bakış açısı oluşturmuştur. Bu yaklaşım günümüzde de hoşgörü ve bilgi toplumunun inşası için ilham verici bir güçtür.

Sonuç olarak, Hacı Bektaş Veli'ye göre eğitim yalnızca bilgi edinmek değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki gelişimin temel aracıdır. Onun felsefesinde din ve eğitim birbirini tamamlayan unsurlar olarak kabul edilir ve bu yaklaşım toplumun uyumuna

katkı sağlar. Hacı Bektaş Veli'nin eğitim modeli, modern hümanist eğitim yaklaşımlarıyla benzerlik göstermektedir ve bu da onun felsefesinin günümüzde de geçerliliğini koruduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, onun fikirlerinin yeniden incelenmesi ve modern eğitim sistemlerine uygulanması, bilgi ve ahlaki birleştiren kapsamlı bir toplumsal gelişime katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, din, eğitim, sufi, İslam

EDUCATION AND RELIGION IN THE THOUGHT SYSTEM OF HAJI BEKTASH VELI

ABSTRACT

In the modern world, the relationship between education and religion is still being discussed from various perspectives. On the one hand, the secular education model is developing, while on the other, systems of upbringing based on religious knowledge also exist. In the thought system of Haji Bektash Veli, however, these two elements are not considered contradictory but rather complementary. In his philosophy, knowledge is presented as a factor that perfects an individual and nurtures them morally and spiritually. The main objective of this study is to explore how Haji Bektash Veli's ideas can serve as an example for societies striving to establish balance between religion and education today.

Examining this topic is significant both historically and socially. Haji Bektash Veli is one of the Sufi scholars who placed special importance on the role of education in human development. Studying his legacy can contribute to the advancement of new approaches to enlightenment, religious tolerance, and humanism in the modern era.

Haji Bektash Veli is regarded as a great Sufi scholar and thinker who lived in the 13th century. His ideas have left a profound impact on both the Islamic world and Turkish culture. Haji Bektash Veli is among the figures who developed both religious-spiritual and scientific-philosophical thought systems. His legacy is not only an essential part of Anatolian Sufism but also a significant component of Islamic enlightenment in general. By presenting educational ideas in unity with spirituality, Haji Bektash Veli emphasized that religious knowledge and secular science complement each other. In his philosophy, education is considered one of the most crucial factors that shape both an individual's inner and outer world and contribute to the development of society.

Haji Bektash Veli closely associated enlightenment with self-awareness. He valued not only jurisprudential sciences but also mystical knowledge. In his thought system, knowledge is not merely limited to mastering religious laws but also serves as a means for understanding both the inner world and the surrounding environment. Haji Bektash Veli did not restrict religious education to formal worship but viewed it as a tool for comprehending one's inner self. One of his famous principles, “Control your hands, tongue, and loins,” not only refers to moral values but also implies education and training based on knowledge. He emphasized the necessity of the simultaneous development of spirituality and education for the welfare of society. Haji Bektash Veli placed great importance on science and knowledge, asserting through the principle “A pen in my hand, faith in my heart” that science and religion should progress together.

He stressed the importance of education for all individuals, especially women and the youth. Similar to other Sufi traditions, he encouraged rational thought alongside spiritual purification.

In Haji Bektash Veli's "Makalat" religion and education are perceived as two complementary pillars. While he supported the inclusion of religious knowledge in the education system, he opposed any restrictions on science and critical thinking. He believed that enlightenment activities could drive societal progress and illuminate an individual's inner world.

In the Bektashi tradition, which is part of the Sufi heritage, the concept of education is built upon four fundamental stages: Sharia (Islamic law), Tariqa (spiritual path), Marifa (knowledge), and Haqiqa (truth). These stages are considered a system that ensures both religious and intellectual development. Education is not confined to performing religious rituals but also encompasses moral values, philosophical thought, and secular sciences. By emphasizing that education in the Sufi order should include both external and internal training, Haji Bektash Veli demonstrated the inseparability of knowledge and spirituality. His approach to enlightenment aligns with the humanistic principles present not only in the Islamic world but also in other religious and philosophical traditions.

Haji Bektash Veli's understanding of education and religion remains relevant in the contemporary world. In an era where multiculturalism and the principles of tolerance are gaining strength, his ideas on tolerance, spiritual development, and knowledge acquisition serve as a valuable example.

Modern education systems often observe separation between knowledge and spirituality. However, Haji Bektash Veli's philosophy underscores the necessity of developing both moral training and knowledge simultaneously. His educational model aligns with today's ethical teaching approaches, inclusivity, and humanistic perspectives. Furthermore, for societies where tensions exist between religion and science, Haji Bektash Veli's philosophy provides a model demonstrating how these two domains can harmoniously coexist.

Haji Bektash Veli presented education and religion as inseparable components of human development. In his philosophy, knowledge and spirituality are complementary elements. He viewed enlightenment as the fundamental path to both intellectual and spiritual perfection. Haji Bektash Veli's philosophical legacy contains valuable lessons for modern education and religious perspectives. His principles remain significant today in terms of religious tolerance, ethical values, and the integration of knowledge with spirituality.

For Haji Bektash Veli, religion and education are not separate; instead, they should evolve together for an individual's spiritual ascension. He emphasized the importance of education and science, forming a worldview that is open-minded, free from religious fanaticism, and rooted in love. This approach remains an inspiring force for building a tolerant and knowledgeable society today.

In conclusion, according to Haji Bektash Veli, education is not merely the

acquisition of knowledge but also primary means of moral and spiritual development. His philosophy considers religion and education as complementary elements, contributing to societal harmony. Haji Bektash Veli's educational model closely aligns with contemporary humanistic educational approaches, demonstrating the continued relevance of his philosophy in the modern world. In this context, revisiting his ideas and applying them to modern education systems could contribute to the formation of societies that integrate knowledge and ethics for comprehensive development.

Keywords: Haji Bektash Veli, Religion, Education, Sufi, Islam.

MAKÂSİD DEĞİŞEN DÜNYANIN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÜRETMEDE FIKİH USÛLÜNÜN İÇİNDE MİDİR DIŞINDA MIDIR?

Dr. Öğr. Üyesi Selma ÇAKMAK

Yalova Üniversitesi

selma.cakmak@yalova.edu.tr

ORCID: 0000-0001-75519315

ÖZET

Değişim insanın varlığı eşzamanlı olarak var olan bir durumdur. Bazı değişimler daha köklü ve büyük olurken bazı değişimler ise günlük hayatın akışı içerisinde fark edilemeyebilir. Fakat her halükarda değişim insan ve dünya ile iç içe bir kavramdır. Dolayısıyla her ne kadar son zamanlarda yapısal bir yeniliği içermesi nedeniyle modernizm sonrası değişimin etkileri daha çok tartışılrsa da değişim çok önceden beri var olagelmektedir.

Sosyal ve toplumsal değişim insanın ve toplumların kurallarını tanzim eden din ile ilişkilidir. Bu doğrultuda değişim dendiğinde ilk olarak İslâmî ilimler içerisinde insanın Allah ve kullarla olan hak ve sorumluluklarını konu edinen fıkıh ilmi akıllara gelmektedir. Zira nasslar sınırlıdır ve genel ilkeler dışında her mesele için doğrudan bir hüküm içermez. Böyle bir şey mesele ve olayların tabiatı açısından da mümkün değildir. Çünkü her mesele özeldir. Zaman ve toplumun değişimiyle birlikte hükme konu olan olayların içeriği ve özellikleri de farklılaşmaktadır. Buna bağlı olarak hükümler de tanzim edilmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla değişim fıkıh için yeni bir inceleme ve hüküm verme alanı değildir. Fıkıhın ilk dönemlerinden itibaren gündeminde yer alan ve fıkıhın ilerleme ve gelişimini sağlayan temel faktördür. Zira fıkıh yeni meselelere Allah'ın muradına uygun hükme verme faaliyetidir. Bu faaliyetin temel ilkelerini ise fıkıh usûlünde yer alan yöntemler ve fıkıh ilmindeki kaideler oluşturmaktadır. Bu yöntem ve kuralların fıkıh içerisinde nasıl ele alınacağı doğrultusunda içtihat melekelerini kazanmış âlimler ise bu çerçevede meselelerin halledilmesi ve toplumsal düzenin fıkıha uygun dizayn edilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Fıkıh böylece kendi canlı dinamiği içerisinde değişime uygun yeni çözümleri hızla üretmekte bir kesinti veya bir problem yaşamamıştır. Ancak Batılılaşma hareketiyle fakihlerin varlığı ile devam eden canlı fıkıh ilminin uygulama alanından arındırılması ve bununla birlikte eğitimde de mevcut fıkıh birikiminin devamlılığını sağlayan unsurların muhafaza edilememesi fıkıhın ihtiyaç duyulan yeni olaylara uygun hüküm üretme mekanizmasını akamete uğratmıştır. Bununla birlikte yeni düzene ayak uydurmada yaşanan başarısızlık ilk önce fıkıha mal edilmiş, bahsedilen düzenlemeler de bu eleştirilerin etkisiyle düzenlenmiştir.

Değişen dünyaya uygun bir hukuk geliştirmede yetersiz görülen fıkıh için yeni yöntem arayışlarına girilmiş, yeni bir fıkıh için yeni bir fıkıh usûlü ihdas edilmesi gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda fıkıh usûlüne yine kendi içinden bir yöntem olarak makâsıd eksenli açılımlar yapılmak istenmiştir.

Esasen fıkıh usûlü ilmi içerisinde tali yöntemlerden biri olarak yer alan bu teorinin modern dönem ve sonrasında sürekli gündemde tutulması ve fıkıh usûlünün bu ekseninde tekrar inşa edilmesi gerekliliğine dair atıflar dikkatle incelenmelidir. Zira bu açılım her ne kadar yeni dünya düzenine uyum sağlamada fıkıh içerisinde bir yöntem inşa ederek çözüm üretme gibi yüce bir amaca matuf olsa da fıkıh usûlü ilminin bağlamından koparıldığında uyum sağlama adına fıkıh ve fıkıh usûlünün temel sistematikliğine aykırı olma tehlikesi taşıyabilir. Çünkü makâsıd anlayışını ön plana çıkararak bir söylem her ne kadar fıkıh usûlünden neşet etse de fıkıh usûlünün kapsamı dışında ve geleneksel anlayışa alternatif bir yöntem olarak ele alındığında ilmi köklerinden koparılma riski taşımaktadır. Buna bağlı olarak bu çalışmanın konusu makâsıd temelli söylemlerin belirgin özelliklerini ortaya koyarak bu söylemin fıkıh usûlü içerisinde mi yoksa fıkıh usûlüne alternatif olarak mı sunulduğunu tartışmaktır. Bu çerçevede makâsıd anlayışını esas alanların argümanları ve teklifleri genel çerçevede kısaca ele alınacak, bu söylemlerin fıkıhın işleyişi açısından yeterliliği ve uygulamaya nasıl yansıdığı incelenecektir. Bu kapsamda makâsıd söyleminin ortaya çıktığı zemin, makâsıd bir yöntem olarak ön plana çıkarmanın fıkıh ve fıkıh usûlü ilmi ile olan bağlantısı, fıkıhın çözüme kavuşturamadığı yeni düzenin yeni sorunlarına makâsıd eksenli yeni açılımın çözüm üretmede ne kadar başarılı olduğu bu çalışmanın araştırma sorularındandır.

Burada amaç fıkıh usûlünün içinde yer alan delillerden biri olan makâsıdın fıkıh usûlünde yer alan konumuyla değişen zaman ve şartlara uyum sağlama niyetiyle ön plana çıkarılan makâsıd söylemlerini karşılaştırarak işleyen bir fıkıh sistematikliğinde makâsıdın zaten var olduğunu ve bu bütünün içerisinde anlam ifade ettiğini ortaya koymaktır. Ancak şunu özellikle belirtmek gerekir ki burada modern problemlere İslâm'ın ruhuna uygun çözümler sunma amacıyla yürütülen bu faaliyetlerin önemini küçümsemek ve maksadını kötüleme niyeti bulunmamaktadır. Aksine mevcut makâsıd birikimine farklı bir bakış açısı kazandırmak ve fıkıhın bir bütün olarak yaşayabileceğine, bunun da birbiriyle ve fıkıh birikimiyle bağını tekrar kuran İslam alimlerinin vasıtasıyla gerçekleşebileceği fikrini ortaya koymaktır. Bu amaçla, makâsıd temelli yapılan inceleme ve araştırmalar, bununla birlikte makâsıd ilkesini fıkıh usûlünde ön plana çıkararak âlimlerin çalışmaları dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: fıkıh, fıkıh usûlü, makâsıd, modernizm, değişim.

IS MAQÂSİD WITHIN OR OUTSIDE OF THE USUL AL-FİQH IN PROVIDING SOLUTIONS TO THE PROBLEMS OF THE CHANGING WORLD?

ABSTRACT

Change is a situation that exists simultaneously with human existence. While some changes are more radical and larger, some changes may not be noticed in the flow of daily life. But in any case change is a concept intertwined with people and the world. Therefore, although the effects of post-modern change have been discussed more recently because it involves structural innovation, change has existed for a long time. Change is related to religion, which regulates the rules of people and societies. When it comes to change in this direction, the first thing that comes to mind is the science of fiqh which deals with the rights and responsibilities of man with God and his servants, among the Islamic sciences. Because the texts are limited and do not contain direct provision for every issue except general principles. Such a situation is not possible in terms of the nature of the issue and events. Because every issue is special. With the change of time and society, the content and characteristics of the events subject to judgment also differ. Accordingly, the provisions also need to be adjusted. Therefore, change is not a new area of examination and judgment for fiqh. Change is the main factor that has been on the agenda of fiqh since the early periods and ensures the progress and development of fiqh. Because fiqh is the activity of adjudicating new issues in accordance with God's will. The basic principles of this activity are the methods in the usul al-fiqh and the rules in the fiqh. Scholars who have gained the faculty of ijtihad in the direction of how those methods and rules will be handled within fiqh have made efforts to solve the problems within this framework and to design the social order in accordance with fiqh. Thus, fiqh has not experienced any interruptions or problems in producing new solutions suitable for change within its own living dynamics. However, with the Westernization movement, the living science of fiqh, which continued with the existence of jurists, was purged from its field of application and the failure to preserve the elements that ensure the continuity of the existing fiqh accumulation in education has disrupted the mechanism of fiqh to produce judgments appropriate to the new events needed. Although the failure to keep up with the new order was first attributed to fiqh, and the mentioned regulations were edited under the influence of these criticisms.

New methods were sought for fiqh, which was deemed inadequate in developing law suitable for the new order, and the necessity of creating new usul al-fiqh for new fiqh began to be discussed. In these discussions, it was aimed to make purpose-oriented expansions to the usul al-fiqh as a method in itself. References to the necessity of keeping this theory, which is essentially one of the secondary methods within the usul al-fiqh, on the agenda in the modern period and afterwards, and the necessity of reconstructing the fiqh procedure on this axis should be carefully examined. Even though this initiative is aimed at the lofty goal of producing a solution by building a method within fiqh in adapting to the new world order, when it is separated from the context of the usul al-fiqh, it may run the risk of contradicting the basic systematics of fiqh and usul al-fiqh in the name of adaptation. Because, although a discourse that highlights the understanding of maqâsîd originates from the usul al-fiqh, it carries the risk of being torn away from its scientific roots when it is considered outside the scope of

the usul al-fiqh and as an alternative method to the traditional understanding. Accordingly, the subject of this study is to reveal the distinctive features of maqāsīd-based discourses and discuss whether this discourse is presented within the usul al-fiqh or as an alternative to it. In this context, the arguments and proposals of those who base the understanding of maqāsīd will be briefly discussed in general, and the adequacy of these discourses in terms of the functioning of fiqh and how they are reflected in practice will be examined. In this context, the ground on which the discourse of maqāsīd emerged, the connection between bringing maqāsīd to the fore as method and the science of fiqh and fiqh methodology, and how successful the new expansion based on maqāsīd is in producing solutions to the new problems of the new order that fiqh could not solve, are among the research questions of this study.

The aim here is to compare the position of maqāsīd, which is one of the evidences in the usul al-fiqh, with the maqāsīd discourses that are brought to the fore with the intention of adapting to changing times and conditions, and to show that maqāsīd already exists in functioning fiqh systematic and that it has meaning within this whole. However, it should be noted that the aim here is not to underestimate the importance of these activities, which are carried out with the aim of providing solutions to modern problems in accordance with the spirit of Islam, or to denigrate their purpose. On the contrary, it is to give different perspective to the existing accumulation of purpose and to put forward the idea that fiqh can survive as whole, and that this can be achieved through Islamic scholars who re-establish their ties with each other and with the accumulation of fiqh. In this context, the contribution and functionality of the maqāsīd discourses that come to the fore in solving the current problems will be discussed, as an alternative to this, alternative possibilities and ways of contributing to the changing world from within fiqh. Within this framework, the studies carried out by academics on maqāsīd and the works of fiqh scholars who highlight maqāsīd will be taken into consideration.

Keywords: fiqh, usul al-fiqh, maqāsīd, modernity, change.

ŞER'U MEN KABLENÂ VE İNSAN: İLÂHÎ AHKÂMIN DEĞİŞİMİ ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Doç. Dr. İlyas YILDIRIM

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

ilyas.yildirim@erdogan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3684-0338

ÖZET

İslam hukukunda fer'î delillerinden biri olarak değerlendirilen şer'u men kablenâ, Hz. Muhammed'den (sav) önceki peygamberlerin muhatap olduğu dinî hükümlerin bu ümmet açısından ifade ettiği bağlayıcılık değerini konu edinen fıkıh usulü kavramıdır. Bu delilin bağlayıcılığı hususunda mezhepler arasında farklı yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte genel kanaat, önceki ümmetlere ait hükümlerin Kur'an ve Sünnet tarafından onaylanması durumunda geçerli olduğu şeklindedir. İlgili hükümler naslarda yer almakla birlikte hüküm vaz'ında ifade ettikleri değer sebebiyle ilâhî ahkâmdaki sabite ve değişkenliklerin tespitine imkân tanımlarıyla ayrıca bir ehemmiyet ifade etmektedirler.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, şer'u men kablenâ kapsamında değerlendirilen hükümlerin değişen ve değişmeyen yönlerini ele alarak, ilâhî menşeli hükümlerin insana yönelik sabit ve dinamik yönlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefi gerçekleştirme, insanlık tarihi boyunca sabit kalması elzem olan değerlerin tespiti ve değişkenlik gösterenlerin belirlenmesi ile ortaya bir tablo koyacak; bu da insanın sınırları ile imkanlarını ilâhî mesajlar boyutuyla görebilme fırsatı sunacaktır. Bu bağlamda, geçmiş şeriatlarda var olan hükümler ile Hz. Muhammed'e gönderilen şeriatteki karşılıkları mukayeseli bir perspektifle değerlendirilecek, hukukun değişim süreçleri hikmet ve maslahat boyutuyla ele alınacaktır.

Temel Sorular ve Hipotezler

Bu çerçevede araştırmanın temel soruları ve hipotezleri şunlardır:

1. Şer'u men kablenâ delilinin İslam hukukundaki teorik çerçevesi nasıl şekillenmiştir?
2. Önceki şeriatlarda mevcut olup İslam'da aynen devam eden, kaldırılan veya değiştirilen hükümler hangi ortak niteliklere sahiptir?

3. İlâhî ahkâmın sürekliliği ve değişimi bağlamında insanın serüveni nasıl şekillenmektedir?

Tebliğ, İslam hukukunda hükümlerin değişim ve sürekliliğinin belirlenmesinde zaman, maslahat, örf ve toplumsal şartların nasıl bir rol oynadığı hipotezi üzerine şekillenecektir. Aynı zamanda ilahi hukukun insan doğası ile uyumlu sabiteleri ve esneklik gerektiren yönleri arasındaki dengenin nasıl kurulduğu değerlendirilecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada fikhî analiz, karşılaştırmalı hukuk incelemesi ve kavramsal çözümlene yöntemleri kullanılacaktır:

1. Fikhî Analiz: Şer' u men kablenânın İslam hukukundaki yeri, temel ilkeleri ve uygulama biçimleri incelenecektir. Ayrıca aslî deliller muvâcehesinde mezheplerin konuya dair yaklaşımları değerlendirilecektir.

2. Karşılaştırmalı Hukuk İncelemesi: Önceki ilâhî şeriatlarda yer alan hükümler ile İslam hukukundaki karşılıkları mukayeseli olarak ele alınacaktır. Yahudi ve Hristiyan hukuk gelenekleriyle İslam şeriatı arasındaki süreklilik ve farklılıklar analiz edilecektir.

3. Kavramsal Çözümleme: İlâhî ahkâmın değişmez ilkeleri ile tarihsel ve toplumsal şartlara bağlı olarak değişime uğrayan hükümleri teorik düzlemde ayrıştırılarak bu hükümlerin dayandığı hikmet, maslahat ve toplumsal bağlam yorumlanacaktır.

Sonuç

İnsanlığın serüveni, ilk vahiyden son ilahî mesaja kadar uzanan kesintisiz bir hidayet çizgisidir. Bu çizgi, her toplumun kendi tarihsel bağlamında yeni ufuklar açarken bir yandan da fitrata nakşedilmiş ortak hakikatleri korur. Şer' u men kablenâ tartışması bu serüvenin hukûkî ayağını aydınlatır: Kur'an/Sünnet, önceki şeriatlara hem tasdik hem tashih işlevi yükleyerek insanın yaratılış gayesini zamanlar üstü bir bütünlük içinde gösterir.

İlâhî ahkâmın değişim süreci incelendiğinde, önceki şeriatlardaki bazı hükümlerin aynen muhafaza edildiği, bazılarının ise tamamen değiştirilip yerine yeni hükümlerin konulduğu görülmektedir. Genel bir tasvirle ifade edilecek olursa ibadetler korunmuş; muamelât ve cezâî hükümlerde zamanla birtakım değişikliklere gidilmiştir. Mesela ibadetlerde namaz, oruç, itikaf, zekât, hac, kurban, adak gibi ortak ameller mevcuttur. Yine muhâyee, kefâlet, velâyet, cuale, nesebin nikâh ile sabit olacağı, kısas uygulaması ve recim cezası gibi muâmelat ve ukûbat alanlarında da birtakım ortak uygulamaların varlığı öne çıkmaktadır. Ancak burada bazen içeriklerde farklılık olabilmektedir. Söz gelimi Yahudilikte kısas cezasının oldukça sert uygulandığı; Hristiyanlıkta daha çok affetme ve merhametin ön plana çıkarıldığı; İslam hukukunda ise kısas ilkesi korunmakla birlikte affetmeyi teşvik eden bir dengenin ortaya konulduğu görülmektedir.

Kıyasın yanı sıra diyet uygulamasının eklenmesi, hırsıza uygulanacak cezanın mahiyeti, müşrik kadınla evliliğin yasaklanması, mehirde sadece kadının hak sahibi olması, ganimetlerin ve bazı yiyeceklerin helal kılınması gibi bir takım ahkâmda ise değişikliğin olduğu tespit edilmiştir.

Bu veriler değerlendirildiğinde temel ibadetlerin bütün insanlık için ortak olduğu ve bunun da insanın, Rabbini tanımak için bu âlemde bulunduğu gerçeğini teyit ettiği söylenebilir. Bunlar, insan fıtratının sabit koordinatları olarak takdim edilebilir. İlâhî irade, insanın kalıcı ihtiyaçlarını merkeze alarak bu koordinatlara dokunmamakta; böylece her çağda aynı cevheri parlatacak manevî bir omurga tesis etmiş olmaktadır.

Buna karşılık, insan topluluklarının kültür ve imkânları değiştikçe muamelât ve ukûbât sahasında esneklik öne çıkmaktadır. İlâhî ahkâmın bu tedricî yenilenişi, tarihin farklı kesitlerinde doğan maslahat ve örf farklarını gözeterek insanlığa rahmet olsun diye yüklerin hafifletildiğinin delilidir. İlâhî ahkâmın tarihsel süreçteki değişimi, Allah Teâlâ'nın insana verdiği değeri ve onun ihtiyaçlarını gözetmesini açıkça gösterir. Her şeriat, gönderildiği toplumun şartlarına en uygun hükümleri içermiştir. İslam'ın getirdiği kolaylıklar ve önceki ağır yükümlülüklerin kaldırılması da bu, insan merkezli yaklaşımın bir sonucudur.

Şer'ü men kablenâ, İslam hukukunda hem tarihi bir bilinç oluşturur hem de ilâhî vahyin sürekliliği ve değişimindeki hikmeti anlamamıza yardımcı olur. Önceki şeriatlardaki sabit ve değişen hükümlerin incelenmesi, İslam hukukunun kendi temel prensiplerini ve özgünlüğünü daha iyi kavramamızı sağlar. Ancak İslam hukukunda esas olan, Kur'ân ve Sünnet'in naslarıdır ve önceki şeriatlardan alınacak herhangi bir hüküm hem bu kaynaklarda yer almak hem de bunlar tarafından reddedilmemiş olmak durumundadır.

Sonuç olarak, insanın serüveni boyunca ilâhî ahkâmın hem sabit hem de değişken yönlerinin bulunması Allah Teâlâ'nın sonsuz ilmi, hikmeti ve rahmetinin bir göstergesidir. Sabiteler, insanlığın ortak değerlerini ve fıtratını korurken, değişimler ise her dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilen dinamik bir rehberlik sunar. İslam, bu dengeyi en mükemmel şekilde sağlayarak tüm zamanlara hitap eden evrensel ve kâmil bir din olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İlâhî Ahkâmın Değişimi, Şer'ü men kablenâ, Yahudilik, Hristiyanlık.

THE LAW OF PREVIOUS COMMUNITIES (SHAR‘U MAN QABLANA) AND MAN: A READING THROUGH THE TRANSFORMATION OF DIVINE RULINGS

ABSTRACT

Shar‘u man qablana, considered among the secondary sources of Islamic law, is concept in the methodology of Islamic jurisprudence that concerns the binding nature of the religious rulings addressed to previous prophets before Prophet Muhammad (pbuh), for the Muslim ummah. Although different schools have varying views on its legal authority, the prevailing opinion is that such rulings are only valid if affirmed by the Qur‘an and Sunnah. While these rulings are mentioned in scriptural texts, their legal significance lies in their contribution to understanding the constants and variables in divine law due to the values they convey.

Purpose of the Study

This study aims to analyze the immutable and mutable aspects of the rulings categorized under *shar‘u man qablana*, thereby revealing the fixed and dynamic dimensions of divine rulings as they relate to humanity. By determining which values must remain constant throughout human history and which are subject to change, the study offers broader understanding of human nature in light of divine messages. This includes comparative evaluation of previous shari‘ahs and the shari‘ah revealed to Prophet Muhammad, focusing on the transformation of legal rulings in terms of wisdom and public interest (*maşlahā*).

Main Questions and Hypotheses

The research centers on the following questions and hypotheses:

How is the theoretical framework of *shar‘u man qablana* structured in Islamic jurisprudence?

What are the common characteristics of rulings that have been maintained, abrogated, or altered in Islam from earlier scriptures?

How is the human journey shaped in the context of continuity and change in divine law?

The paper posits that time, public interest (*maşlahā*), custom (*‘urf*), and societal conditions play pivotal role in determining the permanence or transformation of rulings in Islamic law. It also evaluates how balance is struck between the fixed principles aligned with human nature and the flexible dimensions necessitated by changing contexts.

Methodology

Three main approaches are utilized in this study:

Jurisprudential Analysis: An examination of the status, principles, and application of *shar‘u man qablana* in Islamic law, including the perspectives of various legal schools.

Comparative Legal Study: A comparison between the rulings of earlier divine legislations (Jewish and Christian traditions) and their counterparts in Islamic law, identifying points of continuity and divergence.

Conceptual Analysis: A theoretical differentiation between immutable principles and context-dependent rulings, with an emphasis on the wisdom, public interest, and societal relevance underpinning these rulings.

Conclusion

The human journey, from the first revelation to the final divine message, follows an uninterrupted path of guidance. This trajectory simultaneously opens new horizons for each community in its unique context and preserves shared universal truths imprinted in human nature. The debate on *shar'u man qablana* illuminates the legal dimension of this journey: The Qur'an and Sunnah not only confirm but also correct previous legislations, thus presenting the divine purpose of human creation in timeless and unified framework. Analysis reveals that while some rulings from earlier shari'ahs have been preserved, others have been entirely abrogated or modified. Worship-related practices such as prayer, fasting, seclusion (*i'tikāf*), zakat, pilgrimage, sacrificial rites, and vows are largely maintained. In areas of civil and penal law (*mu'āmalāt* and *'uqūbāt*), however, changes are more frequent. For example, practices such as retaliation (*qişāş*), stoning, and certain marriage laws show continuity but also notable variations among traditions: Judaism implements strict retributive justice, Christianity emphasizes forgiveness, while Islam maintains the principle of retaliation but encourages mercy. Additional changes include the introduction of blood money (*diyya*), redefining theft penalties, prohibiting marriage with polytheist women, stipulating mahr as the exclusive right of the bride, and permitting previously forbidden spoils and foodstuffs. These findings affirm that core acts of worship are universal across humanity, serving as fixed coordinates reflecting man's purpose to know his Lord. The divine will leaves these constants untouched, providing spiritual backbone for all eras. Conversely, in response to evolving cultures and capacities, Islamic law exhibits flexibility in civil and criminal matters. This gradual renewal reflects divine mercy, demonstrating how divine legislation has alleviated burdens in light of contextual changes. Ultimately, *shar'u man qablana* not only offers historical awareness in Islamic legal theory but also deepens our comprehension of the continuity and wisdom in divine revelation. While Islamic law prioritizes the Qur'an and Sunnah, earlier rulings may be adopted only if they are mentioned and not contradicted by these sources. Thus, the coexistence of immutable and mutable elements in divine law highlights Allah's infinite wisdom, knowledge, and mercy. The constants preserve human nature and shared values, while the variables provide dynamic guidance for all times. Islam exemplifies this balance, making it universal and complete religion for all eras.

Keywords: Islamic Law, Transformation of Divine Rulings, *Shar'u man qablana*, Judaism, Christianity.

BİLGE BİR KULDAN HİDRELLEZE: MİTOLOJİNİN MEVZÛ HADİSLERE YANSIMASI

Dr. Şule SOYAL ŞENOL

Diyanet İşleri Başkanlığı, Bartın İl Müftülüğü

bisenolhotmail.com

ORCID: 0000-0002-9726-9924

ÖZET

Kıssa, geçmiş peygamberler ve toplumlar hakkındaki olayların Kur’ân’daki anlatımıdır. Kur’ân’da kıssaların yer almasının amacı, geçmiş milletlerin başından geçen olayları ana hatlarıyla anlatarak bu olayların sonuçlarını anlatmak ve böylece aynı davranışların benzer sonuçlara sebep olabileceğine dikkat çekerek doğru davranışlar sergilenmesini sağlamaktır. Kıssaların amacı tarihi bilgiler vererek olayların yer, zaman ve şahıs bilgilerini kronolojik sıralamak olmadığı için Kur’ân’da yer alan pek çok kıssada şahıs, mekân ve zaman isimlerine değinilmemiştir. Kur’an’da amacına uygun olarak yer alan ve hakkında ayrıntılı bilgilerin bulunmadığı bu kıssalar, her dönemde Müslümanların merakını uyandırmıştır. Bu merak sayesinde Kur’an’da kapalı kalmış olan isim, zaman ve mekân gibi unsurlar araştırma konusu olmuştur. Bu kıssalar diğer semavi kitaplarda geçen veya toplumsal hafızada olan anlatılarla karşılaştırılmış ve içerisinde müphem olduğu düşünülen bilgi boşlukları doldurulmuştur. Arapça bir kelime olan “esatir”, gerçeğe uymayan asılsız ve boş sözler demektir. Esatir kelimesinin Fransızca karşılığı olan mit (mythos), “halk anlatıları” anlamına gelmektedir ve “uydurma, acayip ve garip olaylar” olarak tanımlanmaktadır. Din ve mitolojinin birbirini etkilediği kabulünden yola çıkıldığında İslam kültüründeki mitolojinin izlerini taşıyan hikayelerin, müphem ifadeler sebebiyle en çok Kur’ân kıssalarında karşımıza çıkması kaçınılmaz olmuştur. Mitolojinin insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenerek mitolojinin ortaya çıkışıyla ilgili farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerden biri olan Scriptural Theory’ye göre mitler asıl olarak kutsal kitaplardaki söylemlere dayanmaktadır. Bu teoriye göre düşünüldüğünde dinlerine ve kutsal kitaplarına çok bağlı olan Yahudilerin tarih boyunca yaşadıkları sürgünler sebebiyle kendi kültür ve hikayelerini dünyanın farklı yerlerine taşıma imkânı bulmuş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir.

Mitoloji ve Kur’an kıssalarının yollarının kesiştiği noktada Kehf Sûresi 65. ayette karşımıza “bilge bir kul” çıkmaktadır. Sûrenin 60-82. ayetleri arasında zaman ve mekâna bağlı kalınmadan ve sade bir dille Hz. Musa ve bilge kulun buluşması anlatılmaktadır. Bu kulun adı, buluşma yeri olan Mecmau’l-Bahreyn’in neresi olduğu ve Hz. Musa ile buluşma sebepleri surede geçmediği gibi Kur’ân-ı Kerim’in hiçbir yerinde de geçmemektedir. Hz. Musa ve bilge kul buluşması pek çok tefsir, hadis ve tasavvuf kitabında geniş bir şekilde ele alınmıştır. Müfessirlerin, muhaddislerin ve mutasavvıf-

ların konuyu ele alış biçimleri mezheb ve meşreblerine göre farklılık göstermektedir. Eserlerde genellikle aynı bilgiler tekrar edilmiş, bilge kulun kimliği, adı, lakabı, soyu, onun nebi mi veli mi olduğu, İlyas ile bağlantısı ve hâlâ hayatta olup olmadığı konuları tartışılmış ve bu kul hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Genelde mutasavvıflar onun veli olduğunu söyleyerek konuyu bambaşka bir boyuta taşımışlar ve onu bir kahramana dönüştürmüşlerdir. O ak saçlı ve aksakallı, iri yapılı, geniş omuzlu, ihramı andıran iki parça elbisesi olan, şartlar gerektirdiğinde havada yürüeyebilen ve darda kalan sâlih insanlara esrarengiz bir şekilde yetişip problemlerini çözen esrarengiz bir kahramandır. Bu bilgilerin söylemlerin nesilden nesile bilgi aktarımı esnasında eklenen söylemlerle beraber o, Hz. Musa'ya ilahi sırları açıklayan bilge bir kul olmaktan çıkmış insanlar için bir ümit kapısı, her dara düşenin yardımcısı ve dostu olmuştur. İşte Hızır kültü böyle doğmuştur. Nihayetinde kendisinden Kur'an'da bahsedilen ancak halk anlatıları ve çevresel faktörlerle mitolojik bir kahramana dönüşen Hızır kültü, benzerlikleri ve farklılıklarıyla pek çok millet, toplum ve kültürde canlılığını sürdürmektedir. Türk dünyasında da Hızır ile İlyas'ın her yıl 6 mayısta buluştukları inancı, bugünün “Hıdrellez” olarak anılmasına ve kutlamalar yapılmasına vesile olmuştur.

Bu tebliğde söz konusu kişinin bilge bir kuldan Hızır', Hızır'dan da bir kahramana dönüşme hikayesine imkân tanıyan unsurlar incelenecektir. Bilge kul figürüne eklenen unsurların araştırma alanı hadis kitaplarıyla sınırlandırılacaktır. Hadis külliyyatında bu kıssayla ilgili sıhhat dereceleri farklı tartışmalı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin bazıları muteber hadis kitaplarında yer alırken mitolojik izler taşıyan bazı zayıf ve uydurma rivâyetler de mevzû hadis kitaplarında yer almıştır. Yazılı hazır veri olarak hadis kitaplarından yararlanılarak doküman incelemesi yapılacak ve kıssa ile ilgili sahih ve mevzû hadisler tespit edilecektir. Tespit edilen hadisler; bilge kulun kimliği, adı, lakabı, soyu, onun nebi mi veli mi olduğu, Hz. İlyas ile olan bağlantısı, Hz. Peygamber ile görüşüp görüşmediği ve hâlâ hayatta olup olmadığı gibi konu başlıklarında gruplandırılacak ve içerik değerlendirmesi yapılacaktır. Konu ile ilgili hadis literatürü taranırken yer yer diğer ilim dallarında kaleme alınan eserlere de müracaat edilecektir. Çünkü tefsir, akâid ve tasavvuf kitaplarında da konuyla alakalı zayıf, uydurma ve hatta kaynağı olmayan, çoğu isrâiliyyâtтан geçmiş ve Kur'an'ın mesajı ile bağdaşmayan rivâyetlerin bulunduğu görülmektedir. Böylece hadis literatüründeki Hz. Musa ve bilge kul hakkındaki mevzû hadisler üzerinden mitolojik izler takip edilerek mitolojinin mevzû hadislere yansımaları, insanlığın değişim serüveninde dinin hem etken hem de edilgen olarak oynadığı rol ve bu rolün Müslüman toplumlar üzerindeki etkisi anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevzû Hadis, Mitoloji, Bilge Kul, Hızır, Hz. Musa, Hz. İlyas.

FROM A WISE SERVANT TO HYDRELLEZE: THE REFLECTION OF MYTHOLOGY IN HADITHS

ABSTRACT

A parable is the narration of events about past prophets and societies in the Qur'an. The purpose of the inclusion of parables in the Qur'an is to tell the results of these events by describing the events that happened to the past nations in outline and thus to draw attention to the fact that the same behaviours may cause similar results and to ensure that correct behaviours are exhibited. Since the purpose of the

parables is not to give historical information and chronological ordering of the place, time and person information of the events, the names of the person, place and time are not mentioned in many of the parables in the Qur'an. These parables, which are included in the Qur'an in accordance with their purpose and about which there is no detailed information, have aroused the curiosity of Muslims in every period. Thanks to this curiosity, the elements such as name, time and place, which remained hidden in the Qur'an, became the subject of research. These parables have been compared with the narratives in other heavenly books or in the social memory, and the gaps of information thought to be ambiguous have been filled in. 'Esatir', an Arabic word, means baseless and empty words that do not correspond to reality. Myth (mythos), the French equivalent of the word 'esatir', means 'folk narratives' and is defined as 'fabricated, bizarre and strange events'. Based on the acceptance that religion and mythology affect each other, it is inevitable that the stories bearing the traces of mythology in Islamic culture appear mostly in the Qur'anic parables due to ambiguous expressions. Different theories have been put forward about the emergence of mythology by saying that mythology is old with human history. According to Scriptural Theory, one of these theories, myths are mainly based on the discourses in the holy books. According to this theory, it is not surprising that Jews, who are very devoted to their religion and holy books, have found the opportunity to carry their culture and stories to different parts of the world due to the exiles they have experienced throughout history.

At the point where the paths of mythology and Qur'anic parables intersect, we encounter 'wise servant' in verse 65 of Surah Kahf. Between the 60th and 82nd verses of the sûrah, the meeting of Hz. Moses and the wise servant is described in simple language without being bound to time and place. The name of this servant, the location of Mecmau'l-Bahrain, which is the meeting place, and the reasons for the meeting with Hz. Moses are not mentioned in the surah, nor are they mentioned anywhere in the Holy Qur'an. The meeting of Prophet Moses and the wise servant has been extensively discussed in many books of tafsir, hadith and mysticism. The way the exegetes, muhaddithis and Sufis deal with the subject differs according to their sects and schools of thought. In the works, the same information is generally repeated, the identity of the wise servant, his name, nickname, lineage, whether he is prophet or wali, his connection with Ilyas and whether he is still alive or not are discussed and detailed information about this servant is given. In general, Sufis have taken the subject to completely different dimension by saying that he was wali and turned him into hero. He is an enigmatic hero with white hair and grey hair, large build, broad shoulders, two pieces of clothing resembling ihram, who can walk in the air when the conditions require, and who mysteriously reaches the righteous people in trouble and solves their problems. With the discourses added during the transmission of this information from generation to generation, he went from being wise servant who revealed divine secrets to Moses to being door of hope for people, helper and friend of those in trouble. This is how the cult of Hızır was born. In the end, the cult of Hızır, who is mentioned in the Qur'an but turned into mythological hero with folk narratives and environmental factors, continues its vitality in many nations, societies and cultures with similarities and differences. In the Turkish world, the belief that Hızır and İlyas meet on 6 May every year has led to the celebration of this day as 'Hidrellez'.

While scanning the hadith literature on the subject, the works written in other branches of science will also be consulted from time to time. Because it is seen that there are also weak, fabricated and even unsourced narrations in the books of tafsir, al-qa'id and Sufism, most of which have passed through isrâiliyyât and are incompatible with the message of the Qur'ân. Thus, by following the mythological traces through the hadiths about Hz. Moses and the wise servant in the hadith literature, the reflection of mythology on the hadiths, the role of religion as both an active and passive factor in the adventure of humanity's change and the effect of this role on Muslim societies will be tried to be understood.

Keywords: Mawzu' Hadith, Mythology, Wise Servant, Khidr, Hz. Moses.

CAVA'DA SLAMETAN'I YENİDEN DEĞERLENDİRMEK: BİD'AH ANALİZİ MERCEĞİNDEN BAĞIMSIZ BİR KÜLTÜREL DOKUYU ORTAYA ÇIKARMAK

Iklil Athroz ARFAN

Temel İslam Bilimleri Programı
iklilathroz.arfan@stu.ihu.edu.tr
ORCID:0000- 0003-2311-1531

Muhammad Aga YUDHA

Temel İslam Bilimleri Programı
agayudha69@gmail.com
ORCID: 0009-0005-4967-350X

ÖZET

Bu bildiri, kültürel özünü dini yenilik tartışmalarından ayırarak Cava slametan ritüelini yeniden incelemektedir. Slametan – dualarla birlikte yapılan toplumsal bir ziyafet – uzun süredir Cava toplumunun temel ritüeli olarak kabul edilmiştir, ancak akademisyenler onun niteliği konusunda keskin bir şekilde fikir ayrılığına düşmüştür. Sömürgeci ve oryantalist yorumlar (Clifford Geertz tarafından örneklendirildiği gibi) slametan'ı İslam, Hindu-Budist ve animist unsurların birleşiminden oluşan bir sentez olarak görmüş ve onu “saf” İslam'dan sapma olarak nitelendirmiştir. Mark R. Woodward ve Nancy K. Florida gibi daha sonraki araştırmacılar bu görüşe itiraz ederek, slametan'ın büyük ölçüde İslamlaştırıldığını veya İslam metinleri aracılığıyla yorumlandığını, dolayısıyla sadece senkretizmden ziyade asimilasyonu yansıttığını savunmuşlardır. Bu tartışmaların ötesine geçmek için, bu çalışma İslam doktrin kaynaklarına dayanan bir bid'ah (dini yenilik) analitik çerçevesi kullanmaktadır. Ünlü hadis “kullu bid'ah dälâlah” (“her yenilik sapkınlıktır..”) ve klasik yorumlar ile Endonezya fetvalarından yararlanarak, dini ‘ibâdah (temel ibadet) ile geleneksel ‘âdât (gelenekler) arasında ayırım yapıyoruz. Slametan'ın geleneksel ibadet değil, adet (gelenek) alanına ait olduğunu ve bu nedenle basitçe sapkın bir bid'ah olarak kınanmaması gerektiğini tespit ettik. Endonezya'nın en büyük Müslüman örgütü olan Nahdlatul Ulama'nın (NU) tarihsel fetvaları, slametan' bid'ah olarak bakılan ilk şüphelikten, daha sonra izin verilen bir kültürel uygulama olarak kabul edilmesine doğru evrimleşmiştir. Hindu Bali ve Cava Hıristiyanları arasında paralel toplumsal bayramların karşılaştırmalı örnekleri, slametan'ın farklı dinlerin benimsediği yerelleştirilmiş bir kültürel form olduğunu daha da vurgulamaktadır. Eleştirel bir analizle, slametan'ın Java'nın bağımsız bir kültürel dokusu olduğunu – bir birliktelik ve şükran sosyal ritüeli – ve Javanese Müslümanları tarafından İslamî yorumlara tabi tutulmuş olmasına rağmen, kökeninde İslamî bir unsur barındırmadığını savunuyoruz. Slametan'ı öncelikle kültürel bir unsur olarak anlamak (her ne kadar genellikle dini dualarla dolu olsa da), bid'ah tartışmasını çöz-

meye yardımcı olur: slametan, ortadan kaldırılması gereken sapkın bir dini yenilik değil, yönlendirilmesi ve geliştirilmesi gereken bir gelenektir. Sonuç olarak, makale, sömürge dönemi senkretizm anlatılarına ve dar reformist eleştirilere meydan okuyan nüanslı bir bakış açısı sunarak, slametan'ı İslam uygulamalarıyla uyumlu, ancak bunlarla indirgenemeyecek benzersiz bir kültürel gelenek olarak onaylamaktadır.

Anahtar Kelimeler: slametan; Cava İslamı; bid'ah; senkretizm; asimilasyon; adat (gelenek); Nahdlatul Ulama; fetva; kültürel gelenek.

REASSESSING SLAMETAN IN JAVA: UNVEILING AN INDEPENDENT CULTURAL TAPESTRY THROUGH THE LENS OF BID'AH ANALYSIS

ABSTRACT

This article reexamines the Javanese *slametan* ritual by disentangling its cultural substance from religious innovation debates. The *slametan* – communal feast with prayers – has long been considered the core ritual of Javanese society, yet scholars have starkly disagreed on its character. Colonial and orientalist interpretations (exemplified by Clifford Geertz) viewed *slametan* as syncretic amalgam of Islamic, Hindu-Buddhist, and animist elements, casting it as an aberration from “pure” Islam. Later researchers such as Mark R. Woodward and Nancy K. Florida challenged this view, arguing that *slametan* has been largely *Islamized* or interpreted through Islamic texts, thus reflecting assimilation rather than mere syncretism. To move beyond these debates, this study employs *bid'ah* (religious innovation) analytical framework grounded in Islamic doctrinal sources. Drawing on the famous hadith “*kullu bid'ah ḍalālah*” (“every innovation is misguidance...”), classical commentaries, and Indonesian fatwas, we distinguish between religious ‘ibādah (core worship) and customary ‘ādāt (traditions). We find that *slametan* belongs to the realm of adat (custom), not introduced ritual worship, and therefore should not be simplistically condemned as heretical *bid'ah*. Historical fatwas from Nahdlatul Ulama (NU) – the largest Indonesian Muslim organization – evolved from early skepticism of *slametan* as *bid'ah* to later acceptance as permissible cultural practice. Comparative cases of parallel communal feasts in Hindu Bali and among Javanese Christians further underline *slametan*'s status as localized cultural form that different religions have embraced. Through critical analysis, we argue that *slametan* is an independent cultural tapestry of Java – social rite of togetherness and gratitude – which has been given Islamic interpretations by Javanese Muslims without being inherently Islamic in origin. Understanding *slametan* as primarily cultural (albeit often imbued with religious prayers) helps resolve the *bid'ah* controversy: it is tradition to be guided and refined, not deviant religious innovation to be abolished. In conclusion, the article offers nuanced perspective that challenges both colonial-era syncretism narratives and narrow reformist critiques, affirming *slametan* as unique cultural tradition compatible with – but not reducible to – Islamic practice.

Keywords: slametan; Javanese Islam; bid'ah; syncretism; assimilation; adat (custom); Nahdlatul Ulama; fatwa; cultural traditio